

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

**AHMET MİDHAT EFENDİ'NİN “KÂİNAT” ADLI ESERİNDE FRANSA
(METİN-İNCELEME)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEVAL DEMİRAL

İSTANBUL 2015

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

**AHMET MİDHAT EFENDİ'NİN “KÂİNAT” ADLI ESERİNDE FRANSA
(METİN-İNCELEME)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEVAL DEMİRAL

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. SEMA UĞURCAN

İSTANBUL 2015

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Seval DEMİRAL'ın "Ahmet Midhat Efendi'nin "Kâinat" Adlı Eserinde Fransa (Metin-İnceleme)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Sema UĞURCAN
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

S. Ugurcan

Üye : Prof. Dr. Şehnaz ALIŞ
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Ş. Aliş

Üye : Yrd.Doç. Dr. Emel KOŞAR
Üniversitesi Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

E. Koşar

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun ...19.../...16.../ 2015 tarih ve ...2015/16-4... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Gülşen SEYHAN ALIŞIK
Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	II
ÖZET	III
SUMMARY	IV
GİRİŞ	1
1. Ahmet Midhat Efendi'nin Hayatı.....	1
2. Ahmet Midhat Efendi'nin Hikâye ve Romanları	3
3. <i>Kâinat</i> Külliyyatının Mukaddimesi.....	14
FRANSA TARİHİ İNCELEMESİ	18
FRANSA TARİHİ DİZİNİ.....	81
SONUÇ.....	101
KAYNAKÇA	113
EK 1: FRANSA METNİ	
1.1 FRANSA TARİHİ	115
1.2 FRANSA TARİHİ FİHRİSTİ.....	241

ÖNSÖZ

Ahmet Midhat Efendi'nin Kâinat külliyyatının yeni harflere çevrimi olan bu ortak projede Fransa cildinin metin ve inceleme çalışmasını gerçekleştirdik. Eser, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Nadir Eserler Bölümü'nde kayıtlı olup 166 varaktan oluşmaktadır.

Tezimiz Giriş, Fransa Tarihi İncelemesi, Dizin, Sonuç ve Metin bölümlerinden oluşmaktadır. Metin bölümü tezimizin Osmanlı Türkçesi'nden Latin alfabesine aktarılmış halidir. Metni günümüz Türkçe'sine aktarırken eserin orijinal imlasını değil Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu'nun güncellenmiş son halini referans aldık. Yazım Kılavuzu'nda bulunmayan Arapça, Farsça ve diğer yabancı sözcükler için ise kendi dillerindeki imla kurallarını uyguladık.

Ahmet Midhat, Fransızca özel isimleri orijinal imlasına göre değil Türkçe'deki okunuşuna göre kaleme almıştı. Biz ise bu kelimelerde okunuşu değil kelimelerin Fransızca'daki imlasını kullandık. Eserimiz Fransa Tarihi olduğundan Fransızca pek çok özel isim ihtiva etmekteydi. Bu isimlerin pek çoğunun özgün haline ulaşırsak da okuyamadığımız bazı kelimeler de oldu. Bu okunamayan kelimeleri köşeli parantez içinde üç nokta ile gösterdik. Anlam yönünden anlaşılmayan ya da yazımından emin olamadığımız kelimeleri ise soru işareti ile belirttik. Metin kısmın aktarımında ise Ahmet Midhat'ın sayfa numaralarına sadık kaldık. Bu sayfa numaraları tezimizde köşeli parantez içinde belirtilmiştir. Hazırladığımız dizinde de Ahmet Midhat'ın metnindeki sayfa numaralarına bağlı kaldık. Çalışmamız sırasında Ahmet Midhat'ın bir isim için birkaç farklı ad ya da sıfat kullandığını gördük. Dizinde bu isimleri yaygın olarak kullanılan ismiyle listeleyip diğer kullanılan isimleri ise “bkz.” şeklinde ana kelimeye yönlendirmeye belirttik.

Tez çalışmam sırasında bana yol gösteren, yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Sema UĞURCAN'a her zaman minnettarım. Ayrıca çalışmam sırasında faydalandığım kaynaklara erişimimi sağlayan İSAM Kütüphanesi'ne teşekkür ederim.

Seval DEMİRAL

İstanbul, 2015

ÖZET

Ahmet Midhat Efendi, çalışmamıza konu olan *Kâinat* adlı eserin Fransa cildinde Fransa Devleti'ni teşkil eden Frankların sosyal, siyasi ve tarihi yaşamını gözler önüne serer. Ahmet Midhat *Tarih*'ini kaynaklara ulaşabildiği dönemden başlatarak esere hitam verdiği 1875 yılına kadar getirir.

Ahmet Midhat ülkenin siyasi tarihi anlatılmadan önce Fransa Devleti'ni daha net bir şekilde ortaya koymak için öncelikle coğrafyası hakkında ansiklopedik bilgiler verir. Ahmet Midhat'ın *Tarih*'i dört ana bölüm ve Ahvâl-i Âhire adı verilen sonuç bölümünden oluşmaktadır. *Kâinat*'ın incelemesi olan tezimiz ise Giriş, Fransa Tarihi'nin İncelemesi, Dizin, Sonuç ve Metin kısımlarından oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Midhat, Fransa Tarihi, *Kâinat*

SUMMARY

Ahmet Midhat Efendi reveals one of the France's public elements France's social, political and historical life in his French history book named *Kainat's* France section, which we've chosen to study. Ahmet Midhat starts it from the date that he retrieve sources brings to 1875.

Before he begins to tell France's political history, he gives some encyclopedical informations about its geographical status to clarify France properly. Ahmet Midhat's *History* is composed of four essential chapters and a conclusion named recent times. Our thesis, which is an examination of *Kâinat*, consist of Introduction, The Analyses of French History, Index, Result and Text.

Key Words: Ahmet Midhat, French History, Univers

GİRİŞ

Tezimizin konusu olan *Kâinat* serisinin *Fransa* başlıklı cildine geçmeden önce serinin muharriri olan Ahmet Midhat Efendi'nin kısa bir biyografisi ile birlikte hikâye ve romanları hakkında bilgi vermeyi gerekli gördük.

1) Ahmet Midhat Efendi'nin Hayatı¹

Ahmet Midhat, Kafkas göçmeni fakir bir ailenin çocuğu olarak 1844 senesinde Tophane semtinde dünyaya gelir. Babası Hacı Süleyman Ağa'dır. Babasının erken yaşta vefatı üzerine ağabeyi Hafız Ağa'nın memuriyette bulunduğu Vidin'e giden Ahmet Midhat, burada başladığı sıbyan mektebini 1861 senesinde İstanbul Tophane'de tamamlar. İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde ahmet midhat, bir aktar dükkânında çırak olarak çalışır. Kendisine ismini veren ve hayatının bir dönüm noktası olan Midhat Paşa ile tanışması paşanın Niş valiliği sırasında ağabeyinin memuriyeti vasıtasıyla gerçekleşir. Ahmet Midhat rüştiyeyi Niş'te bitirir; Midhat Paşa'nın Tuna valiliği üzerine iki kardeş Rusçuk'a gider. Ahmet Midhat, ilk memuriyetine burada Vilayet Mektûbî Kalemi'nde başlar. Kendi adını bu zeki ve kabiliyetli gence veren Midhat Paşa, onu Fransızca çalışmaya teşvik eder ve çeşitli imkânlar sağlar. Böylece Ahmet Midhat'a Batı kültürünün kapıları açılır. Ahmet Midhat bu sayede Tuna gazetesinde muharrir, bir yıl sonra da başmuharrir olarak yazı hayatına başlar. 1866 senesinde ise mühendis tercümanı olarak Sofya'ya gider. Burada ailesinin isteği üzerine evlendirilir. Aynı yıllarda Ahmet Midhat hayatına tesir edecek olan ve kendisini şair, asker ve filozof olarak takdim ettiği Erkânıharp Şakir Paşa ile tanışır. Ahmet Hamdi Tanpınar bu tanışmanın Midhat Efendi'nin hayatına büyük tesiri olduğunu kaydeder.

Bağdat valisi olan Midhat Paşa, yeni vazifesine giderken kalabalık maiyeti arasında Ahmet Midhat ve ağabeyini de götürür. (1869) Ahmet Midhat burada Zevn gazetesinin başına geçer. Bağdat'ta kendisini kültürlü bir çevre ve oldukça programlı bir sohbet meclisi içinde bulur. Ahmet Midhat bu çevrede ressam Osman Harndi Bey'den Batı kültürünü; Muhammed Feyzi ez-Zühavi'den din ve medrese kültürünü; açık fikirli, yarı meczup, feylesof-meşrep bir adam olan ve Arapça, Farsça, Hintçe, İbranice, İngilizce bilen Şirazlı Bakır Can Muattar'dan ise Doğu ilimleri ve çeşitli felsefi kültür

¹ Yazarın hayatı için aşağıdaki kaynaklara başvuruldu:

Okay, Orhan "Ahmed Midhat Efendi ", *İslam Ansiklopedisi* C.1, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 100-103

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 445-455.

sahalarını öğrenir. Ahmet midhat, ilk eserleri olan *Kıssadan Hisse* ve *Hâce-i Evvel*'i de Bağdat'ta bulunduğu bu yıllarda kaleme alır.

Ahmet Midhat, Bağdat mutasarrıfı olan ağabeyinin ölümü üzerine memuriyetinden ayrılarak İstanbul'a dönüş yapar.(1871) Ağabeyi Hafız Ağa'nın ailesi ile beraber çok kalabalıklaşan ailenin geçim sıkıntısı yazarın omuzlarına yüklenir. Ahmet Midhat bu sırada *Ceride-i Askeriye*'ye başmuharrir olur. Tahtakale'de oturduğu evi adeta bir matbaaa haline getiren Ahmet Midhat, aile fertlerinin de yardımıyla kitaplarını neşre başlar. Bu neşriyatta muharrir, mürettip, dağıtıcı olarak kendisinden ve ailesinden başka yardımcısı yoktur. Bir yıl içinde matbaayı genişleterek önce Sirkeci'ye sonra Beyoğlu'na nakleden yazar, aynı yıl, arka arkaya kapanan *Devir* ve *Bedir* mecmualarından sonra on sayı devam eden *Dağarcık*'ı yayımlar. Bu dergide yayınlanan "*Duvar dan bir Sada*" adlı yazısında ortaya koyduğu, ancak daha sonra vazgeçtiği materyalist düşüncenin izlerini taşıyan ifadelerinden dolayı *Basiret* gazetesi tarafından İslam aleyhtarlığı ile suçlanır. Yazar bu suçlamanın da etkisiyle 1873'te, Genç Osmanlılar'ın arasında, onlarla ilgisi olmadığı halde Rodos'a sürülür. Ahmet midhat bu sürgün sırasında çocuklar için "*Medrese-i Süleymaniyye*" kurar ve bizzat kendisi dahi burada müderrislik yapar. Ders kitapları ve ilk romanlarını da yine burada neşreder. *Kâinat* külliyyatından da yayınların yapıldığı otuz dört sayı devam edecek olan *Kırk Anbar* dergisi için yazılar da gönderir. V. Murad'ın padişah olmasıyla affedilerek İstanbul'a dönen Ahmet Midhat, gazetecilik, romancılık ve neşriyat faaliyetlerini daha yoğun olarak devam ettirir. İstanbul'a geldikten on beş gün sonra *İttihad* gazetesini çıkarmaya başlar. *Menfa* adlı yarım kalmış biyografisinde dönem ve yaşadığı şartlar ile alakalı verdiği bilgiler önemlidir. Uzun yıllar devam edecek olan *Tercüman-ı Hakikat* de bu yıllarda çıkmaya başlar. (1878)

Yaşamını idare ettirebilmek için hayatı boyunca çalışmak zorunda kalan Ahmet Midhat, II. Abdülhamid devrinde sarayın himayesine girer. Mali durumu iyileşen Ahmet Midhat 1880'de Akbaba'da Balcıoğlu çiftliğini satın alır. 1884 senesinde Melek Hanım ile ikinci izdivacını gerçekleştirir. Yine hayatının bu refah döneminde Sırmakeş suyunun bulunduğu çiftliği satın alarak bu suyu şişeletir ve ona Sırmakeş adını verir. Ölümüne kadar *Takvim-i Vakâyi*' ve Matbaa-i Amire müdürlüğü, Meclis-i Umûr-ı Sıhhiyye azalığı ve çeşitli hocalıklarda bulunur. 1889'da Stockholm'de toplanan Şarkiyatçılar Kongresi vesilesiyle iki buçuk ay süren bir Avrupa seyahati gerçekleştirir. II. Meşrutiyet'ten sonra emekli olarak bir müddet Darülfünun, Medresetülvaizin ve

Darülmualimat'ta genel tarih, dinler tarihi, felsefe tarihi, eğitim tarihi gibi dersler okutur. 28 Aralık 1912'de fahri olarak hizmet ettiği Darüşşafaka'da vefat eder. Mezarı Fatih Camii mezarlığında bulunmaktadır.

2) Ahmet Midhat Efendi'nin Hikâye ve Romanları

Ahmet Midhat Efendi'nin hikâye ve roman türünde yazılmış pek çok eseri bulunmaktadır. Biz tezimizde Ahmet Midhat'ın hikâye ve romanları hakkında incelememizi yaparken İnci Enginün'ün tasnifini referans aldık.²

Hikâye ve roman kavramının Tanzimat yıllarında henüz tam olarak şekillenmediğini belirten Enginün, hikâye ve romanın bu yıllarda aynı türü karşılamak için sıklıkla birbirinin yerine kullanıldığını dile getirir.

İnci Enginün, Ahmet Midhat Efendi'nin roman ve hikâye anlayışı hakkında bilgiler verirken Ahmet Midhat'ın görüşlerinden de faydalanır. Ahmet Midhat roman ve hikâyenin hoş ve garip olayların hikâyesinin anlatımı dışında fen bilimlerine, sanayiye, hikmete, coğrafyanın bir örneğini teşkil eden memlekete, tarihin bir bölümüne dair okuyucuya izahat vermesi gerektiği görüşünü benimser. *Kâinat* serisinde olduğu gibi pek çok ülkenin tarihine dair malumatı roman ve hikâyelerinde de okuyucuya aktarır. Tezimizdeki Fransa ülkesinden örnek verecek olursak Ahmet Midhat Fransa cildinde anlattığı birtakım vakalara Cellat ve Altın Âşıkları isimli romanlarında da değinir. Hatta bu eserlerinde bahsedilen tarihi vakalara değinirken *Kâinat*'i kaynak gösterir ve ayrıntılı bilgi almak isteyen okurlarını oraya yönlendirir.

Midhat Efendi romanı insanı tanımak için bir vasıta olarak görür. Roman ve hikâyeyi yalnızca bir eğlence aracı olarak görmeyen Ahmet Midhat eserlerinde hemen her konuda bilgi vererek onları bir tür dönem ansiklopedisine çevirir.

İnci Enginün net bir sınıflandırma yapılamasa da Ahmet Midhat'ın romanlarını şu şekilde tasnif eder:³

1. Aile romanları
2. Tarihi romanlar

² İnci Enginün, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, Dergah Yayınları, 3. Baskı, İstanbul Ekim 2007, s. 192-229.

³ A.g.e. s. 197-198

a. Yeniçerilerin bozulma ve kaldırılma dönemini (I. Abdülhamit, III. Selim ve II. Mahmut dönemi) ele alan eserler.

b. Napolyon döneminde Fransa’da konusu geçen eserler

c. Hasan Sabbah dönemi

ç.1312 (1897) Türk- Yunan savaşı hakkında bir devir romanı olan fakat yazarının tarihi saydığı Gönüllü ve Kafkas

3. Macera romanları

a. Polisiye Romanlar

4. Biyografik romanlar

5. İmparatorluğu oluşturan kavimlerle ilgili romanlar

1. Aile Romanları

Midhat Efendi aile içinde geçen romanlarda ideal aile fertlerinin nasıl olması gerektiğini hikâye ve romanlarıyla okuyucularına tasvir eder. Bu kategoride toplanan eserlerinde evlilik, kadın eğitimi, batıl inançlar, yanlış batılılaşma önemli yer tutar. Ahmet Midhat bu konu etrafındaki eserlerinde kadının eğitimini önemli bir mesele olarak ele alır. Kadınların meslek sahibi olabileceğini, iyi bir eğitim alması gerektiğini anlatır. Aşkın kadınları ahlak dairesinden sokabilecek mecralara sürüklediğini aktarır ve kadını bu tür ilişkilerde mağdur olarak gösterir. Düşmüş kadınların bu hayattan kurtarılması da eserlerinde işlenen bir düşüncedir. İnci Enginün, Ahmet Midhat’ın kadınların eğitimini savunup toplumda bir yer edinmesini arzulasa da bunu İslami görüş çerçevesinde ele aldığını aktarır.

Bir Gençlik Hikâyesi: Ahmet Midhat’ın Letâif-i Rivâyât külliyyatında bulunan hikâyelerindendir. Midhat Efendi bu eserde kapalı toplum yapısını yani kaç-göçü eleştirir. Toplumdaki adet ve alışkanlıkların gençlerin birbiriyle tanışıp anlaşmasına engel teşkil ettiğini aktarır.

Teëhhül: Bu hikâye de Letâif-i Rivâyât içerisinde yer alır. Ahmet Midhat eserinde görücü usulü evliliği eleştirir. Gençlerin zorla evlendirilmesinin onları kötü sonlara sürükleyeceğini okuyucularına gösterir. Teëhhül birbirlerini sevdiği halde

evlenmelerine izin verilmeyen iki aşğın intiharıyla sonlanır. Ahmet Midhat evlilikte kadın ve erkeğin her ikisinin de gönüllü olması gerektiğini aksi takdirde evliliğin yürümeyeceği görüşünü savunur.

Çengi: Ahmet Midhat bu hikâyede çocukların terbiye meselesine eğilir. Annesi olmadığından iyi bir terbiye alamayan ve yaşamını çengicilikle sağlayan Sünbül Hanım'ın hayatı anlatılır.

Felâton Bey ile Rakım Efendi: Ahmet Midhat'ın en meşhur eserlerindendir. Midhat Efendi Felâton Bey ile Rakım Efendi de yanlış batılılaşma, esaret, kadın eğitimi, mirasyedilik ve çalışma kavramları üzerinde durur. Kendi şahsiyeti ile benzerlikler kurduğu Rakım Efendi'nin çalışkanlığı eserde önemli temalardandır. Roman baştan sona zıtlıklarla kuruludur. Felâton Bey zengin, tembel, mirasyedi, eğlenceye düşkün ve biraz da saf bir adamdır. Batılılaşmayı yalnızca şekilde algılamıştır. Rakım ise tersine fakir, çalışkan, idareli, kendini yetiştiren bir kişidir. İki kahramanın bunca zıtlıklarına rağmen tek ortak noktaları her ikisinin de yetim olmasıdır. Felâton Bey küçük yaşta annesini kaybetmiş; Rakım ise yine küçük yaşta babasını kaybetmiş annesi ve dadısı onu türlü zorluklarla büyötmüştür.

Eserin sonunda iki kahramanın sosyal statüleri tersine döner. Rakım çalışkanlığı, zekâsı ve idareli tutumuyla haylice para toplar ve kendisini idare edebilecek küçük bir servet meydana getirir. Bunun yanı sıra çalışkanlığı ve zekâsı sebebiyle zengin kişilerle de dostluklar kurar. Felâton ise babasından kalan tüm mirası Polini isimli metresine yaranabilmek için tüketir. Serveti tükendiğinde Polini de Felâton'u terk eder ve Felâton bir mutasarrıflık elde ederek İstanbul'dan ayrılır. Rakım ise Canan isimindeki cariyeyi yetiştirip eğiterek onunla evlenir. Erkeklerin eşlerini yetiştirmesi fikri bu eserde yoğun bir şekilde işlenir. Ahmet Midhat Canan vasıtasıyla esaret kurumunu da eleştirir ancak bunu yaparken bizdeki esaret anlayışının yabancıların esaret kurumuyla bir ilgisi olmadığını da ortaya koyar. Canan evin bir ferdi gibidir yine aynı şekilde Rakım'ın dadısı olan Fedai, Rakım'ın eğitim alması ve yetişmesi için çabalar. Rakım için adeta ikinci bir annedir. Rakım'ın eve gelen İngiliz dostları Canan'ı gördüklerinde onun bir esir olduğuna inanamazlar. Eser isim sembolizasyonu ile de önemlidir.

Vâh: Kıskançlık konulu bir romandır. Romanın kadın kahramanı olan Ferhunde güzel bir kadındır. Kocasısı ise çirkin bir adam olduğundan Ferhunde'yi kıskanır. Midhat Efendi eserde kıskançlığın bir aileyi nasıl perişan edeceğini gözler önüne serer.

Felsefe-i Zenan: Ahmet Midhat Felsefe-i Zenan adlı eserinde de kadın ve evlilik konusunu ele alır. İnci Enginün, eserin kadın kahramanların ağzıyla anlatılmış olması bakımından önem taşıdığını dile getirir. Bu sayede eser kadınların psikolojisini kadınlar ağzından ortaya koyar. Enginün eserdeki kadın kahramanın çalışan bir kadın olması sebebiyle Felsefe-i Zenan'ı bir nevi Çalığışu'nun başlangıcı sayar. Eserin kahramanları Akile ve Zekiye isimindeki iki genç kızdır. Fazıl Gökçek de Felsefe-i Zenan'ı kadınların evlilik kurumuna başkaldırısı olarak niteler.⁴ Bu başkaldırının sebebi ise kadının toplumda birey olarak yer alamaması ve iradesinin yok sayılmasıdır.

Esaret: Yazarın esirlik kurumuna bir eleştirisidir. Fazıl Gökçek eserin Tanzimat döneminde yazılan ilk esaret konulu hikâye olması yönüyle edebiyat tarihinde önemli olduğunu belirtir.⁵ Fatin, Fitnat ve Zeynel Bey eserin ana karakterleridir. Zeynel Bey Fatin ve Fitnat'ı küçük yaşta esir olarak satın alır, onları eğitir ve büyüdüklerinde de evlendirir. Fatin ve Fitnat evlendikleri gece birbirlerine hikâyelerini anlatırken kardeş olduklarını anlarlar. Hikâye iki gencin intiharıyla sonlanır.

Taaffüf: İyi bir eğitim almış evli bir kadın olan Sâniha Hanım'ın Şık Tosun olarak nitelendirilen eğlence ve zevk düşkünü bir adamla mektuplaşması anlatılır. Sâniha Hanım Tosun'u tanımasına rağmen mektupların kimden geldiğini bilmez ancak yine de cevaplandırır. Sâniha Hanım'ın eşi Rasih Bey bu mektuplara ulaşır ancak karsına bir şey söylemeden evliliğini kurtarmaya çabalar. Sâniha Hanım da ağlayan çocuğunun sesi üzerine bu mektuplaşmadan vazgeçer. Ahmet Midhat hikâyesinde çocuğu, evliliği kurtaran önemli bir unsur olarak gösterir. Evliliklerin kurtarılması taraftarı olduğunu da ortaya koyar.

Paris'te Bir Türk: Ahmet Midhat bu eserde Nasuh vasıtasıyla Fransızlar ile Osmanlılar arasında mukayese yapar. Nasuh yabancıların Türkler hakkındaki yanlış zanlarını düzeltmeye çalışır.

Dürdane Hanım: Kısa bir hikâye olmasına karşın iç içe geçmiş dört hikâyeden oluşur. Ebe Ayşe Hanım, Acem Ali, Dürdane Hanım, Mergub, Sandalcı Sohbet ve Ulviye Hanım eserin kahramanlarıdır. Bu kahramanlar arasındaki bağ Ulviye Hanım sayesinde kurulur. Esere adını veren Dürdane Hanım hikâyesi evlilik dışı bir aşkı konu

⁴ Fazıl Gökçek, "Letaif-i Rivayat Hakkında", *Küllerinden Doğan Anka : Ahmet Mithat Efendi Üzerine Yazılar*, Dergah Yayınları, İstanbul 2012, s. 94-116

⁵ Fazıl Gökçek, a.g.e

edinir. Ahmet Midhat bu hikâyede kadınların aşk sebebiyle bazı hatalara düştüklerini ve onların masumluklarından faydalanacak kişilerin olduğunu gösterir. Dürdane âşık olduğu Mergub'tan hamile kalır ancak Mergub Dürdane'ye de çocuğuna da sahip çıkmaz. Dürdane, çocuğu doğurduktan sonra zehir içerek intihar eder. Ahmet Midhat kadını aşk ilişkilerinde mağdur olarak görse de Dürdane Hanım'ın sonuyla evlilik dışı ilişkiyi cezalandırır.

Henüz On Yedi Yaşında: Yaşadığı talihsizlikler sonucu geneleve düşen Kalyopi'nin sonu kurtuluşla biten yaşamı anlatılır. Rum köylülerinin baskısı sonucuyla Müslüman olan eşinden boşanmak zorunda kalan Kalyopi, ailesi de zor duruma düştüğü için çalışmak zorunda kalır. Terzilikle geçimini sağladığını sandığı Amelda'nın yanına gider. Ancak Amelda geçimini fuhuşla sağlamaktadır. Kalyopi'yi de bu işe ikna etmeye çalışır Kalyopi istemese de ablasını hastalıktan kurtarmak için genelevde çalışmaya başlar. Ahmet Efendi adlı kişinin yolu da Hulusi adlı arkadaşı sebebiyle bu geneleve düşer. Ahmet Efendi Kalyopi'yi bu sırada tanır ve ona yardım etmek ister. Eserin sonunda Ahmet Efendi Kalyopi'yi bulunduğu hayattan kurtarır ve Rum bir delikanlıyla evlendirir.

Jön Türk: Ahmet Midhat'ın bir aşk kıskançlığını anlattığı olayın perde arkasında siyaset eserde bir motif olarak yer alır. Eserin kadın kahramanı olan Ceylan evlilik dışı ilişkilere meşru bakan serbest bir kızdır. Nurullah adlı genci kandırıp ondan hamile kalır ancak Ceylan'ın kendisi için uygun bir kız olmadığını anlayan Nurullah Ceylan'la bir daha görüşmez ve başka bir kadınla evlenir. Ceylan da Nurullah'tan intikam almak için babasının kütüphanesinden aldığı kitapları Nurullah'ın evine bırakır ve Nurullah'ı ihbar eder. Nurullah hapiste iyice bilinçlenir ve nihayetinde kendine iyi bir yaşam kurar. Tüm çabalarına rağmen Nurullah'ın mutlu olduğunu gören Ceylan da çocuğunu sütanneye bırakır ve kendisini yakar. İnci Enginün bu eseri feminizm tartışmalarına cevap olabilecek bir yapıt olarak niteler. Ahmet Midhat, kadın haklarını savunsa da serbest ilişkinin karşısında olduğunu okurlarına gösterir.

Diplomalı Kız: Konusu Fransa'da geçen bir eserdir. Ahmet Midhat eser vasıtasıyla okurlarına kız çocuklarının eğitim alması gerektiğini vurgular. Demirci ustası olan baba kızını okutmak için büyük çaba sarf eder ve nihayetinde kızı öğretmenlik diploması alır ancak kadrolar dolduğundan iş bulamaz. Diploma sayesinde

iş bulamasa da okulda öğrendiği bilgileri uygulamaya koyması ve cesareti sayesinde ailesi ve kendisi için iyi bir gelecek oluşturur.

Mihnetkeşan: Ahmet Midhat *Henüz On Yedi Yaşında* adlı eserinde anlattığı randevu evlerini burada da hikâye eder. *Mihnetkeşan*'da Ahmet Midhat Efendi de eser kahramanlarından biridir. Ahmet Midhat'ın arkadaşı olan Dakik Bey genelevlerinden çıkmayan bir adamdır. Yine genelevde bulunduğu sırada on yedi on sekiz yaşlarında bir kız annesi tarafından fahişe olarak satılır. Kızın masumiyetinden etkilenen Dakik Bey Ahmet Midhat'ın da yardımlarıyla kızı oradan çıkarır ve onunla evlenir. Eserde Ahmet Midhat'ın fahişelere acıma duygusuyla yaklaştığı gözlenir.

Eski Mektuplar: Eserde Meliha ve halasının oğlu olan Kenan'ın aşkları anlatılır. İki gencin aşkı Meliha'yı kendi oğluyla evlendirmek isteyen Meliha'nın amcası tarafından engellenir. Yaşanan olaylar yerlerine ulaşmayan mektuplar sayesinde ortaya çıkar.

2. Tarihi Romanları

a.Yeniçerilerin bozulma ve kaldırılma dönemini (I. Abdülhamit, III. Selim ve II. Mahmut dönemi) ele alan eserler

Yeniçeriler: İnci Enginün, *Yeniçeriler* adlı eseri Türk Edebiyatı'nın ilk tarihi romanı olarak niteler. Eser, bir yeniçeri ile evli olan Ayşe'nin hikâyesini anlatır. Ayşe'nin babası da bir yeniçeridir ve annesi kızını da bir yeniçeri ile evlendirmek ister. Ayşe bir yeniçeri olan Osman Çorbacı ile evlenir fakat Osman'ın kıskançlığı ve zulmü sebebiyle Ayşe'nin hayatı kararır. Ahmet Midhat eserin sonunda okuyucularına Ayşe'nin ağzından *Yeniçeriler*'in zulmünü halka ve devlete olan zararlarını anlatır.

Hüseyin Fellah: Ahmet Midhat, *Hüseyin Fellah*'ta İstanbul'dan başlayıp Cezayir'e kadar uzanan bir olayı hikâye eder. Olaylar eserin yazıldığı 1875 senesinden yüzyıl öncesinde yaşanmaktadır. Cezayir dayıları ve yeniçerilerin yaptığı taşkınlıklar, zulümler hikâye edilmektedir.

Dünyaya İkinci Gelış Yahut İstanbul'da Neler Olmuş: Ahmet Midhat eseri bir masal havasında oluşturmuştur. Hikâye 1800 senesinde Kabakçı Mustafa döneminde yaşanan bir aşkı konu edinir. Ahmet Midhat eserinde Cevdet Paşa'nın tarihine

göndermeler de yapar. Yeraltında kurulan bir dünyayı anlatıp masal havası verse de tarihi vakalara değinmektedir.

a. Napolyon döneminde Fransa’da konusu geçen eserler

Cellât: Ahmet Midhat’ın Napolyon dönemi Fransa’sı hakkında yazdığı romanlar içerisinde Napolyon’un tarihi kişiliği yanında roman kişiliği olarak da yer aldığı bir eserdir. Ahmet Midhatx bu eserde zaman olarak Napolyon’un yüz günlük imparatorluğu dönemini esas alır. Eser temelde Napolyon dönemiyle ilgili bilgi verse de eserin ana kahramanı Leandre -kahramanın kendi tabiriyle Andre- isimli bir cellat oğludur. Leandre son derece cesur, kahraman ve iyi eğitilmiş bir genç olmasına karşın bir cellatın oğlu olmasından duyduğu utanç sebebiyle sevdiği kızla evlenmek istemez. Napolyon’un dahi huzuruna çağılmasına karşın bundan da kaçır. Ancak eserin sonunda Leandre sevdiği kıza kavuşur. Simon Garas isimli cellât ise idam edilmesine karşın Simon Pankar’ı öldürdüğü için oğlu Leandre ve gelini Stefan’ın gözünde bir kahraman olarak kalır.

Altın Âşıkları: Ahmet Midhat’ın cinayet romanlarından sayılabilecek bir eserdir. Ancak romanda cinayetin yanında işlenen bir tema da altın ve para aşkıdır. Eser Vitri kasabasındaki cinayete başlar. O zamanlar malikâne olarak adlandırılan kasabanın sahibi Mösyö Petit Val’dır. Bir gece mösyö Petit Val evindeki hizmetlileriyle beraber bir cinayete kurban gider. Cinayetin failleri aradan geçen yıllara rağmen bulunmaz. Bütün Paris cinayetin faillerini bilse de failler adalet karşısında gerekli cezayı almaz ancak toplumdan tecrit edilirler.

Cinli Han: *Cinli Han* hikâyesi Napolyon döneminde Paris’de bir köyde geçer. Ahmet Midhat bu eserde toplumda saygın bir yeri olan papazların kirlenmiş dünyasını okurlarına sunar. Eserde birbirini seven iki genç arasında ahlaki boyutlarda yaşanan aşk Ahmet Midhat’ın görüşlerini ortaya koyar.

Demir Bey yahut İnkişâf-ı Esrar: Eserde olaylar İstanbul ve Paris’de geçer. Eserin kahramanı olan Demir Bey öğrenim için gittiği Paris’de Polini isimli genç kıza âşık olur. Bu aşk Paris’ten İstanbul’a kadar taşınır.

b. Hasan Sabbah dönemi

Süleyman Muslî: Eserin hikâyesi Haçlı seferleri sırasında geçmektedir. Süleyman Musli adlı kişinin Kudüs ve Mezapotamya'dan İstanbul'a kadar uzanan bölgelerde yaptığı kahramanlıklar anlatılır. İnci Enginünx Ahmet Midhat'ın Bağdat seyahatindeki izlenimlerini de kitaba yansıttığını belirtir. Eserde Midhat Efendi'nin Hristiyan ve Müslümanları karşılaştırması da görülür.

ç. 1312 (1897) Türk- Yunan savaşı hakkında bir devir romanı olan fakat yazarının tarihi saydığı Gönüllü ve Kafkas

Gönüllü: Türk-Yunan savaşı arasında yaşananları anlatan bir romandır. Savaş başlayınca Recep gönüllü olarak harbe gider. Recep'i Rumca bildiği için Atinalı gazeteci kimliğinde Türkler için bilgi toplamakla görevlendirirler. Recep bu görevi sırasında uzun yıllar önce ayrıldığı Rum sevgilisi Flaman'ı görür. Flaman'ın babası kızını bir Türk'le evlendirmek istemediğinden ayırmış ve kötü bir Rum ile evlendirmiştir. Recep görevini tamamladıktan sonra Flaman'ı ve çocuğunu bu kötü kocasından kurtarır. Recep'in kurtardığı çocuk aslında kendi çocuğudur. Ahmet Midhat eserde okuyucusuna dönemin tarihiyle ilgili bilgi de verir.

3. Macera Romanları

Hayret: İstanbul'da yaşayan Hintli bir ailenin evinde gerçekleşen hırsızlıkla başlayan eser, geçmişe gidiş gelişlerle ve değişen coğrafyayla devam eder. İnci Enginün, oldukça uzun olan bu romanda yazarın hemen her konuda bilgi veren açıklamalarda bulunduğunu dile getirir.

Acayib-i Âlem: Eserde Suphi ve Hicabi adlı iki kahramanın İstanbul'dan başlayıp Odessa, Moskova, Petersburg ve Londra şehirlerine kadar uzanan seyahatleri anlatılır. İki kahraman Osmanlı'nın eski seyyahları gibi değil batıdaki bilim adamları titizliğiyle seyahat ederler. Suphi ve Hicabi Bey Midhat Efendi'nin ideal kahramanlarıdır. Midhat Efendi kahramanları vasıtasıyla bu coğrafyaların kültürleri, tarihi, ilişkileri hakkında bilgiler verir. Seyahatleri sırasında İngiliz gezginci Miss Haft ile de tanışır ve seyahatlerine o da katılır. Bu seyahat sırasında Miss Haft Türklere tekrar hayran olur. Miss Haft daha önce İstanbul'a gelmiş ve Avrupalıların Türkler hakkındaki anlatımlarının gerçekleri yansıtmadığını görmüştür. Bu seyahat sırasında da Suphi Bey ve Hicabi'yi çok yakından tanıma fırsatı bulur. Seyahatin sonunda Suphi Bey ve Miss Haft evlenme kararı alır.

Ahmet Metin ve Şirzâd: Selçuklu şehzadesi Şirzad'ın maceralarını okuyan Ahmet'in Şirzâd'tan etkilenerek aynı yolculuğu gerçekleştirmek üzere bir gemi yaptırması anlatılır. Ahmet Midhat eser vasıtasıyla Türklerin medeniyet âlemine katkılarından bahseder.

Fennî Bir Roman yahut Amerika Doktorları: Jules Verne'den esinlenerek yazılmış bir eserdir. Amerika'daki doktorların rekabet sebebiyle kendi bedenleri üzerinde gerçekleştirdikleri tehlikeli deneyler anlatılır. İnci Enginün eserle ilgili olarak Ahmet Midhat'ın sadece ansiklopedik bilgi vermekle yetindiğini kaydeder.

Rikalde yahut Amerika'da Vahşet Âleminde: Eserin kahramanı Johnsonser isimli bir kızdır. Johnsonser Aztek uygarlığında tapınma adına işlenen cinayetleri engellemeye çalışır.

a. Polisiye Romanlar

Esrar-ı Cinayât: Eser polisiye edebiyat türünde ilk örnek kabul edilir. Romanda bir polis ile gazetecinin bir kalpazanlık olayını açığa çıkarmaya çalışmaları konu edilir. Eserin geçtiği mekân Midhat Efendi tarafından çok iyi bilinen bir yerdir. Öteke taşı olarak adlandırılan bu yerin uzun bir tasviri yer alır.

Haydut Montari: Haydut Montari'nin konusu İtalya'da geçer. Eserde toplum içinde saygın bir şekilde asilzade olarak yaşayan Giorgino ve Gargula'nın aslında birer haydut oldukları anlatılır.

Mesâil-i Muğlaka: Eserde hukuk eğitimi için Paris'e giden Abdullah Nahifi'nin hayatı ve onun ilişki içerisinde olduğu Fransız karakterler anlatılır. Hikâye Abdullah Nahifi'nin Rosette isimli bir Fransız kızı yine bir Fransız olan serserinin tecavüzünden kurtarmasıyla başlar. Abdullah Nahifi bu hareketiyle gazetelere düşer ve bir anda meşhur olur. Ahmet Midhat eserde iki Hristiyan kadın tipini gözler önüne serer. Terzilikle geçimini sağlayan Rosette tecavüzcülere direnen namuslu bir kızdır. Ona elbiselerini diktiren Madame De Rose Bouton ise iffetsiz bir kadın olarak anlatılır. Abdullah Nahifi tecavüzden kurtardığı Rosette ile evlenir ve birlikte İstanbul'a taşınırlar. Madame De Rose Bouton ise yaptıkları sebebiyle Fransa'dan ayrılmak zorunda kalır ve İstanbul'da mürebbiyeliğe başlar. Ahmet Midhat eser vasıtasıyla yabancı mürebbiyeler konusunda dikkatli olunması gerektiğini okuyucularına gösterir.

4. Biyografik Romanlar

Voltaire Yirmi Yaşında yahut İlk Muâşakası: Ahmet Midhat bu eseri Voltaire'in gençliğinde yazmış olduğu mektupları hayatı hakkında edindiği bilgilerle birleştirerek vücuda getirir. Eserde Voltaire'in ilk kadın yazarlardan olan Anne Marguerite'nin kızı Olympe Pimpette ile olan aşkı ve bu aşkın Anne Marguerite ve Voltaire'nin amcası tarafından engellenmesi anlatılır. İnci Enginün eserle ilgili olarak Ahmet Midhat'ın başta Voltaire olmak üzere roman kişilerini tasvir ettiğini ve Voltaire'i anlatırken romanlarındaki kahramanlardan farklı şekilde yansıtmadığını aktarır.

5. İmparatorluğu Oluşturan Kavimlerle İlgili Romanlar

Çingene: Ahmet Midhat bu romanda Çingeneleri konu alır. Romanın kahramanı Şems Hikmet isimli bir gençtir. Şems Hikmet toplumun Çingeneler üzerine yüklediği kötü imajları düzeltmeye çalışır. Onların da iyi bir eğitimle toplumda saygın bir yere gelebileceklerine inanır. Ancak eserin sonunda toplumun değer yargıları galip gelir.

Karnaval⁶: İki bölümden oluşan bir eserdir. Birinci bölümde ilk olarak eserin ana karakterleri olan Zekâi ve Resmi'nin hayatı, yetişmeleri ve aile yapıları yer alır. Daha sonra ise Zekâi ve Resmi'nin Madam ve Mösyö Hamparson ile tanışmaları anlatılır. Resmi de Zekâi de Madam Hamparson'a âşık olur. Madam Hamparson'un da Resmi'ye âşık olmasıyla aralarında gizli bir ilişki başlar.

Eserin ikinci bölümü ise karnaval zamanının anlatımıyla başlar. Resmi ve Madam Hamparson baloya birlikte katılırlar. Zekâi baloda Resmi ve Madam Hamparson'u Mösyö Hamparson'a yakalatmaya çalışsa da başarılı olamaz. Ancak nihayetinde Resmi ve Madam Hamparson yakalanır ve Madam, Hamparson konağından kovulur. Resmi ise sütannesinin isteğiyle Şehnaz Hanım'ın konağında çalışan Hasna ile evlenmek zorunda kalır. Eserin sonunda Madam Hamparson rahibe olur. Ahmet Midhat eser kadrosunun bir hayli karışık olduğu romanda İstanbul'da yaşayan yabancılarla Türklerin ilişkisini ortaya koyar.

Arnavutlar Solyotlar: Eserde Mora isyanı sırasında Müslüman Arnavutlar ile Hristiyan Solyotlar arasında geçen mücadeleler anlatılır. Roman tarihi bir tür olarak da

⁶ Özlem Kayabaşı, "Ahmet Midhat Efendi'nin "Karnaval" Romanını Tahlil Denemesi", Turkish Studies, cilt 6/4, 2011, s. 659-670.

kabul edilebilir. Ahmet Midhat eser içerisinde Fatih Sultan Mehmet'in Balkanlarda yaptığı çalışmalardan bahseder ve uygulamalarından örnekler verir. Eser Tepedenli Ali Paşa'nın Solyot kasabasını ele geçirmek istemesiyle başlar. Bu amaçla da iyi yetişmiş bir Tanzimat aydını olan Rüstem'i bölgeye gönderir. Eserin asıl konusunu ise Rüstem ile Hristiyan Solyot kızı olan Eftimi'nin aşkı oluşturur.

Gürcü Kızı yahut İntikam: İnci Enginün Ahmet Midhat'ın bu eseri bir tesadüf sonucu kaleme aldığını kaydeder. Karşılaştığı bir Hristiyan Arnavut Ahmet Midhat'a Arnavutlar Solyotlar'ı çok beğendiğini ve neden Gürcistan coğrafyasını anlatan bir eser yazmadığını sorar. Ahmet Midhat da bu karşılaşma üzerine eser kaleme alır. Eserde bir ticaret kumpanyası memuru olan kişinin ağzından Kafkasya'nın etnik yapısı aktarılır.

Kafkas: Ahmet Midhat'ın yarım kalmış bir eseridir. Eserde 93 Harbi olarak adlandırılan 1877-78 Osmanlı-Rus harbi anlatılır. Yazar eseriyle Kafkasya'da yaşanan Rus zulmüne dikkat çekmek istemiştir.

3) Kâinat Külliyyatı'nın Mukaddimesi

Ahmet Midhat kütüphane-i tarih imzasıyla çıkardığı *Kâinat Mukaddimesi* isimli çalışmasına “Hilkat-ı âlem ve intişar-ı benî âdem hakkında kitab-ı mukaddese ile tabîyyun-ı hükemanın reylerini bilmuhakeme âlemin taksimat-ı ahîresi hakkında bazı malumatı câmidir” şeklinde bir önsözle başlar. Ardından mukaddimenin dibacesi yer alır. Ahmet Midhat bu dibacede külliyyatı kaleme alma sebeplerini izah eder. Ahmet Midhat'ı bu külliyyatı yazmaya iten merak duygusu olmuştur. Bu merak coğrafya dersiyle başlar. Ahmet Midhat okuduğu tarih kitaplarıyla bu merakı bir nebze olsun dindirir ancak edindiği bilgiler yeterli değildir. Bu sebeple her devlet için özel bir tarih oluşturulması gerekliliğinin farkına varır.

Mukaddime eserin ikinci baskısına eklendiğinden Ahmet Midhat külliyyatla ilgili okuyucuların sorularına karşılık verme fırsatını bulur ve çalışmayla ilgili şahsına gelen gelen tebrik ve teşekkürleri zikreder.

Mukaddimede birinci baskının önsözü olan Feth-i Kelam ve ikinci baskının genişçe mukaddimesi iç içedir.

Feth-i Kelam

İlk baskının önsözü olan Feth-i kelim'de vatan ve devlete hizmet için yapılması gereken birtakım vazifeler olduğunu kendisinin ise bu hizmeti tarih yazmakla ifa ettiğini dile getirir. Ahmet Midhat'ın bu amaçla ilk hizmeti *Hâce-i Evvel* içindeki *Tarih-i Umumi* ile olur. Ancak bu eser Ahmed Midhat'ın içindeki tarih yazma ateşini söndürmez. Çok daha büyük ve kapsamlı bir çalışma yapmak istemektedir. Midhat Efendi'nin arzuladığı yalnızca bir Osmanlı tarihi yazmak değil bütün dünya devletlerinin genel tarihini kaleme almaktır.

Ahmet Midhat bu hacimde bir eseri yazmaya başladığında “*Univers*” isimli Fransızca bir tarih kitabı serisinden habersiz olduğunu ve çalışmasını gören bir kişinin bu eseri “*Univers*” isimli kitaptan mı çevirdiği sorusuyla kitabın varlığından haberdar olduğunu dile getirir. Ahmet Midhat eserini vücuda getirirken pek çok tarih kitabındaki bilgileri okuyup değerlendirip alıntılar yaparak oluşturduğunu aktarır. “*Univers*” in 70 ciltlik bir seri olduğuna vurgu yaparak tek bir kişinin böylesine hacimli bir eseri çevirip alıntıl原因amayacağını ancak bilgi edindiği kaynaklar arasına “*Univers*” i de aldığını izah eder.

Mukaddime haricinde eser, beş ciltten oluşmaktadır. Birinci cilt Avrupa, ikinci cilt Asya, üçüncü cilt Afrika, dördüncü cilt Amerika ve beşinci cilt Avustralya kıtalarından oluşmaktadır. Kıtalar içindeki ülkeler ayrı ciltlerde anlatılacak olup ülkenin tarihi de Ahmet Midhat'ın eserini kaleme aldığı dönemde mevcut olan devletlerle sınırlı olmayıp anlatılan devletin milleti tarafından kurulmuş hemen tüm devletleri ve zamanları kapsamaktadır. Ahmet Midhat ilk baskı için hazırlanan 1288 tarihli Feth-i Kelam bölümünü yazımı sırasında oluşabilecek hataların özrü ile sonlandırır.

Ahmet Midhat ikinci baskının mukaddimesinde ise daha önceki Feth-i Kelam bölümünden farklı olarak eserin isminin de *Kâinat* olması sebebiyle genel tarihin yanında dünyanın ve insanlığın başlangıcına dair çeşitli bilgileri de okuyucularına sunacağını bildirir.

Kaynakların pek çoğuna göre kâinat insanlardan çok daha önce yaratılmıştır. Ancak bunun ne kadar zaman önce olduğunu bilememekteyiz. Ayrıca insan ırkı ortaya çıktığında bugünkü gibi gelişmiş bir medeniyete sahip değildir. Mağaralarda yaşayan insanoğlu yiyecekleri dahi pişirmeden tüketmektedir. İnsanoğlunun medeniyetleşmesi her toplumda aynı hız ve zamanda gerçekleşmez. Ahmet Midhat Amerikan ve Avustralya vahşilerinde bu medeniyetleşmenin çok daha yavaş olduğunu hatta neredeyse ilk halleriyle kalan insan topluluklarının var olduğunu kaydeder.

Ahmet Midhat insanın yaradılışı ve medeniyetle ilgili verdiği yukarıdaki kısa bilgilerden sonra dünyanın ve insanın yaradılışı hakkında detaylıca malumatlara başlar. Midhat Efendi bu incelemeyi yaparken hem kutsal kitaplardan hem de ulemanın görüş ve bilgilerinden faydalanır. Kutsal kitapların doğruluk ve gerçekliğini araştırmamanın mümkün olamayacağını ve bu bilgileri olduğu gibi kabul etmemiz gerektiğini ancak âlimlerin çalışmalarına da kulak tıkamanın yanlış olduğunu dile getirir. İnsanın sahip olduğu akıl bu iki bilgiyi muhakeme ederek bir kanıya varabileceğinden bunları bilmenin faydalı olacağı görüşündedir.

Ahmet Midhat yaradılışla ilgili en geniş bilginin Tevrat'ta olduğunu söyler ve burada geçen kâinatın oluşumuyla ilgili bölümleri bizimle paylaşır. Tevrat'a göre kâinat Tanrı tarafından altı günde yaratılmış yedinci günde ise Tanrı herhangi bir ameliyatta bulunmayıp istirahat etmiştir. Ahmet Midhat Tevrat'ta geçen bu bilgilerin Kur'an-ı Kerim ile de örtüştüğünü belirtir. Âlimlerin görüşlerine göre ise kâinatın yaradılışı şu şekildedir: Dünya güneşten kopmuş bir parçadır. Bu kopuş ise kutsal

kitaplarda geçen zamandan çok daha fazladır. Yeraltından çıkarılan sulara görülen sıcaklık ve hararet dünyanın bir ateş topuyken çok uzun zamanlar içinde soğuyarak bugünkü halini aldığını göstermektedir. Yerin derinliklerine doğru gidildikçe farklı yapılarıdaki tabakalarla karşılaşmaktadır. Ahmet Midhat mukaddimede jeolojik devirleri kışr kelimesiyle ifade eder. Ahmet Midhat'ın âlimlerden aktardığına göre dünya ilk tabakada yaşanılmayacak bir yerdir. Henüz bir ateş topu olan dünyada ne bitki ne de hayvan türlerine rastlanır. Bu tabakadan çok uzun zamanlar sonra ikinci tabakada suda yaşayan birtakım canlılara da rastlanır. Bu ikinci kaşrdan da uzunca bir zaman sonra üçüncü tabakaya geçilir. Bu tabakada bol yağmur, fırtına görülüp bazı büyük hayvan türlerine de rastlanır. Dördüncü tabakada ise dünyanın ısı ve şiddetli yağmurlar düzene girer. Dünya bugünkü haline bu dördüncü devirde kavuşur. İnsan türü de bu dördüncü tabakada ortaya çıkar. Ulemanın görüşlerine yer verilen bu satırlarda Ahmet Midhat'ın didaktik ve bilimsel üslubu göze çarpar.

Ahmet Midhat sözü geçen Jeolojik devirlerin yaşandığına dair kanıtlar da verir. Yeraltında yapılan kazılarda bugünkü hayvan türlerine benzemeyen kemik kalıntıları bulunur. Bazı bölgelerde kömür madeninin bulunup bazı bölgelerde ise genç arazilere rastlanması da dünyanın aynı anda belirli bir zamanda oluşmadığını göstermektedir. Ayrıca yüksek dağ zirvelerinde deniz canlılarına ait kalıntılar bulunması da dünyanın geçirdiği değişimi gösterir.

Ahmet Midhat kutsal kitaplar ve ulemanın kâinatın yaratılışı hakkında izahatlarını okuyucularına sunduktan sonra iki kaynak arasındaki ihtilafları ortadan kaldırmaya yönelik düşüncelerini açıklar. Ahmet Midhat ulemanın görüşlerine tamamen karşı çıkmaz hatta pek çok noktada bu düşüncelerin doğru olduğunu belirtir. Mukaddimede belirtilen bu ihtilaflardan ilki kâinatın yaratılış süresiyle ilgilidir. Tevrat'a göre kâinat yedi günde yaratılmıştır. Bilim adamları ise bunun öyle yedi gün ya da yedi yıl yahut yetmiş yıllık bir sürede değil çok daha büyük zaman dilimleri içinde vücuda geldiğini ortaya atarlar. Ahmet Midhat bu görüşü desteklemektedir ancak kutsal kitaplardaki savunmayı şu şekilde yapar. Kutsal kitaplarda sözü geçen sayı ve zaman dilimlerinin gerçek değil sembolik olduğunu savunur. Bu amaçla yevm kavramından bahseder. Tevrat'ta bahsedilen yevm bugünkü gibi güneşin doğuşundan batışına değin süren bir zaman kavramı olmayıp çok daha büyük bir zaman dilimini kapsar. Ahmet Midhat bu düşüncesini desteklemek üzere bin sayısını örnek verir.

Kur'an-ı Kerim'de de sıkça geçen bu sayının 999'dan sonra gelen sayı manasında değil bir zaman ölçüsü belirtmek üzere kullanıldığını savunur.

Kâinatın yaradılışından sonra Ahmet Midhat insanın yaradılış hikâyesini anlatmaya başlar. Âdem ve Havva'nın yaradılışı, yasak meyveyi yemeleri ve bunun sonucunda dünyaya gönderilmelerini kutsal kitaplara dayanarak anlatır. Ahmet Midhat burada Darwin'den de bahseder ancak Darwin'in görüşlerini benimsemez. Bu konuda kutsal kitapların izahatlerinin yerinde olduğunu vurgular.

Ahmet Midhat mukaddimenin son faslında ise böyle bir mukaddimeye neden ihtiyaç duyulduğunu anlatır. Ahmet Midhat'a göre bir devletin tarihi anlatılırken coğrafyanın da geçirdiği değişimler bilinmelidir. Ahmet Midhat bu görüşü tezimizin asıl kısmı olan Fransa cildinde de ifade eder. Midhat Efendi coğrafyayı anlatırken bölgeye gelen milletin ne zaman ve ne şekilde o bölgeye geldiğine de açıklık getirir. Asıl maksat ilk nerede yayıldıkları ve ne zamanda ortaya çıktıklarını ifade etmek olsa da bunu bilmek mümkün olmadığından külliyyatında anlattığı milletleri tarih sahnesine çıktıkları zamandan başlattığını ifade eder.

Midhat Efendi külliyyatını ilk cilt olarak Avrupa kıtasının ve kıta içinde de ilk olarak İngiltere Devleti'nin anlatılacağı bilgisiyle sonlandırır.

FRANSA TARİHİ İNCELEMESİ

Ahmet Midhat Zeyl-i Kâinat (*Fransa*) başlıklı eserine Fransa tarihini anlatırken kullanacağı usulü açıklamakla başlar. Bu usul takibince Ahmet Midhat Efendi Fransa'nın tarihini anlatmadan önce coğrafyası hakkında önemli gördüğü birtakım bilgileri aktarır. Pek çok tarihsel değişim yaşayan Fransa'nın elbette ki coğrafi sınırları da bu değişimlerden nasibini alır. Bu sebeple Fransa'nın hem eski coğrafyası hem de eserin yazıldığı dönemdeki coğrafi sınırları anlatılır.

FRANSA COĞRAFYASI

Ahmet Midhat Efendi Fransa'nın coğrafyasına bölgenin koordinatlarını vermekle başlar. Fransa enlem hesabına göre Avrupa kıtasında orta devletlerden birisidir. Kıtanın batı tarafından ise ilk devlettir. Ülkenin kuzeydoğusunda Manş Denizi, batı tarafta Atlas Okyanusu Gascogne Körfezi ve güneyinde ise Akdeniz bulunur. Ülke kara sınırları yönüyle de kuzeyde Belçika, Prusya ve bazı Alman devletleri; doğuda Almanya, İsviçre ve İtalya; güneyden ise İspanya ile sınırdır. Fransa'nın en yakın komşusu ise İngiltere devletidir. İki ülkeyi Pas de Calais denilen boğaz ayırmaktadır.

Pek çok deniz ve sahillere sahip olan Fransa çok büyük körfez ve limanlara sahip değildir. Fransa'yı boylu boyunca çevreleyen Gascogne Körfezi en önemli körfezdir. Akdeniz tarafında bulunan Marseille ve Toulon limanları Fransa'nın en önemli limanlarından sayılır. İrili ufaklı pek çok nehre de sahip olan Fransa'nın en önemli nehirleri ise Rhine, Garonne, Loire ve Seine'dir. Nehirlerin birçoğunda ulaşım da yapılabilmektedir.

İspanya ile Fransa arasında sınır teşkil eden Pirene Dağları önemlidir. Doğu sınırı üzerinde ise Jura ve Alp dağları bulunur. Bu dağlar Fransa'nın büyük dağları arasında sayılmaktadır. Kuzeydoğu yönünde bulunan Vosges Dağları ise ikinci büyüklükteki dağ sıralarıdır.

Adalar yönüyle pek zengin olmayan Fransa'nın en büyük adası Akdeniz'de bulunan Korsika Adası'dır. Bunun dışında ise Gascogne Körfezi üzerinde birkaç küçük ada bulunur. Ülkenin kuzeybatıdan güneydoğuya uzunluğu 1064, eni ise 964 kilometredir. Nüfusu ise 36 milyon kaydedilmiştir. Kuzeybatıdaki Paris, kuzeydoğudaki Metz, Loire Nehri üzerine yerleşmiş olan Orléans ve kıtanın ortadoğusunda yerleşmiş olan Lyon şehirleri tarihi bakımdan önemli şehirlerdir.

Milliyet çeşitliliği bulunmayan Fransa'da devletçe Katolik mezhebi kabul edilmiştir. Protestan ve bir miktar da Yahudi serbestçe dinlerini yaşayabilmektedir.

FRANSA TARİHİ'NİN BÖLÜMLENDİRİLMESİ

Midhat Efendi *Kâinat* adlı eserinde Fransa Tarihi'ni dört ana bölüme ayırarak sınıflandırır:

1. Fransa'nın tarih sahnesine çıktığı zamandan 752 tarihinde Mérovingien Hanedanı'nın sonlanmasına kadar geçen dönem.
2. 752 tarihinden başlangıç ile 987 yılında Carolingiens Hanedanı'nın sonlanmasına kadar olan dönem.
3. 987 tarihinden Fransa'da Tanzimat'ın ilan tarihi olan 1793 yılına kadar geçen dönem.
4. 1793 tarihinden başlangıç ile eserin yazılmış olduğu döneme kadar geçen zamanı kapsar.

Fransız Tarihi'nin bu dört bölümü içerisinde de tasnifler bulunmaktadır.

1. Fransa'nın tarih sahnesine çıktığı zamandan 752 tarihinde Mérovingien Hanedanı'nın sonlanmasına kadar geçen dönem.
- Fransa'nın tarih sahnesine çıkışından Mérovingienler'in ortaya çıktığı 427 yılına kadar olan dönem.
- 427 tarihinden başlangıç ile Clovis'nin vefatı olan 511 senesine kadar geçen dönem.
- Fransa'nın prenslerin idaresi altında olduğu dönemi kapsar. Bu dönem 752 tarihine kadar ulaşır.

Midhat Efendi ikinci bölümde ise herhangi bir sınıflandırma yapmaz, bölümü bütün halinde verir.

2. 752 tarihinden başlangıç ile 987 yılında Carolingiens Hanedanı'nın sonlanmasına kadar olan dönem.

Üçüncü bölüm ise kendi içinde dört sınıflandırmaya ayrılır:

3. 987 tarihinden Fransa’da Tanzimat’ın ilan tarihi olan 1793 yılına kadar geçen dönem.

- Capétiens Hanedanı’nın ortaya çıkışından 1328 tarihine kadar olan dönem
- 1328 tarihinden başlangıç ile 1498 tarihine kadar Valois Hanedanı’nın Hükûmetleri dönemi
- 1498 tarihinden 1589’a kadar geçen Orléans Hükûmetleri dönemi
- 1589’dan 1793 tarihine kadar devam eden Bourbon dönemi

Dördüncü bölüm ise 10 bölüme ayrılır:

4. 1793 tarihinden başlangıç ile eserin yazılmış olduğu döneme kadar geçen zaman

- Fransa’da Tanzimat ilanı (1793-1795)
- Directoire olarak isimlendirilen idarenin dönemi (1795-1799)
- Consulat denilen idarenin dönemi (1799-1804)
- Büyük Napolyon’un İmparatorluğu dönemi (1804-1815)
- On Sekizinci Louis’in zamanı (1815-1824)
- Üçüncü Charles Hükûmeti dönemi (1824-1830)
- Louis Philippe Hükûmeti dönemi (1830-1838)
- Fransa’da İkinci Cumhuriyet’in ilanı (1838-1852)
- İkinci imparatorluğun müddeti (1852-1870)
- Fransa’da Üçüncü Cumhuriyet’in ilanından şimdiye kadar devam eden haller (1870-.....)

BİRİNCİ BÖLÜM

FRANSA’NIN BAŞLANGIÇTAN MÉROVİNGİENLER HANEDANI’NIN SONLANMASINA KADAR GEÇEN DÖNEMİ

(Birinci Fasil) Fransa’nın Tarih Sahnesine Çıkışı (...-427)

Fransa ve Fransız coğrafyasının ortaya çıkışı hakkında bilgiler verilen bu bölümde Midhat Efendi ilk olarak Fransa’nın eski isminden bahseder. Fransa’nın eski tarihlerde ismi “La Gaule” olarak geçmektedir. Gaule ülkesi eski tarihlerde birtakım kavimler arasında bölünmüştür. Bu kavimlerin sayısı ise üç dört yüzden fazladır. Fakat genel bir bölünme itibariyle üç ana kavimden oluşmaktadırlar.

Bu kavimlerden ilki Celte Galialıları olarak adlandırılan kavimdir. Bu kavmin geçmişi milattan önceki dönemlerde Orta Asya’da yaşayan millete kadar gitmektedir. Burada ismi zikredilen ikinci kavim ise İber taifesidir. Celteler bu bölgeye geldiklerinde İberleri Gaule içine yayılmış bulurlar. Bu kavmin ise yapılan araştırmalar neticesinde Kuzey Afrika halkından olduğu anlaşılmıştır. Üçüncü kavim ise Belgae isimli millettir. Bunlar ise Rhine nehrini geçerek Gaule ülkesinin kuzey taraflarına yayılırlar. Günümüzde Belçika’da yaşayan Belgae denilen millet burada zikri geçen Belgae’lerin atasıdır.

Kahraman ve cengâver bir millet olan Gauleler bu özellikleriyle dünyaya nam salmışlardır. Öyle ki Gauleler’in yalnızca insanoğluna değil doğaya bile savaş açtığı dile getirilmiştir. Savaşçı bir millet olan Gauleler’in yiyecekleri de bu özelliklerine uygundur. Sofralarında sadece et türünden yiyecekler bulunur. Etin en yağlı kısımlarını en cengâver olan kişiye vermek de Gaullerde görülen bir adettir. Cengâver özelliklerinin yanı sıra misafir perver bir millet olan Gaullerde haneye gelen kişiye kim olduğunu sormadan yedirip içirmek anlayışı vardır.

Gauleler renk ve süs de son derece meraklıdır. Silah aletleri, kalkanlar bir savaş aleti olmasının yanında süs ve ziynet işlevi de görür. Bellerine gümüşten ve altından kemer takmak adetleri de vardır. Kadınları da erkekler gibi cengâver olan Gaulelerde eş seçimi de serbesttir. Kadınlar kimi isterlerse onunla evlenebilirler. Eşyaları ile gömülme anlayışı Gaullerde de vardır. Ölen kişi at, silah gibi eşyalarıyla birlikte gömülür.

Gauleler önceleri şimşek, rüzgâr, dere gibi doğa olaylarına inanç sergilerken sonraları Druid inancını benimserler. Gaulelerin eski tarihlerde en şiddetli muharebeleri Romalılarla olmuştur. MÖ 390 senesinde başlayan bu mücadelelere MÖ 50 senesinde César-ı Rum son verir. Gaule memalîğini bir Roma eyaleti haline getiren César, Gauleleri vergiye bağlar ancak adet ve geleneklerine dokunmayıp serbest bırakır. Son derece kahraman bir millet olan Gaulelerin savaşçı özelliklerinden faydalanan César ordularının önemli bir kısmını Gaulelerden oluşturur.

Birkaç asır Roma egemenliğinde kalan Gauleler bu sırada Hristiyanlık ile de tanışır. Miladın ikinci asrında Gaule memalîğinde Hristiyanlık yayılmaya başlar. Roma Hristiyanlığı destekleyip intişarına yardım eder. Bu dönemde Druidler ile mücadeleler yaşanır. Hristiyanlığın intişarını engellemeye çalışan Druidler idam ettirilir. Druidlerden sonra yaklaşık bir asır rahat eden Gauleler bu sefer de German barbarlarının saldırılarına uğrar. Bu saldırılar arttıkça artar ve Roma dahi karşı koyamaz. Hatta öyle ki German barbarları Roma'yı dahi yakıp yıkarlar. Bu German kabilelerinden Frank isminde bir kabile Gaule topraklarına gelerek burada Fransız devletini teşkil eder. Ahmet Midhat'ın *Kâinat'ın* ileriki bölümlerinde anlattığı millet işte bu Fransız kabilesidir.

Franklar

Ahmet Midhat Franklar başlıklı bölümde Gauleler'in Frank kabilelerince işgaline ortam hazırlayan koşullardan bahseder. Gauleler, Roma egemenliğinde kaldıkları ilk yüzyıllarda refah bir hayat sürerler. Ancak Romalılarda sefahat ve eğlencenin artıp yönetimin bozulmasıyla sıkıntılar baş gösterir. Roma egemenliğinde kaldıkları dönemde Gauleler de farklı meslekler icra ederek savaşçı özelliklerini kaybederler. İşte bu koşullar ortasında German barbarlarının akınları başlar.

Milattan iki buçuk asır önce Rone Nehri taraflarına yayılan German barbarları Roma ve Gaule ülkesinin gücünü koruduğu dönemde seslerini çıkarmayıp Roma'nın acze düştüğü sırada akınlara başlarlar. German barbarlarının akınları Roma ve Gaule ülkesiyle sınırlı kalmaz ancak Franklar daha çok Gaule bölgesinde intişara başlarlar. Franklar'ın Gaule içerisine yayılmaları M.S. 200'lü yıllarda başlar. Başlayan bu akınlara Gauleler de Roma da direniş gösterir. Uzun yıllar devam eden bu mücadele Frank kabilelerinden Salian kabilesi reisi Chlodio'nun 428 tarihinde Somme eyaletine kadar ilerlemesiyle sonuçlanır. Bu tarihten sonra da Frank ve Roma arasındaki

mücadele devam eder ancak Chlodio'nun kurmuş olduğu Mérovingien Hanedanlığı baki kalır.

(İkinci Fasıl) Clovis'nin Vefatına Kadar Mérovingienlerin Hükûmeti 427 - 511

Frankların teşkilatlanarak devlet haline gelmelerini sağlayan Chlodio Romalılarla yaşanan büyük muharebesinde yaşamını yitirir. Clovis'nin vefatıyla da yerine oğlu Mérovée geçer. Mérovée döneminde yaşanan en önemli olay Hun akınlarıdır. Hunlar şark tarafından hareketle Roma, Almanya, Gaule gibi devletler üzerine akınlara başlar. Hun akınları karşısında korkuya düşen bu devletler birbirine son derece düşman iken bu olayla müttefik olarak güçlerini birleştirirler. İttifak karşısında Attila askerleri başarısız olur. Hunlara karşı sağlanan bu galebede herkesten ziyade Frankların himmeti görülür. Bu vaka hem Frankları diğer milletler arasında öne çıkarırken hem de Mérovée'yi Franklar arasında şöhretli kılar. Bu olay sayesinde Franklar bir krallık haline gelir ve bu sayede Mérovée'nin çocuklarına da vesayet hakkı düşer.

Mérovée'den sonra yerine oğlu Childeric geçer. Childeric de Mérovée gibi cengâver bir hükümdardır. Ancak ne var ki fazlasıyla kadın düşkünü bir hükümdar olduğundan bu düşkünlüğü sebebiyle başı pek çok kez belaya girer. Yine bu sebepten dolayı uzun süre tahtından uzakta bir kaçak olarak yaşar. Bu süre içerisinde Franklar boş kalan Mérovingien tahtına Roma generali Aetius'u oturtur. Aetius'un ölümüyle ve halkın da öfkesinin az çok yatışmış olması sebebiyle Childeric ülkesine dönebilir.

Childeric'den sonra yerine 15 yaşındaki oğlu Clovis geçer. Clovis Mérovingienler için önemli bir önemli bir hükümdardır. Midhat Efendi Clovis için “Tabiat-ı maslahat Frank kavmini gerçekten bir büyük millet ve bir muntazam devlet haline koymak için Clovis gibi bir muktediri öyle genç yaşta mevki-i hükûmete getirdi” sözlerini sarfeder.

Clovis Fransa tahtına geçtiği zaman karşısında durabilecek yalnız Burgundian ile Wisigoth kavimleri vardır. Clovis tahtı döneminde bunlarla mücadele eder. Clovis Franklardan kendisine bağlı olmayan kabileleri de kendi yanında toplamak için onlara çeşitli ihsanlar sunar. Bu lütufların sebebi ise onları ortadan kaldırmak yerine güçlerini kendi gücüne eklemenin daha yararlı olacağını düşünmesidir.

Clovis döneminde gerçekleşen ve hem Mérovingienler hem de Franklar için önemli olan vaka bu dönemde Hristiyanlığın resmi din ilan edilmesidir. Clovis'nin artan şöhreti ve başarılarında bu din değişikliğinin de büyük etkisi vardır. Clovis bu sayede hem papazların desteğini alır hem de barbar kavimlere karşı Roma'nın desteğini sağlamış olur.

Clovis'nin Hristiyanlık dinine geçişi hakkında Ahmet Midhat Efendi *Kâinat'ta* hayli malumatlı bilgiler verir. Clovis'yi bu dine yönelten eşi Clotilde olur. Clotilde Burgundian kralı Gundobad'ın yeğenidir. Gundobad kardeşi Chilperic'i karısı ve çocuklarıyla beraber öldürtmüş yalnız Clotilde isimli yeğenini güzelliğine sebep sarayında muhafaza etmiştir. Clovis döneminde yaşanan Gaule saldırılarından korkuya düşen Gundobad, belki kendisine bir kurtuluş sağlar düşüncesiyle yeğeni Clotilde'i bir barbara yani Gaule kralına nikâhlamayı kabul eder. Clotilde'in ise bu evlilik için tek bir şartı vardır: Annesinden öğrendiği Hristiyanlık ayinine dokunulmaması ve kendi ayinini serbestçe sürdürebilmesidir. Bu dönemde Burgundianlar Druid inancına Gauleler ise Odin mezhebine inanç gösterir. Clovis bir barbar kralı olmasına karşın eşi Clotilde'e karşı son derece anlayışlıdır. Clovis'nin ilk çocuğu Hristiyanlık ayinince vaftiz edilir fakat çocuk çok fazla yaşamayıp vefat eder. Clotilde çocuğun ölümünü Clovis'ye yükler. “Eğer sen de benim Allah'ıma tapmış olsaydın çocuğunu yaşattırdı sana olan buğzundan naşı çocuğunu öldürdü” sözlerini sarfeder.

Clotilde yalnız bu olayla değil pek çok kez Clovis'yi kendi inancına yöneltmek için çaba gösterir. Clovis'nin Hristiyanlığı kabul edişi ise şu şekilde gerçekleşir. Franklar Almanlarla Zülpich isimli yerde savaşta iken nasıl olduysa Franklar bir anda zor durumda kalır. Bu sırada Clovis, Clotilde'nin Allah'ına yalvararak “Ey Clotilde'nin Allah'ı beni bu muharebede galip çıkarır isen Odin'i terk ederek seni kabul ederim” der. Savaş sonunda ise Franklar galip gelir. İşte yaşanan bu olayla Clovis Hristiyanlık dinini resmi din ilan eder. Bu din değişikliği Clovis için pek kârlı olur. Clovis, Roma ve Hristiyanlığın desteğini alarak Wisigothları ortadan kaldırır. Bu sayede sınırları da genişleyen Frank devleti Rhine nehrinden Pirene dağlarına kadar olan araziye ele geçirir. Clovis bu olaydan sonra Paris'i merkez ilan ederek oraya çekilir.

Clovis'nin tarih yazarlarınca anlatıla gelen en kötü tarafı zararlı zararsız en yakın akrabasına kadar hepsini katlettirmesidir. Hükümdarlığının sonlarında ilan ettiği “Salian Nizamı” önemlidir. Clovis otuz beş yıl hükûmet ederek 511 tarihinde vefat eder.

Vefatından sonra oğulları Fransa Devleti'ni bir bütün halinde koruyamaz ve devlet Clovis'nin dört oğlu arasında taksim edilir.

(Üçüncü Fasil) Fransa'nın Prensler Arasında Bölünmesi

Clovis vefat ettiğinde Bretanya, Gascogne, Septimania ve Provence eyaletleri dışındaki bütün Gaule memaliği Clovis'nin hükmü altındadır. Clovis'nin ölümüyle bu Gaule memaliği dört oğlu arasında taksime konulur. Childebert isimli oğlu, Paris krallığını alır. Bu krallığın içerisine Puvatya, Perigueux, Saint ve Bordeaux eyaletleriyle Fransa'nın kuzeybatısı dâhildir. Chlothar isimli oğlu ise Soisson eyaletini alır. Le Mage ile beraber Fransa'nın güneyi Chlothar'a aittir. Clodomir isimli oğlu ise Orléans şehrini alır. Bu bölge Bourges eyaleti ve Fransa'nın güneydoğusunu içine alır. Thierry ise Metz'i alır. Bu bölgeye ise Auron ile beraber Fransa'nın kuzeydoğusu dâhildir.

Kardeşler arasında yapılan bu taksim adil olmayıp nihayetinde kanlı mücadeleleri beraberinde getirir. Kardeşlerden büyük olanı Orléans kralı Clodomir, annesi Clotilde'nin sevgiyle Burgundianlar üzerine harekete geçer. Bu saldırının sebebi Burgun kralı Gundobad'tan intikam almaktır. Clodomir Gundobad'ı ele geçirmeyi başarmasına karşın Burgundianlar tarafından yolda yakalanarak öldürülür. Böylece kardeşlerden en büyüğü bu suretle ortadan kalkar.

Orléans kralı Clodomir'in ölümünü fırsat bilen Soisson kralı Chlothar Clodomir'in eşini kendisine nikâhlar. Clodomir'in üç çocuğundan ikisini öldürüp birini de manastıra kapatır. Geride kalan iki kardeşiyle de uzun yıllar mücadele eder ve nihayetinde 558 yılında mücadeleyi kazanır. Bu sayede Fransa'nın tamamını idaresi altında toplar.

Chlothar'ın iktidar mücadelesi yalnızca kardeşleriyle de sınırlı kalmaz. Oğlu Charman da babası Chlothar'a karşı ayaklanır. Charman kendisini destekleyenlerin de yardımıyla Britanya eyaletini zabteder. Ancak bu el koyma fazla uzun sürmez Charman yakalanıp karısı ve çocuklarıyla beraber ateşte yakılmak suretiyle idam ettirilir.

Chlothar bu olaydan sonra bir süre daha ülkeyi yönetir ancak sonrasında bir hastalıkla yatağa düşüp can çekişerek vefat eder. Böylece 561 senesinde saltanatı sonlanır.

Chlothar'ın vefatında da Clovis gibi geride dört oğlu kalır. Bu dört oğuldan Chilperic babası daha hasta yatağında iken hazineyi zabtederek Fransa'ya yerleşir ve oradan bütün Fransa'yı istila etmek emelleri kurar. Ne var ki kardeşleri buna müsaade etmezler. Ülke dört oğul arasında çekilen kura ile taksim edilir. Kurayla Chilperic'e Soisson eyaleti; Sigebert isimli prens Austrasia; Guntram isimli prens Burgun ve Caribert isimli prens ise Paris eyaletleri düşer.

Bu eyaletlerden Soisson eyaletinin bir diğer ismi de Aquitaine'dur. Sigebert'e düşen Austrasia ise ilk bölünmede Metz olarak isimlendirilen eyalettir. Guntram'ın hissesine düşen Burgun ise ilk bölünmedeki Orléans şehridir. Paris olarak isimlendirilen eyaletler ise yine ilk bölünmedeki Paris eyaletleridir. Midhat Efendi iki bölünme arasında bir fark olduğunu belirtir. Bu fark da şudur: Bir önceki bölünme adaletli bir bölünme olmamış kardeşlerden bazılarına daha büyük paylar düşmüşken bu bölünme daha adilane gerçekleşir. Bu bölünmeyle oluşan hükûmetleri Ahmet Midhat Efendi, ayrı bölümler halinde inceler.

Paris Hükûmeti

Paris Hükûmeti hissesine düşen Caribert kardeşlerin en büyüğüdür. Caribert hakkaniyet ve adalet sahibi bir kral olmasına rağmen bir süre sonra makamını ihmal edip şehvet-perest bir yaşam sürmeye başlar. Ülkenin idaresini de müsteşarlarına bırakır.

Birkaç defa evlilik yapan Caribert bu evliliklerden biri sebebiyle Paris başpapazı tarafından aforoz edilir. Caribert'in aforozuna sebebiyet veren evlilik Meroflede isimli rahibeyi rahibe olmasına aldırmayarak kendisine eş edinmesidir.

Caribert'in ömrü çok uzun olmaz. Yedi sene hükûmetten sonra vefat eder. Midhat Efendi kralın ömrü uzun olsa bile zaten kendi eceli ile ölemeyeceğini mutlaka kendi şehveti doğrultusunda bir belaya bulaşacağını belirtir. Caribert öldüğünde bir erkek evladı da olmadığından ülke kardeşleri arasında bölünür. Böylece Paris Hükûmeti ismi ortadan kalkar.

Orléans Hükûmeti

Hissesine Orléans bölgesi düşen Guntram dört kardeşin ikincisidir. Kardeşi Caribert'in hissesinden de payına düşeni alarak topraklarını genişletir.

Ahmet Midhat Guntram'ın iyi bir siyasetçi olduğunu belirtir. Guntram Roma generali Mummolus'u da hizmetine alarak içte ve dışta düşmanlarına karşı savunma yapıp hükûmetinin topraklarını korumayı başarır. Guntram, Metz kralı Sigebert'in idamından sonra oğlu Childebert'i de himayesine alır. Guntram'ın ölümüyle himayesinde bulunan Childeberk yerine Orléans kralı olur. Childeberk'in daha sonra Metz krallığının idaresini de ele geçirmesiyle Orléans ile Metz birleşir ve böylece bölünme ikiye inmiş olur.

Metz Hükûmeti

Kardeşler arasındaki taksimde Metz eyaleti en küçük kardeş olan Sigebert'e düşer. Ahmet Midhat Metz Hükûmeti'nin bir diğer isminin de Austrasia olduğunu dile getirir. Sigebert, hükümdarlığı döneminde barbarlara karşı büyük muzafferiyetler kazanır. Ancak bir gün barbarları takip ettiği sırada onların eline esir düşer. Sigebert'in soyluluğunu gören barbar kralı ise ona zarar vermeyerek ülkesine kadar götürür ve Sigebert ile bir dostluk antlaşması imzalar.

Ahmet Midhat Efendi, Sigebert ve Soisson hakkında bilgiler verdiği bu bölümde Sigebert'in idamına sebebiyet veren olaya da değinir. Bu olay şu şekilde gerçekleşir: Soisson kralı Chilperic Sigebert'in baldızı Galswintha ile evlenir. Bu evlilikte Sigebert de aracı olur ve kayınpederi de o sayede ikna olup kızını Chilperic ile evlendirir.(Olayla alakalı daha ayrıntılı bilgileri Ahmet Midhat Efendi Soisson Hükûmeti bölümünde verir.) Bu sebeple Sigebert bu evlilikte kendisini sorumlu hisseder. Chilperic'in eşi Galswintha ise Chilperic'in sevgilisi Fredegund yüzünden öldürülür. Bu sebeple Sigebert kardeşi aleyhine muharebeye başlar. Chilperic'in sevgilisi Fredegund ise bir oyunla Metz halkını tahrik ederek Sigebert'in idamına sebebiyet verir. Ve yine Fredegund yapmış olduğu entrikalarla Sigebert'in oğlu Childebert'i de zindana attırır. Austrasia düklerinden biri ise onu kurtararak Orléans kralı Guntram'a teslim eder. Bu suretle henüz beş yaşında iken Childebert'in krallığı ilan olunur.

Orléans kralı Guntram ise kendi iki çocuğunun vefat etmesi üzerine Childebert'i kendisine veliaht tayin eder. Childebert Orléans kralı Guntram öldükten sonra Orléans

eyaletini de idaresi altına alır. Daha sonra ise zehirlenerek 595 senesinde vefat eder. Childebit'in ölümüyle ilgili olarak Ahmet Midhat Efendi eserinde Childebit'in annesi tarafından ama daha büyük bir olasılıkla Fredegund tarafından öldürüldüğünü dile getirir.

Soisson Hükûmeti

Chlothar'ın ölümünden sonra çekilen kurada Chilperic'in payına Soisson eyaleti düşer. Ahmet Midhat Chilperic ile ilgili olarak zevk ve sefaya düşkün olduğunu ve vaktinin çoğunu fahişelerle geçirdiğini aktarır.

Bu fahişeler arasında yer alan Fredegund ise güzellik ve zekâda hepsinden üstün olmakla birlikte kral üzerindeki etkisi yönüyle de hepsinden önde gelmektedir. Midhat Efendi Fredegund'un zekâ ve güzelliği yanında kötü yaradılışlı bir kadın olduğunu da dile getirir. Fredegund zekâ ve güzelliğini can dayanmaz cinayetler yolunda harcamıştır. (Midhat Efendi bu yorumlara sebebiyet veren olayları ve Fredegund'un yaptıklarını bu bölüm içinde ayrıntılı olarak anlatır ama ilk önce bir önceki Metz hükûmeti bölümünde de kısaca değinilen Chilperic ve Sigebert arasında yaşananların başlangıcı olan olaylara değinir.)

Chilperic'in sarayı yukarıda da değinildiği gibi zevk ve sefa âlemleri ile doludur. Zamanla bu olay halk arasında Chilperic'in ve sarayının kötü şöhretine sebep olur. Metz kralı Sigebert ise iyi bir terbiye almış, ahlakça üstün olan Wisigoth kralının kızı Brunhilda ile evlenir. Bu evlilik ile Sigebert'in methi ve şöhreti halk arasında artar. Kardeşinin bu şöhretini ve ona olan sevgiyi kıskanan Chilperic kendisi de Wisigoth kralının diğer kızı Galswintha'yı talep eder. Wisigoth kralı bu kadar kötü şöhretli bir adama kızını vermek istemez ancak araya damadı Sigebert'in de ricasının girmesiyle kızını Chilperic'e verir.

Chilperic, Galswintha ile evlendiğinde sarayında Fredegund'dan başka birkaç karısı daha vardır ancak Fredegund kral nezdinde hepsinden üstün gelmektedir. Kralı zamanla Galswintha'dan soğutan Fredegund nihayetinde onun idamına da sebebiyet verir. Bu olay ise iki kardeşin arasını açan hadise olur. İki kardeş arasında başlayan muharebelerde Sigebert'in galibiyet ve muzafferiyeti fazla olmasına rağmen netice Sigebert'in idamıyla sonuçlanır.

Fredegund'un entrikalarıyla Chilperic'in oğlu Mérovée de hayatını kaybeder. Mérovée Chilperic'in öldürttüğü ilk çocuğu olmasına karşın son olmaz. Fredegund nihayetinde krala kendisinden olmayan bütün çocuklarını öldürtmesini salık verir. Ve isteği de yerine getirilir. Fredegund'un hemen her sözünü yerine getirip etmediği kötülük kalmayan Chilperic ise Paris civarında gittiği bir av sırasında iki yerinden bıçaklanarak öldürülür.

Chilperic'in ölümü de hayli ihtilaflı bir mevzudur. Tarihçiler bu ölümle ilgili olarak iki farklı görüş benimserler. Bazı tarihçilere göre bu ölümün sebebi başka bir adamla aşk dedikoduları ortalığa yayılan Fredegund'un kendi canını kurtarmak için Chilperic'i öldürtmesidir. Diğer bir görüşe göre ise bu ölümün sebebi Chilperic'in kızkardeşi ve kocasının ondan intikam almak istemeleridir. Ölümün tam olarak nasıl gerçekleştiği bilinmese de Midhat Efendi bu ölümün halk arasında hiçbir üzüntüye sebebiyet vermediğini belirtir.

Chilperic'in ölümünden sonra Fredegund'dan doğma dört aylık oğlu, İkinci Chlothar unvanıyla validesi Fredegund'un vesayetinde tahta çıkar. Chlothar'ın tarih yazarlarınca kayda geçen bir icraatı bulunmamaktadır. Chlothar 624 tarihinde oğlu Dagobert'i hükûmete ortak eder. 628 tarihinde de vefat eder. Vefatından sonra Austrasia kralı bulunan oğlu Dagobert, Neustria'da krallığını ilan eder. Bu sırada Aquitaine ahalisi de Franklardan bağımsız kalmak düşüncesinde olduğu için kardeşi Caribert'i davet ederek onun krallığını ilan ederler. Ancak Caribert kısa bir süre sonra vefat eder. Caribert'in yerine geçecek olan Chilperic'i de katleden Dagobert Fransa'yı tek elde toplamayı başarır.

Dagobert krallığı döneminde Mérovingien krallarını tahakkümü altına almış olan papaz takımının ve asillerin gücünü kırmaya çalışır. Dagobert'in pek çok eşi olduğu gibi sayılamayacak derecede de odalıkları vardır.

Dagobert döneminde Fransa'nın sınırları Pirene Dağları'ndan Macaristan'a kadar uzanır. Midhat Efendi Dagobert'in Yunanistan ve diğer bazı şark ülkeleriyle ticaret yaptığını belirtir. Dagobert döneminde yaşanan hem Dagobert hükûmeti hem de Fransa için bir büyük leke olan vaka dokuz bin Bulgar'ın bir gecede katledilmesi faciasıdır. 631 senesinde Bulgar kabilelerinden dokuz bin kadar kişi Avarlardan kaçarak Fransa'ya sığınır. Dagobert de bu kişileri Bavyeralılara teslim ederek her aileyi bir haneye yerleştirir. Ancak aradan altı ay geçtikten sonra Dagobert hem Avarlar'ın

Fransa'ya gelebileceği korkusu hem de bu kadar kalabalık misafirlerden canı sıkılması sebebiyle Bavyeralılara emrederek bütün Bulgarları bir gecede katlettirir.

Dagobert döneminde yaşanan bir vaka da Vandal işgali olur. 630'lu yıllarda Vandallar Germania içlerine doğru ilerlemeye başlarlar. Bu ilerlemeye kolaylıkla karşı konulamaz. Dagobert de Vandalların Fransa içine ilerlemelerini engellemek için Saksonialıları görevlendirir ancak Saksonialılar da Vandal akınlarına karşı koyamaz. Austrasia ser-âmedanı da bağımsız bir idare istedikleri için Vandal akınlarına karşı koymazlar. Dagobert bunun üzerine son çare olarak oğlu Sigebert'i Austrasia kralı olarak Metz'e gönderir. Bu olaydan sonra Austrasia askeri Vandalları bölgeden uzaklaştırır.

Dagobert hükümdarlığının ilk yıllarında papazların gücünü kırıp hapis ve sürgün cezaları vermişken ömrünün son zamanlarında bu tutumun tam aksi bir davranış sergiler. Birçok araziye kliselere bağışlar ve papaz milletine teveccühlerde bulunur. İşte bu sebepten dolayı kralın akıbeti hakkında iki görüş vardır. Kralın son zamanlarında onun lütfundan faydalanan kişiler rüyalarında kralın doğrudan cennete götürüldüğünü gördüklerini, kralın daha önce gazabını görmüş kimseler de cehenneme götürüldüğünü iddia etmişlerdir.

Dagobert'in 630 yılında vefatıyla Austrasia krallığı büyük oğlu Caribert'e kalır. Henüz dört yaşındaki küçük oğlu Clovis ise mer de palaislerin vesayetinde babasının makamına geçer. Clovis'nin tam on yedi senesi mer de palaislerin vesayeti altında hemen hiçbir icraatte bulunmadan geçer.

Clovis'nin yönetime el koyduktan sonra da fazla bir icraati olmaz. Ahmet Midhat, Clovis ile ilgili olarak ilginç bir olaya değinir. Bu vaka Clovis'nin altın gibi madenlerle süslü mezar süslerini zabtederek fakir fukaraya dağıtmasıdır. Yine Clovis döneminde yaşanan bir ilk de kralların arabaya binmesi âdetidir. Clovis'ye kadar Fransa'da arabaya binmek yalnızca kraliçelere özgüdür.

Clovis'nin hükûmetinin sonlarında Austrasia kralı Sigebert vefat eder. Böylece Clovis Fransa'yı kendi idaresi altında toplar. Fakat Clovis'nin bu saltanatı fazla uzun sürmeyip birkaç ay sonra kendisi de vefat eder.

Clovis vefat ettiğinde geride üç oğlu kalır. Büyüğünün adı Chlothar'dır ve Üçüncü Chlothar unvanıyla babasının yerine Neustria kralı olur. İkinci oğlu Childeric

ise İkinci Childeric unvanıyla amcası Sigebert yerine Austrasia kralı olur. Üçüncü oğlu Thierry ise henüz beşiktedir. Chlothar beş yaşlarında Childeric ise ondan daha küçük olduğundan krallıkları mer de palaislerin elinde geçer. Üçüncü Chlothar pek bir icraatte bulunamadan genç yaşta vefat eder. Chlotharın vefatıyla yerine vasisi konumunda olan Thierry geçmesi gerekirken Austrasia kralı Childeric Thierry'yi bir manastıra hapsederek Fransa'nın idaresini elinde toplar. Ancak Childeric'in bu iktidarı fazla uzun sürmez. Ayanları küstürmesi ve papazların gücünü kırmasından dolayı bir av sırasında suikasta kurban gider. Muhalefet eden halk yalnızca kralı öldürmekle de kalmaz, karısı ve bütün çocuklarını da idam ettirirler. Oğullardan yalnızca biri ellerinden kaçarak bir manastıra sığınır ve 43 sene orada bulunarak 715senesinde İkinci Chilperic unvanıyla meydana çıkar.

Mérovingienlerin artık son zamanlarını yaşadığı bu dönemlerde krallar mer de palaislerin elinde bir oyuncak konumundadır. İkinci Chilperic'i ortadan kaldıran mer de palaisler sonrasında kardeşi Childeric tarafından manastıra hapsedilen Thierry'yi Neustria krallığına getirirler. Thierry, Fransa'yı tek elde toplar. Ancak bu fazla uzun sürmez. Austrasia ser-âmedanı, Sigebert'in oğlu İkinci Dagobert'i tahta çıkarır. Bu tarihten sonra Thierry'nin krallığı 691 senesine kadar yalnızca bir namdan ibaret kalır. Ahmet Midhat'a göre bu başarı Dagobert'in değil mer de palaislerin başarısıdır. Çünkü Mérovingienlerin bu son zamanlarında yürütülen bütün işler mer de palaislerin hükmü altındadır. Tuhaf olan şudur ki mer de palaisler vasıtasıyla krallık kazanan Dagobert'in sonu yine aynı mer de palaisler tarafından idamla neticelenir.

690 tarihinde hükûmet makamına Üçüncü Clovis geçer. Clovis'nin hükümdarlığı 695 yılına kadar Ahmet Midhat'ın tabiriyle bostan korkuluğundan ibaret bir idaredir. Henüz on dört yaşındayken de vefat eder. Clovis'ten boşalan krallığa kardeşi Üçüncü Childebert gelir. Ancak onun da krallığı 711 tarihinde vefat edene kadar mer de palaisi Pepin Herstal'in elindedir.

711 yılında hükûmete geçen Üçüncü Dagobert döneminde ise durum daha da kötüleşir. Dagobert mer de palaisi Pepin Herstal'in elinde adeta bir oyuncaktır. Dagobert henüz on dört yaşındayken Pepin, on altı yaşındaki oğlu Theudoald'ı krala müsteşar ittihaz eder.

Fransa'nın çoluk çocuk krallar elinde kalması mer de palaisleri memnun eden bir durumken halk artık bu duruma isyan etmeye başlar. Halkın artık Fransa'da çocuk kral

görmeye tahammülü kalmamıştır. Bu durum üzerine mer de palaislerden Rainfroi isimli zat kırk yıldır papazlar arasında yaşayan Daniel'i İkinci Chilperic unvanıyla hükûmete getirir. Bundan maksadı ise hem halka ak sakallı bir kral göstermek hem de hükûmet işlerinden tamamen habersiz olan Chilperic'i istediği gibi yönetebilmektir. Ki öyle de olur. Chilperic Rainfroi'nin elinde tamamen bir oyuncağa döner. Ahmet Midhat'ın *Kâinat'ın* bir sonraki bölümünde detaylı olarak anlatacağı Charles Martel işte bu ikinci Chilperic'in idaresi döneminde ortaya çıkar. Rainfroi ile Charles Martel arasında zaten bir husumet bulunduğundan Rainfroi kralı Charles Martel aleyhine muharebeye sevk eder. Bu muharebede Charles Martel başarılı olsa da Fransa yönetimine geçmek için daha uygun bir zamanı beklediğinden kralın tacını yine krala teslim eder ancak Chilperic'i tamamen kendisine bağlı kılar. Charles Martel bu dönemde adeta bir Fransa kralı kadar nüfuz sahibidir. Charles Martel Chilperic'in ölümünden sonra da tahta Üçüncü Dagobert'in oğlu Dördüncü Thierry'i getirtir. 737 senesine kadar da Fransa tacı onun başında kalır.

İKİNCİ BÖLÜM

CAROLENGİEN HANEDANLIĞI

706 Yılından 987 Yılına Kadar Olan Dönem

Fransa kralı unvanıyla hükûmet eden ilk Carolengien kralı Pepin le Bref'tir. Ancak bu hanedanın asıl kurucusu Charles Martel olduğundan Ahmet Midhat Carolengien Hanedanlığı hakkında malumatlara başlamadan önce Charles Martel'e has ayrı bir bölüm oluşturmayı uygun görür.

Charles Martel

Charles Martel 689 senesinde Fransa'da mer de palais bulunan Pepin Herstal'in oğlu olarak dünyaya gelir. Babasının vefatı üzerine görevi bulunan mer de palaislik 24 yaşındaki Charles'a intikal eder.

Ahmet Midhat'ın bir önceki bölümde aktardığı üzere Charles Martel ile Rainfroi arasında bir düşmanlık bulunmaktadır. Rainfroi Chilperic'i kral yapmaya uğraşırken Charles Martel de Chlothar isimli prensin yanında olarak onun hükûmetini destekler. İki mer de palais arasındaki bu mücadele 717 yılında bir savaşı beraberinde getirir. Charles Martel, savaşı kazanır ve Neustria halkı kendisine tabi olur. Rainfroi ise bu mağlubiyetten pes etmeyerek bu defa da Aquitaine dükalarıyla birleşerek Charles Martel üzerine akın eder. 719 yılında yaşanan bu muharebeyi yine Charles Martel kazanır. Charles'in amacı Mérovingien Hanedanlığı'nı ortadan kaldırmak olmasına rağmen bazı devlet adamlarından çekinerek İkinci Chilperic'in hükûmetini devam ettirir. Ancak Chilperic'in bu krallığı adeta göstermeliktir. Charles Martel Fransa tacını almasa da bir Fransa kralı kadar hatta ondan daha fazla prestij sahibidir.

İslam askerlerinin Fransa içine girmesi Charles Martel döneminin önemli bir vakasıdır. Bu olay ise şu şekilde gerçekleşir: Aquitaine ahalisi daima bağımsız bir idare kurmak istediklerinden 731 tarihinde Charles Martel'e isyan ederler. Charles, Aquitaine askerini püskürtmeyi başarır. Ancak Aquitaineliler bu defa İspanya'daki İslam halkı ile ittifak ederek Fransa'ya yeni bir saldırı gerçekleştirirler. İslam ordularının bu muharebedeki kahramanlığı Fransa'yı hatta bütün Avrupa'yı hayrette bırakır. Fransa'yı şaşkına çeviren bir olay da İspanyolları zorla Müslüman yaptıkları anlatılan Müslümanların hoşgörüsü olur. Müslüman askerleri ele geçirdikleri bölgelerde halka

hiçbir zarar vermeyip bilakis Aqutaine ahalisinin zalimane hareketlerini de engellerler. Bu durum Franklar arasında İslam'a muhabbet duyulmasına sebebiyet verir. Franklardan bazıları gönüllü olarak İslam ordularında hizmete başlar. Bu sırada Müslüman olmak isteyen Frank askerlerine de halkta zorla kabul ettiler düşüncesini engellemek için yine kendi dinlerinde kalmaların nasihat ederler. Bu yaşananlar İslam'a duyulan sevgiyi daha da artırır.

Fransa içindeki İslam yayılması fazla uzun sürmez. İslam'a duyulan muhabbetten korkuya düşen Aqutaine dükası ve Charles Martel bu defa ittifak ederek İslam aleyhine birleşirler. Ancak bu ittifak da İslam askerleri karşısında başarılı olamaz. İslam askerleri arasındaki Frank gönüllüleri her geçen gün artmaktadır. Bu durumu savaşıla çözemeyeceğini anlayan Charles Martel Fransa'yı Müslümanlardan tamamen temizlemek için kilise ve manastırları ateşe verir. Halka da bunları sizin dost bildiğiniz Araplar yaktı. Onlar şimdi sizi tatlı dilleriyle kandırıyorlar ama Fransa'ya tamamen sahip olduklarında sizi İspanyollar gibi Müslüman edecekler diyerek halkı İslam aleyhine galeyana getirir.

Charles Martel ordusunun İslam üzerindeki galebesi Puvatya Muharebesi'nde gerçekleşir. Savaşta İslam askerlerinin gösterdiği kahramanlık fazla olmasına karşın İslam ordusu içindeki Frank askerlerinin ihaneti sebebiyle mağlup olurlar. Bu muharebelerde Charles'in gösterdiği cesareten dolayı kendisine çekiç manasına gelen (Martel) unvanı verilir.

İslam askerleri yalnız bir muharebe ile Fransa'dan çekilmez. 737 yılında İslam askerleri bir kez daha Fransa üzerine yürür. Franklar bu defa Lombardialılardan destek alır. Savaşta İslam askerinin komutanı Ömer şehit olunca İslam askerleri de kendilerinden sayıca çok fazla olan düşmana başlarından komutan olmadan galebe mümkün olamayacağını anlayarak geri çekilirler.

Charles Martel Dördüncü Thierry vefat eyleyince Fransa'yı kendi hesabına idareye başlar ancak kral unvanını almaz. Ölümünden kısa bir süre önce topraklarını oğulları arasında paylaştırır. Büyük oğlu Carloman'a Austrasia ve Almanya eyaletlerini; Küçük oğlu Pepin le Bref'e ise Neustria ve Bourgogne eyaletlerini; ikinci eşinden olan Griffon'a ise bazı arazileri bağışlar. 22 Ekim 731 tarihinde de vefat eder.

(Charles Martel başlıklı özel bölümün sonu)

Charles Martel'in kendisi gibi oğulları dahi bir zaman kral unvanını almazlar. Eyaletlerin çoğunu alan Carloman ve Pepin kardeşler Griffon'nun elindeki araziye de zapt ederler.

Kardeşlerin en büyüğü olan Carloman zamanla hükûmet işlerinden soğur. Fransa toprakları iki kardeş arasında paylaşılmışsa da hiçbiri rahat ve huzur bulamaz. Carloman da bu duruma artık son vermek için kendi toprağı olan Austrasia'yı kardeşi Pepin'e bırakıp oğlunu da ona emanet ederek bir manastıra çekilir. Pepin sonraları birkaç kez kardeşi Griffon ile mücadele eder. Ancak nihayetinde galibiyet Pepin le Bref'te kalır. Kardeşlerin ikisinin de aradan çekilmesiyle 1 Mart 752 tarihinde papanın da yardımıyla kral unvanını alır. Krallığına da kendi sülalesinin ismi olan Carolengien namını verir.

Pepin krallığını ilan ettiği yıl papa Lombardialılar tarafından taciz edilmektedir. Papa'nın yardım isteğıyle Pepin Roma'dan Lombardialıları temizler. Papa da kendisine Roma'nın hâmisî sıfatını verir.

Pepin le Bref, hükûmeti döneminde tıpkı babası Charles Martel gibi İslam ordularıyla mücadele eder. Charles Martel İslam halkının Paris'e doğru yayılmasını engeleyebilmiştir. Ancak Aquitaine eyaletinin güney tarafından Rhone nehrine kadar olan arazi ile Marsilia hep İslam elindedir. Pepin bu bölgeleri İslam'dan temizlemeye çalışır. Fakat bu çabasını kolayca başaramaz. Uzun uğraşlar neticesinde yalnızca Septimania eyaletini kurtarabilir.

Pepin'in ömrü Roma ve Fransa'yı düşmanlardan temizlemek yolundaki mücadeleyle geçer. Vefatından kısa bir süre önce Fransa'yı Charles ve Carloman isimli iki oğlu arasında bölüştürür. Kendisi de 23 Ekim 768 tarihinde vefat eder.

İki kardeşin hükûmeti döneminde Aquitaine halkı âdeti olduğu üzere bağımsız bir idare isteğıyle ayaklanır. Charles ve Carloman isyancıları bastırabilmek için ittifak yapsalar da bu ittifak bazı arabozucular sebebiyle bozulur. İşte bu sebeple isyan yalnızca Charles'ın üzerine kalır.

Carloman fazla yaşamayıp 771 senesinde henüz yirmi yaşındayken vefat eder. Carloman'ın vefatıyla Charles, Carloman'ın eyaleti olan Austrasia'yı işgal eder. Carloman'ın karısı ve çocuklarını da bölgeden uzaklaştıran Charles böylece Fransa'nın tamamına sahip olur.

Charles yaptığı icraatlarla sonraları Charlemagne unvanını alır ve Batı Roma İmparatorluğu ölçüsünde bir büyük imparatorluk kurar. Ahmet Midhat bu sebeple Charles'ı Charlemagne başlıklı özel bir bölümde anlatmayı uygun gördüğünü belirtir.

Charlemagne

Charles'ın göstermiş olduğu başarılar neticesinde Avrupa tarafından Charles'a Latince büyük anlamına gelen "Magnus" unvan olarak verilir. Ve bu Magnus kelimesi Fransızca imla sistemiyle birleşerek Charlemagne halini alır.

Charlemagne'ın ilk icraati İtalya üzerine gerçekleştirdiği akındır. Carloman'ın eşi ve çocukları ile birkaç neferinin İtalya'ya sığınmasını bahane ederek İtalya içerisine akın başlatır. Lombardia'yı kendi hesabına fethetmeyi başaran Charlemagne kendisine Austrasia ve Neustria kralı, Aquitaine dükası ve Lombardia fatihi unvanlarını alır. Charlemagne Lombardia fethinden sonra Almanya muharebeleri ile meşgul olur. Almanya içindeki Saksonialılar Germania bölgesinde İncil'i yaymak amacıyla çalışan Saint German Leon isimli zatı rahatsız ederler. Papa da bu durum üzerine Charlemagne'dan yardım ister. Charlemagne'ın 775 senesinde Saksonialılara karşı başlattığı muharebe otuz sene devam etmesine karşın sonuçsuz kalır. Charlemagne'ın bu muharebeye başlamaktan maksadıysa hem saksonialıları Hristiyan dinine sokmak hem de Germania'yı tamamen Fransa toprağı yapmak emelidir. Ancak Charlemagne bu emeline ulaşamadığı gibi Fransa ülkesi de bu muharebeden zarar görür.

Charlemagne Almanya muharebeleri devam ederken bir taraftan da Charles Martel ve Pepin le Bref'in başlatmış oldukları İslam muharebesine devam eder. Bu muharebeler neticesinde Charlemagne'ın İslam ehlinden ele geçirdiği bölge yalnızca Gaskonia dükalığı olur. Ancak bu eyaletin Fransa'ya geçmesi Endülüs'teki İslam devleti için bir zarara sebep olmaz.

Charlemagne 796 senesinde Tatar kavimlerinden Avarları yenilgiye uğratar, Rusya ve Almanya taraflarına kadar olan bölgeler Charlemagne'ın hükmü altına girer. Charlemagne 800 senesinde papaya karşı ittifak oluşturan bir gruba karşı mücadele için Roma'da bulunduğu esnada Papa Üçüncü Leon Şark imparatorlarına mahsus bir tacı garp imparatoru tacı namıyla Charlemagne'nin başına koyar. Bu tarihten sonra sonra Charlemagne bütün Hristiyanlığın hâmisî ve Mesih'in vekili ilan olunur. Charlemagne bölümünün başında belirtilen Magnus unvanı Charles'a işte bu sırada takdim edilir.

Charlemagne'a verilen büyük unvanı yalnızca kazandığı topraklar ve başarılı muharebeler sayesinde gerçekleşmez. Charlemagne'ın medeniyetin ilerlemesi ve yayılması için yapmış olduğu icraatlar da bu unvanı almasında oldukça etkili olur. Charlemagne, hükûmeti döneminde fen ve kalem sahiplerine yapılan hakarete son verir. Avrupa'daki bilim adamlarını sarayına davet eder ve sarayı bir nevi akademi haline koyar. Ülkenin pek çok yerine mektepler açar. Tarım, sanayi, denizcilik gibi hemen her alana elini uzatarak gerekli düzenlemeleri yapar. Charlemagne'ın koymuş olduğu emir ve kanunlar da zamanına göre oldukça serbesttir. Midhat Efendi, Charlemagne'ın matbaa ve sanayinin gelişmiş olduğu bir dönemde yaşamış olsa dünyayı bozulmayacak şekilde ıslah edecek olduğunu dile getirir.

813 senesinde oğlu Louis'yi hükûmete ortak eden Louis bu ortaklıktan bir yıl sonra da vefat eder. Charlemagne'ın ölümünden sonra hakkında hemen hiçbir kusur bulunamamıştır. Charlemagne'ın tarih yazarlarınca kayda geçen tek kusuru şehvet düşkünlüğünden ibarettir.

Charlemagne'ın vefatından sonra geride nikâhlı olduğu bilinen eşlerinden yirmi kadar oğlu kalır. Charlemagne bu oğullardan Louis'yi ölümünden bir yıl önce hükûmete ortak ettiği gibi kendi veliahtı da ittihaz eder.

Louis, hükûmeti döneminde Le Débonnaire lakabıyla anılır. Babasının hükûmetine ortak olduğu dönemde Aquitaine krallığını başarıyla yönetebiliyorken Charlemagne'ın vefatıyla kendisine kalan yirmiden fazla kabileyi yönetmek Louis için o kadar kolay olmaz. Midhat Efendi'nin deyiimiyle Louis le Débonnaire, Charlemagne yanında çok ehemmiyetsiz bir kral kalır.

Louis'nin hükûmeti döneminde ilk ayaklanmayı Charlemagne'ın torunu olup İtalya tarafında krallık yapmakta olan Bernard gerçekleştirir. Louis ilk şiddetini bu olayda göstererek Bernard'ı yakalatıp gözlerine mil çektirir. Bu olaydan kısa bir süre sonra da Bernard vefat eder. Louis'nin bu hareketi ise halkın kraldan nefretine sebebiyet verir.

Louis'nin hükûmeti döneminde yaşadığı tek sorun Bernard'la sınırlı kalmaz. Bu olaydan kısa bir süre sonra oğulları olan Louis, Pepin ve Lothair ile 823 senesinde başlayıp 840 yılında kral Louis'in ölümüne dek sürecek mücadele başlar. Olayın başlangıcı ise şu şekilde gerçekleşir: Louis, hükûmeti döneminde ülke topraklarını üç

oğlu arasında paylaşırır ancak daha sonra ikinci eşinden Charles le Chauve'un doğumuyla daha önce yapmış olduğu bölünmede değişiklik yapar. Oğulları da Louis'ye karşı ayaklanır. Baba ile oğulları arasında sürüp giden mücadeleler nihayetinde Louis'nin ölümüyle sonuçlanır. Louis ve oğulları arasında yaşanan mücadeleler en çok derebeylerine yarar sağlar. Çünkü hem imparator hem de oğullar galibiyet sağlamak için derebeylerinin yardımına ihtiyaç duyarlar. Derebeyleri de kim daha fazla imtiyaz sağlar ise onun yanında bulunarak mevcut güçlerini daha da artırıp adeta bir kral mertebesine gelirler.

Charlemagne'ın vefatıyla ise Garp İmparatorluğu büyük oğlu Lothair'e; Fransa krallığı ise Charles le Chauve'a kalır. Bu paylaşımdan sonra işler iyice karışır. Çünkü Lothair en başından beri kendisini diğer kardeşlerinden üstün görmekte ve Fransa'nın tamamına hükmetmeyi arzulamaktadır. Ancak kardeşleri bu duruma itiraz eder. Lothair ilk olarak kendi öz kardeşi Louis ile mücadeleye başlar. Bu mücadelede üvey kardeşi Charles le Chauve, Louis'nin tarafında olur. 841 senesinde Lothair, Charles le Chauve ve Louis arasında başlayan muharebede kırk bin Fransız askeri hayatını kaybeder. Kardeşler arasındaki bu kanlı mücadele Normandalıların da Fransa topraklarına göz dikmesine sebep olur. Yaşanan bu kanlı muharebeler neticesinde imparatorluk üç kardeş arasında paylaşılır ve imparatorluk unvanı Lothair'de kalır. Fakat sürüp giden bu kanlı mücadeleler nihayet bulmaz. 850 senesinde Charles le Chauve kendi taraftarından ayrılarak Bourgogne tarafına kaçar. Lothair ise ülkeyi üç oğlu arasında bölüştürerek imparatorluk unvanını terk edip bir manastıra çekilir.

Lothair ve Charles le Chauve'un hükûmetten çekilmesiyle yıllardır süren iç savaş son bulur. Ancak bu sefer de iki kralın birden ortadan kaybolmasını fırsat addeden komşu devletler ortaya çıkar. Normandalılar Paris'in içine kadar gelip yağmaya başlar. Diğer taraftan İslam ehli de Aquaineliler ile birleşerek Fransızların daha önce ellerinden almış oldukları yerleri zaptetmeye çalışırlar. Üstelik yaşanan bu kargaşa ortamına son verecek bir hükümdar da yoktur. Lothair'in oğulları bir taraftan düşmana karşı savaşıırken diğer taraftan da fırsat buldukça birbirleri üzerine saldırmaktadır. Midhat Efendi o dönem Fransa'sını fetretten daha büyük bir karışıklık olarak niteler.

Yaşanan bu kargaşa ortamında Charles le Chauve, tekrar ortaya çıkarak taht üzerinde hak iddia etse de fazla yaşamayıp vefat eder. Vefatıyla yerini oğlu Louis'ye İkinci Louis namıyla bırakır. İkinci Louis de çok yaşamayıp iki yıl hükûmetin ardından

vefat eder. Bu taht karışıklığı sırasında komşulardan gelen saldırılar gittikçe artar. Fransızlarda bu saldırılara karşı koyacak bir güç de kalmaz. Tüm bu karışıklıklar sırasında Robert le Fort adlı kont Normandialılara karşı direniş göstererek Fransa askerinin gücünü yeniden kanıtlar. Robert le Fort'un bu başarısı ilerde ortaya çıkacak olan Capétiens Hanedanı'na ortam hazırlar.

Derebeyleri ve kontlar yaşanan bu taht karmaşasına artık bir son vermek için vefat eden İkinci Louis'in çocukları Louis ve Carloman'ı kral tanımaya karar verirler. Üçüncü Louis'in de kısa sürede vefatıyla Carloman Fransa'yı kendi elinde toplamış olur. Son dönemlerde yaşanan bu kadar karmaşadan sonra Carloman Fransa için başarılı bir hükümdar olur. Ne var ki onun hükûmeti de ancak iki sene kadar sürebilir. Carloman, hükûmeti döneminde dış savaflara son vermeye çalışır. Bir taraftan Normandialılar'a karşı başarılı mücedeleler verirken diğer taraftan da bağımsızlık elde etmeye çalışan Hugh ve yeni bir idare kurmaya çalışan Bouson ile mücadele eder. Carloman'ın hükûmeti ve ömrü uzun olmadığından başlattığı mücedeleler yarım kalır.

Carloman'ın vefatıyla hükûmet hakkı İkinci Louis'nin oğlu Charles le Chauve'a geçer. Ancak Charles le Simple henüz çocuk yaşta olduğundan bu durumun yine dış saldırılara sebebiyet vereceğini düşünen Fransızlar Garp İmparatoru unvanını muhafaza eden Charles le Gros'yu Fransa krallığına davet ederler. Ancak düşünülenin tam aksine Charles le Gros'nun Fransa için yararı değil bilakis ihaneti olur. Ahmet Midhat *Kâinat'ta* Charles le Gros için dost görünür düşman ifadesini kullanır. Charles le Gros Fransa tahtına geldiğinde Fransa Normandia saldırıları ile meşguldür. Normandia akınları Paris'in içine kadar yayılır. Bu akınlara karşı Paris kontu Eudes mukavemet göstermektedir. Halkın ümidi ise Charles le Gros'nun Paris'i Normandia kavminden tamamen temizlemesidir. Oysa Charles le Gros beklenilenin aksine Normandia ile sulh yoluna gider. Fakat bu barış antlaşması Fransa için yararlı bir antlaşma değildir. Antlaşma Fransa'yı Normandia için haraç hükmüne koyar. Yaşanan bu olay halkın Charles le Gros'dan nefretine sebebiyet verir ve Charles 877 senesinde görevden azledilir.

Fransa Hükûmeti'nin asıl varisi Charles le Simple olmasına karşın Fransa'nın ileri gelenleri Charles le Simple'nin küçük yaşta olması ve tecrübesizliğinden dolayı tahta geçmesini istemez. Normandia akınlarına karşı başarıyla muharebe etmiş olan Paris kontu Eudes'i hükûmet makamına davet ederler. Ancak bazı arabozucular devreye

girerek Charles le Simple'yi tahtta hak iddiasına sevk ederler. Bu defa Charles le Simple ile Eudes arasında bir mücadele başlar. Fransa'nın önde gelen halkı bu duruma müdahale eder ve ikili arasında bir barış sağlanır. Bu antlaşmayla Charles le Simple da yönetim ortak olur.

Charles le Simple ile Eudes'un müşterek hükûmetinde 898 senesine kadar dış saldırılara karşı konulur. Ancak Eudes'un bu tarihte vefatıyla Charles'ın kabiliyetsizliği ortaya çıkar. Fransa yeniden Normandia saldırıları ile karşı karşıya kalır. Kral bu saldırılara çare olarak kızını Normandia reisine nikâhlamak suretiyle Normandialıları yönetime ortak eder. Kralın bu davranışı halkı tamamen çileden çıkarır. Halk Eudes'un kardeşi Robert'ın başına toplanıp krala karşı ihtilal hazırlar. Fakat Normandialılar kralın tarafında bulunduğundan Robert yakalanır ve idam edilir. Fakat yaşanan bu durum halkı ihtilalden vazgeçirmez. Halk bu defa Robert'ın oğlu vasıtasıyla bir ihtilal başlatır ve başarıya da ulaşır. Kral canını kurtarabilmek için Normandia dükası Herbert'e sığınır. Herbert ise kralı Peronne hisarına hapseder.

Başarıyla gerçekleşen bu isyanın yöneticisi Robert'ın oğlu Hugh'dür. İsyan sonrasında bir tarafta Charles le Simple'ın oğlu Louis d'Outremer İngiltere ve Fransa'daki Normandialıların desteğiyle krallığını ilan eder. Diğer tarafta da Robert le Fort'un soyundan Hugh Capet Fransa'nın tamamını ele geçirerek yönetimi altında birleştirmek ister. Nihayetinde Hugh Capet emeline ulaşır ve ülkenin kendi içinden yıkılması engellenmiş olur. Midhat Efendi Hugh Capet ve onun hükûmetini üçüncü bölümde Capétiens Hanedanı başlıklı kısımda anlatır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

(Birinci Fasl) Capétiens Hanedanı Hükûmeti 987-1793

Ahmet Midhat Capétiens Hanedanı başlıklı bölüme Carolengien Hanedanlığı'nın son dönemlerinin bir portresini çizerek başlar. Carolengien Hanedanlığı son dönemlerinde güneyde İslam akınları kuzeyde ise Normandalılar ile mücadele eder. Normandalıların asıl vatanları Paris'e çok yakın olduğundan Carolengienleri en fazla uğraştıran kavim Normandia olur. Yaşanan bu saldırılara krallar karşı koyamayınca Robert le Fort isimli Paris kontu Fransa'yı kendi vatanı gibi savunmaya başlar. Robert le Fort'tan sonra ise yine onun soyundan gelen Adalbéron ve Hugh babalarının mücadelesinden geri kalmaz. Resmiyette Fransa kralı olmamalarına karşın Fransa için bir nevi kral vazifesini görürler. Son dönemde hükûmetin başında olan kralların hemen hepsi başarısız olduğundan Carolengien Hanedanlığı bir süre daha Robert le Fort'un soyundan gelenler sayesinde ayakta durabilmiştir.

Capétiens Hanedanı'nın birinci kralı Hugh Capet kabul edilir. Hanedanlığına da kendi sülale ismi olan Capétiens namını verir. Bu hanedanlık Capétiens sülalesinin yardımlarından dolayı Fransa halkının sevgisini kazanmasıyla teşekkül eder. Ancak Capétiens sülalesi Fransa'ya tam olarak yerleşmediğinden ve halk arasında hâlâ Carolengien taraftarı bulunduğundan Hugh kendi sağlığında oğlu Robert'ı veliaht değil ikinci bir kral ilan eder.

Hugh 966 senesine kadar hayat sürer. Hükûmeti döneminde Fransa'nın kuzey taraflarını zapt altına alır ve Normandia akınlarını da önler. Hugh'un ölümünden sonra Robert babasının izinden giderek onun icraatlerine devam eder. Ancak yakın akrabasından Bertha ile yaptığı evlilik sebebiyle aforoz edilir. Aforoz sebebiyle iki uşağından başka herkes Robert'ı terk eder. Robert de bu aforoz belasından kurtulmak için Bertha'dan ayrılarak Constance ile nikâhlânır.

Robert Fransa için pek yararlı olacak donanımlı bir kral olduğu halde aforoz talihsizliğinden dolayı krallığı döneminde fazla bir icraatte bulunamaz. Aforoz olayı halkın kraldan nefret duymasına da sebep olur. Bu sebeple Robert ömrünü kiliseler, manastırlar yapmakla ve papazlara mülk bağışlamak gibi aforozu unutturacak işlerle meşgul olarak geçirir. Robert da babası gibi sağlığında oğlu Henri'yi ikinci kral ilan

eder ve Robert'ın 1031 senesinde vefatıyla da Henri Fransa tahtının tamamına sahip olur.

Ancak Fransa'daki huzur ve asayiş fazla uzun sürmez. Henri'nin validesi Constance Henri'nin adasını kendi istediği gibi yönetmesine engel olmasıyla diğer oğlu Robert'ı hükûmete geçirmek için Champagne kontu Eudes ve Flandre kontu Baudoin'i kendi tarafına çekerek oğlu Henri'ye karşı silahlandırır. Henri bu işin güzellikle halledilmesini validesine pek çok kez rica etmesine karşın bu ricası sonuçsuz kalır. Muharebelerde Henri üç kez galip gelir ancak ne annesine ne de kardeşine dokunmayıp bilakis ihsanlarda bulunur. Kralın bu hoşgörüsüne karşın Constance planlarından vazgeçmeyip aksine Henri'ye daha fazla kin duyar. Constance bir sonraki isyanda ise Champagne kontunun oğulları olan Ettienne ve Vitigudino'yu çeşitli vaatlerle yanına çekerek bulunduğu Saint şehrini bu iki kardeşe teslim eder. Henri bu isyanı bastırmak için Guillaume'u görevlendirir. Guillaume galip gelir ve isyancılar fırara mecbur olur. Bu olay halk içinde Guillaume'un şöhretini artırsa da bir önceki isyanda etkili olan Baudoin krala sonradan enişte olur ve kral ile Guillaume'un arasını açarak kralı Guillaume üzerine harekâta sevk eder. Muharebe sonucunda kral büyük bir mağlubiyete uğrar.

Henri 1060 senesinde vefat etmeden birkaç yıl önce babasından gördüğü usul üzerine oğlu Philippe'i hükûmete ortak eder. Ahmet Midhat, Henri'nin validesi Constance tarafından belalara uğramamış olsa çok başarılı olacak bir kral olduğunu ancak iç sorunlarla uğraşmaktan dışarıda ilerleyemediğini aktarır. Henri vefat ettiğinde hükûmetin ortağı olan Philippe henüz sekiz yaşında bir çocuk olduğundan Flandre kontu Baudoin krala vasi tayin edilir. Baudoin vefat eylediğinde Philippe de rüşt zamanına gelmiş olur. Philippe'nin hükûmeti döneminde fazla bir icraati olmaz.

Philippe, Bertha isimli eşinden ayrılıp Bertrade isimli başka bir kadınla evlendiğinden papa tarafından aforozlanır ve on sene müddet bu aforoz altında yaşar. Aforozlu olması sebebiyle halkın nefretini kazandığından zaman zaman krala karşı ayaklananlar da olur. Avrupa'da bu yıllar Hristiyanlığın intişarının arttığı, papazların halkı Haçlı muharebelerine çağırdığı ve pek çok prensin, kralın bu seferlere iştirak ettiği bir dönemdir. Philippe de aforoz meselesinden dolayı kendisine yönelik nefreti silmek hem de halkın sevgi ve teveccühünü kazanmak için bu muharebelere katılmak ister. Ancak aforozlu olduğu için böyle bir muharebeye katılmasına izin verilmez.

Philippe de diğer Capétiens krallarının yaptığı gibi 1108 tarihinde oğlu Louis le Gros'yu yönetime ortak eder ve bu ortaklığın ardından iki sene sonra vefat ederek hükûmetin tamamını oğlu Louis le Gros'ya bırakır. Louis'nin hükûmetinin ilk yılları bağımsızlık için ayaklanan bazı kesimleri itaat altına almaya çalışmakla geçer. Philippe döneminde yaşanan bir olay da İngiltere muharebeleri olur. 1113 senesinde başlayan muharebe sürekli olmasa da aralıklarla devam ederek 1120 senesine kadar sürer. Savaş sonucunda galibiyet İngiltere'de kalır.

Ahmet Midhat *Kâinat'ta* Louis le Gros'nun en büyük icraatı olarak Fransa'ya komün usulünü getirmesini kabul eder. Komün usulü Fransa'nın küçük yerleşim bölgelerine bir nevi bucaklara ayrılarak yönetilmesi anlayışıdır. Louis le Gros bunu derebeylerinin gücünü kırmak ve krallığın otoritesini güçlendirmek maksadıyla yapar. Derebeyleri, kontlar ve dükler uzun yıllardır yaşanan muharebelerden dolayı kuvvetlerini gittikçe artırır ve neredeyse krallara hükmedecek duruma gelir. Derebeyleri her tarafı kendi malikâneleri gördüğünden içinde bulunan halkı da kendilerine ait kabul etmişlerdir. Louis le Gros işte bu anlayışa son vermek için bu malikâneleri küçük yerleşim birimlerine ayırarak bunların ahalisini de hür tanır. Bu sayede derebeylerinin malikânesi topraktan ibaret kalır.

Louis le Gros da oğlu Louis'yi sağlığında ikinci kral ittihaz eder. Louis Aqutaine dükası Guillaume'un kızı Aliénor ile evlenerek dükalık suretiyle müstakil bir şekilde idare olunan Aqutaine'u güçlü bir bağ ile Fransa'ya bağlar. Babasının vefatı olan 1147 senesinde ise hükûmeti kendi adına yönetmeye başlar. Louis pederi Louis le Gros'nun izinden giderek derebeylerinin kuvvetini kırmaya devam eder. Ancak Champagne kontu kraliyenin hayli zamandır kont ve derebeylerin gücünü kırmasından rahatsız olarak krala karşı Tebri hisarında isyana hazırlanmaya başlar. Bu durumu haber alan Louis Tebri'de bulunan bin üç yüz kişiyi çocuk yaşlı demeden ateşte yakmak suretiyle katlettirir. Louis'nin yaptığı bu katliam Papa tarafından kendisine aforozu getirse de araya bazı hatırlı dostların girmesiyle Kral Louis aforozdan kurtulur. Papa bu günahın affı için Louis'yi İslam üzerine Haçlı Muharebesi'ne sevkeder. 1147 senesinde Haçlı Muharebesi'ne katılan Louis, Anadolu'da yaşanan muharebeler neticesinde 1149 senesinde mağlup olarak Fransa'ya döner.

Louis Haçlı Muharebesi'ndeyken eşi Aliénor'un adı Abdullah isminde bir Arap esir ile aşk dedikodularına karışır. Bu dedikodular kralın da kulağına gidince Louis

1152 senesinde Aliénor'u boşar. Aliénor Louis ile evlenirken Guyenne dükaliğini da çeyiz olarak Louis'ye getirmiştir. Bu sebeple boşanmadan sonra Guyenne dükaliğı Fransa'dan ayrılır. Aliénor bu çeyizle İngiltere kralı İkinci Henri ile izdivaç eder. İkinci Henri Anjou isimli Fransız hanedanından olmasıyla Fransa tarafından birçok bölgeye sahip olduğu gibi Aliénor'un Guyenne dükaliğı da buna eklenince Fransa'nın üçte bir kadar yeri İngiltere'ye geçmiş olur. Louis hem Aliénor gibi bir kadını İngiltere kralının zevcesi olarak görmeye katlanamadığından hem de Guyenne dükaliğini Henri'ye kaptırmış olduğundan dolayı İkinci Henri üzerine muharebe başlatır. Louis uzun süren bu şiddetli muharebede 1180 senesinde vefat eder.

Louis'nin vefatıyla yerine oğlu İkinci Philippe geçer. Philippe, hükûmeti döneminde nüfuzlarını artırmış olan kont ve duklerin kuvvetlerini kırmaya çalışır ve babasının başlattığı İngiltere muharebatına devam eder. Bu muharebelerde bazı galibiyetler de sağlar. İngiltere kralı İkinci Henri'nin vefatıyla da yerine Richard Coeur de Lion gelir. Philippe Richard'ın hükûmeti döneminde İngiltere ile barış sağlar ve evvelce düşman olan bu iki devlet Üçüncü Haçlı Muharebeleri için müttefik olur. Ancak bu müttefiklik fazla uzun sürmeyip iki devlet arasındaki muharebeler kaldığı yerden devam eder. Richard'dan sonra İngiltere tahtına Jean Sans Terre gelir. Jean Sans Terre döneminde de İngiltere-Fransa savaşları devam eder. Philippe bu dönemde Normandia ve Poitou gibi bölgeleri İngiltere'den güçlkle de olsa almayı başarır. Daha sonra ise yönünü Flandre dukası tarafına çevirir. Philippe bu muharebede hem İngiltere kralı Jean Sans Terre'yi hem de Almanya kralı Dördüncü Otto'yu karşısında bulur. Ancak Philippe bu üç düşmana da galebe sağlar. Bu muharebe neticesinde Avrupa'da "Philippe ile cenk edilmek mümkün değildir" sözü bir deyiş haline gelir. Philippe, hükûmeti döneminde ancak bu muharebeden sonra rahat bulabilir.

Philippe'in asrında Haçlı Muharebeleri hâlâ devam ettiğinden o dönem Papa bulunan kişi Philippe'den Haçlı Muharebeleri'ne destek vermesini ister ancak Philippe bu isteğe fazla itibar etmez. Vatanın ilerlemesi ve halkın saadetini Haçlı Muharebelerinden daha üstün tutar. Philippe, hükûmeti döneminde eski kanunu değiştirerek yeni bir yasa oluşturur. Eğitimin ilerlemesi için eğitim hizmeti veren kişilere teveccühlerde bulunur. Sürekli isyan çıkartarak muharebelerin kazanılmasını engelleyen askeri yapıyı kaldırarak yeni bir askeri sınıf oluşturur. Ticaret, sanayi ve ziraatin gelişmesi için çalışmalar yapar. Philippe Paris'e ilk defa kaldırım döşeyen hükümdardır. Pek çok alanda düzenleme yapıp Fransa'nın her alanda ilerlemesini

sağladığından eşinden boşanarak ikinci bir evlilik yapması sebebiyle aforozlanmış olsa da halkın sevgisini kazandığından bu durum Louis'nin iktidarına zarar vermez. 1223 senesinde vefatıyla Fransa krallığının başına oğlu Sekizinci Louis geçer.

Ahmet Midhat Sekizinci Louis'yi harp sanatında maharetli bir kral olarak niteler. Louis bu mahareti sebebiyle kendisini asker milletine de sevdirmeyi başarır. Louis, babası Philippe gibi kilise tarafından aforozlandığı halde asker Louis'den yüz çevirmez. Hükûmeti döneminde kendisine itaat etmeyen kont ve derebeylerini itaati altına alır. Louis Languedoc derebeyi üzerine ordu gönderme hazırlığında iken vefat eder. Kralın Champagne kontu Tübud tarafından zehirlendiği rivayet olunmaktadır.

Sekizinci Louis'nin vefatından sonra oğlu Dokuzuncu Louis 10 yaşında annesi Blanche de Castille'in vesayetinde tahta çıkar. Kraliçe Blanche hükûmet yönetiminde muktedir bir kadın olur ve oğlunu nam sahibi bir kral olmak üzere yetiştirir. Blanche, Louis rüşt dönemine gelene kadar Fransa'yı başarılı bir şekilde yönetir. Louis iktidarın başına geçtiğinde ilk olarak adalet mekanizmasında bir düzenleme yapar. Suçluluğu kesinleşinceye kadar kimseye zarar verilmeyeceğini ilan eder ve bu ilanını da uygulamalarıyla kanıtlar. Devlet hazinesinde de birtakım düzenlemeler yapar. Louis'ye kadar hazinede para sıkıntısı yaşanırken Louis kendi döneminde aldığı birtakım tasarruf tedbirleriyle hazinenin para sıkıntısını gidermekle kalmaz hazine gelirini masraftan çok daha fazla hale getirir.

Louis, hükûmeti döneminde son derece hoşgörülü ve adaletli bir hükümdar olur. Babası Philippe'in İngiltere'den aldığı fazla bölgeleri iki ülke arasında savaş çıkmasını engellemek için İngiltere'ye iade eder. Nüfuzlarının kırılmasını hazmedemeyen Marche kontunun İngiltere kralı Üçüncü Henri ile ittifak ederek çıkarttığı isyanı bastırır da ne İngiltere kralı ne de Marche kontuna zarar verir, ikisiyle de barış yoluna gider.

Louis 1248 tarihinde Mısır'a gidip İslam muharebatına başlar. Dimyat'ı fetheder ve 1250 senesinde Mansuire üzerine galebe sağlar. Ancak muharebelerin neticesinde diğer Avrupa hükümdarları gibi Louis de yenilir ve galibiyet İslam tarafında kalır. Louis bu muharebede İslam eline esir düşer ve yedi milyon Frank hürriyet bedelini verdikten sonra özgürlüğüne kavuşur. 1270 tarihinde ikinci defa olarak Haçlı Muharebeleri için Tunus'a giden Henri Fransız ordusunu şiddetli bir veba hastalığı istila ettiğinden başarıya ulaşamaz ve kendisi de bu hastalık sebebiyle vefat eder. Roma Kilisesi

Louis'ye Saint namını vererek azizler zümresine katar. Louis'nin vefatı olan 25 Ağustos günü ise Saint Louis Yortusu olarak anılmaya başlar.

Saint Louis'nin vefatıyla 1270 senesinde oğlu Üçüncü Philippe Fransa tahtına oturur. Philippe, hükûmetin başına geçtiğinde son derece kuvvetli bir Fransız devleti bulur. Philippe'in ilk icraatı devam eden Tunus muharebesini barış yoluyla bitirmek olur. Saint Louis bu muharebeye maddi yönünden değil İslam üzerine olması sebebiyle manevi yönü için başlamıştır. Philippe ise maddiyatı maneviyata tercih ettiğinden Fransa için yararı olmayan bu muharebeyi barış yoluyla bitirir. Philippe babası kadar hoşgörülü bir hükümdar da olmaz. Hükûmeti döneminde Foix kontluğu, Navarra ve Aragon krallığı ile savaşı. 1282 senesinde Alène ve Girón adlı bölgeleri kuşatır ancak emeline ulaşmadan bir hastalık sonucu 1285 senesinde vefat eder.

Philippe'in vefatıyla yerine oğlu Dördüncü Philippe gelir. Philippe Fransa tahtına geçtiğinde ilk olarak babası Philippe'in başlatmış olduğu Aragon Krallığı'yla yaşanan muharebeyi sonlandırır. Sonrasında ise İngiltere ve Flandre kontluğu arasındaki ittifakı bozmaya çalışır. İngiltere kralı Birinci Edward Flandre kontluğu ile ittifak ederek büyük bir ordu ile Fransa üzerine hücum eder. Philippe öncelikle Flandre üzerine galebe sağlar sonrasında ise İskoçyalıları İngiltere aleyhine teşvik ederek İngiltere'nin zor durumda kalmasını sağlar. 1299 senesinde İngiltere ile barış antlaşması imzalanır. Bu yaşanan muharebede karlı çıkan Fransa devleti olur. Flandre kontluğu Fransa'ya geçer. Philippe İngiltere ile bağlarını korumak için kızını da Edward'ın oğlu Edward'a nişanlar.

Dördüncü Philippe döneminde yaşanan en büyük sorun nüfuzunu gittikçe arttıran ve adeta kendisini bir krallar kralı olarak görmeye başlayan Papa Bonifacio ile yaşanan mücadelelerdir. Papa'nın niyeti bütün Avrupa krallarını kendisine tabi kılmaktır ancak Philippe buna karşı çıkar. Papa öncelikle Philippe'i aforozlar sonrasında ise kralın küfrünü ilan eder. Papa ile Philippe arasında yaşanan bu durum muharebeleri de getirir. Papa Bonifacio, bu karışıklık sırasında vefat eder. Philippe'in hayatı da papanın verdiği lanet hükmünden kurtulmaya çalışmakla geçer. Kralın ömrü İngiltere ile yaşanan sorunlar ve papa ile mücadele içinde geçtiğinden Fransa'nın ilerlemesi yolunda çalışmalar yapamaz. Yaşanan savaşlar nedeniyle devlet papa sıkıntısı çektiğinden Philippe Yahudilerin mal varlığına el koyar, rütbeleri para ile satar ve paranın değerini düşürür. İşte bu sebeple de Kalpazan Philippe olarak ünlenir.

Dördüncü Philippe'in vefatından sonra yerine oğlu Onuncu Louis gelir. Louis Fransa için zayıf bir hükümdar olur. İsyan eden Flandre kontuna zorlukla müdahale edebilse de diğer derebeylerine karşı gücünü koruyamaz. Onuncu Louis devrinde maliye de son derece kötü durumdadır. Louis hazinenin sıkıntısını giderebilmek için halka ağır vergiler yükler. Zayıf bir kral olan Onuncu Louis'nin ömrü de kısa olur.

Louis'nin vefatından sonra henüz çok küçük yaşta olan oğlu Jean Fransa hükûmetinin başına getirilir. Ancak tahta geçtikten birkaç gün sonra vefatıyla yerine Dördüncü Philippe'in oğlu Beşinci Philippe geçer. Beşinci Philippe Fransa'nın o dönemdeki vaziyet ve maliyenin muharebe için uygun olmadığını anladığından 1322 senesine kadar devam eden hükûmetinde yalnızca ülke içindeki vaziyeti düzeltmeye çabalar. Ancak çabaları çok da başarılı olmaz. Beşinci Philippe'den sonra yerine geçen kardeşi Dördüncü Charles da vaziyeti düzeltmeye çalışmayıp birtakım çevrelerden oç alma peşine düşer. Charles'in erkek evladı da olmadığından Fransa tacı Dördüncü Philippe'in amcası olan Charles de Valois'in oğlu Philippe de Valois'e kalır. Bu münasebetle Capétiens Hânedanlığı sonlanıp Valois Hanedanı unvanı hüküm sürmeye başlar.

(İkinci Fasl) Valois Hanedanı'nın Hükûmetleri

Ahmet Midhat, Valois Hanedanlığı'nı Capétiens Hanedanlığı'ndan tamamen farklı bir hanedanlık olarak görmediğinden Valois Hanedanlığı hakkındaki malumatlarına yine üçüncü bölüm içerisinde devam eder. Yalnızca Valois Hanedanlığı için ayrı bir fasıl açmayı uygun görür.

Valois Hanedanı'nın birinci hükümdarı Charles de Valois'in oğlu Philippe de Valois olur. Charles de Valois ise Capétiens kralı Üçüncü Philippe'in oğludur. Ancak Fransa tahtına geçmeye ırsen daha yakın olan bir kişi daha vardır, o da Dördüncü Philippe'in İngiltere kralının oğluyla izdivaç ettirdiği kızı İsabella'dır. Philippe de Valois Fransa tahtına geçtiğinde İsabella buna itiraz eder. Ancak o dönemde Fransa'da kadınların hükümdarlığı yasak olduğundan krallığın başına geçemez. İsabella'nın oğlu İngiltere kralı Üçüncü Edward da annesinin hükümdarlığı uygun olmuyorsa bu makama layık olacak kişinin kendisi olduğunu iddia eder. Philippe de Valois ilk başta Edward'ın bu iddialarına ehemmiyet vermez ancak Philippe'e düşman kişilerin Edward'a sığınarak kendisini Fransa kralı gördüklerini bildirmesi üzerine Fransa krallığı için işler daha da

karışır. Edward 1338 senesinde Fransa'ya savaş ilan eder. Bu savaş yüzyıldan fazla sürdüğünden Yüzyıl Savaşları olarak ünlenir.

Savaş özellikle Fransa için çok zararlı olur. Philippe de Valois'e düşman olan Flandre halkı ve Almanya imparatoru da İngiltere ile ittifak ederek Fransa'nın karşısında olur. Fransa 1346 senesinde Pas de Calais Boğazı'nı ve Calais şehrini İngiltere'ye vermek zorunda kalır. Philippe bu muharebe dönemi içerisinde 1350 senesinde vefat eder ve yerine oğlu İkinci Jean gelir. Jean, Fransa tahtının başına geçtiğinde Fransa maliyesini son derece zayıf bir halde bulur. Babası Philippe, savaş masraflarını karşılayabilmek için tuza kadar hemen her maddeye vergi koymuş ve halk bu ağır vergiler altında ezilmiştir. İngiltere ile muharebe devam ederken bir taraftan da halkın isyanı baş gösterir. Edward bu sırada oğlu Prens Navarre'ı güçlü bir ordu ile Fransa'ya gönderir. Puvatya taraflarında gerçekleşen bu savaş neticesinde Fransızlar büyük yenilgi alır ve kralları Jean İngilizler eline esir düşer. Jean bu esaretten kurtulmak için İngiltere'ye senelik vergi vermeyi kabul etmekle birlikte birçok eyaletleri de İngiltere'ye bırakır ve oğlu Cont de John'u da yerine rehin bırakır. Bu sayede 1360 senesinde Fransa'ya dönebilir. Ancak çok fazla uzun kalamayıp oğlu Cont de John'un kaçması üzerine gidip kendisini İngiltere'ye teslim eder ve bu esaret sırasında 1364 senesinde Londra'da vefat eder.

Jean'ın vefatıyla yerine oğlu Beşinci Charles gelir. Charles Fransa için başarılı bir hükümdar olur ve Âkil Charles lakabıyla ünlenir. Charles öncelikle halkı ezip bitiren vergileri ortadan kaldırır. Sonrasında en cesur ve başarılı komutanlarını İngiltere muharebatında görevlendirir. Charles bu sayede İngiltere'nin eline geçmiş olan birçok bölgeyi de kurtarmayı başarır. Ne var ki Fransa'yı İngilizlerden tamamen kurtarmak mümkün olmayıp 1380 senesinde Charles'ın vefatıyla kurmuş olduğu düzen bozulur.

Charles'ın vefatıyla yerine oğlu Altıncı Charles gelir. Charles tahta geçtiğinde 12 yaşında bir çocuk olduğundan amcaları olan Anjou, Bourbon, Bourgogne ve Berry dukaları İngiltere ile de birlik olarak isyan ederler. Bu dukalar Charles'a karşı isyan ettikleri gibi birbirleri aleyhine de muharebe ederler. Bu durum ise Fransa'yı daha da kötü duruma sokar. Bu yıllarda Paris'te birtakım eşkıyalar türer. Charles ilk olarak Flamanlar üzerine hareket ederek galebeye ulaşır. Sonrasında ise Bretagne üzerine muharebeye gitmeye hazırlanır ancak yolda şiddetli bir sıcağa yakalanan genç kral bu sebeple aklını yitirir.

Kralın şuurunu yitirmesinden sonra amcaları vasilik için birbiri üzerine muharebeye başlar. Bu muharebeler sonucunda Fransa iki kısma ayrılarak bir tarafa “Armagnacs” diğer tarafa ise “ Bourguignons ”denilir. Fransa’nın bu durumu İngilizleri de harekete geçirir ve İngiltere kralı Beşinci Henri güçlü bir ordu ile Fransa üzerine hareket eder. Henri öncelikle Normandia eyaletini zapt eder, sonrasında ise Fransa hanedanlarının birçoğu kendi yanında olduğu için 1421 senesinde Paris’e kadar gelip burada Fransa krallığını ilan eder. Henri Paris’de kendisinin Fransa krallığını ilan etse de Altıncı Charles’ın krallığı kendisinde kalan küçük bir bölgede 1422 senesine kadar devam edip vefatından sonra da oğlu Yedinci Charles babasının makamına oturur. Hükûmetin başına geçen Yedinci Charles için Fransa’yı kurtarmak bir hayaldir. Ancak her devirde bazı harikuladeler olduğu gibi Fransa’da da bu devirde Jeanne d’Ark namında bir kız bir harikulade olarak ortaya çıkar. Ahmet Midhat Jeanne d’Ark’ın bu harikulade şahsından dolayı onu Valois Hanedanı başlıklı kısım içerisinde aktarmayıp ayrı bir bölüm halinde okuyucusuna sunar.

Jeanne d’Ark

Ahmet Midhat Jeanne d’Ark başlıklı özel bölüme Yedinci Charles dönemi Fransa’sı hakkında bilgiler vererek başlar. Yedinci Charles Fransa’nın güney taraflarında hükûmetini ilan eder. Bu dönem Fransa’sının durumu gerçekten kötüdür. Fransa’nın büyük bir bölümü İngiltere’nin işgalindedir. Yedinci Charles bu şekilde hükümdarlık sürdürmeyi istemez ve her ne olursa olsun Fransa’yı İngiltere işgalinden kurtarmaya ant içer. Charles öncelikle Loire Nehri üzerindeki bazı küçük İngiliz birlikleri üzerinde galibiyet sağlar. Bu galibiyetlerle Charles’ın hem gayreti hem de askeri kuvveti artar. İşte tam da bu sırada Jeanne d’Ark namındaki kız ortaya çıkıp kendisini Fransa’yı İngilizlerden kurtarmakla görevli bir memur olarak tanıtır. Ancak saray görevlileri kızın aklını yitirmiş olduğunu düşünüp kralla görüşmesine izin vermez. Jeanne d’Ark birkaç kere saraydan kovulduktan sonra nihayetinde kralla görüştürülür.

Jeanne d’Ark 1410 senesinde Domrémy isimli bir bölgede fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Kralın huzuruna çıktığında 18 yaşında bir kızdır. Jeanne d’Ark krala Hazreti Meryem’i rüyasında gördüğünü ve Hazreti Meryem’in kendisini Fransa’yı kurtarmakla görevlendirdiğini aktarır. Kral böyle bir kızın Fransa’yı kurtarabileceğine inanmasa da yalnızca denemek için beş on askeri Jeanne d’Ark’ın emrine verir. Jeanne d’Ark askerleri ile birlikte büyük bir İngiliz taburunu yenilgiye

uğrattır. Jeanne d'Ark'ın bu galibiyetinden sonra onun gerçekten Hazreti Meryem tarafından görevlendirildiğine inanılır ve Jeanne d'Ark büyük bir fırkanın kumandanlığıyla görevlendirilir.

Jeanne d'Ark 8 Mayıs 1429 tarihinde Orléans tarafını ele geçirmeye çalışan İngilizleri büyük bir bozguna uğrattır ve her Fransız askeri beş altı İngiliz askerini esir alır. Bu vakadan sonra hem krala hem de orduya büyük bir cesaret gelir ve her taraftan İngilizler üzerine hücum başlar. Charles'ın krallığının kilise tarafından resmen tanınması da Jeanne d'Ark'ın aracılığıyla olur. Jeanne d'Ark bu olaydan sonra görevinden çekilmek ister ancak kral Jeanne d'Ark'tan biraz daha orduda kalmasını ister. Kralın ısrarıyla orduda kalmaya devam eden Jeanne d'Ark 1430 senesinde Compiègne eyaletindeki İngilizler üzerine hareket eder ve galibiyet de sağlar. Ancak ne var ki Jeanne d'Ark'ın kendisi İngilizler eline düşer. İngilizler de Jeanne d'Ark'ı sihirbaz olarak gördüğünden 30 Mayıs 1431 tarihinde ateşte yakmak suretiyle katlederler. Jeanne d'Ark'ın vefatıyla aile üyelerine asilzadelik verilir ve mensup olduğu köy bütün vergilerden muaf tutulur.

(Jeanne d'Ark başlıklı bölümün sonu)

Jeanne d'Ark'ın vefatından sonra Charles askerlerine Fransa hakkındaki manevi hükmün hâlâ geçerli olduğunu telkin ederek askerlerin muharebede başarı göstermesini sağlar. Bu sayede Fransız ordusu 1436 senesine kadar Paris'i dahi zapt eder. Yedinci Charles'ın döneminde Pas de Calais Boğazı ve Calais şehri dışındaki tüm bölgeler İngiltere'den kurtarılır.

Yedinci Charles Fransa için oldukça başarılı bir hükümdar olsa da oğlu On birinci Louis'ye yaranamaz. Oğlu Louis, babası Charles'ı birkaç defa zehirlemeye kalkar. Kral da zehirlenme korkusuyla yemek yiyemediğinden açlıktan yaşamını yitirir. Charles Fransa'yı yeniden kalkanıran bir kral olduğu için tarih ona “Galip” namını verir. Tarihçiler Charles'ın şehvet düşkünlüğünden başka bir kusurunu bulamamıştır.

Charles'ın vefatıyla yerine kendisini zehirleyen oğlu On birinci Louis gelir. Louis'in zulmünden Fransa halkı da nasibini alır. Louis, hükûmeti döneminde vergileri artırmakla kalmayıp kendisinden hoşnut olmayan bölgeleri ateşe vererek halkını katlettirir. Kralın bu zulmünden en fazla Reims ve Angers şehirleri nasibini alır.

Kral Louis'nin bu zalimane yönetimi vekilleri de küstürür. Bu sebeple 1465 senesinde Berry dükası ve kralın kardeşi Charles'ın önderliğinde bazı nüfuzlu kişiler krala karşı ayaklanır ancak başarılı olamazlar. Kral Bourgogne dükasını da kontluğundan uzaklaştırmak için Liège halkını isyana sevk eder. Ancak Bourgogne dükası Péronne isimli yerde Louis ile yaptığı muharebede kralı esir alır ve kral 1468 senesine kadar esaret altında yaşar. Kral bu olaydan sonra hiç kimseye güvenmez ve bazı rivayetlere göre de Berry dükası olan kardeşini zehirleyerek öldürür. Bourgogne dükası bu zehirlemeden dolayı kraldan intikam almak için On birinci Louis aleyhine muharebe açar. Bu muharebede Britanya dükası ve İngiltere devleti Bourgogne dükasıyla birleşir. Louis bu ittifaka başarıyla galebe eder. Bourgogne dükasının vefatıyla da Picardie ve Artois ile asıl Bourgogne dükalığı Bourgogne dükasının damadı Maximilian tarafından işgal edilir. Louis, bu sırada Maximilian'a muharebe açar ve adı geçen bölgeleri Fransa topraklarına katar. Louis, daha sonra Provence ve Metz ve Anjour ve Bar gibi eyaletleri de akrabalık yoluyla malikânelikten kurtarıp Fransa devletine katar. Bu galebelerden kısa bir süre sonra da vefat eder.

Ahmet Midhat, On birinci Louis'nin fazlasıyla gaddar olmasa Fransa'yı ihya edebilecek bir adam olduğunu belirtir. Louis ilk defa Fransa'ya matbaacılık zanaatını getiren kişi olur.

Louis'nin 1482 senesinde vefatıyla yerine oğlu Sekizinci Charles gelir. Charles bu sırada henüz on üç yaşında olduğundan ablası Anne ona vasilik eder. Charles'ın amcası olan Orléans dükası kadınların hükûmeti yasak olduğundan bu vasiliğe de itiraz edip kendisini vasi tayin etmek istese de düke destek veren çıkmaz. Charles 1491 senesinde Britanya eyaletinin varisi Anne ile izdivaç ederek Bretanya'yı da Fransa'ya dâhil eder. Charles, daha sonra yine bir akrabalık bağı ile İtalya'daki Napoli krallığını da Fransa topraklarına katmak ister ancak Papa, Venedik ve İspanya devletleri bunu engeller. Bu müttefikler daha sonra kırk bin asker ile Fransa'ya saldırır. Ancak Charles sadece dokuz bin asker ile onlara galebe sağlar.

1498 senesinde vefat eden Charles'ın erkek evladı da bulunmadığından amcası olan Orléans dükası On İkinci Louis unvanıyla Fransa devlet makamına geçer. Böylece Valois Hanedanı sonlanıp Orléans Hanedanlığı hüküm sürmeye başlar.

ORLÉANS HANEDANLIĞI 1498-1589

Ahmet Midhat, Orléans başlıklı kısma bir hatırlatma ile başlar. Valois Hanedanlığı, Capétiens Hanedanlığı'nın sonlanması demek olmadığı gibi Valois Hanedanı'nın da Orléans Hanedanlığı haline gelmesinin Valois Hanedanlığı'nı ortadan kaldırmadığını aktarır. Ortaya çıkan tüm bu hanedanlıklar Capétiens soyundan gelmektedir. Bu sebeple de tüm bu hanedanlıkları ikinci bölüm içerisinde fakat ayrı fasıllar halinde aktarmayı uygun görür.

Valois Hanedanlığı'nın son hükümdarı Sekizinci Charles'ın yerine gelen On ikinci Louis daha Charles hayatta iken hükûmet makamına geçmeye yeltendiğinden On ikinci Louis'nin hükümdarlığı herkesin merakına sebep olur. On ikinci Louis ilk olarak vergileri üçte bir oranında indirir ve birtakım askeri düzenlemeler yapar. Charles bu yaptıklarıyla halkın kendisinden beklediği ümidi artırır ve Fransa biraz daha güç toplayınca Charles'ın planladığı Napoli ülkesini ele geçirme çabasına başlar. Bunun için ilk önce İspanya ile bir ortaklık yapar ve bu ortaklık neticesinde Napoli ülkesi ele geçirilir. Ancak bu sefer de Napoli'nin taksimi konusunda İspanya ve Fransa arasında sorun çıktığından müttefik iki devlet bu defa birbiri üzerine muharebe başlatır. Bu muharebe neticesinde On ikinci Louis Napoli'den çekilmek zorunda kalır.

Louis 1509 tarihinde Venedik aleyhine oluşan bir ittifaka katılsa da Napoli fethinde olduğu gibi bu çaba da başarısızlıkla sonuçlanır.

Ahmet Midhat Louis'nin askeri şansı düşük olsa da halk tarafından sevilebilmesinin büyük şans olduğunu dile getirir. Bu sebeple Louis'ye "Millet Babası" namı verilir. Louis yaşamı boyunca evlenip boşanmak suretiyle üç defa izdivaç gerçekleştirse de bir erkek evladı olmadığından 1514 senesinde vefatıyla makamı kardeşi Birinci François'ya kalır.

François Fransa tahtına geçmesiyle birlikte ilk olarak İtalya tarafına akın eder. Fransa'nın bu akınına İsviçre karşı gelse de François hem İsviçre'ye hem de İtalya'ya galebe sağlayıp İsviçre ordusunu kılıçtan geçirir ve aynı yıl Milan dükalığı feth olunur. François daha sonra da Avusturya, Almanya ve İspanya hükümdarlıklarını kendi hükmüne alan Şarlken ile yine İtalya hâkimiyeti için muharebe eder. Ancak bu defa talih Şarlken tarafında olur ve 1522 tarihinde François büyük bir yenilgi alıp 1524 senesinde de esir düşer.

Ahmet Midhat Fransa'nın bu kadar bozguna uğramasının sebebi olarak birkaç sene önce İsviçre ordusunun zalimane bir şekilde katledilmesini gösterir. Bu mağlubiyet üzerine François'nın validesi Osmanlı Devleti'ne müracaat eder. Midhat Efendi bu müracatın Osmanlı Tarihi'ni süsleyecek önemli bir vaka olduğunu belirtir.

François esir alındıktan sonra, İspanya'ya götürülür ve bir sene orada tutulduktan sonra Şarlken tarafından hazırlanan ve Fransa için büyük bir leke olan barış antlaşmasını imzalayıp bu esareten kurtulur. Ne var ki esareten kurtulur kurtulmaz antlaşmayı yok sayıp tekrar İtalya üzerine muharebeye başlar ancak bu muharebede de başarısız olan François 1529 senesinde bir öncekine benzer bir barış antlaşmasını imzalamak zorunda kalır. François bu antlaşmayı da 1536 senesinde lağvedip hazırladığı ordu ile tekrar İtalya üzerine hareketle bölgeyi zapteder. Şarlken bu işgale karşılık verir ve iki taraf arasındaki mücadele 1544 senesinde kati bir barış antlaşması imzalanana kadar sürer. Bu antlaşma gereğince İtalya'daki Milan dükalığı François'nın ikinci oğlu olan Orléans dükasına malikâne olarak verilir.

Antlaşmadan üç sene sonra François vefat eder. Ahmet Midhat, François'nın zamanını muharebe ile geçirmese çok büyük işler yapabilecek bir hükümdar olduğunu dile getirir. François bu kadar muharebeye rağmen hükümdarlığı döneminde şiir, inşaa ve güzel sanatların hamisi olur. Yalnızca döneminde yeni yeni intişara başlayan Protestanlık mezhebine kötü nazarla bakıp Protestanları aşağılamıştır.

François'in 1537 senesinde vefatından sonra yerine oğlu Henri Fransa kralı olur. Henri François gibi cengâver bir kral değildir. İspanya devletinin gücünü kırmayı başlıca politika olarak belirler. Henri ilk muharebesini 1550 senesinde İngilizler ile yaparak Bourges eyaletini Fransa'ya katar. Henri bu muharebeden sonra Avusturya, Almanya, İspanya ve İtalya hükümdarlığını kendisinde toplayan Şarlken'e karşı savaşı. Bu muharebede Şarlken'e düşman olan Protestanlar ile ittifak eder ve bu sayede 1552 senesinde Meuse ve Toul ve Verdun şehirlerini almayı başarır. Şarlken Meuse'yi ele geçirmek için bölgeyi kuşatsa da başarılı olamadığından Fransa ile beş yıl geçerli bir barış antlaşması imzalamak zorunda kalır. Bu beş yıl içerisinde Şarlken hükûmetten istifa eder. İkinci Henri de kuşatmayı yeniler ancak bir kol ordusu bu kuşatmada mağlup olduğundan muharebelerle meşhur olmuş Duc de Guise kuzey taraflarına sevk edilir ve bu sayede galebe sağlanır. Bu muharebe sayesinde iki asırdır İngilizler elinde olan

Calais şehri de ele geçirilir. Ancak 1559 senesinde imazalanan sulh antlaşmasıyla ele geçirilen yerlerden birçoğu düşmana iade edildiğinden Fransa için şanlı bir vaka olmaz.

İkinci Henri'nin bir kaza sonucu vefatı da yine 1559 senesinde gerçekleşir. Kaza şu şekilde meydana gelir; İkinci Henri akrabası olan Montgomery kontu ile elinde mızrakla şakalaşırken kontun mızrağı kazayla İkinci Henri'nin başına gelir ve Henri vefat eder. Henri'nin vefatıyla geride zevcesi Catherine de Medici'den dünyaya gelmiş üç erkek evladı kalır. Catherine de Medici bu sayede çok uzun yıllar validelik göreviyle Fransa tahtında hüküm sürer.

İkinci Henri'nin vefatıyla bu üç oğlundan François İkinci François unvanıyla Fransa tahtına geçer. François'nın dönemi Protestanlığın yayılıp halkı karıştırdığı bir dönem olur. Guise dükası François ile onun karındaşı Lorraine başpapazı Charles, Protestanlığın bu yayılışını engellemek ister ve bu amaçla da Catherine de 'Medici'ye giderler. Catherine de 'Medici kralı da hükmü altına alarak Protestanlığın nüfuzunu kırmaya çalışır. Halk arasında Guise dükası François ile Charles'a karşı nefret beslenip ikisi aleyhine bir isyan hazırlansa da kral bu isyana müdahale ettiğinden François ve Charles yakayı kuratabilir.

Validesi Catherine de Medici'nin elinde bir oyuncak olan İkinci François, çok yaşamayıp genç yaşta vefat eder. Vefatında bir erkek evladı da olmadığından Fransa tahtı kardeşi Dokuzuncu Charles'a kalır. Charles henüz küçük yaşta olduğundan annesi Catherine de Medici vasi tayin olunur. Catherine de Medici bu sayede gücünü daha da artırır. Bu dönemde Katolik papazları validenin etrafını sararak Protestanlığın intişarına engel olunmasını ister. Catherine de Medici el altından bazı Protestan papazları ve halkı idam ettirmeye başlar. Duc de Guise ve Duc de d'Anjou'nun gayretleriyle Protestanlar iyice ezilmeye başlar ve Protestanlar ile Katolikler arasındaki bu durum artık bir iç savaş halini alır. 1570 senesinde Germany'de akdolunan bir antlaşma ile bu savaşa son verilse de Catherine de Medici etrafını saran Katoliklerin teşvikiyle oğluna Fransa içindeki bütün Protestanların bir gecede katledilmesini emreder. 24 Ağustos 1572 gecesi Fransa'da yaklaşık altmış bin Protestan idam edilir. Ahmet Midhat bu vakayı Fransa tarihinden silinmeyecek büyük bir leke olarak tanımlar. Bu vakanın üzerinden çok geçmeden 1574 senesinde kral can çekişerek vefat eder. Kralın vefatıyla da yerine kardeşi Üçüncü Henri gelir ve bu sayede Catherine de Medici'nin de validelik unvanı devam eder.

Üçüncü Henri'nin hükûmeti Katolik-Protestan mücadeleleri arasında geçer. Henri'nin hükûmetinin ilk yıllarında Fransa üç büyük fırkaya ayrılmış durumdadır. Birinci grupta Navarre kralı Henri ile Prens de Conde'nin koruması altındaki Protestanlar, ikinci grupta Duc de d'Alencon'un korumasındaki ılımlı Katolikler üçüncü grupta ise Duc de Guise'in kumandası altındaki azgın Katolikler vardır. Kral üçüncü Henri bu savaşa son vermek için Protestanlara genel af çıkarıp ılımlı Katoliklere de teveccühlerde bulunur ancak bu durum zaten kızgın olan üçüncü gruptaki Katolikleri daha çok kızdırır ve Katolikler kralı tahtından indirmekle tehdit ederler. Kral Henri bunu engellemek için Protestanlar ile muharebe etse de yenilir ve 1580 tarihinde Nérac'da imzalanan antlaşmayla Protestanlara yeniden serbestlik verilir. Katolik ve Protestan mücadeleleri arasında sıkışıp kalan zavallı kral nihayetinde Paris'i Katoliklerin işgalinden kurtarmaya çabaladığı sırada Clément isiminde bir Katoliğin suikastıyla 1 Ağustos 1589 tarihinde vefat eder.

Üçüncü Henri'nin de bir erkek evladı olmadığından Orléans Hanedanı sonlanarak hükûmet hakkı Bourbon Hanedanı'na gelir. Ahmet Midhat Bourbon Hanedanlığı'nı yine aynı ikinci bölüm içerisinde ayrı bir fasıl açarak aktarır.

BOURBON HANEDANLIĞI

Midhat Efendi bu fasıla Bourbon Hanedanlığı'nın yine aynı Capétiens sülalesinden gelme olduğunu hatırlatarak başlar. Bourbonların ilk hükümdarı Dördüncü Henri olur. Kral Üçüncü Henri'ye Paris kuşatması sırasında yardıma giden Dördüncü Henri kralın suikastıyla Fransa tahtına gelir. Midhat Efendi, Dördüncü Henri'nin aslında Protestan mezhebinde doğduğunu ve Protestanlık uğrunda mücadele ettiğini ancak Saint Bartholomew katliamından canını kurtarabilmek için Katolikliği kabul etmek zorunda kaldığını aktarır. Dördüncü Henri daha sonra ise tekrar Protestanlığa geçip krala Paris kuşatmasında yardımda bulunur. Kralın vefatıyla Dördüncü Henri'nin kral ilan olunması hem Protestanları hem de ılımlı Katolikleri memnun etse de koyu Katolikler Dördüncü Henri'nin krallığını kabul etmez ve Paris'in kapılarını Dördüncü Henri'ye açmazlar.

Henri birkaç defa Paris'i kuşatsa da başarılı olamaz. Katolikler Henri'nin gayet âkil, başarılı ve adil bir adam olduğunu bildiğinden eğer Protestanlığı terk edip tekrar Katolikliğe geçer ise kendisini kral tanıyacıklarını Henri'ye bildirirler. 1593 senesinde bu teklifi kabul eden Henri bu sayede başkent Paris'e girebilir. Ancak Henri 1598

senesinde “*Édit de Nantes*” başlıklı bir beyanname ile Protestan ayinini resmen tanıyarak Protestanlara birçok imtiyaz da verir.

Henri pay-ı tahtı olan Paris’e bu suretle girdikten sonra İspanya ile Vervins antlaşmasını imzalayarak Fransa’nın hariciyede asayişini temin eder. Sonrasında ise Fransa içindeki kargaşayı bitirmek için çalışmalara başlar. Henri bunun için Sully isimli zata maliye bakanı olarak görevlendirir. Sully aldığı tasarruf tedbirleriyle hazinenin sıkışık halini gidermekle kalmaz hazinenin dolmasını da sağlar. Henri zirai ürünlerin satışına bir denetim getirir ve bu sayede halk zenginleşmeye başlar. Henri sermaye sahibi olan kişileri de ortaklık suretiyle birleştirerek şirket haline gelmelerini sağlar.

Ahmet Midhat Henri’nin Dokuzuncu Louis’den sonra gelen hükümdarların en başarılısı olduğunu dile getirir. Ancak Louis bu başarılarına rağmen Katoliklere yaranamaz. Beş altı defa suikast girişiminden kurtulan Henri 14 Mayıs 1610 tarihinde Ravailac’ın bıçaklaması sonucu yaşamını yitirir. Henri’nin vefatıyla dokuz yaşındaki oğlu On üçüncü Louis validesi Marie de Médicis’in vesayeti altında kral ilan edilir. Marie de Médicis bir İtalyan prensesidir ve Fransa’ya gelirken Concini isimli zata mebeyncilik göreviyle beraberinde getirir. Kocası Henri’nin vefatıyla da Concini başvekâlet görevine kadar gelir. Ancak Concini’nin bu kadar yükselmesi halkı rahatsız eder. Saint Belgique ve Auron krallarının da Concini’nin davranışlarından hoşlanmaması sebebiyle Concini, 1617 senesinde Louvre Sarayı’nda idam edilir. On üçüncü Louis daha sonra Duc de Luynes’i kendisine başvekil seçer ancak bazı önde gelen devlet adamları Duc de Luynes’in de canını almak isteseler de başarılı olamazlar. Duc de Luynes’in eceliyle vefat etmesinden sonra ise 1621 senesinde meşhur Richelieu başvekil ilan olunur.

On üçüncü Louis, Richelieu’nün başvekil olduğu dönemde her alanda başarı sağlar. Ahmet Midhat Richelieu’yü cesur, dirayetli ve biraz ziyadece gaddar olarak tanımlar. İşte bu sebeple On üçüncü Louis Richelieu döneminde oldukça güçlü hale geir. Richelieu ilk olarak protestanlar üzerine hareket eder. 1628 tarihinde Rochelle isimli yerde protestanlar mağlup edilir ve daha önce Fransa’dan ayrılmış olan bu bölge tekrar Fransa idaresine alınır. Bu devirde İtalya taraflarında bulunan İspanyol ve Alman kuvvetleri üzerinde galebe sağlanır. 1632 senesinde kralın kardeşi Gaston, Almanya imparatoru ve İspanya kralı birleşerek kral Louis ve Richelieu aleyhine isyan tertip

eyledilerse de bu isyan zamanında haber alındığından başarılı olamaz ve bu işte parmağı olan Montmorency dükası öldürülür ve kralın kardeşine de gerekli ceza verilir.

On üçüncü Louis, Protestanları muhafaza eden ve Almanya taraflarında başarılı muharebeler gerçekleştiren Gustavus Adolphus'un vefatıyla Almanya, Avusturya ve İspanya aleyhine muharebeye başlar. Muharebe neticesinde Fransa galip gelmesine rağmen Richelieu'nün yapılacak barış antlaşmasından önce 1642 senesinde vefatıyla Fransa bu olaydan pek kârlı çıkmaz.

Louis zayıf bir kral olup zevk ve sefa peşinde olmasına rağmen Richelieu sayesinde hükûmeti pek sıkıntılı geçmez. Richelieu'nun vefatından bir yıl sonra kral Louis de vefat eder. Ahmet Midhat bu ölümü kral Louis için pek hayırlı bulur çünkü kral kendi zaaf ve kötü idaresini görmeden ağız tadıyla dünyadan ayrılır.

On üçüncü Louis'nin vefatıyla makamı beş yaşındaki oğlu On dördüncü Louis'ye kalır. On ördüncü Louis uzun müddet Fransa tahtında kalır ve şan sahibi bir kral olur. Kral Louis rüşd dönemine gelinceye kadar validesi Anne d'Autriche vasi tayin olunur. Anne d'Autriche başvekil olarak Richelieu gibi papazlıktan gelme ve en az Richelieu kadar zeki ve gaddar olan Mazarin'i görevlendirir. Richelieu'nun başına gelen isyan tertibi Mazarin'e de gerçekleşir. Mazarin'e düşman olan kimseler Mazarin'i gözden düşürmek için (Fronde) namında bir cemiyet oluştururlar. Saray takımının Mazarin'e olan öfkesi kraliçenin Mazarin'e duyduğu teveccühten halkın öfkesi ise vergilerin artmasından kaynaklıdır. Ülkedeki bu dâhilî muharebe 1648'den 1653 senesine kadar devam eder. Galibiyet ve mağlubiyet iki grup arasında gidip gelse de nihayetinde galibiyet Mazarin ve valide tarafında kalır.

On dördüncü Louis'nin validesinin vesayetinde olduğu dönemde Fransa'nın meşgul olduğu yalnızca dâhili muharebe değildir bir taraftan da Almanya ve İspanya ile muharebeler devam etmektedir. Ancak 1651 senesinde kralın rüşd olmasıyla bu dış muharebelere son verilir ve yapılan barış antlaşmalarıyla sulh ve asayiş sağlanır. Louis bu barışı daha da kuvvetlendirmek için Avusturya ve İspanyol hanedanından gelme Marie-Thérèse ile izdivaç eder.

Mazarin'in 1661 senesinde vefatıyla On dördüncü Louis, yönetimi tamamen ele geçirir. Louis öncelikle vergileri azaltır. Daha sonra halkı ziraat ve ticaretin ilerlemesi için teşvike başlar. Ahmet Midhat On dördüncü Louis'nin bu yolda gösterdiği yardım

ve fedakârlığın Dördüncü Henri'den de fazla olduğunu dile getirir. Sanayinin temellerini atar, Fransa için medenice kanunlar koyar. Ahmet Midhat On dördüncü Louis'nin eğitimin ilerlemesi için yaptıklarının hiçbir vekte görülmediğini dile getirir.

On dördüncü Louis 1665 senesinde kayınpederi Dördüncü Philippe'in vefatıyla kızının çeyizi olduğu halde hâlâ verilmeyen Flandre ve Franche-Comté malikânelerini ele geçirmek için önce Flandre'i işgal eder ertesi sene de Franche-Comté'yi işgal etmesine rağmen işin içerisine İspanya'nın da girecek olduğunu anlayan On dördüncü Louis olayın daha fazla uzamaması için Flandre'i muhafaza edip Franche-Comté'yi iade ederek barış antlaşması imzalar. Bu antlaşmanın imzasından sonra On dördüncü Louis Gobelins'de manifaktür fabrikaları ve sabunhane binası açar.

Louis, Fransa hazinesi gerçekleştirilen ıslahatlarla kuvvetlendikten sonra İspanya ile ittifak ederek Fransa'ya böbürlenen Hollanda'ya haddini bildirmek için muharebe açar. Ancak Louis'in de tahmin ettiği üzere İspanya, Almanya ve Avusturya ordularını da karşısında bulur. Louis buna rağmen muharebede başarılı olur ve Nijmegen Antlaşması'yla bu galibiyetini belgeler.

Louis Fransız gemisini haksızca topa tutan Cezayir dayılarına haddini bildirmek için Cezayir'i topa tutar. Bu vakadan sonra Fransa'nın büyüklüğünü ve ikbalini çekemeyen Almanya, Avusturya, İspanya, Hollanda ve İngiltere birleşerek Fransa'ya muharebe ilan eder. Galibiyet ve mağlubiyet iki taraf arasında gidip gelir ve nihayetinde 1697 senesinde imzalanan Ryswick Antlaşması'yla Fransa eski sınırlarında kalır böylece kâr ve zarar birbirini karşılamış olur.

İspanya kralı İkinci Charles'ın vefatıyla tacını Anjour dükası Philippe de Franche'ye bırakmış olması üzerine Louis bu tacı kendisi ele geçirmek için bir muharebe açar. Bu muharebede İspanya, Almanya ve Avusturya askeriyle savaşır. Fransa 1704 ve 1706 senelerinde büyük bir mağlubiyete uğrasa da 1707 senesinde İspanya'da Almansa galibiyetini kazanır ve Fransız donanması birkaç yerde İspanyol donanmasını perişan eder. Louis bu galibiyetler üzerine düşmanlarına bir sulh teklif eder. Ancak Louis'in bu teklifi kabul edilmez. Devam eden muharebelerde Fransa bir ara mağlup olsa da 1710 senesinde Villaviciosa'da büyük bir galibiyet sağlar. 1713 senesinde imzalanan Utrecht Antlaşması'yla Fransa gücüne güç katar.

Louis Utrecht Antlaşması'ndan iki sene sonra vefat eder. Ahmet Midhat Fransa'da Louis kadar uzun süre hükûmet eden başka bir kral olmadığını ifade eder. Louis'in devri her alanda olduğu gibi edebiyat alanında da Fransa'nın en başarılı dönemi olur. Corneille, Racine, Molière, La Fontaine, Boileau, Bossuet ve Fénelon gibi dünyaca tanınmış edebiyatçılar On dördüncü Louis devrinin birer şahsiyetidir. Ahmet Midhat On dördüncü Louis'nin tarih yazarlarınca anlatılagelen tek kusurunun kadın düşkünlüğü olduğunu dile getirir. Louis'nin devri medeniyetin, savaşların dönemi olduğu kadar zevk ve safa âlemlerinin de devri olur. Bu safa âlemleri için pek çok saraylar ve bahçeler inşa edilir. Louis'nin sarayı haremindeki kadınların çokluğuyla da meşhur olur. Ahmet Midhat Louis'nin haremine giren kadın kadar hiçbir hükümdarın haremine kadın girmediğini aktarır. La Valliere, Montespan, Fontanges ve Maintenon bu kadınların en ünlüleridir.

On dördüncü Louis'nin iki oğlu da Louis'nin sağlığında vefat ettiğinden ölümüyle henüz beş yaşındaki torunu On beşinci Louis hükûmet makamına oturur. Orléans dükası Philippe de kendisine vasi tayin olunur. Kral Louis rüşd vaktine geldiğinde Philippe başvekil olarak görevini sürdürür ve Louis bu sayede bir müddet iyi bir idare sağlayabilir. 1723 senesinde Philippe'in vefat etmesiyle Bourbon dükü başvekâlet makamına getirilir. Ancak bu dük zaten safa âlemleriyle meşhur olduğundan dükün başvekil olduğu devirde Fransa şehvet ve safada en üst noktaya gelir. Hükûmet işleri kadınların hatırı için düzenlenmeye ve hazine de gittikçe boşalmaya başlar.

Devletin bu kötü idaresi halk arasında dedikoduları da ortaya çıkarır. Ancak bu dedikodular hafiyeler vasıtasıyla öğrenildiğinden bu deikoduları çıkaran kişiler ya ortadan kaldırılır ya da sürgün edilir. Fransa'nın bu halde devam etmesinin ülkeyi kötü bir duruma sokacağına anlayan kişiler Cardinal Fleury'yi başvekâlet makamına getirir. Fleury oldukça ahlaklı ve zeki bir adam olduğundan vaziyeti düzeltecek birtakım ıslahatlara başvursa da devir bu ıslahatların uygulanması için uygun olmadığından Fleury'nin çabaları sonuçsuz kalır ve gayretli başvekil ıslahatlardan geri çekilmek zorunda kalır. Ahmet Midhat bu devir Fransa'sında kibar takımı arasında namus denen şeyin tamamen ortadan kalktığını ve dini hükümlere uyan kimsenin kalmadığını belirtir. Pek çok yerde gizli safahaneler açılır ve bunların içi milyonlar sarfiyla süslenir. Hazine bitmek tükenmek bilmeyen eğlencelerle boşalsa da kibar takımına göre Fransa'nın gücü hâlâ yerindedir.

Hemen her icraatin kadınların işve ve cilvesiyle yürütüldüğü On beşinci Louis devrinde Fransa, tarafı olmadığı bir savaşa yine bu kadınlar sebebiyle sürüklenir. Fransa'yı bu savaşa sürükleyen Louis'nin sevgililerinden Châteauroux'dir. Olayın başlangıcı Almanya İmparatoru Altıncı Charles'ın vefatıyla veraset hakkının Bavière ile Avusturya arasında çekişmeye sebep olmasına dayanır. Bu çekişmeye Almanya'nın bazı hükûmetlerinin de katılmasıyla bir muharebeye döner. Châteauroux, Bavière électorasının tarafını tutar ve Louis'i Avusturya ve müttefiklerine karşı muharebeye sevk eder. İmparatorluk hakkı Almanya İmparatoru Altıncı Charles'ın kızı Marie-Thérèse'e aitken Bavière électorası imparatorluk makamına oturur. Ancak Bavière électorası Charles Albert'in imparatorluk makamına oturması muharebeyi bitirmez. Bu muharebede Fransızlar 1743 senesinde Tiengen isimli yerde Avusturya ve müttefiki bulunan İngiltere'ye yenilir. Daha sonra kral Louis de muharebeye bizzat katılır ve Fransa kuzey Almanya, Belçika ve Hollanda taraflarında galip gelse de 1748 senesinde imzalanan Aix-la-Chapelle Antlaşması'yla Fransa'nın kuzeyde kazandığı galebenin hiçbir hükmü kalmaz.

Fransa'nın safahat ve israf halindeyken savaş kazanması mümkün olmadığı halde Fransa düşmanlardan intikam almak sevdasından vazgeçmez. Bu gayretin yönlendirmesiyle de meşhur Yedi Yıl Savaşları başlar. Ancak bu muharebe yalnızca tek bir mesele ve kola ayrılmaz diğer devletlerin de katılmasıyla başlıca iki kola ayrılır. Birinci tarafta Prusya kralı İkinci Frederic'in İngiltere ile birleşerek Avusturya, Rusya ve Fransa'ya karşı muharebesi; ikinci tarafta ise İngiltere ve Fransa'nın Amerika ve Hint denizlerindeki muharebesi yer alır. Birinci kısımdaki muharebe döneminde Rusya imparatoriçesi Élisabeth vefat eder ve yerine geçen Üçüncü Pierre karşı tarafa geçip Prusya ile ittifak eder. İşte bu sebeple Prusya karşısındaki devletler mağlup olur. İkinci taraftaki deniz muharebelerinde ise Fransa büyük bir yenilgi alır. Fransa Hint'te bulunan bölgesini ve Amerika'da bulunan Kanada eyaletini İngiltere'ye kaptırır. Böylece Fransa hem karada hem de denizde büyük kayıplar yaşamış olur.

Yedi Yıl Savaşları'nın ardından Louis devrinde bir daha muharebe yaşanmaz. Bunun sebebi ise muharebe için kuvvet bulunamamasıdır. İçteki karışıklıklar gittikçe artar. Halk bu yenilgilerin sebebini yönetimdekilerin zevk ve safa hayatına bağlar. Fransa'da bu yıllarda parlamento bulunmasına karşın parlamento üyelerinin yaptıkları bir iş yoktur. Fransa'nın sosyal hayatındaki zevk ve safa parlamentoda da hüküm sürmektedir. Günün birinde parlamento her nasılsa vaziyeti düzeltmek için krala

birtakım şeyler arz eder. Ancak bu vakayla 1771 senesinde parlamentonun üyeleri kovulur ve parlamento fesh edilir. Ahmet Midhat, parlamento üyelerinin kovulmasını büyük ihtilali ortaya çıkaran asıl vaka olarak nitelendirir. Çünkü parlamentodan kovulan vekillerin her biri Fransa'nın farklı bir tarafına giderek devletin ne kadar kötü bir halde olduğunu halka yayarlar. Bu kişiler nüfuzlu kimseler olduğu için sözleri halk arasında itibar da bulur.

Fransa'nın bu karışık vaziyeti sırasında On beşinci Louis 1774 senesinde çiçek hastalığı sonucu vefat eder. On beşinci Louis devrinin kötü faturası ise yerine geçen On altıncı Louis'ye kesilir. On altıncı Louis makama oturmasıyla birlikte zevk ve safahata dair her ne varsa tamamını ortadan kaldırır. Kovulan parlamentoyu tekrar göreve çağırarak üyelerine de ihsanlarda bulunur. Bunun yanısıra başvekâlet makamında olup da ne kadar zevk ve safa ehli adam varsa hepsini değiştirip yerlerine halkın hamiyetli saydığı Maurepas, Turgot ve Nacherb gibi kişileri tayin eder. Louis, hükûmeti döneminde İngiltere'den intikam almak için Amerika'nın bağımsızlığını destekler ve bunda başarıya da ulaşır. Fransa'nın mali sorununa çözüm bulabilmek amacıyla 22 Şubat 1777 tarihinde devletin ileri gelenlerinden oluşan bir meclis kurar. Ancak meclistekiler bu kötü durumdan On altıncı Louis'nin soyunu sorumlu tutar ve meclis hiçbir neticeye varamadan dağılır. Meclis 6 Kasım'da tekrar toplansa da yine bir neticeye varılamadığından Louis 5 Mayıs 1789'da Versailles'da bir meclis daha açar. Ancak halkın Versailles'daki galeyanı kralı ürkütür. On altıncı Louis bu galeyanı halkın Necker başvekili sevmesine bağlar ve bu durumu Necker'e yükleyerek onu azleder. Ne var ki Necker'in azli halkı daha çok galeyana getirir. Çünkü en baştan beri ülkenin doğruluk ve düzeni konusunda kim bir fikir ortaya atsa Bastille Zindanı'na atılır. Mevcut kötü vaziyet de halkın iyice canını bezdirdiğinden Paris halkı ayaklanarak Bastille Hapishanesi'ni basar ve içerisinde ne kadar adam varsa hepsi salıverilir. Halkın amacı hapiste bulunan hamiyetperver kimselerle birlikte mevcut kötü yönetime artık bir son verilmesini krala bildirmektir. Bu amaçla Versailles'da bulunan kralı zorla Ekim 1789'da Paris'e götürürler.

Bastille Hapishanesi'nden kurtarılan kimselerle bir millet meclisi oluşturur ve meclis mevcut durumu düzeltmek için yapılması gerekenleri krala arz eder kral bunları doğrulasa da bu şekilde mevcut durumun düzelemeyeceğini bildiğinden ve aynı zamanda bu şekilde bir meclisin mesuliyetinde hükümdarlık etmeyi krallık şanına uygun bulmayarak ailesiyle birlikte 20 Haziran 1791 senesinde Paris'den firar eder.

Ancak Auron mevkiinde bulunan asker tarafından yakalanarak Paris'e iade edilir. Kral bu vakadan sonra tamamen göz hapsinde kalır ve hükûmeti yalnızca bir isim olarak devam eder. Ahmet Midhat kralın bu kaçıışının daha ziyade canından endişeye düşmek sebebiyle meydana geldiğini aktarır ve bu korkuda da Louis'yi haklı bulur. Çünkü yönetimi ele geçiren millet meclisi asker takımını da kumandası altına almıştır.

Meclis yönetiminin kral hakkında kötü bir niyeti yoktur yalnızca kralın mevcut vaziyeti ıslah edemeyeceğine inanmaktadırlar. Bu amaçla da meclis 14 Eylül 1791 tarihinde bir şartname hazırlayarak krala sunar. Bu şartnamede devletin önemli işlerinde kararın meclise bırakılacağı ve meclis ne karar verirse kralın da bunu onaylayacağı maddesi yer almaktadır. Kral Louis, bu maddenin kendi bağımsızlığına aykırı olduğunu düşünerek şartnameyi imzalamak istemese de nihayetinde imzalamak zorunda kalır.

Fransa'nın bu karışık döneminden yararlanmak isteyen İngiltere, Almanya gibi komşu ülkeler de bu sırada Fransa'ya savaş ilan eder. Ancak bu saldırıyı engelleyecek güç ne kralda ne de krala muhalefet eden mecliste bulunmaktadır. Ahmet Midhat bu dönem Fransa'sında et, ekmek gibi yiyecek maddelerini alacak paranın dahi bulunmadığını ve dükkânların yağma edildiğini aktarır. Bu şartlar altında düşmana mukabeleye de güç olmadığından Fransız halkı kendi topraklarını kendisi savunur. Bu sıralarda halk ve kral arasındaki nefret de iyice artar. Kral bağımsızlığını ortaya koymaya çalışmakta ve kendisine duyulan muhabbeti bile aşağılama olarak görmekteyken kralı sevmeyen halk ise taşkınlıklarını gittikçe artırmaktadır. Halk kralın sarayının içine girerek her türlü hakareti sergilemektedir. Bu taşkın halk 20 Haziran 1792 ve 10 Ağustos tarihlerinde Tuileries Sarayı'nı basar ve zorbalıklarını iyice artırır. Kral artık bu duruma dayanamayarak millet meclisine gidip asırlarca hükûmet etmiş bir hanedan hakkında bu kadar hakaretin layık olmadığını söyler ve mahkemeden hanedanının hukukunu talep eder. Ancak mahkeme kralın bu isteğini dikkate almayıp mevcut durumdan ve Fransa'nın vaziyetinden Louis'nin soyundan gelenleri sorumlu tutar. Bu vakayla kral hükûmetten tamamen azledilir ve Tamparels isimli bölgede haps olunur.

21 Eylül 1792 tarihinde "Convention" namıyla 721 üyeden oluşan meclis ilk olarak kraliyyenin feshine karar verir. Meclis tüm bu yaşananların sorumlusu olarak kralı görür ve oy çokluğuyla kralın idamına karar verilir. 21 Ocak 1793 tarihinde de bu hüküm gerçekleştirilir.

Ahmet Midhat Louis'yi Fransa tarihinin hatta insanlık tarihinin bir kurbanı olarak niteler. Zamana ait olan kirlilik ve bozulmuşluk Louis'ye ve onun soyundan geldiği hanedana yüklenir. Louis bir nevi eski rejimin bir günah keçisi olur. İhtilalciler yalnızca Louis'i idam etmekle kalmayıp eği Maria Antoinette'i de ölümle cezalandırır.

Ahmet Midhat Capétiens Hanedanlığı ile başlattığı üçüncü bölümü On beşinci Louis'nin idamı ve kraliyyenin sonlanmasıyla bitirir. Tanzimat dönemi Fransası için dördüncü bölüm başlığını açar.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FRANSA'NIN SON HÂLİ (1793-1795)

(Birinci Fasil) Tanzimat'ın İlanı 1793'ten 1795'e

Tanzimat'ın ilanıyla birlikte Fransa'da bulunan asilzade ve kral taraftarları firara başlar. İsyen eden halk da eski krallığa ait konak, çiftlik, kule her ne varsa yakıp yıkar. Göreve gelen Tanzimat Meclisi ilk olarak Fransa'yı rahatsız etmekte olan İngiltere, Hollanda ve İspanya devletlerine muharebe açar. Bir taraftan da ihtilal mahkemesi kurularak kral taraftarı olanlar ya da herhangi bir kusur veya kabahatle yargılananlar idam edilir. Ahmet Midhat, ihtilal hükûmetinin On beşinci Louis devrinden daha büyük bir kargaşa yarattığını bu dönemde halkta ne can ne de mal emniyeti olduğunu aktarır.

Tanzimat Fransa'sı başarılı komutanlar sayesinde dış muharebelerde oldukça başarı sağlar. Bu yıllarda Belçika ülkesi zapt edilir. İngilizler Hondskoote Muharebesi'nde bozguna uğratılır, Rhin ve Moselle Nehri civarındaki Almanya ve Prusya orduları ile İtalya tarafındaki fetihler ile Fransa Avrupa'ya korku salıvermeye başlar. 1794 senesinde yapılan muharebelerde ise Fransızlar büyük bir kahramanlık göstererek Hollanda ve Belçika tekrar zapt olunur. Bunun yanısıra Avusturya, Prusya ve İspanya üzerine de muharebe gerçekleştirilir.

Tanzimat Meclisi'nin dış muharebelerdeki tüm başarılarına rağmen meclis içinde çıkan ayrılıklardan dolayı vaziyet eski halinden daha beter hale gelir. Meclis Jakobin, Girondin ve Dağlı takımı olarak üç gruba ayrılır. Bu gruplar arasındaki anlaşmazlıklar büyüdükçe pek çok kan akar. Danton, Camille Desmoulins ve Heberts gibi meclisteki nüfuzlu kişiler giyotinle idam edilir. Milletin en hürriyetperveri olarak tanınan Robespierre yine hürriyetperverler tarafından yakalanıp idam olunur.

Ahmet Midhat, Tanzimat Dönemi'nde içte yaşanan karışıklıklara rağmen meclisin Fransa'ya pek çok hizmetleri olduğunu da aktarır. Politeknik denilen askeri mektep; şose, köprü, mağden, coğrafya ve bahriye mühendisleri mektepleri ve normal mektepler açar. Yortu günlerinin kaldırılması ile bir senenin üç yüz altmış beş gün ve altı saat olarak belirlenmesi tanzimat meclisinin icraatlarıdır.

Tanzimat Meclisi dış muharebelerde Tanzimat'ın ilk yıllarında olduğu gibi son yıllarında da başarılı muharebeler yapar. Belçika ülkesi zapt edilir, Liège ve

Lüksemburg eyaletleri Fransa topraklarına katılır. İspanya ve Prusya Devleti ise Fransa'dan sulh talep eder. Rhin Nehri'nin sol tarafındaki Prusya memleketleri Fransa'ya geçer. İspanya'dan ise Saint-Domineuc alınır. İtalya tarafındaki Toscana ise Fransa'ya malikâne olur.

Ahmet Midhat, Tanzimat yıllarında dâhilde ve hariçte yapılan çalışmaların baskı ve zorlamayla yapıldığından temelli bir istikrar olmadığını dile getirir. Fransa'nın harici muharebelerini ise canı başına sıçramış bir çılgının harekâtı olarak niteler. Çünkü Fransa'nın bunca savaş masrafı altına girecek bir hazinesi yoktur. Bu yıllarda yapılan muharebelerin daha çok yağma ile sağlanabildiğini aktarır. Bu yağma ile sağlanan para da bitince tanzimat geldiği gibi hiçbir şey kazandırmadan gider. Tanzimat meclisinde işler kötüye gidince meclis lağvolunur ve Directoire usulü uygulamaya konulur.

(İkinci Fasıl) Directoire Hükûmeti 1795'ten 1799'a

Directoire Hükûmeti 26 Ekim 1795 tarihinde hükûmet makamına geçer. Ahmet Midhat, Directoire Hükûmeti'nin Tanzimat Meclisi'nde başlayan görüş ayrılıkları neticesinde meydana geldiğini ve sonu kanla biten pek çok facianın da yaşandığını belirtir. Ancak bu vakalara değinmeyerek anlatımına Directoire Hükûmeti döneminden başlar. Directoire Hükûmeti bir nevi cumhuriyet idaresi şeklinde bir yönetimdir. Hükûmet, Beşyüzler Meclisi ve beş directoiredan oluşmaktadır. Bu sebeple de “Direktörlük” olarak isimlendirilir.

Directoire Hükûmeti göreve başladığında hazineyi tamamen boş bulur. Ancak masrafla düzenlenecek pek çok iş de bulunmaktadır. Fransa'ya yönelik tecavüzler bitmemekle birlikte askeriye için para da yoktur. Devletin hazinesinin bu kadar boşalmasının sebebi ise üst rütbedeki memurların ihanetleri ve yine memurlar arasındaki taraftarlık faaliyetleri olur. Napolyon Bonapart da Directoire Hükûmeti döneminde ortaya çıkar. Bonapart, Directoire Hükûmeti tarafından Rhin ordusunun komutanı olarak atanır. Hazinenin bu kadar kötü durumda olmasına karşın Fransız askeri yine de pek çok başarı sağlar. Moreau isimli general Avusturya'ya pek çok muharebede galebe sağlar. Bonapart ise İtalya'yı tamamen istila etmeyi başarır. Papa ve Sardunya kralı Bonapart'tan sulh talep eder. Bonapart daha sonra Avusturya yönünde hareket edip Tirol gibi eyaletleri istila eder ve neredeyse Viyana'ya kadar ilerler. Fransa'yı taciz eden devletlerden yalnızca İngiltere üzerine muharebeye gidilmez ancak İngiltere devleti de Fransa'dan sulh talep eder.

Fransa'nın askeri alandaki bu zaferlerine karşın içteki karışıklık hâlâ devam etmektedir. Bir önceki Tanzimat Hükûmeti, Directoire Hükûmeti'ni krallık taraftarı olarak lekelemeye çalışmakta Directoireler ise onları eşkiyalıkla suçlamaktadır. Dâhilde bu kadar karışıklık yaşananırken hariçte de Avrupa'nın Fransa'ya yönelik tacizi devam etmektedir. Avrupa devletleri İtalya'yı Fransa üzerine kışkırtsa da Fransız ordusu İtalya'daki prenslerin ve asilzadelerin kuvvetlerini kırar ve Roma cumhuru namıyla bir cumhur ilan olunur. İsviçre de Fransa'ya karşı bir saldırıya hazırlanır ancak Fransa bu saldırıya da karşı koyar.

Directoire Hükûmeti, sulh talep etmesine karşın Avrupa devletlerini kendisine karşı kışkırtan İngiltere'den öç almak için İngiltere'nin Asya'daki toprağı olan Mısır'a Napolyon komutasında bir ordu sevkeder. İngilizler bu vakada da yine aynı şekilde hareket edip Fransa'dan sulh talep ederler ancak İngilizler'in niyeti yine aynıdır. Sulh teklifiyle Fransa'yı oyalayan İngilizler önce Napoli ile Sardunya devletlerini ikna ederek Fransa'ya karşı isyan başlatır. Daha sonra ise İspanya ve Prusya dışındaki bütün Avrupa devletleri Fransa aleyhine birleşir. Roma'daki Fransız elçisi de idam edilir. Fransa Avrupa devletlerinin tamamına birden karşı koymaya çalışsa da başarılı olamaz. İtalya'nın büyük bir kısmı Fransa istilasından kurtulur. Ruslar ve Avusturyalılar İsviçre ile birleşerek İsviçre üzerinden Fransa'yı istila etmeyi planlar, bir taraftan da İngiliz orduları Hollanda tarafından Fransa'ya saldırı hazırlığında bulunur. Fransa'nın dışı bu vaziyetteyken içerisi de karışır. Koyu Cumhuriyetçiler yaşanan bu olayları Directoire Hükûmeti'nin ideresizliğine bağlamakta diğer taraftan ise güney taraftaki krallık taraftarları Directoire üzerine yeni bir saldırıya girişir. Napolyon gibi bir general de bu sırada Mısır'dadır. Tüm bu kötü şartlara rağmen Fransa son gücüne kadar kahramanca mücadele eder ve bu sayede Avusturya, Rus ve İngiliz kuvvetleri mağlup edilebilir.

Napolyon Bonaparte bu yaşananlardan sonra Directoire Hükûmeti'nin Fransa için yeterli olmadığını düşünür ve beş Directoire'den biri olan Sieyès'i kendi yanına alarak Directoire taraftarlarını ya barış yollu ya da muharebe yollu ikna ederek Consulat Hükûmeti'ni kurar.

(Üçüncü Fasil) Consul Hükûmeti 1799'dan 1804'e

Ahmet Midhat Consul Hükûmeti'nin Roma Cumhuru suretinde bir yönetim olduğunu aktarır. Napolyon Bonaparte birinci consul tayin edilir ve diğer iki consülü seçme hakkı da yine Napolyon'a verilir. Ahmet Midhat Napolyon'a verilen hükûmet hakkının adeta bir hükümdar suretinde olduğunu nitekim consulleri dahi kendisinin seçtiğini belirtir.

Napolyon bir nevi hükümdar sıfatıyla Fransa yönetimine geldiğinde ilk olarak Fransa'ya yönelik tacizleri devam eden düşman devletlere mücadele hazırlığına başlar. Napolyon bu muharebeler için mevcut askeri milletin vatan sevgisi ve milli gayretiyle vücuda getirip bu muharebelere bizzat komutanlık eder. Napolyon bu amaçla ilk olarak İtalya tarafına yönelir. İtalya içerisinde Monte Belgigue ve Marengo taraflarında iki muharebe kazanır. Bu galibiyet hem İtalya'yı hem de tüm dünyayı şaşkına çevrir. Çünkü Fransız ordusunda ne silah ne de üstlerinde giyecek bir eşya vardır. Başarı yalnızca halkın vatan sevgisi ile kazanılır ve mahzun olan vatanperverler artık sevinmeye başlar.

1801 senesinde Almanya ve Avusturya ile yapılan barış antlaşmasıyla Belçika ve Hollanda'nın tamamı Fransa topraklarına katılır. İtalya'nın dahi tamamı Fransa'nın eline geçer. Fransa; Napoli, Bavière, Rusya ve Portekiz ile barış akdi yapar. Bunun yanı sıra Mısır meselesi sebebiyle Devlet-i Âliye ile de antlaşma sağlanır. Fransa yapılan bu barış antlaşmalar sayesinde on senedir aralıksız devam eden muharebelerden kurtulmuş olur ve biraz olsun rahat nefes alabilir.

Fransa'ya bu kadar hizmetlerinden sonra Napolyon'a hayat boyu konsüllük hakkı verilir ve bu sayede Napolyon yönetiminin hükümdarlıktan hiçbir farkı kalmaz. Bu durum ise muhalif kesimin tepkisine yol açar. Bu kadar hızlı bir şekilde ilerleyen Napolyon'un günün birinde kral olacağından korkmaya başlarlar. Bu kanı halk arasında da yayılır. Ahmet Midhat Napolyon'un gerçekten böyle bir niyeti yoksa bile bu sözün tekrarlanmasının Napolyon'u zorla hükümdar ettiğini dile getirir. Napolyon'un hükümdar olacağı korkusu arttıkça Napolyon'a yönelik suikastlar da başlar. Ancak defalarca suikastçıların hedefi olmasına karşın Napolyon her defasında kurtulmayı başarır. Bu vakalar Napolyon'un daha da korkusuzlaşıp her türlü istidadı, zulmü, şiddeti uygulamaya başlamasına sebebiyet verir.

Consulat Hükûmeti döneminde vatana üstün hizmetlerde bulunmuş kişilere (Lejyon Donör) nişanının verilmesi uygulaması başlar. Ziraat ve ticarete yardım etmek

amacıyla Fransa Bankası oluşturulur. Bazı mektepler ıslah edilerek yeniden düzenlenir. Mevcut kanunda da birtakım düzenlemeler yapılır.

Ahmet Midhat Consulat Hükûmeti'ni büyük bir imparatorluğun başlangıcı olarak niteler. Napolyon bir taraftan düşmana haddini bildirirken diğer taraftan da muhaliflerini artırarak senatoyu da kaldırıp 1804 senesinde krallık tacını başına alır. İtalya Devleti dahi Fransa istilasını altında bulduğundan kendisini İtalya'ya da kral ilan ettirir. Ahmet Midhat Napolyon'un krallığı devrini Dördüncü Fasil başlığında aktarır.

(Dördüncü Fasil) İmparatorluk 1804'ten 1814'e

Ahmet Midhat, imparatorluk devri tarihini anlatmaya başlamadan önce Avrupa Devletleri'nin sürekli olarak neden Fransa'ya karşı bir ittifak oluşturduklarını izah eder. Avrupa Devletleri'nin amacı Fransız topraklarını bölerek ele geçirmek değildir. Onlar Fransa'daki ihtilalin Avrupa'nın her tarafına sirayet etmesinden korkmaktadır. Çünkü başlayan hürriyet davası diğer hükümdarları da zor durumda bırakacaktır. Bu sebeple de Fransa'ya saldırıya başlarlar. Ancak Fransa bu saldırılara karşı koymakla kalmayıp bilakis düşman ülkesine kadar tecavüze başlar. Avrupa devletleri ne yaparlarsa yapsınlar Napolyon'u mağlup etmeyi başaramazlar.

Napolyon bu başarıların hemen ardından imparator makamına dahi gelince hem Avrupa devletlerinin kıskançlığı daha çok artar hem de Napolyon dahi kendisini artık yenilmez görmeye başlar. Makama geçtiğinde Avrupa devletleriyle barış yanlısı bir imparator tavrı ile görüşür. Ahmet Midhat, Napolyon'un bu başarılarından sonra küçük dağları ben yarattım edasıyla tavrı takınmaya başladığını belirtir.

Napolyon Fransa içinde de yenilmez gururu, inadı ve zulmü ile hükümdarlık sürmektedir. Ahmet Midhat Napolyon'un ihtilalden önce gelmiş bir hükümdar olsa On altıncı Louis'den daha kötü bir şekilde cezalandırılacağını ancak nasılsa Fransa halkının Napolyon'u çok sevmiş olmasından dolayı onun bu hareketlerinin kimseyi rahatsız etmediğini dile getirir. Aynı zamanda Fransa içinde Napolyon'a yönelik fesat çıkarmaya çalışmanın Fransızların nefretini kazanmak olduğunu söyler.

Bu kadar kibirli bir imparatorun tavrı ilk olarak İngiltere'yi rahatsız eder. İki taraf arasında daha önceden imzalanan Amiens Antlaşması'na uyulmadığından iki devlet yeniden düşman olur. Napolyon zaten önceden beri İngiltere'ye askeri gücünü göstermek istediğinden Boulogne isimli yerde İngiltere hücumu için oldukça güçlü bir

ordu meydana getirir. Ancak daha önce de defalarca gerçekleştiği üzere İngiltere Avrupa devletlerindeki müttefiklerinden Rusya ve Avusturya'yı yanına alarak her iki devleti de Fransa üzerine muharebeye sevkeder. Bu hazırlıkları haber alan Napolyon istikametini değiştirip beraberindeki yetmiş bin kişiden oluşan ordusuyla Avusturya yakınlarındaki Austerlitz kasabasına kadar gelir. Ahmet Midhat bu muharebenin yalnız Avusturya için değil tüm dünya tarihleri için önemli bir muharebe olduğunu dile getirir. Muharebe, 2 Aralık 1805 tarihinde başlar ve Fransa yaklaşık on beş günde Avusturya ve Rus kuvvetlerinden oluşan yüz bin kişilik orduya galebe sağlar. Austerlitz Muharebesi her üç devletin imparatorlarının da bu muharebeye bizzat katılması sebebiyle tarihi bir muharebe olma özelliği taşır. Bu sebeple Austerlitz Muharebesi “Üç İmparator Muharebesi” olarak da anılmaktadır.

Ahmet Midhat, Austerlitz Muharebesi'ni anlattığı bölümde Napolyon'un muharebe taktiklerinden de bahseder. Ahmet Midhat Napolyon'un bütün askeri kuvvetini aynı anda muharebe alanına getirmedeğini ve askerleri kollara ayırdığını dile getirir. Bu taktik bazı kesimlerce eleştirilip askerin bir arada bulunması gerektiğini söylemiş olanlar bulunsun da Ahmet Midhat Napolyon'un düşmanının tam tersi bir taktik düşünüp uyguladığını bu taktik muharebe tarihinde yoksa da bizzat kendisinin icat edip hemen uygulayıverdiğini aktarır.

Austerlitz Muharebesi neticesinde düşman taraf kırk binden fazla asker kaybederken Fransa askerinden yalnızca iki bin kadar kayıp ve beş bin de yaralı olur. Ahmet Midhat sayıca Fransa askerinden fazla olan düşmanın kırk bin kayıp verirken Fransa'nın yalnızca iki bin askerin kaybıyla kazandığı galebenin Napolyon'un muharebe taktiği sonucu vücuda geldiğini aktarır. Savaş sonunda Pressburg Antlaşması imzalanır. Napolyon bu antlaşmayla Venedik, Dalmaçya ve Avusturya Arnavutluk'u Avusturya'dan alır. Rusya devletini de Fransa ile dost geçinmeye mecbur eder.

Fransa'nın Austerlitz Muharebesi'ndeki başarısı düşmanlarını ancak bir iki sene hareketsiz bırakır. 1807 senesinde Napoli ve Prusya muharebeye atılır. Ancak her iki devlet de kısa süre içinde teslim olur. Napoli ülkesi fethedilir, Prusya ise Auerstaedt Muharebesi'nde aldığı yenilgiyle her şartta Fransa'ya teslim olduğunu beyan eder. Bu vakadan sonra Rusya tekrar ortaya atılsa da Napolyon Eylau muzaferiyeti ve Friedland galibiyetiyle Rusya'yı elinde bir oyuna çevirir.

Bu başarılarından sonra Napolyon'un büyüklüğü ve şanı daha da artar. Ahmet Midhat Avrupa krallarını azletmek ve atamanın adeta Napolyon'un bir eğlencesi haline geldiğini dile getirir. Kardeşlerine taht bağışlayıp generallerine de kontluklar ve malikâneler ihsan etmeye başlar. Bilhassa Napolyon'un ikinci karısından doğan oğlunu doğduğu anda Roma kralı olarak ataması herkesin gülüncüne giden bir hadise olur.

Napolyon'un başarılarına Avrupa devletleri tahammül edemediğinden Rusya Devleti aradan birkaç sene geçmeden Fransa'ya tekrar muharebe hazırlığına başlar. Bu durumu haber alan Napolyon Rusya'yı bir kere de kendi topraklarında yenilgiye uğratmayı planlar. Rusya topraklarında gerçekleşen Smolensk ve Moskova muharebelerinde Ruslar mağlup edilse de hemen arkasından şiddetli bir kışın gelmesi ve Napolyon'un Fransa'dan beklediği kışlık mühimmatın da gecikmesi sebebiyle Napolyon orduları geri çekilmek zorunda kalır. Fransa bu sırada pek çok kayıp da verir. Napolyon ordusunun geri çekildiğini haber alan Avrupa devletleriye bu durumu bir fırsat addederek birer ikişer muharebeye başlar.

İlk muharebe Almanya içindeki Saksonia'da gerçekleşir ve bu muharebede galebe Fransa'da kalır. Lützen kasabası civarında 2 Mayıs 1813 tarihinde Prusya ve Rus ittifakına karşı gerçekleştirilen muharebede ise Fransa kendilerinin üç katı olan düşmana galebe sağlar. Rusya ve Prusya askeri bu mağlubiyet üzerine yüz altmış bin kişiden oluşan askerle Bautzen kasabasına çekilse de Napolyon buraya kadar gelip tekrar bir muharebeye atılır. Bu muharebede de galibiyet Fransa'da kalmasına rağmen Fransa'nın da bir hayli kaybı olur. İki müttefik devlet bu defa da Leipzig şehri tarafına doğru ilerler bu defa Avusturya ve İsveç devleti de bu ittifakın içine katılır. Napolyon Leipzig şehrine düşmanlarından önce ulaşarak muharebe için hazırlansa da kendisinden üç dört kat daha fazla olan düşman askerine fazla dayanamayıp mağlup olarak Fransa'ya çekilir.

Ertesi sene Napolyon Fransa'ya hücum etmiş olan düşmana karşı muharebe eder. Kendi komutasında olan ordularda başarı sağlasa da düşman tek bir taraftan olmadığından ve Napolyon da bütün cephelere yetişemediğinden düşmanın Paris'e hareketine engel olamaz. Nihayetinde Napolyon 4 Nisan 1814 Fontainebleau Sarayı'nda Fransa İmparatorluğu'nun başındaki görevinden istifa eder ve Akdeniz'deki küçük bir ada olan Elba Adası'nın başına geçer.

Ahmet Midhat komşu devletlerin Fransa'ya olan saldırılarının Fransa'ya değil Napolyon'un şahsına yönelik olduğunu dile getirir. Bu sebeple de Bourbon Hanedanı'ndan On sekizinci Louis'yi Fransa makamına getirirler. Ancak Fransa'da cumhuriyet fikirleri yayılmış olduğundan hem Cumhuriyetçiler hem de Bonapart taraftarları On sekizinci Louis'nin hükûmetini istemezler. On sekizinci Louis'yi hükûmet makamından kaldırmak için Cumhurcular ve Bonapartistler birleşerek büyük bir ordu oluşturur. Bu büyük ordunun başına da Napolyon'u getirirler. 1815 Mart'ının başlarında tekrar Fransa'ya gelen Napolyon halkın sevgi gösterileriyle karşılanıp Paris'e kadar ilerler. Napolyon'un Paris'e ulaşmasıyla Kral On sekizinci Louis firar etmek zorunda kalır. Ne var ki Napolyon'a düşman olan müttefik devletler yine harekete geçerler. Napolyon ilk muharebesini 16 Haziran'da Ligny isimli yerde Prusya ile gerçekleştirir. Napolyon bu muharebede başarı sağlasa da iki gün sonra İngiltere ile yapılan Waterloo muharebesinde büyük bir bozguna uğrar. Muharebeden sonra makamını oğluna bırakıp İngiltere'ye sığınmak istese de Fransa'ya karşı müttefik olan devletlerin kararıyla Afrika'nın güney sahilindeki Saint-Hélène Adası'na sürgün edilir. Adada beş yıl esaret altında yaşayan Bonapart 1821 senesinde vefat eder.

Ahmet Midhat Napolyon'un ikinci kez hükûmet makamına oturmasının yalnızca yüz gün sürdüğünden tarihte bu dönemin Yüz Gün Hükûmeti olarak isimlendirildiğini ifade eder.

(Beşinci Fasl) On Sekizinci Louis'nin Hükûmeti 1815'ten 1824'e

Ahmet Midhat Napolyon'un artık tamamen meydandan çekilmesinin Fransa'yı Rusya, Avusturya, Prusya ve İngiltere devletlerinin hükmü altına aldığını dile getirir. Bu durum ise Fransızlar için büyük bir yara olur. Bu müttefik devletler Fransa'yı Bourbon Hanedanlığı'na bırakır. Halk, Bourbon Hanedanlığı'nı istemese de Bourbon Hanedanlığı aleyhinde çıkacak ufak bir isyanın Avrupalı devletleri tekrar Fransa'ya sokmak anlamına geldiğinden halk bu türlü bir eylemden çekinir.

On sekizinci Louis'nin hükûmet makamına oturması Fransa halkı için Avrupalı Devletler'den daha büyük bir probleme yol açar. Louis, makama geçer geçmez Napolyon'dan alamadığı intikamı onu destekleyenlerden almaya başlar. Napolyon ordusunda görev almış mareşal ve generalleri ya idam ya da hapisle cezalandırır. Vatanseverlikten bahseden kişiler yakalanıp cealandırılır, serbestçe yazı yazan gazeteciler ve bu yazıların yayımlandığı gazetelere ceza verilir. Bunun yanısıra

gazetecilik hakkında şiddetli kanunlar da konur ve nihayetinde 1816 senesinde meclis üyeleri de kovulur. Fransa’da ortam iyice karışınca Fransızlar yabancı bir prensse bağlı olmayı On sekizinci Louis’ye tabi olmaktan daha hayırlı bulmaya başlar. Özellikle ikinci bir cumhuriyet hükûmeti kurma fikri kral taraftarlarını bile hoşnut eder. Bunun üzerine Bafour, Breton ve La Rochelle taraflarından isyan ve ihtilal belirtileri gelmeye başlar. 1864 senesinde On sekizinci Louis’nin vefatıyla başlamakta olan ihtilal dalgaları bir süre daha ertelenir.

(Altıncı Fası) Onuncu Charles’ın Hükûmeti 1824’ten 1830’a

On sekizinci Charles’ın vefatıyla bir erkek evladı da bulunmadığından kardeşi Onuncu Charles hükûmet makamına oturur. Onuncu Charles On sekizinci Louis devrinde cumhuriyet fikrinde olanları ve serbest fikirli gazetecileri baskı ve şiddetle ezmiş bir kişi olduğundan cumhuriyet taraftarları Charles’ın makama gelmesinden hoşlanmazlar. Ancak Charles makama geldiğinde bunun tam tersi bir politika takip ederek matbuat hakkındaki baskı ve şiddet içeren düzenlemeleri kaldırır ve gazetecileri de koruması altına alır. Daha önce Charles aleyhinde yazan gazeteciler bu kez Charles lehinde yazılar kaleme alır. Bu yazıları gören halk ise Kral Charles’a muhabbet duymaya başlar.

Ahmet Midhat Charles’ın makama geldiği şekilde icraatlarına devam etse yaşadığı asrın en başarılı hükümdarı olabilecek bir kişi olduğunu dile getirir. Ancak ne var ki On sekizinci Louis devrinden kalan vekiller serbestî fikirlerin düşmanı olduğundan Onuncu Charles’ın da aklını çelerek gazetecilerin yalnızca kral ve kendileri hakkında metheden yazılar kaleme almasını isterler. Bunu kabul eden gazeteciler olsa da yazılanlarla gerçekte olanlar birbiriyle örtüşmediğinden halk bu yazılanların yalan olduğuna hükmeder. Hükûmet aynı zamanda papazları da kendi yanına çekerek halkı bu sayede etkilemeye çalışsa da bu çaba da sonuç vermez. Fransa’nın içi günden güne karışmaya başlar. Bu karışıklık hükûmetin de korkusunu artırdığından matbuattaki baskıcı kanunlar tekrar geri getirilir ve üstünde ufak bir şüphe bulunan adamlar büyük cezalara çarptırılır. Böylece her iki tarafın da birbirine olan nefreti gittikçe artar. 1827 senesi Kasım’ında Saint-Denis Sokağı’nda toplanan halk kraliyeye değil ama Onuncu Charles aleyhine isyan eder.

Charles elinde askeri gücü bulunduğundan bu isyanı bastırır ancak daha büyük bir isyan hazırlığına başlanmasıyla buna engel olmak için halkın sevdiği Martignac'ı başvekil seçer. Diğer vekillerin seçimini de Martignac'a bırakır. Ancak kralın bu çabası da sonuçsuz kalır. Nihayetinde Temmuz 1830'da Paris halkı silaha sarılıp Charles'ı tahttan indirerek Orléans soyundan Louis Philippe'i hükûmet makamına getirir.

(Yedinci Fasıl) Louis Philippe Hükûmeti 1830'dan 1838'e

Louis Philippe hükûmet makamına oturmasının ardından halkın genel hürriyetine dokunmayacağını ilan eder. Matbuat için yeni ve düzenli kanunlar koyup kalem sahiplerini ve sanatı korur. Yeni mektepler açarak eğitimin de ilerlemesine katkıda bulunur. Philippe komşu devletlerle olan ilişkilerini de düzenler. Ahmet Midhat Philippe için Avrupalı bazı ülkelere karşı silaha sarılsa da bunu sulh ve asayiş korumak için gerçekleştirdiğini belirtir. Bu sebeple de Louis Philippe “Sulh Napolyon'u” olarak adlandırılır. Napolyon muharebe sanatında ne kadar usta ise Philippe de sulh konusunda o kadar usta bir hükümdar olur.

Fransa'nın dış denizlerde kaybetmiş olduğu şan ve şeref Philippe devrinde Meksika, Portekiz ve Çin'e sevk edilen donanmaların başarısıyla yeniden kazanılır. Çin'e sevk edilen donanma ise harp maksatlı değil Fransa'nın bölgedeki ticari menfaatlerini korumak içindir ve bu amaçla Çin imparatoruyla bir antlaşma da imzalanır.

Tarihin bu devir Fransa'sı için ayıpladığı tek hareket Mısır meselesi olur. Louis Philippe Mısır meselesinde Devlet-i Âliye'nin karşısında olarak Mısır'ın tecavüzî hareketini destekler. Louis Philippe'in oğulları Cezayir tarafında hükûmet etmektedir. Louis Philippe Cezayir'in Mısır'ın yakınlarında bulunmasından dolayı Mısır ile ittifak etmenin kendi menfaatine daha uygun olacağını düşünerek Mehmet Ali Paşa ile işbirliği yapmıştır. Ahmet Midhat bu mesele hakkında daha detaylı bilgi almak isteyen okurlarını Cevdet Paşa'nın tarihine yönlendirir. Bu mevzu hakkında kendisinin vermiş olduğu bilgilerin de *Kâinat*'in Afrika kısmında olduğunu belirtir.

Ahmet Midhat, Louis Philippe'in Fransa tarihçilerince gayretli, idareli ve merhametli bir hükümdar olarak tanımlandığını ancak cumhuriyet taraftarlarının bir türlü serbestî fikirlerini bastıramadığından dolayı kralı istemediklerini aktarır. Louis

Philippe, hükûmeti döneminde Lyon ve Paris’de krala karşı birçok isyan hazırlanır. Bu isyanların yanında suikastçılar altı kez canına kasdetmesine karşın başarıya ulaşamazlar. Louis Philippe ne yaparsa yapsın aleyhinde şiddetlendikçe şiddetlenen vaziyeti düzeltmeyeceğini anlayarak 1848 senesinde makamını küçük oğluna terk ederek istifa eder. Ancak asilik edenler istifanın arkasından kralın başka birini kral olarak atayamayacağını öne sürerek Fransa’nın ikinci cumhuriyetini ilan ederler.

(Sekizinci Fasil) İkinci Cumhuriyet Dönemi 1848’den 1852’ye

Cumhuriyeti ilan eden hükûmet ilk olarak devlet başkanlığını da bir yürütme komisyonuna vermek ister. Ancak cumhuriyet yanlıları ile Napolyon Bonapart taraftarları ittifak içinde olduğundan Bonapartistler böyle bir idarenin yürümeyeceğine herkesi ikna ederek General Cavaignac’ı cumhurbaşkanı ilan ederler. Bonapartistlerin bu işten asıl maksatları ise General Cavaignac’ın başkanlığı değil Fransa’ya henüz dönmüş olan Prens Louis Napolyon Bonapart’ı Büyük Bonapart’ın yerine geçirmektir.

Bonapartistler aradan fazla bir vakit geçmeden tasarladıklarını uygulamaya da koyarlar. Louis Napolyon Bonapart 2 Aralık 1848 tarihinde cumhuriyete ve milletin hürriyetine sadakatten ayrılmayacağına dair bir antiçerek hükûmet makamına oturur. Louis Napolyon, hükûmet makamına oturduktan sonra yerini sağlamlaştırmak için kendi taraftarlarını Fransa’nın değişik bölgelerine sevk ederek halkı kendi lehine çevirmeye çalışır. Napolyon’un başkanlığı yalnızca üç sene içindir. Bu sürenin bitimine doğru Fransa’nın hemen hemen her yerinden Louis Napolyon Hükûmeti’nin devamına dair istekler gelmeye başlar. Meclis bu isteklerden iyice korkup krallık taraftarlarının da entrikaları dâhil olunca Louis Napolyon Bonapart büyük bir tehlike içine düşer. Prens Napolyon bu olaydan sonra 2 Aralık 1851 günü meclisi fesh eder ve kendisine on sene süreyle hükûmet hakkı verilmezse Fransa’nın rahat ve huzura kavuşamayacağını beyan eder. Bu beyannameye itirazlar olsa da jandarmaların silahı önünde hapse götürüldüğünden ve halkın çoğunluğu da zaten Napolyon’u kabul etmiş bulunduğundan Napolyon istediği şekilde idare sergilemek ve istediği vekili atamak gibi bir surette başkan seçilir. Ahmet Midhat büyük Napolyon’un istiklalinin dahi Louis Napolyon’un istiklali yanında bir hiç sayılacağını belirtir.

Napolyon'un kendisi bir imparator olmasa da imparatorluk gibi bir surette yürüttüğü Cumhuriyet Hükûmeti bir sene kadar devam eder ve 2 Aralık 1852 tarihinde imparatorluk tacı Louis Napolyon'un başına konur.

(Dokuzuncu Fasil) İkinci İmparatorluk 1852'den 1871'e

Ahmet Midhat İkinci İmparatorluk başlıklı bu bölüme Üçüncü Napolyon ve Napolyon Bonapart arasında bir karşılaştırma yaparak başlar. Her iki Napolyon da önce cumhurbaşkanlığı gibi bir surette hükûmet ettikten sonra imparatorluğu ilan etmişlerdir. Ancak Napolyon Bonapart'a imparatorluk tacı gösterdiği başarılarından sonra cumhurbaşkanlığı az görüldüğünden dolayı verilirken Üçüncü Napolyon ise kendisine karşı direnen beşyüzden fazla kişiyi hapse yollayarak bu unvana sahip olur.

Ahmet Midhat yapılan hiçbir icraati beğenmeyen cumhuriyet taraftarları çıkarılırsa Louis Napolyon'un Fransa için kötü bir hükümdar olmadığını belirtir ve Napolyon'un gerçekleştirmiş olduğu icraatlerden kısaca bahseder. Napolyon'un imparator olarak Fransa makamında olduğu dönemde gerçekleşen ilk önemli vaka Fransa'nın Avrupa devletleriyle beraber Osmanlı Devleti için Rusya'ya karşı ittifak oluşturmasıdır. Rusya hukuk kurallarını çiğneyerek Sinop'taki Osmanlı donanmasını yakar. Bu vakanın ardından İngiltere Fransa'yı da bu haksız saldırının karşısında olmaya çağırır. Louis Napolyon bu teklifi kabul eder ve hem İstanbul'a hem de Kırım'a asker sevk ederek Osmanlı, İngiliz ve Sardunya askeriyle birlikte Rusya aleyhine muharebe eder. Bu muharebe ve muharebenin sonucunda Paris'de imzalanan antlaşma Fransa'nın Avrupa'daki şan ve büyüklüğünü daha da artırır.

Louis Napolyon'un imparatorluğu döneminde gerçekleşen bir önemli vaka da Avusturya henadanından Maximilian'ın idamıdır. Ahmet Midhat bu olayla ilgili ayrıntılı bilginin Meksika tarihinde görüleceğini not düşer. Burada yalnızca Maximilian'ın Meksika'ya imparator olarak atandığını ancak Napolyon'un Meksika'da bulunan Fransız askerini Meksika halkını galeyana getirmekle görevlendirmesiyle Maximilian'ın görevinden alınarak idam edildiği bilgisini verir.

Louis Napolyon Cezayir taraflarında gerçekleşen birkaç Arap isyanını da bastırır ve Çin'e kadar donanma sevkeder. Ancak Ahmet Midhat Louis Napolyon'un ismini asıl yâd ettirecek icraatin Fransa'nın imarı için gerçekleştirdiği çalışmalar olduğunu dile getirir. Bununla birlikte Louis Napolyon'dan hoşlanmayan grup aleyhinde her türlü

yayını yapar. Louis Napolyon için pek çok kez suikast da düzenlenir ancak bu girişimlerin hepsi başarısızlıkla sonuçlanır.

Napolyon 1856 senesine kadar Fransa'yı Avrupa içinde rakipsiz ve hâkim bir millet olarak yaşatır. Ancak 1856 senesinde Avusturya ve Prusya arasında gerçekleşen Sadowa Muharebesi ve İtalya ile Avusturya arasında yaşanan Lissa Deniz Murabesi'yle Napolyon'un Avrupadaki hâkimiyeti sarsılır. Napolyon kendisine komşu olan güçlü bir Almanya devleti istemediğinden Sadowa muharebesinde Avusturya'yı destekler yine aynı şekilde İtalya'nın Fransa için ele geçirilmesini gerekli gördüğünden İtalya'nın güçlenmesi istemeyip Avusturya'nın kazanmasını ümit eder. Ancak Avusturya denizde galip gelse de karada yenilir ve bu suretle Fransa'ya komşu güçlü bir Prusya Devleti teşekkül eder.

Prusya'nın bu galebesinden sonra Fransa Avrupa'daki prestijini kaybeder. Ahmet Midhat Fransa'nın kaybettiği prestiji kazanmak için Prusya ile muharebesinin gerekli hale geldiğini aktarır. İki ülke arasında yaşanan Lüksemburg çekişmesi her iki tarafın da silaha sarılacağını kesinleştirse de muharebe dört beş sene ertelenir. Nihayetinde İspanya kraliçesinin tahtına Prusya'nın Hohenzollern hanedanından bir prensesin getirilmesi Fransa'nın muharebesini zaruri hale getirir. 1870 senesinde Fransa, Almanya ve Prusya arasında muharebe başlar.

Muharebe öncesinde Güney Almanya Fransa ile müttefik olduğundan Prusya ile Fransa Muharebesi'nde Fransa'nın galebesi beklenmektedir ancak Güney Almanya'nın savaş sırasında Prusya tarafına geçmesiyle savaş Fransa aleyhine neticelenir. Napolyon dahi Sedan'da Prusya kralı Guillaume'a teslim olur.

Bazı Fransız yazarları Prusya ile yaşanan bu muharebenin aslında gerekli olmadığını yalnızca Napolyon'un politikasının bir sonucu olarak meydana geldiğini dile getirir. Napolyon'un Prusya muharebesinden önce oğlunun veliahtlığı hakkında halkın genel fikrini almak için bir oylama yaptırdığını ve oğlunun ufak bir farkla kabul gördüğünü gören Napolyon'un bununla kanaat etmeyerek kendisini Fransız milletine daha çok sevdirmek için bu muharebeye giriştiğini ortaya atarlar. Muharebe her ne amaçla açılmış olursa olsun başarısızlıkla sonuçlanır. Napolyon bu başarısızlıkla Fransa'ya dönmeye cesaret edemediğinden düşmana teslim olmayı daha hayırlı bulur.

Esaretten kurtulduktan sonra da geriye kalan birkaç senelik ömrünü geçirmek için İngiltere'ye firar eder.

(Onuncu Fasil) Üçüncü Cumhuriyet 1870'ten ...

Napolyon'un Sedan'da kılıcını Prusya kralına teslim ederek esaret altına girmesiyle hükûmet cumhuriyet taraftarlarının eline geçer. Bu sırada Prusya muharebesi de devam etmektedir. Geçici bir hükûmet oluşturan Cumhuriyetçiler General Trochu'yu da milli kuvvetlerin kumandanı olarak atarlar.

Ahmet Midhat oluşturulan bu geçici hükûmetin vatanın muhafazası için gösterdiği çabanın akıl almaz derecede olduğunu dile getirir. Ancak Fransız ordusunun en donanımlı askerleri Prusya'ya teslim olmuş olduğundan oluşturulan yeni ordu çok zayıf kalır. Prusya askerleri Paris'e kadar geldiğinde bütün Paris halkı silaha sarılarak düşmana karşılık verir. Ahmet Midhat bu direnişin Paris halkının milli gayretini gösteren önemli bir vaka olduğunu ancak tüm bu gayretlere rağmen Prusya akınına hiçbir kuvvetin karşı duramadığını belirtir. Kuşatma sırasında Paris şehri harap olmakla kalmaz içerisinde yiyecek ve içecek de tükendikten sonra teslim olmak zorunda kalınır. Mösyö Jules Favre ve Gambetta gibi halk reisleri Alsace ve Lorraine eyaletleri ile beraber beş milyar Frank'ı da Prusya'ya savaş tazminatı olarak verip antlaşma yoluna giderler. Ancak bu sırada Paris'de belediye taraftarları Mösyö Thiers'in öncülüğünde teşekkül etmiş olan ılımlı cumhuriyeti kabul etmeyerek komün usulünü getirmek amacıyla ayaklanıp Paris'i zapt ederler. Ahmet Midhat Paris'in bu sefer de kendi hemşehrileri arasında çatışmaya sahne olduğunu dile getirir. Mağlup olduklarını gören kızıl cumhurlar Tuileries ve Louvre gibi ünlü saraylarla beraber neredeyse Paris'in tamamını ateşe verirler. Versailles'da kurulan cumhuriyet hükûmeti bir hayli zaman komünistler ile çatışır. Ahmet Midhat, Versailles Cumhuriyeti'nin kızıl cumhurları bastırmak amacıyla sert ve şiddetli müdahalelerde bulunduğunu da kaydeder. Cumhurlarla kızıl cumhur yanlıları arasında yaşanan bu çatışmalar neticesinde kızıl cumhurlar ya idamla ya da en uzak yerleşim bölgelerine sürgünle cezalandırılır. Bu vakadan sonra ılımlı cumhuriyetçiler Fransa'nın hemen her tarafını itaatleri altına almışlardır.

Ahmet Midhat, *Kâinat*'ın Fransa cildinin tamamlandığı 1876 senesinde devam eden hükûmetin yine aynı hükûmet olduğunu dile getirir. Ahmet Midhat'ın Fransa

cildini tamamladığı sırada Mösyö Thiers istifa etmiş ve Mareşal Mac Mahon bir senedir hükûmet etmektedir.

Ahmet Midhat eserini tamamlarken Fransa'daki kargaşa ortamının bittiğini ve cumhuriyet hükûmetinin yönetime devam ettiği bilgisini verir. Ancak Midhat Efendi bu huzur ortamının fazla uzun sürmeyeceğini Bonapart taraftarları ile Bourbon ve Orléans hanedanlarının Fransa hükûmet makamına gelmek amacıyla bir karışıklık çıkaracaklarını ekleyerek eserine hitam verir.

FRANSA TARİHİ ÜZERİNE GENEL İFADELER

Ahmet Midhat *Kâinat*'ın Fransa cildinin bu son bölümünde Fransa tarihinde anlattıklarının bir nevi değerlendirmesini yapar. Ahmet Midhat bu bölümü mümkün oldukça kısa tutmuş ve yüzyılların belli başlı önemli olaylarına değinmiştir. Ahmet Midhat bunu yaparken eserin düzeninde olduğu gibi vakaların anlatımında kronolojik sıraya riayet eder. Gaule kavminden başlayan anlatım eserin yazıldığı zaman dilimine kadar uzanır.

Ahmet Midhat Gaule halkının ilk dönemlerinde vahşi ve seyyar bir millet olduğunu ve Romalılar Gaule bölgesini feth eyledikten sonra bile uzun zaman bu vahşi hallerini muhafaza ettiklerini aktarır. Gaule milletin asıl lisanı Germen lisanıdır fakat daha sonra kapalı bir toplum olan Frankların kendilerine has Germen dilinden bozma lisanıyla birleşir. Frankların medeniyetle tanışması dahi Romalılar sayesinde olduğundan Roma lisanı olan Latin lisanı da bu suretle Fransızlara geçer. Ahmet Midhat Fransız lisanından Roma ve Latin dilinin birikiminin çıkarılmasının Osmanlı Türkçesi'nden Arap ve fars lisanını çıkarılması gibi bir şey olduğunu dile getirir.

Franklar Roma medeniyetine girmeleriyle tamamen Romalı hale gelmezler. Roma halkından daha sert ve kan dökücü ama batıdaki devletlere göre ise daha ılımlı ve yumuşak bir millet haline gelirler.

Ahmet Midhat Fransa için bir tehlike arz eden İslam akınlarından da bahseder. İslamın merhamet ve adalet anlayışı Fransızların mizaçlarına uygun geldiğinden Franklar İslam ordularında gönüllü olarak görev almak isterler. Hatta Franklar İslam ehlini Fransa'da daha ilerilerinin fethine dahi sevkederler. Bu suretle Müslümanlar Paris

önlerine kadar ilerler. İslam'ın bu ilerleyişi Fransız yazarlarınca Charles Martel sayesinde engellenir. Ancak Ahmet Midhat Fransızların bu hükme varmadan önce Endülüs tarihini de gözden geçirmeleri gerektiğini ve ancak bu sayede daha sağlıklı ve dürüst bir değerlendirmeye gideceklerini kaydeder.

Batı Roma imparatorluğu yıkıldıktan sonra Fransızlar Avrupa'da kendilerini doğu Roma'nın veliahtı gibi bir surette görmeye başlarlar. Bilhassa Charlemagne bu ülküyü yerine getirmek için büyük bir gayret sarfeder. Ahmet Midhat Charlemagne'ı kalem ve kılıç sahibi bir kral olarak niteler. Charlemagne'ın amacı Avrupa'nın güneybatısını fethettiği gibi buraların halkını da kendi oluşturduğu yeni medeniyete sokmak ve Hristiyanlığın yayılmasını sağlamaktır. Charlemagne bu ülküyü büyük oranda gerçekleştirse de kendisinden sonra gelenlerin gaddar tutumları sebebiyle Charlemagne'ın icraatları yarıda kalır. Charlemagne'ın vücuda getirdiği ülke Almanya, Fransa ve İtalya gibi üç büyük ülkeye ve bunun dışında birçok küçük hükûmetlere bölünür.

Charlemagne'dan sonra derebeyleri Fransa'yı kendi aralarında taksime koyup mevcut güçlerini de yine birbirlerini ortadan kaldırmak maksadıyla harcamışlardır. Ahmet Midhat derbeyleri güçlerini birbirleriyle harcamamış olsa Almanya'nın Fransa topraklarına katılacağını ve Almanların da Fransız milliyetine gireceğini öngörmüştür. Çünkü Güney Almanya, Roma istilasından kurtulduğu sırada tıpkı Kuzey Almanya toprakları gibi birçok küçük bölgeye ayrılmış durumdadır.

Ahmet Midhat Avrupa'yı bilim ve ilerlemeden geri bırakan papaz takımının en büyük zararının Fransa'ya olduğunu kaydeder. Fransızlar nerede bir yenilik ve ilerleme görür ise onu hemen uygulamışlardır. Ancak Fransızlar papazların baskısı sebebiyle bu yenilikleri takip edememişlerdir. Fransa'da Protestanlığın yayılabilmesi ise diğer Avrupa ülkelerinden çok sonra verilen kanlı mücadeleler neticesinde gerçekleşir.

On üçüncü, On dördüncü ve On beşinci Louis dönemleri Fransa'nın Katolik dininin baskısından ve cehaletten kurtulup hâkim ve üretken oldukları devir olur. Ne var ki bu yıllar aynı zamanda şehvetperestliğin arttığı ve namus kavramının önemini yitirdiği de bir dönemdir. Ahmet Midhat Tanzimat, medeniyet ve hürriyet kavramlarının Fransa'da yetişen filozoflar sayesinde bütün âleme yayıldığını dile getirir. Fransızlar hürriyete giden yolda kurban olmak lüzumunu da tüm dünyaya göstermişlerdir.

Yeni oluşturulan hükûmet sistemiyle Fransız milletinde din ülküsü kaybolup şehvani lezzetler her şeyin önüne gelse de Fransız milletinde eskiden beri var olan cengâverliği yitirmeyip belki bilakis daha da artırır. Ahmet Midhat tarihin bu hükmü verirken Fransa'nın Prusya yenilgisini ve Napolyon'un Waterloo mağlubiyetini de göz önüne aldığını kaydeder. Çünkü bir milletin birkaç defalık yenilgisinin onun eskiden beri sürdüregeldiği cengâverlik şanını lekeleyemeyeceğini belirtir. Fransızların her ferdinin Avrupa içinde bir harp afeti olarak şöhret bulduğunu ve Fransa'nın vakti zamanında İspanya, İtalya, Almanya, Avusturya, Prusya, Rusya ve İngiltere yani neredeyse tüm Avrupa'yı itaatleri altına almış olduğunu aktarır. Vatan uğrunda varını yoğunu ortaya koymanın Fransızların şanından olduğunu dile getirir. Fransa'nın Prusya muharebesinde hem maddi hem de manevi pek çok kayıp yaşadığını ancak Fransızların bu muharebedeki zararı telafî etmek için çok çalıştıklarını ve bir gün Almanya'dan intikam almak ümidinde olduklarını dile getirir.

Ahmet Midhat Fransız milletin bir üstünlüğünün de dilleri sayesinde kazanıldığını söyler. Fransızca dilinin Avrupa'nın dışında bile İngilizce'nin beş katı oaranında bilindiğini ve konuşulduğunu aktarır.

DİZİN

A

Abd el-Rahman, 91, 95

Abdullah, 146

Abenisin, 48

Acem , 20

Adalbéron, 130

Adour, 6

Aetius, 41, 42

Afrika, 24, 32, 288, 295, 298, 299

Afrika-yı Şimali, 15

Agnes, 152

Agnès Sorel, 186

Aix-la-Chapelle, 230

Akdeniz, 3, 5, 6, 7, 16, 50, 52, 286

Âkil Charles, 177

Bkz. Charles V

Akka Muhasarası, 148

Alains, 34

Alaric, 35

Alarius, 44

Alène, 161

Aliénor, 144, 146, 147

Alman, 31, 32, 43, 48, 73, 101, 214, 322, 323

Almansa, 223

Almanya, 3, 6, 19, 39, 73, 90, 107, 109, 110, 123, 130, 150, 194, 198, 199, 201, 215, 216, 219, 221, 222, 229, 244, 250, 258, 265, 266, 282, 284, 291, 313, 321, 322, 324, 326

Almanya İmparatorluğu, 195, 230

Almanya,, 231

Almanya-yı Cenubî, 311, 312

Almanya-yı Şimalî, 230, 322

Alp, 6, 23

Alp Dağları, 73, 130

Alsace, 315

Alsas Loren, 6

Amerika, 233, 237

Amiens Muahedesi, 273

Anadolu, 23, 32, 140, 146, 298

Angers, 90, 187

Angoulême, 8

Anjou, 147, 178

Anjour, 161, 189, 222

Anne, 189, 190

Anne d'Autriche, 217

Antakya, 145

Apouhaura, 209

Aquitaine, 57, 61, 71, 89, 91

Aqutaine, 44, 92, 93, 104, 106, 114, 115, 120, 144

Arabân-ı Bedeviye, 20

Arabî, 319

Aragon, 160, 161

Arap, 21, 37, 94, 130, 146, 295, 308

Arguenon, 6

Armagnacs, 179

Arnoul, 72

Arpan, 6

Arthur, 149

Artois, 172, 188

Asya, 108, 259

Asya-yı Vustâ, 14

Atlas Denizi, 5, 7, 110

Attila, 39, 40

Aude, 6

Auerstaedt, 280

August, 26, 49

Auron, 53, 213

Austerlitz, 275

Austerlitz Muzafferiyeti, 275

Austrasia, 57, 63, 70, 71, 73, 75, 77, 78, 80, 81, 98, 99, 105, 106

Austrasia Hükûmeti, 62

Avar, 73, 74, 109

Avignon, 165

Avrupa, 2, 3, 8, 14, 91, 109, 110, 140, 149, 150, 151, 157, 158, 160, 163, 164, 231, 250, 259, 270, 271, 274, 279, 281, 290, 297, 298, 308, 309, 310, 311, 313, 317, 319, 320, 321, 322, 323, 325, 326

Avrupa-i Osmanî, 110

Avrupa-yı Osmanî, 7

Avrupa-yı Şarkî, 14

Avrupa-yı Şimali, 24

Avusturya, 8, 110, 194, 198, 199, 215, 218, 221, 222, 230, 232, 247, 250, 256, 257, 258, 262, 265, 266, 275, 276, 279, 280, 289, 291, 297, 310, 325

Avusturya Devleti, 284

Avusturya İmparatoru François, 276

Avusturya,, 231	Benedictus XI, 165
Azincourt, 180	Bernard, 115
B	Berry, 178, 187
Bafour, 291	Bertha, 133, 134, 140
Bahr-ı Muhit-i Atlasiyye, 3	Bertrade, 140
Bahr-i Atlas, 6	Beşyüzler Meclisi, 255
Bahr-i Baltık, 110	Bicocca, 195
Bahr-i Manche, 6	Blanche
Bahr-i Muhit-i Atlasiyye, 73	Bkz. Blanche de Castille, 155
Bahr-i Sefîd, 110	Blanche de Castille, 154
Bahr-i Şimal, 110	Bodouvın, 138, 139
Bapoon, 204	Bohemya, 73
Barcelona, 35	Boileau, 225
Basina, 41, 42	Bonapartist, 287
Bastille, 234, 239, 240	Bonifacio VIII, 163, 165
Batavia Cumhuriyeti, 252	Bordeaux, 53
Baudouin, 135, 137	Bordeaux-Calais, 177
Bautzen, 283	Bosna, 110
Bavière, 62, 73, 74, 90, 101, 115, 229, 230, 232, 266	Bossuet, 225
Belçika, 3, 15, 110, 173, 230, 250, 252, 266, 297	Boul, 163
Belgae, 15, 16	Boulogne, 274, 275
Belgique, 265	Bourbon, 12, 178, 192, 289, 299
	Bourbon Hanedanı, 207, 268, 287

Bourges, 53, 144, 162, 198

Bourgogne, 57, 75, 96, 119, 147, 178, 179, 188

Bourgognedien, 43, 45, 54

Bouson, 122

Bretagne, 179

Breton, 291

Bretonya, 52

Britanya, 22, 55, 139, 188, 190

Britanya Cezâresi, 14

Brodulf, 71

Brunehilde, 66, 70

Bulgar, 73

Buovin, 150

Büyük Napolyon, 12

C

Calais, 174, 186, 199

Cambrai, 36, 196

Cambrésis, 200

Camille, 251

Capétiens, 131, 141, 170, 171, 192, 207

Capétiens Hanedanı, 10, 11, 121, 129, 132, 143, 170, 191

Cararic, 50

Cardinal Fleury, 228

Caribert, 57, 58, 60, 71, 77

Carloman, 85, 96, 98, 99, 100, 104, 105, 106

Carloman II, 122

Carolengien, 97, 101, 129, 132

Carolengien Hanedanı, 10, 86, 121, 131, 132

Carolingien, 131

Castilla, 160, 177

Catherine de 'Medici, 200, 201, 202, 203, 204, 212

Celte, 14, 15, 16

Cerda, 160

César, 25, 26

César-ı Rum, 24, 25

César-ı Rûm, 164

Cevdet Paşa, 298

Cezayir, 221, 295, 298, 308

Champagne, 135, 136, 145, 154

Charente, 6

Charlemagne, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 118, 129, 321, 322

Charles, 104, 105

Charles le Gros, 123

Charles Albert, 230

Charles de Valois, 166, 170, 171

Charles III, 12

Charles IV, 168, 169

Charles IX, 202

Charles le Chauve, 116, 117, 118, 119,
120, 121

Charles le Gros, 124

Bkz. Charles II

Charles le Simple, 123, 125, 126, 128,
131

Bkz. Charles III

Charles Martel, 83, 84, 85, 86, 87, 88,
89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 103,
104, 108, 320

Charles Mode, 175

Charles V, 176

Charles VI, 180, 229, 230

Charles VII, 180, 181, 182, 183

Charles VIII, 189, 190, 191, 192, 193

Charles X, 292, 295, 296

Charles-i Âşir, 294

Bkz. Charles X, 293

Charles-i Hâmis-Aşer, 231

Charles-i Sâdis, 177

Charles-i Sâmin, 191

Bkz. Charles VIII

Charman, 55

Châteauroux, 230

Cherbourg, 177

Childeberk, 61

Childebert, 53, 55, 61, 63, 64, 69

Childebert III, 82, 86

Childéric, 41, 42, 43

Childeric II, 80

Childeric III, 85

Childerik II, 78, 79

Chilperic, 45, 56, 63, 64, 65, 66, 67, 68,
71

Chilperic II, 80, 83, 84, 88, 89

Chlodio, 36, 37, 38, 39

Cinomand, 42

Cinomend, 41

Cizvit, 233, 234

Claud, 27

Clément, 207

Clisson, 178

Clodéric, 50

Clodomir, 53, 54, 55

Clotaire, 53, 55, 56, 65

Clotaire II, 69, 70, 71

Clotaire III, 78, 80

Clotaire IV, 88

Clotilde, 45, 46, 47, 48, 51

Clovis, 11, 38, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 72

Clovis II, 75, 77, 78, 80

Clovis III, 81

Compiègne, 184

Concini, 212, 213

Constance, 134, 135, 136

Constantine, 118

Consul, 49, 164

Consul Hükûmeti, 263

Consulat, 267

Consulat Hükûmeti, 268, 269

Cont de Barem, 209

Cont de John, 175

Cont de Ret, 204

Convention, 246, 248

Corneille, 225

Crécy, 174

Ç

Çin, 297, 308

D

Dagobert, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 88

Dagobert II, 80, 81

Dagobert III, 82, 83, 84

Dağlı, 251

Dalmaçya, 280

Daniel, 83

Danimarka, 108, 270

Danton, 251

Dar, 6

Dersaadet, 196

Dersaadet-i Osmaniyan, 196

Desmoulins, 251

Devlet-i Âliye, 266, 298, 307

Dimyat, 157

Directoire, 12, 254, 255, 256

Directoire Hükûmeti, 254, 257, 259, 262

Domrémy, 182

Dordogne, 6

Douarnenez, 6

Drouet, 240

Druid, 22, 23, 27, 28, 29, 46

Dual, 139

Duc Daunou, 268

Duc de Bourbon, 227

Duc de d'Anjou, 202

Duc de d'Alencon, 205, 206

Duc de Guise, 199, 202, 205, 206

Duc de Luynes, 213

Duchesse de Châteauroux, 236

Dumouriez, 249

Durance, 44

Düvelebela, 23

E

Ébroïn, 79, 80

Édit de Nantes, 210

Edward, 161, 162

Edward II, 162

Edward III, 172, 173, 174, 175

Ehl-i Salib, 140, 141

Elba Adası, 286

Elba Ceziresi, 287

Élisabeth, 232

Endülüs, 93, 108, 130

Ettien, 136

Eudes, 124, 125, 126, 127, 135

Eylau Muzafferiyeti, 280

F

Faramun, 36

Farsî, 319

Fénelon, 225

Fenike, 16

Filistin, 157

Flaman, 165, 173, 178

Flandre, 135, 138, 147, 150, 162, 163, 166, 167, 172, 173, 219, 220

Fleurus, 250

Foix, 160

Fontanges, 225

Forteresse, 250

Fourmies, 162

Franche-Comté, 219, 220

François, 194, 195, 196, 197, 198

François II, 201, 202

Frank, 25, 30, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 71, 91, 157, 315, 318

Fransa, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 36, 37, 44, 50, 52, 53, 55, 56, 60, 62, 70, 71, 72, 73, 77, 78, 79, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 113, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 132, 135, 136, 142, 143, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 152, 153, 154, 155, 158, 159, 160, 162, 163, 167, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 185, 186, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 197, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 208, 210, 212, 213, 214, 215, 216, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 233, 234, 235, 236, 237, 241, 242, 243, 244, 247, 248, 249, 250, 252, 253, 255, 257, 258, 259, 262, 263, 264, 265, 266, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 280, 281, 282, 284, 286, 287, 288, 290, 291, 293, 295, 297, 298, 299, 300, 302, 306, 308, 309, 311, 312, 313, 317, 318, 320, 321, 322, 323

Fransa Devleti, 291, 309

Fransa Hükûmeti, 90, 93

Fransa İmparatorluğu, 287

Fransa Krallığı, 117

Fransız, 8, 36, 39, 48, 105, 106, 108, 109, 118, 120, 128, 150, 161, 165, 184, 194, 195, 221, 223, 224, 230, 231, 249, 250, 256, 258, 262, 265, 266, 271, 273, 277, 279, 280, 282, 283, 285, 286, 289, 291, 297, 299, 306, 308, 309, 312, 314, 315, 316, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326

Fransız Devleti, 30

Fransız Hanedanı, 147

Fransızca, 326

Fredegar, 38, 72

Frédégonde, 63, 64, 65, 66, 68, 69

Frederic II, 232

Frenk, 91, 92, 93, 94, 95

Friedland, 280

Fronde, 217

G

Gabrielle d'Estrées, 212

Gallia, 14, 15, 17, 45

Galswintha, 63, 66

Garonne, 4

Garonne Nehri, 5

Garp İmparatorluğu, 105, 109, 117

Garp İmparatoru, 113, 123

Gascogne, 52, 169

Gaskogne Körfezi, 3, 6, 7

Gaston, 215

Gaule, 14, 15, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 39, 43, 45, 46, 49, 50, 52, 53, 318, 319

Genç Louis VI, 144, 145, 146, 147, 148

General Cavaignac, 301

General Trochu, 314

General Villars, 224

Genoa, 35

German, 29, 31, 32, 43

Germania, 29, 62, 73, 74, 107, 321

Germany, 203

Germen, 318, 319

Girón, 161

Girondin, 251

Gobelins, 220

Godça, 44

Gondebud, 61

Gondyok, 55

Gontran, 57, 60, 61, 62, 64, 65, 69

Grégoire de Tours, 36,42, 66

Gregory III, 96

Griffon, 97, 98, 100, 101

Guillaume, 137, 139, 140, 141, 142, 144

Guillotine, 251

Guise, 201

Gundobad, 44, 45, 46

Gundobat, 49

Gustavus Adolphus, 215

Guyenne, 146

H

Hazreti Mariam, 182, 183

Heberts, 251

Henri, 134, 136, 138, 141, 142

Henri II, 147, 148, 153, 200, 201

Henri III, 156, 203, 204, 205, 206

Henri IV, 208, 209, 211, 212

Henri V, 180

Henri-i Râbi, 209, 210, 216, 219

Bkz. Henri IV

Henri-i Sâni, 198, 199,200

Herbert, 127

Hérault, 6

Hırvatistan, 110

Hint, 233

Hohenzollern, 311

Hollanda, 110, 220, 221, 230, 249, 255,
262, 266, 297

Hondschoote, 250

Honorius, 35

Höchstadt Mağlubiyeti, 222

Hristiyan, 28, 45, 47, 49, 107, 108, 159,
164

Hristiyanıye, 140

Hristiyanlık, 27, 28, 46, 109, 140, 163

Hugh, 122, 128, 130

Hugh Capet, 128, 131, 133

Hun, 39

Hunlar, 40

Hükûmet-i Sad-Rûze, 289

I

Ingeberge, 58

i

İber, 15

İber Nehri, 110

İkinci Chilperic, 83

İngiliz, 169, 177, 180, 181, 182, 183,
184, 185, 198, 250, 262, 274, 323, 326

İngiltere, 3, 7, 14, 15, 25, 128, 139, 141,
142, 147, 148, 149, 150, 153, 156, 159,
161, 162, 165, 171, 172, 173, 174, 175,
176, 180, 221, 231, 244, 249, 257, 259,
274, 275

İngiltere Devleti, 271

İrlanda, 14

İseviye, 133

Îseviye, 321

İslam, 91, 92, 93, 94, 95, 103, 108, 120,
145, 148, 157, 320

İslamiyye, 93, 103

İspanya, 3, 15, 23, 24, 32, 35, 44, 108,
110, 160, 161, 190, 193, 194, 196, 198,
199, 210, 215, 216, 218, 220, 222, 249,
252, 253, 260, 291, 297, 311, 324

İspanyol, 92, 223, 250

İstanbul Boğazı, 32

İstanbul İmparatorluğu, 101

İsveç, 7, 215

İsveç Devleti, 284

İsviçre, 3, 195, 262

İtalya, 3, 23, 34, 35, 40, 106, 115, 119,
123, 130, 165, 190, 195, 196, 199, 212,
216, 250, 256, 258, 266, 269, 274, 291,
310, 321, 324

İzmir, 28

J

Jakobin, 251

Jean, 167

Jean II, 175, 176

Jean Sans Terre, 149, 150, 153, 161

Jean-ı Sâni, 174

Jeanne d'Ark, 181, 182, 183, 184, 185

Jeanne de Navarre, 168

Jura, 6

K

Kâinat, 2, 9, 58, 62, 106

Kalpazan Philippe, 166

Bkz. Philippe IV

Kanada, 233

Kanun-i Evvel, 276, 303, 305

Kanun-i Sâni, 247, 252

Karadeniz, 32

Katolik, 8, 203, 205, 206, 207, 208,
209, 210, 214, 234

Kodeşil, 58

Komün, 143

Konsül, 12

Korsika Adası, 7, 8

Korsika Cezâresi

Bkz. Korsika Adası

Kudüs-i Şerif, 140, 151, 163

L

La Fontaine, 225

La Gaule, 13

La Rochelle, 291

La Valliere, 225

Landeris, 68

Languedoc, 154

Latin, 319

Le Débonnaire, 114

Le Mage, 53

Lehistan, 205, 280

Leipzig, 284

Lejyon Donör, 268

Lyon, 27, 299

Leon III, 109

Les Rues-des-Vignes, 88

Liège, 187, 252

Lissa Muharebe-i Bahriyyesi, 310

Loire, 5, 91

Loire Nehri, 5, 8, 16, 35, 89, 182

Lombard, 73

Lombardia, 60, 70, 95, 96, 102, 106, 107

Londra, 175, 176

Lorraine, 122, 201, 315

Lorraine dükü Charles, 132

Lorraine Hükûmeti, 132

Lothair, 115, 117, 118, 119, 120

Louis, 112, 113, 114, 115, 117

Louis de Bavière, 173

Louis de Termer, 131

Louis d'Outremer, 128

Louis II, 119, 120, 121, 123

Louis III, 122

Louis IX, 154, 155, 158, 211

Louis le Débonnaire, 114

Bkz Louis

Louis le Feneyon, 131

Louis le Gros, 141, 142, 143

Louis Napolyon Bonapart, 301, 302, 303, 304, 305, 307, 310, 312, 313, 314, 318

Louis Philippe, 12, 295, 296, 298, 299, 300, 305, 306

Louis-i Râbi Aşer

Bkz. Louis XIV

Louis VIII, 153, 154

Louis X, 166, 167, 168

Louis XI, 186, 188

Louis XII, 191, 192, 193, 194

Louis XIII, 212, 214, 215, 216, 323

Louis XIV, 216, 218, 219, 220, 223, 224, 225, 229, 323

Louis XV, 224, 226, 227, 236, 323

Louis XV., 233

Louis XVI, 235, 236, 247

Louis XVIII, 12, 292

Louis-i Hadi-Aşer, 187, 188, 189

Bkz. Louis XI

Louis-i Hâmis-Aşer, 235

Louis-i Râbi Aşer, 217, 218, 221, 222, 223

Louis-i Râbi-Aşer, 224

Louis-i Sâdis-Aşer, 241

Louis-i Sâmin-Aşer, 291

Bkz. Louis XVIII

LouisXVI, 253, 273, 290

LouisXVIII, 287, 289, 290, 291

Louvre, 203, 213, 316

Lüksemburg, 252

Lützen Mağlubiyeti, 283

Lützen Muharebesi, 283

M

Macar, 130

Macaristan, 73

Madame de Paris, 236

Maintenon, 225

Maire du Palais, 58, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 86, 87

Manche Denizi, 3, 5

Mansuire, 157

Marche, 156

Marengo, 265

Mareşal Mac Mahon, 317

Maria Antoinette, 247

Marie de Médicis, 212

Marie-Thérèse, 218, 230, 231

Marignan, 194

Marne, 6

Marquise Pompadour, 236

Marry, 188

Marseille, 5, 16, 24

Marsilia, 103

Martignac, 294, 295

Mary de 'Medici, 203

Masséna, 262

Maurepas, 237

Maximilian, 308

Mazarin, 217, 218

Mehmet Ali Paşa, 298

Meksika, 297, 308

Memalik-i Osmaniyye, 8

Meroflede, 59

Mérovée, 37, 38, 39, 40, 41

Mérovée', 67

Mérovingien, 38, 72, 85

Mérovingien Hanedanı, 10, 11, 13, 37, 89

Mesih, 109, 164

Metz, 7, 53, 57, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 72, 74, 75, 189

Metz Hükûmeti, 62

Meuse, 199

Meuse Nehri, 33

Mısır, 140, 157, 259, 260, 262, 266, 298

Milâd-ı İsa, 27, 31

Milan, 197

Mirabeau, 241

Moksof, 280

Molière, 225

Montesquieu, 82

Montgomery, 200

Montlhéry, 187

Montmédy, 240

Montmorency, 215

Moravia, 275

Mortamer, 137

Moselle, 250

Moskova, 282

Mousse Nehri, 5

Mösyö Thiers, 315, 317

Mösyö ve Madam Rolan, 241

Muharebe-i Heft-Sâle, 231, 233

Muharebe-i Salibe, 145, 158

Mummolus, 60

Müslüman, 94

N

Nacherb, 237

Napoli, 193, 260, 266, 280

Napolyon, 95, 249, 262, 264, 265, 266, 267, 269, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 297, 305, 306, 309

Napolyon Bonapart, 263, 287, 301

Napolyon II, 288

Napolyon III

Bkz. Louis Napolyon Bonapart, 305

Napolyon IV, 318

Navar, 169

Navarre, 160, 166, 177, 203, 205, 206, 207

Necker, 238

Nemçe, 278

Neustrasia, 81

Neustria, 71, 75, 79, 80, 87, 88, 96, 106

Nijmegen Muahedesi, 221

Normandia, 29, 118, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 133, 136, 137, 139, 141, 142, 150, 169, 180

O

Odilon, 101

Odin, 48

Oitepus, 37

Orléans, 8, 39, 45, 46, 53, 54, 57, 61, 62, 63, 64, 65, 69, 89, 179, 183, 185, 190, 191, 192, 227, 295, 299

Orléans Hanedanı, 11, 191, 192, 207, 208

Orléans Hükûmeti, 59

Osmanlı, 307, 319

Otton IV, 150

Ö

Ömer, 95

P

Paris, 7, 50, 53, 56, 57, 64, 68, 72, 92, 94, 103, 119, 124, 125, 152, 175, 178, 180, 185, 204, 208, 209, 210, 225, 238, 239, 240, 241, 252, 286, 288, 289, 294, 295, 299, 303, 308, 309, 313, 314, 315, 316, 317, 320, 324

Paris Hükûmeti, 58, 59

Partenopeo, 260

Pas de Calais, 3, 174, 186

Patrik, 49

Pelasgi, 14

Pépin, 72, 85, 100, 101, 102, 104, 115

Pépin Herstal, 82, 86

Pépin le Bref, 97, 98, 108

Perigueux, 53, 91

Péronne, 127, 187

Philippe, 138, 140, 141, 143

Philippe Auguste, 148

Bkz. Philippe II

Philippe de Franche, 222, 224

Philippe de Valois, 170, 171, 172, 173, 174

Philippe II, 147, 149, 150, 151, 152, 153

Philippe III, 160, 171

Philippe IV, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170

Philippe le Hardi, 159

Bkz. Philippe III

Philippe V, 167, 168

Picardie, 188

Pichegru, 256

Pierre, 177

Pierre de la Chatre, 145

Pierre III, 160, 232

Pirene, 6, 23, 250

Pirene Dağları, 15, 44, 50, 73, 95

Plectrude, 87

Poitou, 150

Portekiz, 297

Prens de Conde, 205

Prens Navarre, 175

Pressburg Muahedesi, 279

Prison, 100

Protestan, 8, 198, 199, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 210, 214, 215, 227, 323

Protestanlık, 198, 208

Provence, 53, 189

Prusya, 3, 110, 232, 250, 252, 253, 260, 280, 282, 283, 289, 310, 311, 312, 313, 314, 315

Prusya Devleti, 280

Prusya Muharebesi, 312

Prusya, 324, 325

Prut, 275

Puvatia, 53, 91, 94, 175

R

Racine, 225

Radakson, 34

Ragnacaire, 50

Rainfroi, 83, 87, 88, 89, 90

Ramillies, 222

Rastadt, 256

Ravaillac, 212

Ravenna, 108

Rcho, 112

Reims, 187

Remi, 48

Renşen, 256

Rhin, 34, 250, 256

Rhin Nehri, 5, 15, 33, 35, 39, 50, 53, 266

Rhône Nehri, 8, 95, 103

Richard Coeur de Lion, 148, 149

Richelieu, 214, 215, 216

Richelieu-i Sâni, 217

Riquier, 50

Robert, 127, 128, 172

Robert II, 141, 142

Robert le Fort, 121, 128, 130, 131

Robert-i Sâni, 132, 133, 134

Robespierre, 251

Rochelle, 214

Rodos, 16

Roger, 160

Roma, 17, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 31, 33, 35, 37, 40, 41, 60, 99, 102, 104, 145, 158, 159, 165, 260, 281

Roma Cumhuru, 24, 263

Roma İmparatorluğu, 33, 39

Roma Şark İmparatoru, 49

Romalı, 23, 24, 29, 31, 34, 35, 36, 37, 39, 44, 49, 318, 321

Romalılar, 16, 17

Roma-yı Garbî, 320

Roma-yı Garp İmparatorluğu, 43

Romen, 24, 32

Rosebecque, 178

Rouen, 178, 185

Roune Nehri, 31

Rumeli, 7

Rus, 278, 282

Rusya, 9, 39, 40, 109, 232, 270, 276, 279, 281, 282, 283, 289, 325

Rusya Devleti, 274, 280, 307

Rusya İmparatoru Aleksandar, 276, 283

Ryswick Muahedesi, 222

S

Sadowa, 310

Sadowa Muharebesi, 310

Saint, 53, 136

Saint Bartholomew, 208

Saint Belgique, 213

Saint Bernard, 265

Saint German, 218

Saint German Leon, 107

Saint Louis, 159

Saint Pierre Kilisesi, 109

Saint-Denis, 294

Saint-Domineuc, 253

Saintes, 156

Saint-Hélène, 288

Saksonia, 60, 62, 70, 74, 89, 90, 98, 100, 107, 139

Saladin, 32

Salian, 36

Salian Nizamâtı, 51

Saracens, 108

Sardunya, 257, 260

Scambres, 32

Sebte Boğazı, 15

Sedan, 312, 314

Seine Nehri, 5, 7

Septimania, 53, 103

Sieyès, 262

Sigebert, 50, 57, 61, 62, 63, 65, 66, 67,
75, 78

Sigebert II, 80

Sigismund, 54

Sinop, 307

Slav, 14

Smolensk, 282

Soisson, 44, 45, 57, 65, 71

Soisson Hükûmeti, 65

Somme, 6, 36

Stromboli, 76

Suèves, 34

Sully, 210

Sütun Kavmi, 23

Syagrius, 43, 50

Ş

Şahenşâh, 163

Şam-ı Şerîf, 145

Şarlken, 195, 196, 197, 199

Şimal Denizi, 3

T

Taillebourg, 156

Tamparels, 246

Tanzimat, 10

Tassilo, 101

Tatariye, 109

Tatulus, 130

Tebri, 145

Tedmiri, 250

Telemak, 155

Teşrin-i Evvel, 97, 104, 239, 254

Teşrin-i Sâni, 238, 294

Theodor, 69

Thérouanne, 36, 41, 42

Theudoald, 82

Thierry, 53, 65, 69, 78, 79, 80, 81, 88

Thierry IV, 84, 85, 95

Tiengen, 230

Tirol, 257

Toscana, 253

Toul, 199

Toulon, 5

Touraine, 89

Toutas, 22

Tuileries, 245, 316

Tuna, 23

Tuna Dağları, 73

Tuna Nehri, 32

Tunus, 158, 159

Turgot, 237

Tübud, 154

Türk, 319

U

Utrecht Muahedesi, 224

Ü

Üç İmparator Muharebesi, 276

V

Vaillant, 6

Valois Hanedanı, 11, 170, 191, 192

Vand, 73, 74, 100

Vandal, 34, 35, 73, 74, 75

Vask, 15

Vendome, 224

Venedik, 190, 193, 280, 311

Verdun, 199

Versailles, 238, 239, 241, 315, 316

Versailles Cumhuriyeti, 316, 317

Vervins, 210

Villaviciosa, 224

Vitigudino, 136

Viyana, 257

Vosges, 7, 72

W

Wallia, 35

Waterloo, 288, 324

Wisigoth, 35, 42, 43, 44, 49, 50, 66

Y

Yahudi, 8, 148, 166

Yonne, 6

Yunan, 16, 319

Yunanistan, 14, 23, 32, 73

Yunanlılar, 16, 24

Z

Zenan, 224

Zülpich, 48

SONUÇ

Tezimizde Ahmet Midhat Efendi'nin Kâinat isimli külliyyatının Fransa cildinde metin ve inceleme çalışmasını tamamladık. Bu çalışma bizi Fransa ile ilgili birtakım sonuçlara götürdü. Ulaştığımız bu sonuçları ayrı başlıklar halinde sunmayı uygun gördük. Bu başlıklar şu şekildedir: Fizikî-Beşerî Coğrafya, Tarih, Din ve Siyaset. Son olarak da Ahmet Midhat'ın Fransa ve Fransız milletine ait görüşlerini değerlendirmeyi uygun gördük.

Fizikî-Beşerî Coğrafya: Ahmet Midhat Efendi Fransa'nın enlem hesabına göre Avrupa kıtasında orta devletlerden biri olduğunu kaydeder. Fransa'nın kuzeydoğusunda Manche Denizi, batıda Atlas Okyanusu ve Gascogne Körfezi güneyinde ise Akdeniz bulunur. Kara sınırları yönüyle ise kuzeyden Belçika, Prusya; doğudan Almanya, İsviçre ve İtalya; güneyden ise İspanya ile sınırdır. Ülkenin en yakın komşusu ise arada yalnızca Pas de Calais Boğazı'nın bulunduğu İngiltere'dir.

Gascogne Körfezi ülkedeki en önemli körfezdir. Akdeniz tarafındaki Marseille ve Toulon ise Fransa'nın önemli limanlarıdır. Nehirleri ulaşımında kullanılmaktadır. Rhin, Garonne, Loire ve Seine ülkenin en önemli dört nehridir. Jura, Alp ve Vosges Fransa'nın büyük dağlarındandır. İspanya ile sınır teşkil eden Pirene Dağları da önemlidir. Ülkenin en büyük adası ise Akdeniz'deki Corsica'dır. Ülkenin kuzeybatıdan güneydoğuya uzunluğu 1064, eni ise 964 kilometredir.

Beşerî Coğrafya: Ahmet Midhat Fransa'nın nüfusunu yaklaşık otuz altı milyon olarak kaydeder. Taht merkezi Paris şehridir. Metz, Orléans ve Lyon ise tarih boyunca prensler arasında bir nevi sancak görevi gören önemli şehirlerdir. Ahmed Midhat Fransızların diğer milletlerle pek fazla karışıklığı olmadığını belirtir. Bunun sonucunda da ülkede kavim ve milliyet ayrılıkları görülmez. Ülkenin devletçe ve milletçe tanınan resmi ayini ise Katolik ayinidir. Bunun dışında bir miktar Protestan ve Yahudi de bulunmaktadır.

Tarih: Ahmet Midhat, Fransa tarihini esas olarak dört bölüme ayırır. Ancak bu bölümlerde de bazı alt başlıklar oluşturur.

İlk bölümde başlangıçtan yani tarihi kaynaklara ulaşabildiğimiz dönemden Mérovingien Hanedanı'nın kuruluşuna kadar olan dönem anlatılır. İlk bölüm kendi içerisinde üç alt başlığa ayrılır ve bunlar fasıl olarak nitelenir. Fransa'nın eski tarihlerde

ismi La Gaule olarak geçmektedir. Gaule ülkesi tarihte birçok kavim ve kabile arasında bölünse de temelde üç ayrı komiteye ayrılır. Bunlar Gaule, İber ve Belgae'dir. Gaule taifesi Ahmet Midhat'ın burada en çok yer verdiği millettir. Diğer taifelerin atalarını ve nereden geldiklerini zikreder ancak detaylı malumata girmez. Gaule taifesinin asıl ataları Orta Asya halkındandır ancak Avrupa'ya göç ederek Fransa topraklarına ulaşmışlardır. İber taifesi ise Kuzey Afrika'dan gelmez. Belgae denilen millet ise bugünkü Belçikalıların atası sayılmaktadır. Bu üç kavim arasında birlik olmayıp birbirleriyle muharebe ederek yayılmışlardır. Mérovingien Devleti kurulana kadar Fransa'nın ismi Gaule ülkesidir. Gaule halkı cengâver bir millet olarak geçer. Ahmet Midhat, Gaulelerin Yunanistan, Anadolu, hatta Roma'ya kadar akınlar yapıp Roma'nın başkentini dahi tarumar ederler. Roma bu yenilgiyi uzun zaman üzerinden atamaz ancak daha sonra Yunanlılar ile ittifak eden Romalılar Gauleleri yenilgiye uğratıp istila etmeye başlar. Milattan 225 sene önce başlayan Gaule-Roma mücadelelerine M.Ö. 50 senesinde Céasar-ı Rum son verir. Gaule ülkesi Roma'nın bir eyaleti hükmüne girer. Gaule halkı birkaç asır Roma egemenliğinde kalır ancak Romalıların güçlerinin zayıflamasıyla German barbarları olarak adlandırılan kabilelerden Franklar Gaule ülkesi üzerine gelerek Fransız Devleti'ni vücuda getirirler. Bu Fransız Devleti Chlodio'nun yardımları sayesinde kurulur. Chlodio'nun vefatıyla ise Mérovingienlere ismini veren Mérovée idareyi eline alır.

İlk bölüm içerisinde yer alan ikinci fasılda ise Clovis'in vefatına kadar Mérovingienlerin hükûmeti anlatılır. Frank Devleti'ni teşkil eden Chlodio, Frankların reisi kabul edilse Frankları bir devlet haline getiren Mérovée olur. Mérovée döneminde Hunlar ile savaşlar yaşanır. Avrupa'yı korkutan Attila Frankların yardımıyla yenilgiye uğrar. Bu vaka ise Avrupa'da Franklara büyük bir ün sağlar. Frankların Mérovée'den sonraki en şanlı kralı ise Clovis olur. Clovis Burgundian prenseslerinden Clotilde ile izdivaç eder. Bir Hristiyan olan Clotilde'in telkinleriyle Hristiyanlığı resmi din ilan eden Clovis bu sayede Roma'nın da desteğini kazanır.

Üçüncü fasılda ise Clovis'in vefatıyla prensler arasında bölünen Fransa anlatılır. Clovis'in oğullarından Childebert Paris'i; Chlothar, Soisson eyaletini; Clodomir isimli oğlu Orléans'ı; Thiery ise Metz'i alır.

Tarihin ikinci bölümü ise Carolengien Hanedanlığı'nın kuruluşu ile başlamaktadır. Carolengien Hanedanlığı'nı kuran Fransa Maire du Palaisi Pepin

Herstal'in oğlu Charles Martel'dir. Charles Martel de babası gibi uzun yıllar Fransa'da Maire du Palaislik görevinde bulunur. Sonrasında ise idareyi tamamen eline alır ancak kral unvanını almayı reddeder. Charles Martel Carolengien döneminin en başarılı yöneticisi olur. Bu dönemde en önemli vaka Endülüs'teki İslam ordularıyla yaşanan mücadelelerdir. Ahmet Midhat o yıllarda İslam'ın sahip olduğu ihtişamın bütün Avrupa'nın gözünü kamaştırdığını aktarır. Ahmet Midhat, İslam ordularıyla yaşanan muharebeleri anlattığı bu bölüme ayrı bir ihtimam gösterir. Çoğunlukla tarihini yazdığı milletin tarafında olan Ahmed Midhat bu muharebelerde İslam tarafının yanındadır. İslam'ın adaletli yönetimi, savaş politikası, ele geçirdiği bölgelere gösterdiği özen gibi İslam tarafını metheden bilgilere yer verir.

“Asker-i İslam keserhüm Allahü-Teâlâ ile âhir-ül-eyyâm o kadar kahramanlık o kadar celadet gösterdiler ki Frenk taifesi hayrette kaldılar. Bunlar hangi köy ve kasabayı istila ederler idiyse de öyle Frankların yekdiğeri aleyhinde reva gördükleri gibi katliam veyahut nehb-i emvali asla reva görmeyerek hatta müttelikleri bulunan Aquitaine askeri âdet-i zâlimaneleri veçhile katliam istedikleri halde onları dahi men ile herkese hiçbir zamanda görmedikleri emniyet ve hürriyeti bahş eylediklerinden ehl-i İslam'ın hüsn-i zann ve şöhreti ta Paris nahiyyelerine kadar aks eyledi. Hatta nahiye-i mezkûre halkından birçok Frenk kabileleri gelip gönüllü olarak ordu-yı İslamda hizmet ederler ve içlerinden birtakımı din-i İslamı kabul eyledikleri halde şayet nâs beyninde kerâheten kabul ettirildi manası verilmesin diye orduda bulunan ulemâ yine kendi dinleri üzere müstakim kalmaları hakkında nasihat verdikçe “Aman bunlar ne tuhaf adamlar imiş İspanyolları zorla dinlerine soktukları rivayet olunuyor ama bilakis kimseyi kabul etmiyorlar” diye din-i İslam hakkında dahi hüsn-i nazarları arttıkça artar idi.”⁷

İslam ordularının hoşgörü ve askeri başarıları karşısında zor durumda kalan Charles Martel, İslam askerleri karşısında başarı kazanmak, İslam'ın Fransa'da yayılmasını engellemek amacıyla kiliseleri ateşe verir. Halkı ise bunları Arapların yaktığına ikna eder. Arapların Avrupa ve Fransa toprakları içinde yayılması Puvatya Savaşı ile sonlanır. Savaş sırasında üstünlük İslam ordularında olsa da İslam ordusunda görevli Fransız askerlerin Charles Martel tarafına geçmesiyle savaş Fransızlar lehinde sonuçlanır. Charles çekiç manasındaki Martel adını İslam orduları üzerindeki bu

⁷ Ahmet Midhat Efendi, *Kâinat [Fransa]*, Kırk Anbar Matbaası, İstanbul 1292, s. 91-92.

başarısından sonra alır. İslam orduları bu mağlubiyetten sonra geri çekilmeyip mücadeleye devam etse de başarılı olamaz. Ahmed Midhat Charles Martel için zamanının Napolyon'u ifadesini kullanır.

Charles Martel'in vefatından sonra Fransa, Charles'ın oğulları arasında taht kavgalarına sahne olur. Bu mücadeleden Pépin le Bref başarılı çıkar ve yukarıda değindiğimiz gibi kral unvanını ilk kez kullanan Carolengien olur. İslam ordularıyla mücadele Pépin döneminde de devam eder. Pépin le Bref'in vefatıyla hükûmet Charlemagne'a kalır. Büyük (Magnus) unvanını alan Charles, Fransa tarihi için önemli bir kral olur. Charles Almanya'yı istila eden Avarları bozguna uğratar ve Rusya sınırına kadar Avrupa'yı Fransa idaresine alır. Papa, bu başarısından dolayı Charlemagne'ı bütün Hristiyanların hamisi ve Mesih'in vekili ilan eder. Böylece Charlemagne Avrupa'nın en büyük hükümdarı olur. Başarısı yalnızca askeri sınırlarda kalmayan Charlemagne Fransa'da eğitim, bilim, sanayi, ekonomi, ziraat ve denizcilik gibi pek çok alanda düzenleme gerçekleştirir. Charlemagne'ın bilim ve eğitime verdiği değer Ahmet Midhat'ın da teveccühünü kazanır. Ahmet Midhat, tarihinde Charlemagne için şu ifadeyi kullanır:

“Charlemagne matbaa ve sanayi-i cesime-i sâirenin mevcut olduğu bir zamanda gelmiş olaydı âlemi sahihen bir daha bozulmayacak kadar ıslah edebileceği der-kâr idi.”⁸

Charles Martel'in vefatından sonra ise uzun yıllar sürecek taht kavgaları başlar. Otorite boşluğundan dolayı kont ve dükler güçlerini gittikçe artırır. Bu kargaşa ve başarısızlıkların neticesinde Paris kontu bulunan Robert le Fort'un oğlu Hugh Capet ülke yönetimini ele geçirir.

Yönetimi ele geçiren Hugh Capet'in kurduğu Capétiens Hanedanı Midhat Efendi'nin tarihinin üçüncü bölümüdür. Hugh Capet başarılı bir yöneticidir ancak onun soyundan gelen krallar bu başarıyı sürdüremez. Ahmet Midhat Capet krallarından komün usulünü getiren Louis le Gros'u da takdir eder. Çünkü bu sayede hem derebeyleri ve kontların gücünü kırmış hem de bu bölgelerin halkını hür tanımış olur. Ahmed Midhat, Capétiens krallarının savaş ve siyasi tarihlerinden çok bilim, eğitim, ticaret ve benzer alanlarda yaptığı düzenlemelere değinir.

⁸ Ahmet Midhat Efendi, *Kâinat [Fransa]*, Kırk Anbar Matbaası, İstanbul 1292, s. 112.

Capétiens Hanedanlığı'ndan sonra yine aynı üçüncü bölüm içerisinde birbirinin devamı olan Valois, Orléans, Bourbon hanedanlıkları kurulur. Valois Hanedanlığı döneminde Jeanne d'Ark ve İngiltere ile yaşanan yüzyıl savaşları dönemin önemli vakalarıdır. Orléans ve Bourbon krallıkları ise Protestanlığın yayılmaya başladığı dönemlerdir. Bu vaka yalnızca yeni bir ayinin yayılması değildir. Katolikler ve Protestanlar arasında uzun yıllar sürecektir kanlı mücadelelere sebebiyet verir. Nihayetinde Bourbon kralı Dördüncü Henri, Édít de Nantes başlıklı beyanname ile Protestanlığı resmen tanır. Ahmet Midhat, Dördüncü Henri'yi yalnızca bu vaka ile değil ekonomiyi geliştirmek amacıyla açtığı fabrikalar ve ziraat konusunda yapmış olduğu çalışmalar sebebiyle de metheder. Bourbon krallarından olan On dördüncü Louis de Fransa için önemli bir kraldır. Bu devir çeşitli alanlardaki başarılı çalışmaların yanında zevk, safa, israf ve ahlaki çözümlerin devri olur. Louis'den sonra gelen On beşinci ve On altıncı Louis de bu gidişatı durduramaz ve neticesinde tüm bu kötü gidişatın faturası On altıncı Louis'ye kesilir. Convention ismiyle oluşturulan meclis kralı yargılar. On altıncı Louis'in önce krallığı feshedilir sonrasında ise idamına karar verilir.

Ahmet Midhat, tarihinin dördüncü bölümüne ise krallığın feshiyle oluşturulan Tanzimat Meclisi'yle başlar. Tanzimat Meclisi döneminde öncelikle Fransa üzerindeki dış tehditler ortadan kaldırılmaya çalışılır. Bu dönemde askeri, eğitim, maden, teknik gibi pek çok alanda başarılı düzenlemeler yapılır. Tanzimat Meclisi'nin ardından ise Directoire Hükûmeti kurulur. Meşhur Napolyon Bonapart, askeri başarılarına bu dönemde başlar. Directoire Hükûmeti'nin ardından Napolyon'un önderliğinde Consul Hükûmeti kurulur. Bu hükûmet Napolyon'un adeta bir krallık icra ettiği dönem olur. 1804 senesinde ise Napolyon krallık tacını başına alır. Bu dönem ise Napolyon'un imparatorluk devri olur. Napolyon imparator olduğu dönemde yalnızca Fransa'nın değil bütün Avrupa'nın hükümdarı konumuna gelir. Napolyon'un bu kadar güç kazanması diğer Avrupa devletlerini huzursuz eder. Napolyon'a karşı birleşen Avrupa devletleri Napolyon'u Leipzig'de yenilgiye uğratır. Bu vakanın ardından Napolyon istifa ederek Elba Adası'na çekilir. Ancak daha sonra tekrar Fransa'nın yönetimine gelir ve işte bu ikinci imparatorluğu yalnızca yüz gün sürer. Napolyon Waterloo Muharebesi'nde büyük bir bozguna uğrar ve Saint-Hélène Adası'na sürgün edilir. Ahmet Midhat Avrupalı devletlerin saldırısının Fransa'ya değil doğrudan doğruya Napolyon'a yönelik olduğunu vurgular. Ahmet Midhat, tarihinde Fransa krallarının hemen hepsinin iyi-kötü tarafları ve zaaflarına değinse de Napolyon'a karşı böyle bir tutum sergilemez. Olabildiğince

objektif anlatır, objektifliğini kaybettiği yerde ise daha çok Napolyon'un tarafındadır. Napolyon'dan sonra Fransa'ya On sekizinci Louis, On altıncı Charles ve Louis Philippe hükûmet eder. Daha sonra ise İkinci Cumhuriyet ve İkinci İmparatorluk ve günümüze kadar gelen Üçüncü Cumhuriyet devirleri yaşanır.

Din: Ahmet Midhat ilk olarak Fransa'nın coğrafyasına ait verdiği bilgiler bölümünde Fransa'da devletçe ve milletçe tanınan ayinin Katolik ayini olduğunu belirtir.

Fransa bölgesine yerleşen ilk millet olan Gauleler önceleri doğa olaylarına inanç sergilerken Druidlerin etkisiyle hayali bir Tanrı'ya da ibadet etmeyi öğrenirler.

Hristiyanlığın Alp Dağları'na yayılması Milad'ın ikinci asrında gerçekleşir. Gaule bölgesinde ilk kilise Lyon memaliğinde inşa edilir. Hristiyanlık Gaule ülkesine İzmir şehrinden yayılmaya başlar. Hristiyanlık ilk yayılmaya başladığı dönemde bu dine geçmiş kişiler oldukça eziyet çekerler. Çünkü hem Druidler hem de Roma putperestleri Hristiyanlığın yayılmasını engellemek amacıyla bu dine geçenlere işkence ederler. Bu yıllarda pek çok papaz da katledilir. Roma'nın Hristiyanlığa geçmesiyle Druidler Gaule bölgesinden çekilir. Böylece Hristiyanlığın intişarı artar.

Hristiyanlığın Fransa'da resmi din olarak ilan edilmesi bölgeye gelen Franklar döneminde gerçekleşir. Merovingien krallarından Clovis, Wisigothlardan Hristiyan bir prenses olan Clotilde ile izdivaç eder. Clotilde evliliği boyunca Clovis'yi Hristiyanlık dinine çekmeye çalışır. Franklar bu yıllarda Odin mezhebine bağlıdır; ancak Clotilde'in teşvikleriyle Clovis Hristiyanlığa sempati duymaya başlar. Clovis'in Hristiyanlık dinini seçmesi ise Almanlarla yapılan bir savaş sırasında gerçekleşir. Clovis savaşta zor durumda kaldığı bir an Clotilde'in Tanrı'sına eğer kendisini muharebede galip çıkarırsa Odin'i terk ederek Hristiyanlığı kabul edeceğini söyler. Savaşı her nasılsa Franklar kazanır. Bu vaka üzerine Clovis askerleriyle birlikte Hristiyanlık dinine girer. Ahmet Midhat bu tarihi 496 senesi olarak verir. Clovis'in Hristiyanlığı kabul etmesi Roma'nın da desteğini sağlamasına vesile olur. Hristiyanlığın resmi din ilan edildiği bu tarihten sonra din ve papazlar Fransa siyaseti ve toplum hayatında daha kuvvetli, güçlü bir konuma gelir. Kralların hükumeti adeta papazlar elinde bir oyuncağa döner. Kişinin dinden çıkarılması ve lanetlenmesi anlamına gelen aforoz Fransa krallarının başını çok

ağrıtan bir mevzudur. Bu aforozdan ilk olarak Clovis'nin torunu Caribert nasibini alır. Caribert'in Meroflede isimli rahibe ile izdivacı kendisine aforozu getirir.

Fransa'daki Hristiyanlığın kuvveti Endülüs Emevileri'nin İslam'ı yayma çabalarında da ortaya çıkar. Papazlar halka İslam'ı kötüleyecek söylemler içerisine girer. Kiliseleri ateşe veren Charles Martel halka da bunları Müslümanların yaktığını söyler. Böylece Fransa bölgesinde İslam'a duyulan sempati engellenmeye çalışılır. Din, Fransa'da önemli bir güçtür. Krallar halkın gözüne girmek ve papazların teveccühünü kazanmak maksadıyla meşhur Haçlı Muharebelerine ve İslam topluluklarına karşı muharebelere girişirler.

Charlemagne İslam ve Tatarlar üzerinde kazandığı başarılarından ötürü Papa tarafından Avrupa'nın İmparatoru, Hristiyanlığın hâmisî ve Mesih'in vekili ilan edilir. Aforoz belasına uğrayan bir diğer kral da İkinci Robert olur. Robert akrabasından Bertha isimli bir prensesle evlendiği için Papa tarafından aforoz edilir. Ahmet Midhat, bu yıllarda aforozun toplumsal hayatta çok büyük etkiye sebep olduğunu belirtir. Aforozlu bir kral halkın gözünde pis ve melundur. Robert'in aforozu uğramasının ardından iki uşağından başka herkes Robert'in sarayını terk eder. Taassup o derece ileridir ki Robert'in yemek yediği kaplar bile yakılıp yıkılır. Robert bu aforozdan ancak Bertha'yı boşayarak başka biriyle izdivaç etmekle kurtulur. İkinci Philippe de aforozu uğrayan krallardandır. Ancak Philippe'in halkın sevgisini kazanmış olması ona halkın nefretini getirmez.

Dokuzuncu Louis başarılı Haçlı Muharebeleri sebebiyle Roma kilisesi Louis'i takdis ederek azizler zümresine katar.

Dördüncü Philippe dönemi, Fransa krallarının kiliseler ve papaz takımıyla mücadeleye giriştiği yıllardır. Papa Sekizinci Bonifacio, din adamlarının ve kendi nüfuzunu bir kat daha artırmak ve Avrupa krallarının tamamına hükmetmek azmine düşer. Papa'nın bu emeline karşı çıkan Philippe, Avrupa krallarını da papa aleyhinde isyana teşvik eder. Papa ve Philippe arasında yaşanan bu gerginlik sonucu Papa Philippe'in küfrünü ilan eder. Philippe bu vaka üzerine en şiddetli generallerden oluşturduğu orduyla papaya saldırır. Papa Bonifacio, bu karışıklık sırasında vefat eder. Philippe de Fransa papazlarından flaman isimli kişiyi Papa nasb eder. Ahmet Midhat

Philippe’i vaktini Papa’yla mücadele ve onun verdiği lanet hükmünü kaldırmaya çalışmakla geçirmese çok başarılı olacak bir kral olarak niteler.

Jeanne d’Ark isimli tarihi kişilik de Fransa’da dinsel bir rivayete dayanan vakadır. Jeanne d’Ark kendisinin aktardığına göre Hz. Meryem’i rüyasında görür. Hz. Meryem Jeanne d’Ark’ı Fransa’yı İngiltere saldırılarından kurtarmakla görevlendirilir. Jeanne d’Ark Pas de Calais Boğazı’nı İngiltere’den kurtarmayı başarır.

Orléans Hükûmeti dönemi Fransa’nın Protestan-Katolik mücadelelerine sahne olduğu yıllardır. Özellikle Dokuzuncu Charles’ın dönemi bu mücadelelerin en sert yaşandığı dönem olur. Charles, annesi Catherine de Medici’nin vesayetindedir. Catherine de Medici, etrafını saran koyu Katoliklerin teşvikiyle Protestanlara karşı çok sert uygulamalara girişir. Charles’dan sonra gelen dördüncü Henri de çocuk yaşta olduğundan yönetim yine Catherine de Medici’nin elinde kalır. Meşhur Saint Barthelemow Katliamı da işte bu Henri döneminde Medici’nin isteği ve yönlendirmesiyle gerçekleşir. Bu katliamın uygulanmadığı birkaç eyalet dışında Fransa’da ne kadar Protestan varsa tamamı bir gecede katledilir. Katolik-Protestan mücadeleleriyle başlayan Orléans Hükûmeti yine bu mücadelelerle sonlanır ve Bourbon Hanedanı dönemi başlar.

Bourbon Hanedanı dönemi Katolik-Protestan mücadelesinin sonlandığı dönem olur. Kral dördüncü Henri Edit de Nantes başlıklı beyanname ile Protestan ayinini resmen tanır ve onlara birçok ayrıcalık da sağlar. Bourbon Hanedanı mezhep savaşlarına sahne olan son dönem olur. Katolikler birkaç isyana daha girişse de başarılı olamazlar. Fransa’da mezhep savaşları tamamen olmasa büyük çoğunlukla ortadan kalkar.

Siyasi Hayat: Fransa’da siyasi hayat oldukça farklı merhalelerden geçmiştir. Fransa’da kurulan ilk devlet teşkilatı Mérovingienlere aittir. Mérovingienlerde bir devlet meclisi bulunmayıp ülke mutlak monarşiyle yönetilmiştir. Fransa’da 427 yılında başlayan Mérovingien hâkimiyeti 706 yılında Carolengien Hanedanlığı’nın kuruluşuna dek devam eder. Mérovingien Hükûmeti’nin ilk önemli kralı Clovis olur. Mérovingienlerde ülke hükümdar ve oğullarının ortak malıdır, anlayışı hâkim olup kadınların hükûmet etmesi de yasaktır. Clovis’nin vefatında ülke oğulları arasında bölünür. Paris, Soisson, Orléans ve Metz oğullar arasında paylaştırılan eyaletlerdir. Bu

durum Clovis'den sonra bir gelenek halini alır. Mérovingienlerde başlayan maire du palaislik geleneği sonrasında kurulan devletlerde de devam eder. Selçuklu Devleti'ndeki atabeylik vazifesi şeklinde olan maire du palaislikte devletin başında bir kral olmasına rağmen kralın otoritesi zayıfladığında maire du palaisler güçlü bir konuma gelmektedir. Mérovingien Hükûmeti'nde de böyle olur. Kralların otoritesi zayıfladıkça maire du palaislerin kuvveti artar. Mérovingienlerin son maire du palaisi Charles Martel'dir. Kraldan daha güçlü hale gelen Charles Martel kral unvanını almasa da ülke yönetiminde söz sahibi olur hatta Mérovingien krallarını bile bizzat kendisi atamaya başlar.

Mérovingien Hanedanı'nın sonlanmasıyla kurulan Carolengien Hanedanlığı'nın kurucusu Charles Martel kabul edilmektedir. Ancak hanedanlığa isim veren kişi Pépin le Bref'dir. Carolengien Hanedanlığı da Mérovingienler gibi mutlak monarşiyle yönetilir. Bu hanedanlığın sonlanmasıyla ise Capétiens Hanedanı kurulur.

Capétiens Hanedanı Robert le Fort soyundan gelen Hugh Capet tarafından kurulur. Hugh Capet de daha farklı bir vesayet anlayışına giderek sağlığındayken oğlu Robert'ı Fransa'ya ikinci bir kral ilan eder.

Capétiens Hanedanlığı'nın sonlanmasıyla kurulan Valois, Orléans ve Bourbon hanedanlıkları birbirinin devamı şeklinde kurulan hanedanlıklardır. Bourbon kralı On altıncı Louis döneminde Convention olarak isimlendirilen meclis toplanır ve kral Louis'nin idamına karar verir. Krallığı lağveden meclis, Cumhuriyet'i ilan eder. Cumhuriyet idaresiyle 1793 senesinde kurulan Tanzimat Meclisi 1795'e kadar varlığını devam ettirir. Tanzimat Meclisi'nde başlayan görüş ayrılıkları ve Tanzimat'ın adeta tepeden inme baskı ve zorlamayla ilan edilmesi kurulan meclisin kısa süreli olmasına sebebiyet verir.

Tanzimat Meclisi'nden sonra kurulan Directoire Hükûmeti 1795 senesinde göreve gelir. Ancak bu hükûmet de varlığını ancak dört yıl sürdürür. Directoire Hükûmeti Tanzimat Meclisi'ne benzer bir Beşyüzler Meclisi ve beş nefer de Directoire'den oluşan bir meclistir. Bu meclis 1799 senesinde Napolyon tarafından ortadan kaldırılır. Napolyon, Directoire Hükûmeti'nde beş neferden biri olan Sieyès'i de yanına alarak Consul Hükûmeti'ni kurar. Consul Hükûmeti de Directoire yönetimine benzeyen bir idaredir. Ancak bu hükûmette Napolyon yetkilerin çoğunu kendinde toplamıştır. Beş yıl görev yapan Consul Hükûmeti de Napolyon tarafından lağvedilir.

Napolyon 1804 senesinde idareyi tamamen eline aldığı imparatorluk hükûmetini kurar. 1815 senesine kadar devam eden Napolyon'un İmparatorluğu'nun ardından On sekizinci Louis, Onuncu Charles ve Louis Philippe hükûmetleri dönemi yaşanır. Fransa'da 1848 senesinde cumhuriyet yönetimi tekrar Fransa idaresini ele alır. 1852'ye kadar devam eden bu cumhuriyet yönetiminin ardından kısa süreli bir imparatorluk devri daha yaşanır. 1870'de kurulan üçüncü cumhuriyet ise Ahmet Midhat'ın eserine hitam verdiği tarihe dek devam eder.

Görüldüğü üzere Fransa'nın siyasi hayatı tarih boyunca birçok değişiklik göstermiştir. 1795'e kadar yaşanan krallık hükûmetleri uzun yıllar görev yapsa da Tanzimat Hükûmeti'nden sonra Fransa'nın siyasi hayatı Ahmet Midhat'ın eseri tamamladığı yıla kadar bir türlü durulmamıştır.

Ahmet Midhat'ın Fransa'ya Bakışı: Ahmet Midhat, *Kâinat* serisinde yer alan Fransa Tarihi'nde öncelikle Fransa bölgesinde Franklardan önce uzun yıllar yaşamış olan Gaule halkını anlatır. Ahmet Midhat, Gaule halkını oldukça cengâver bir millet olarak niteler. Gaule halkını anlatırken aktardıkları Türklerin yaşam şekliyle benzerlik gösterir. Gaule halkı savaşçıdır, misafirperverdir, ete ve yemeğe düşkün olup savaşçılık hayatlarının vazgeçilmez bir unsurudur. Ahmet Midhat buna sebep olarak bağımsızlıklarına düşkün olmalarını gösteririr. Zırh giymek dahi Gaule milletinde bir korkaklık göstergesi olarak kabul edilmektedir. Kadınlar eş seçmede dahi özgürdür. Ancak Gaule halkının çok tanrılı bir inanca sahip olması Türklerden ayrılan bir yönüdür.

Gaule halkının Roma tahakkümüne girmesi ve barbar kavimlerden Frankların bölgeyi istila etmesi üzerine Fransa bölgesi bugün ismini dahi bölgeye vermiş olan Frankların eline geçer. Franklar da Gaule halkından aşağı kalır cengâverlikte değildir. Ahmet Midhat Frank milletini ve uygulamalarını beğenmektedir. Savaşçı oluşları, çalışkanlıkları, imar ve şehircilik alanında gerçekleştirdikleri iraatlar, güzel sanatlara meyilli oluşları, hatta yapmış olukları kanunnamelerin birçoğu Ahmet Midhat'ın takdirine şayan uygulamalardır. Ancak hazinenin dolduğu zamanlarda Franklarda görülmeye başlayan safahat âlemlerine şiddetle karşı çıkar. Bu türlü uygulamaların halkın nefretini kazanmaya sebep olduğunu ve frankların ahlakını düşürürerek, teembelliğe sebebiyet verdiğini kaydeder. Görüldüğü üzere Ahmet Midhat bir tarih kitabı olan eserinde dahi ahlakçı ve eğitici üslubundan vazgeçmez.

Ahmet Midhat eserindeki birkaç vaka haricinde tarihini anlattığı Fransız milletinin tarafındadır. Bu istisna vakalardan biri de İslam orduları ile yaşanan muharebelerdir. Bu muharebeler en şiddetli halini Charles Martel zamanında alır. Charles Martel Fransızlarda İslam’a karşı artan muhabbeti durduramayınca yaptığı hile ile İslam ordularının mağlubiyetine sebebiyet vermekle kalmayıp İslam’ın Avrupa ve Fransızlar arasında yayılmasının da önüne geçer. Ahmet Midhat’ın bu vakayı anlatırken kullandığı ifadeler ve İslam orduları hakkındaki övgü dolu sözleri Ahmet Midhat’ın bir tarih kitabı kaleme alsa da din ve milliyet söz konusu olduğunda istemeden de olsa taraf tuttuğunu göstermektedir.

Fransa kralları içerisinde Ahmet Midhat’ın takdir ettiği savaşlarla ülkeler fetheden krallar değil, askeri alandaki başarısını ticaret, eğitim, matbaa, sanayi, tarım ve medeniyet gibi alanlarda yaptıkları çalışmalarla destekleyen krallardır. Bu krallar içerisinde bilhassa Charlemagne’ı başta sayar. Capétiens krallarından Louis le Gros’yu da komün usulünü getirmesi sebebiyle takdir eder. Ahmet Midhat belki de Fransa krallarının en büyüğü olan Napolyon’u da övmekten çekinmez. Napolyon’un askeri başarılarına ve çalışkanlığına hayrandır. Napolyon’u bir harp afeti olarak tanımlayan Ahmet Midhat’ın Napolyon’da eleştirdiği ise kuvveti arttıkça kibrinin de artmasıdır. Ancak Napolyon’u anlattığı satırların geneline bakarsak bunda eleştiriden ziyade övgünün daha ağır bastığını görürüz.

Ahmet Midhat İfade-i Umumiye başlıklı bir nevi kendi eserinin ve Fransa tarihinin değerlendirmesi olan bölümde Fransızların askeri kuvvet olarak kendilerinden daha güçlü kimseyi görmediklerini belirtir ve bu düşüncelerinde de haklı olduklarını ifade eder. Vatan ve milletleri yolunda varını yoğunu ortaya koymaktan da çekinmeyen bir millettir Fransa.

Ahmet Midhat eseri kaleme alma sebebini *Kâinat* külliyatı için kaleme aldığı mukaddime⁹ dile getirir. Ahmet Midhat’ın amacı tüm dünya devletlerini içerisine alan büyük bir tarih kitabı vücuda getirmektir. Girişte de dile getirdiğimiz üzere kitabının büyük bir tarih serisi olan “*Univers*”den çeviri olduğunu reddeder. Ahmet Midhat bu

⁹ Adı geçen mukaddimenin künyesi :

Ahmet Midhat, *Kâinat: Mukaddime*, Kırk Anbar Matbaası, İstanbul 1299, 80 s.
Mukaddime hakkında tezimizin *Giriş* kısmından bilgi alınabilir.

kitabın varlığından çalışması sırasında haberi olduğunu ve “*Univers*” i de yararlandığı kaynaklar arasına almakla beraber eserin birebir bir tercüme olmadığını ifade eder.

Çalışmamızla Ahmet Midhat’ın henüz yeni yazıyla yayınlanmamış *Kâinat* külliyyatındaki *Fransa* kitabının metin ve incelemesi gerçekleştirilmiştir. Çalışmamızın tarih ve edebiyat alanlarında çalışan kişiler ile Ahmet Midhat Efendi ve eserlerine ilgi duyanlar için yararlı olacağı görüşündeyiz.

KAYNAKÇA

- Ahmet Midhat, *Kâinat: Mukaddime*, Kırk Anbar Matbaası, İstanbul 1299, 80 s.
- Ahmet Midhat, *Zeyl-i Kâinat-Fransa*, Kırk Anbar Matbaası, İstanbul 1292, 326 s.
- Ahmet Midhat Efendi, *Cellât- Esrar-ı Cinâyat* [Hazırlayanlar: Nuri Sağlam, Ali Şükrü Çoruk], Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000, 439 s.
- Bainville, Jaques. *Fransa Tarihi*, Tercüman: Hüseyin Cahit Yalçın, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1938, 314 s.
- Devellioğlu, Ferit: *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*: Hzl. Aydın Sami Güneyçal, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1993, XIX+1195 s.
- Enginün, İnci. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, 943 s.
- Gökçek, Fazıl “Letaif-i Rivayat Hakkında”, *Küllerinden Doğan Anka : Ahmet Mithat Efendi Üzerine Yazılar*, Dergah Yayınları, İstanbul 2012, s. 94-116
- Kayabaşı, Özlem, “Ahmet Midhat Efendi'nin “Karnaval” Romanını Tahlil Denemesi”, *Turkish Studies*, Cilt 6/4, 2011, s. 659-670.
- Okay, Orhan. Ahmet Midhat Efendi'nin Hayatı, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 1, İstanbul, 1989, s. 100-103.
- Price, Roger, *Fransa'nın Kısa Tarihi*, Çeviren: Özkan Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, 471 s.
- Redhouse, Sir James W: *A Turkish and English Lexicon*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2006, s.2224
- Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2007, 1574 s.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 2003, s.566
- Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011, 2523 s.
- Yazım Kılavuzu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2012,584 s.

EK 1: FRANSA

[KIRK ANBAR İLAVESİ]

TARİH GÖZÜ

ZEYL-İ KÂİNAT

FRANSA

SAHİBİ

MEHMED CEVDET

**İLK DEFA OLARAK BÂB-I ÂLİ CADDESİNDE KIRK ANBAR
MATBAASINDA BASILMIŞTIR.**

İSTANBUL

1292

FRANSA

Kâinat'ımızda ittihaz etmiş olduğumuz usul veçhile Fransa ülkesinin ahval-i tarihiyesini zikr ve hikâyeye başlamazdan mukaddem ahval-i coğrafyası hakkında hulâsaten bazı malumat ita edeceğiz. Ancak Fransa ülkesinin ahval-i tarihiyesi misillü ahval-i coğrafiyyesi dahi defaâtle inkılaba uğramış olduğundan biz burada hâl-i hazırını hikâye edeceksek de yine o aralık coğrafya-yı kadimesine dair dahi bazı izahatler itası zaruri görünmüştür.

FRANSA ÜLKESİ'NİN İCMAL-İ AHVALİ

(Coğrafiyesi)

Fransa Ülkesi, Avrupa kıtasının garp tarafında [3] olup ancak mevkii 46 derece 20 dakikadan 51 derece, 5 dakika arz-ı şimaliye kadar mümtedd olarak hâlbuki Avrupa'da şimale bundan daha yakın olanlar bulunduğu cumhur-ı coğrafiyyun indinde Fransa düvel-i vustadan addolunmuş ve garb tarafından bed' ile Avrupa haritası üzerinde en evvel Fransa'ya tesadüf edildiğinden ülke-yi mezkûr düvel-i garbiyyenin birincisi ittihaz edilmiştir.

Ülke-yi mezkûr şimal-i garbi cihetinden Manche Denizi ve garp tarafından Bahr-ı Muhit-i Atlasiyye'nin Gascogne Körfezi ve cenup cihetinden Akdeniz ile muhât ve kara cihetine gelince şimal tarafından Belçika ve Prusya ve bazı Hükûmât-ı Almanya ve şark tarafından Almanya ve İsviçre ve İtalya ve cenup tarafından dahi İspanya ile hem-huduttur. İngiltere ülkesi Fransa'nın en yakın komşusu olup arada yalnız Pas de Calais denilen ve Şimal Denizi ile Manche Denizi arasında bulunan bir boğaz-ı hadd-i fâsıl düşmüştür.

[4] Fransa'yı muhât olan denizlerin sevhili oldukça müteaddit ve muntazam bulunduğu cihetle sair bazı sevhil gibi ol kadar körfezler ve cesim limanlardan mahrumcadır. Şimal cihetinden Manche Denizi, Seine Körfezi'ni teşkil ederse de bu körfez açık bir şey olduğundan içinde gemiler barınamaz. Fakat mezkûr körfeze mansıp olan Seine nehri mansıbında güzel bir liman teşkil eder. Mezkûr körfezin cenub-ı garbî semtinde bir Saint Malo Körfezi vardır ki o dahi açık bir şey olup derununda Saint Michel ve Saint Brieuc koyları bir dereceye kadar liman ittihazına salihdirler. Bunun dahi garb cihetinde Brest Koyu vardır ki âlâ limandır. Bunun cenup tarafında kâin Douernenez Koyu daha geniş bir körfezciiktir. Fransa'nın cihet-i garbiyesini boylu

boyuna ihata etmiş olan Gascogne Körfezi kendisine Bahr-i Fransa namı verilmiş olmasından dahi anlaşılacağı veçhile pek büyük ve açık bir şey olup mamafih bu körfezde âtide zikr olunacak Garonne [5] ve Loire Nehirleri'nin mansıbı ve mürebbiyan ve Vaillant vesaire limanları mevcuttur. Akdeniz tarafında dahi Marseille ve Toulon limanları Fransa'nın en meşhur limanlarındandır. İşbu körfezlere ve limanlara küçük büyük birtakım enhar ve dereler dökülmekte olup ancak Fransa'nın en cesim enharı dört nehridir ki birincisi Rhin Nehri olup ülkenin vasat-ı şarkiyyesinden cenuba doğru cereyanla Akdeniz'e mansıp olur. İkincisi Garonne Nehri olup ülkenin cenup cihetinden bed ile şimal-i garbiyeye doğru cereyan ederek Gascogne Körfezi'ne doğru dökülür. Üçüncüsü Loire nehridir ki ülkenin vasat-ı şarki taraflarından garp cihetine doğru gelerek Atlas Denizi'ne karışır. Dördüncüsü Seine Nehri olup kezalik ülkenin vasat-ı şarkiyyesinden gelerek garp tarafından Manche Denizi'ne mansıp olur.

Bu nehirlerin cümlesi seyr-i sefâine kabildirler. Bundan mukaddem Rhin Nehri ile Mousse nehrinin birer ciheti dahi Fransa enharından addolunur ise de 1871 senesinde [6] Fransa ile Almanya arasında zuhûr eden muharebe üzerine Alsas-Loren eyaletleri Almanya'ya intikal etmesiyle bu nehirler dahi mezkûr eyaletler ile beraber Almanya'ya ilhak edilmiştir. Yine seyr-i sefâine kabil olduğu halde ikinci derecede addolunan enhar ise bahr-i Manche'a mansıp olan Somme ve Arguenon ve Bahr-i Atlasa akan Vaillant ve Gascogne Körfezi'ne karışan Charente ve Dordogne ve Adour ve Akdeniz'e karışan Aude ve Hérault ve Dar nehirleriyle bazı enhar-ı cesimeye karışan Yonne ve Marne ve Arpan [...] Douarnenez vesairedir.

Bahusus bu nehirlerin gayet cesim ve musanna cetveller vasıtasıyla birtakımı yekdiğerine ilsâk edilmiş olduğundan Fransa içinde nehirden nehre bir büyük mürâsele tariki vardır.

Fransa'nın ortaları büyük dağlardan hâlîdir. Cenup cihetinde İspanya ile Fransa arasında hadd-ı fâsıl olan Pirene dağları büyük bir silsile-i cibal olduğu gibi şark hududu üzerinde kâin Jura ve Alp Dağları dahi [7] cibal-i cesimeden maduttur. Şimal-i şarki tarafında kâin Vosges dağları ikinci derece cibalden madud olur. Fransa sevahilinde İngiltere ve İsveç kadar cezâir yoktur. Atlas Denizi'nin teşkil eylediği Gascogne Körfezi'nde birkaç cezâir-i sagire bulunup yalnız Akdeniz'de kâin Corsica Adası oldukça cesim bir adadır.

İşte hudud ve sınırı ve coğrafiyye-i tabiiyyesi şöyle muhtasıran zikr olunan Fransa ülkesinin şimal-i garbindan cenub-ı şarkiye doğru tûlu 1064 kilometre ve bu nisbetle arzı dahi 964 kilometredir ki ind-el hesap hesap bizim Rumeli ülkesi kadar ancak olabilir. Lakin nüfusu bir rivayete göre otuz altı milyona takarrüp eder ki Avrupa-yı Osmanî nüfusundan iki kat ziyade demektir.

Fransa'nın payitahtı Seine Nehri üzerinde ve ülkenin şimal-i garbiyyesinde vâki Paris şehridir. Bundan sonra şimal-i şarkî cihetinde vâki Metz şehriyle Paris'in cihet-i cenubunda ve ülkenin vasat-ı şimal-i [8] garbisinde ve Loire Nehri üzerinde vâki Orléans ve onun dahi cihet-i cenubunda ve ülkenin vasat-ı garbiyyesinde vâki Angoulême ve Rhône Nehri üzerinde ve kıtanın vasat-ı şarkiyyesinde kâin Lyon şehirleri Fransa tarihince en ziyade ehemmiyet alan şehirlerdir.

Ülke-yi mezkûrede sakin olan Fransız milletinin pek kadim tarihler rivayetince pek az mertebede sair milletlerle karışıklığı var ise de el-yevm Avusturya ve memalik-i Osmaniyyede olduğu gibi Fransa'da milliyet ve kavmiyyet ihtilafları olmayarak cümlesi millet-i vahdetten ibarettir. Milletçe ve devletçe tanınmış olan ayin-i Katolik ayinidir. Lakin bir hayli Protestan ve bir miktar Yahudi dahi serbestçe icra-yı ayin edebilir.

Avrupa kıtası içinde olan memaliğinden başka Fransa'nın kıtaât-ı sâirede dahi müstemlekâtı var ise de onlar ait oldukları kıtalarda zikr olunacaktır. Lakin Corsica Cezîresi Avrupa cezâirinden madût [9] olmakla yukarıda tayin olunan Fransa hududu içinde dâhildir.

FRANSA TARİHİ'NİN TAKSİMAT-I ESASİYYESİ

Tarih yazan bir muharririn en ziyade suubet çektiği şey tarihinin ebvâb ve fusulünü taksim kaziyyesidir. Fransa tarihi ise ebvâb ve fusulünü taksim hususunda muharriri en ziyade it'âb eden tevârihin birincisidir.

Âlemde tarihi en çok yazılmış millet Fransa milleti olup nazargâh-ı mütâlaamızda bulunan tevârihin cümlesi taksim-i ebvâb ve fusulde bir başka ciheti iltizam eylediğine ve hâlbuki hiçbirisi bizim *Kâinat*'ımızın bundan mukaddem sebkât eden ciltlerinde iltizâm eylediğimiz suret-i taksimeye tevafuk etmemekte bulunmuş olduğuna binaen biz Fransa tarihinin suret-i taksimini dahi evvelki ciltlere tatbik etmeğe mecburiyet gördük. Rusya Tarihi'nden ziyade müşkilât çekeceğimiz der-kâr ise de asıl

maksat-ı [10] fusul ve ebvâbı vukuatın inkıtâ'ıyla hâsıl olan mufassallardan ayırıp taksim etmek olduğuna göre çekilen müşkülâtı göze aldirmek lazım geliyor.

İmdi vukuat-ı meşhûdesine nazaran Fransa tarihini esasen dört bâba taksim etmek lazım geliyor. Birinci bâb Fransa'nın mebdeinden yani tarihin ıtlâ'ı yetdiği bir zamandan bed ile 752 tarihinde Mérovingien Hanedanı'nın hitam müddetine kadar olan vukuatı câmidir. İkinci bâb tarih-i mezkûrdan bed' ile 987 tarihinde hitama eren Carolengien Hanedanı'nın hitam-ı müddetine kadar sebkât eden vukuatı şamildir. Üçüncü bâb tarih-i mezkûreden bed' ile 1793 senesinde Fransa'da Tanzimat ilan olduğu zamana kadar Capétiens Hanedanı'nın müddet-i hükûmetlerini beyan eder. Dördüncü bâb ise 1793 senesinden zamanımıza gelinceye kadar Fransa'nın görmüş olduğu inkılabâtı mutazammındır.

Bâlâda zikr olunan ebvâb-ı erbaadan birincisini üç fasıla taksim eyledik. Birinci fasılda Fransa'nın [11] bidayet-i ahvalini zikr edeceğiz ki miladın 427 senesinde Mérovingien Hanedanı'nın teşekkülüne kadar vuku bulan hâlâtı gösterir. İkinci fasılda tarih-i mezkûrdan bed' ile Clovis'in tarih-i vefatı olan 511 senesine kadar güzêrân eden hususâtı zikr edeceğiz. Üçüncü fasıl Fransa'nın müteaddit prensler altında suret-i inkısamını hikâye eder ki birinci bâbın nihayetine yani 752 tarihine kadar varır.

İkinci bâb-ı fasıl üzerine taksim iktizâ etmeyip üçüncü bâbı dört fasıla taksim eyledik. Birinci fasıl Capétiens Hanedanı'nın bidayet-i teşekkülünden 1328 tarihine kadar bir düziye suret-i hükûmetlerini hikâye eder. İkinci fasıl tarih-i mezkûrede Valois Hanedanı'nın dahi hükûmetine karışarak 1498 tarihine kadar güzêran eden hâlâtı gösterir.

Üçüncü fasıl tarih-i mezkûreden başlayıp 1589 tarihine kadar Orléans Hanedanı'nın devam-ı hükûmetini hikâye eder.

[12] Dördüncü fasıl ise tarih-i mezkûrda Bourbon şubesinin hükûmete vaz'-ı yed etmesiyle bâbın nihayetine yani 1793 tarihine kadar bu şubenin devam-ı hükûmetini beyan eder.

Dördüncü bâbı on fasıla taksim etmek lazım geliyor. Birinci fasıl Fransa'nın ilan-ı tanzimat edişini hâvidir an 1793 ila 1795. İkinci fasıl «Directoire» denilen idarenin suret-i vaz' ve devamını mutazammındır an 1795 ila 1799. Üçüncü fasıl «Konsül» denilen idareyi hikâye eder an 1799 ila 1804. Dördüncü fasıl büyük

Napolyon'un imparatorluğunu hâvîdir an 1804 ila 1815. Beşinci fasıl, on sekizinci Louis' nin zamanını beyan eder an 1815 ila 1824. Altıncı fasıl üçüncü Charles'ın zamanını hâvîdir an 1824 ila 1830. Yedinci fasıl Louis Philippe'in müddet-i hükûmetinden bahseder an 1830 ila 1838. Sekizinci fasıl Fransa'da ikinci cumhuriyetin ilanını mutazammındır an 1838 ila 1852. Dokuzuncu fasıl Fransa'da ikinci imparatorluğun müddetini beyan eder an 1852 ile 1870. [13] Onuncu fasıl Fransa'da üçüncü cumhuriyetin ilanı ile şimdiye kadar devam eden ahvali mebnidir an 1870 ila ...10

İşte Fransa Tarihi'nin taksimat-ı esasiyyesi şundan ibaret olup ancak daha birtakım ahval-i fevkalade araya girerek taksimatını nevamâ ihlal etmek lazım gelmiş ise de ahval-i mezkûre ayrıca bend-i mahsuslarıyla tefrik olunarak bu taksimat muhafaza kılınmıştır.

BİRİNCİ BÂB

FRANSA'NIN MEBDE'İNDEN MÉROVİNGİEN HANEDANI'NIN HİTAM-I
HÜKÛMETLERİNE KADAR AN ...¹¹ İLA 752.

BİRİNCİ FASIL

FRANSA'NIN BİDAYET-İ AHVALİ ZİKRİNDEDİR

AN SENE ... İLA SENE 427

Tafsil- Fransa'nın tarih-i kadim lisanında ismi “La Gaule” [14] memaliği diye zikr olunur. İşbu Gaule memaliği vaktiyle birtakım akvam ve kabail miyanında taksim olunmuştu ki adetleri üç dört yüzü tecavüz eder idi. Ancak bunlar esasen üç komite münkasım idiler.

Bu üç kavmiyyetden birincisine “Celte” yahut “Gallia”denilir ki millet-i merkume an asıl Asya-yı vustâ ahalisinden olup kim bilir milattan ne kadar evvel Yunanistan'ın birinci ahalisi bulunan “Pelasgi” ve Avrupa-yı Şarkî' ye münteşir olan “Slav” kavmi gibi bunlar dahi Avrupa içine hicret etmiş ve gitgide kıtanın ta muntehâ-yı garbına kadar gitmiştir.

¹⁰ 1870 senesinden nihayetinin bilinmediği bir tarihe işaret eder.

¹¹ Başlangıcı bilinmeyen bir zamandan 427 senesine kadar.

Gallia ve Celte isimleri lafz-ı müşterek olmayıp Asya'dan gelen muhacirin-i mezkûrenin asıl isimleri “Celte” ve içlerinden bir taifenin ismi “Gallia” olması maznundur.

Her ne ise bu taife Fransa'nın mûntehâ-yı hudud-ı garbisine geldiği zaman karşı tarafında Britanya cezîresini görüp oraya dahi muhacir göndermiş ve ta İrlanda'ya kadar varıp birleşmiştir ki bu hâle göre İngiltere' nin dahi birinci ahali bunlar demektir.

[15] (İngiltere sayfa 15 müracaat) Hatta el-yevm İngiltere'de Gallia memaliği diye yâd olunan memleketin ismi bunlardan kalmış olması bedihîdir. Zira lisanlarından bile bir hayli lügât ve kelimât el-yevm ahali-i mezkûre indinde müstameldir.

Yukarıda zikr olunan üç kavmiyyetden ikincisi “İber” yahut “Vask” olup Celte tائفesi geldiği zaman bunları Gaule memaliği içine mûnteşir olmuş buldular. Tetkikat-ı tarihiye ile anlaşıldığına göre millet-i merkume zaten Afrika-yı şimali halkından olarak evvela Sebte Boğazı'nı mürur ile İspanya'ya ve ba'de Pirene Dağları'nı ubûr ile Fransa kıtasından cenup taraflarına yayılmıştır.

Akvam-ı sülaseden üçüncüsü “Belgae” yahut “Kemiriş” denilen halk olup bunlar sonradan “Hou”[?] nam reislerinin sevkıyla Rhin Nehri'ni geçerek Gaule memaliğinin şimal taraflarına mûnteşir oldular ki el-yevm Belçika'nın Avrupalılar lisanında “Belgae” denilen halkı bunların ahfadıdır.

[16] Bu üç kavmin ve bunların dahi mûnkasım oldukları kabailin işbu muhaceretleri öyle suret-i muntazamada vuku bulmuş bir şey değildir. Daima yek-diğeriyle muharebe ede ede yayılmışlardır ki bu muharebât-ı medide ve mütetâbia hakkında tarihince malumat-ı mefkûd değil fakat azdır.

Fenike ahali-i meşhuresi sanayi-i bahriyede olan kuvvetleri cihetiyle Akdeniz'in ekser mahallerini ticaret tarikıyla seyr-ü seyahet ederek bade muhacirlerini dahi irsal eyledikleri sırada bunlardan bir fırka Akdeniz'e dökülen Loire Nehri mansıbı civarına gelerek içerilere doğru yayılıp gitmiştir.

Onlardan başka eski Yunan milletine mensup Rodos halkı dahi gelip Marseille şehrini bina eylediler.

Celte ile Belgae halkı her ne kadar an asıl ayrı ayrı birer kavmiyyete mensup iseler de bunların adât ve ahlakı ve kıyafetleri hemen yek-diğerinin aynı demek

olduğundan ahali-i mütecâvire bu iki milleti birbirinden fark etmeyerek ikisini bir addederlerdi. Yunanlılar ve Romalılar [17] ise Gaule memaliğinde bulunan halkın hiçbir sınıfını diğerlerinden ayırmayarak hepsini bir tanıyorlar idi. Zira ahali-i mezkûrenin şecaat ve bahadırılığı hep bir mikyasa olduğundan Romalılar nazarında “Gaule” demek şecaat ve cengâverî mübeyyen manasını bir lafz gibi telakkî olunurdu. Hatta Roma’nın hayalat-ı şairaneye vücut veren bazı üdebası derler idi ki “Gallia” taifesi yalnız benî beşere karşı muharebe değil âlem-i bâlâya karşı dahi cenge yeltenirler. Esen rüzgâra ok atarlar. Gürleyen bulutlara taş atarlar. Coşkun nehirlerle kılıç çekerler. Ahali-i merkume gayet kahraman meşreb ve fakat ziyadesiyle halîm olup bir köy ahaliyi yek-diğeriyle karındaş gibi geçinir ve içlerinden birisi bir gûne zulüm görecektse onun intikamını almak için cümlesi ittifak ederdi. Ahad-ı nas’ın bir kısmı sakalını kesip ve bir kısmı alabildiğine uzatır ve zâdegân takımı tıraş olur ve bıyıklarını ta dudaklarını örtünceye kadar uzatırdı.

[18] Sofraları bir kurt veya köpek derisinden ibaret olup yedikleri hemen yalnız ete münhasır idi. Etin en yağlı parçalarını en bahadır kahramanlara takdim etmek âdet idi ki sofrada iki bahadır bulunacak olsa böyle ikramın mucib olacağı şerefi birbirine terk edemeyerek nihayet kanları bahasına satın almağa kadar vardıkları sahâyif-i tevârihte münderiçtir.

Hânelerine bir misafir geldiği zaman sair barbar milletler gibi bunlar dahi birer zarar etmemekten başka misafiri hüsn-i kabul ve it’âm ederler idi. Ancak misafir yemek yemedikten sonra hâl-hâtır sormayıp taâmdan sonra nereli olduğunu ve ne için geldiğini nereye gideceğini sorarlar idi. Bu hâl şayet gelen misafir düşman ise yemek yemeden bırakıp gitmemek için olduğu zannolunur.

Gauleler o kadar davalı adamlardır ki ekser ziyafetlerde öteki beriki kendilerinin medh ü senâsı hakkında nutuklar irâd ettikleri sırada diğer taraftan [19] itiraz vuku bulur ise bu hâlden dolayı o kadar şiddetli kavgalar zuhur ederdi ki zaten kendileri ölümü hiçe saydıklarından birbirinin canına kadar kastederlerdi.

Kendilerinin elvâna pek ziyade merakları olup rengârenk elbise giymek indlerinde en büyük azâmet sayılarak herkes omuzlarındaki apoletlerin enva-yı elvânı derecesinde müftehir olur idi.

İstimal eyledikleri kalkanlar eshâbının boyu kadar uzun olmak şart idi. Herkes kalkanının tezyini yolunda olanca himmetini sarf eder idi. Çünkü kalkanlar yalnız âlet-i müdafaa olmayarak bir nevi süs ve ziynetten madûl olmakla hiçbir vakitte ellerinden düşmez idi. Başlarına giydikleri miğferler sair milletlerin cümlesinden güzel idi. Bazıları miğferleri üzerine boynuz gibi sivriler yapar ve bazıları kuş ve sair hayvanât resimleri nakşederlerdi ki bu hal Almanya’da hâlâ mevcuttur. Muharebelerinde veyahut sayd u şikârlarında [20] iri boruları acı acı çalmak adetlerinden idi. Bazıları cenkte zırh giyerler idiyse de aglebi zırh giymek korkaklığa haml ederek ayıp görürler idi. Bunların kılıçları gayet enli yüzlü ve iki el ile istimal olunur espadonlardır.

Gauleler bellerine gümüşten ve daha zenginleri altından kemer sararlar ve silahlarını bu kemerlere asarlar idi. Kullandıkları esliha içinde eski Acemlerin gürz dedikleri demirden mamul dikenli topuz dahi var idi.

Muharebât-ı vâkıada sair milletler gibi bunlar dahi iki at koşulu bir nevi cenk arabaları istimal ederler idi ki her arabada bir arabacı ve bir cenkçi bulunur ve cengâver her nevi eslihayı araba içinden istimal eder idi. Yalnız kılıca davranmak lazım gelir ise arabadan inip o zaman da mutlaka hücum sureti gösterirler idi. Arabân-ı Bedeviye gibi esna-yı muharebede en dilaver olan meydana çıkıp karşı taraftan [21] davet etmek âdeti Gaulelerde dahi vardır ki düşmanı tahrîs etmek için elindeki eslihayı sallayıp oynatmak ve şiddetli naralar atmak, borular çalmak cümle-i âdetten idi. Tamam karşısına bir kahraman çıktığı zaman Araplar gibi “ Ben falan oğlu filanım” diye ta ecdadından bed ile kendisine gelince karşısındaki hasmı kendisini tahkîr ederek o suretle muharebeye koyulurlar, galip mağlubun başını kesip hanesinin bir tarafına asar ve eğer maktûl muteber bir adam ise başını ilanihaye saklar ve maktûlün familyası için başı düşman elinde bırakmak pek ayıp olduğundan derece-i kuvvetine göre ağırlığınca altına kadar verip mutlaka başı kurtarır idi.

Kadınlar koca intihabında gayet serbest idiler. Her kimi isterler ise ona varırlar idi. Ancak çocuklar ta silah istimal edebilmek zamanına kadar babalarıyla beraber taşra çıkamazlar idi. Bir kimse vefat eylediği zaman insandan başka sevgilisi olarak at, silah [22] her nesi var ise birlikte defnederler idi. Bir zaman eşya-yı mezkûreyi ateşte yakmak mutâd iken sonra bu âdet terk olunmuştur. Müteveffanın akrabası birer mektup yazıp cenaze ile beraber defnederler ve müteveffanın bunları okuyacağını itikat eylerler idi.

Gaule milleti mukaddemleri ra'd u berk rüzgâra, coşkun derelere ve taşmış göl velhasıl kuvvet-i tabiata perestiş ederler iken muahharen Druidler bunlara erbâb-ı mütehayyileye dahi ibadet etmeği öğrettiler. Cenk ve cidal rabbine (Haves) ve sanayi ve ticaret rabbine (Toutas) denilir idi. Druidlerin sair ahvali İngiltere tarihinde (sahife 18) yazılmıştır. O sahifeye müracaat olunur ise Gaule milletin usul-i hükûmeti hakkında da malumat olunabilir. Zira Druidlerin Gaule memaliğindeki hükûmetleri Britanya'daki hükûmetlerinin aynı olup şu kadar var ki milattan üç asır mukaddemine doğru sâhib-i nüfuz ve erbab-ı istiklal-i zadegân yani krallar Druidler kadar kesb-i nüfuz etmiş olduklarından bunlara [23] tâbi olmayan Druid'in hüküm ve tesir-i nüfuzları azalmış idi.

Milel-i kadime içinde Gaule halkı kadar cengâverlikte şöhet almış hiçbir millet olmayıp bunlar kostümlerini kılıçlarında arayarak Alp ve Pirene dağlarını aşip İspanya ve İtalya taraflarına müteaddid hücumlar göstermişlerdir. Yalnız bu kadar da değil bunlardan bazı kabileler Tuna sevhiline, Yunanistan'a ve ta Anadolu'ya kadar galibâne akınlar ettiler. Hatta milattan 390 sene mukaddeminde bunlar Roma üzerine dahi hücum ederek o pay-ı tahtı azmi zîr ü zeber ettiler ki Romalılar bu züll-i mağlubiyeti ancak bir asır sonra üzerlerinden atabildiler. Dolabella nam Roma konsülü bir fırka Roma askeri sevkıyla Gaule memaliğinden Sütun kavminin içine girip hanelerini yaktı, mallarını yağma etti. Erkeklerini öldürdü. Karılarını, çocuklarını esir edip sattı hâsılı memleketi yerle yeksan etmeyince çıkmadı. Romalıların galebesi yalnız bununla da kalmadı. Milâdın [24] 225 sene-i mukaddeminde Gaulelerin elli bin nefer kadar bir ordusu Roma pîş-gâhında tarumar olup içlerinden on bin kadarı ancak avdet edebildiler. İşte bu suretle baş gösteren muharebât-ı şedide ve medide devam eylediği müddet Romalılar diğer taraftan İspanya ve Afrika'dan birçok memleketleri zir-i idareleri aralarına almış bulunmakla karadan İspanya'ya kadar bir tarik-i mürasele açmak için Marseille'da bulunan Yunanlılar ile ittifak ederek peyderpey Gaule memaliğinin cenup taraflarını istila ettiler ve bir kere bu suretle tırnak taktıktan sonra yavaş yavaş şimale doğru ilerlemekten geri durmadılar.

Gaule ve Romen gibi iki cengâver millet arasında öyle asırlarca devam eden muharebâtın tafsilatıyla birer birer zikri ol bâbda koca bir kitab-ı mahsus yazmağa muhtaç olup hâlbuki tafsilat-ı mezkûrenin mütalaasında o kadar lezzet dahi alınamaz. Şu kadar diyelim ki muharebât-ı mezkûreye ta miladın 50 sene-i mukaddeminde César-ı Rum hitam vermiş ve Roma Cumhuriyeti'nin Avrupa-yı Şimaliye [25] doğru İngiltere'ye kadar fütuhâtı esnasında Gaule memaliği dahi Roma'nın bir eyaleti hükmünde kalmıştır.

César-ı Rum, Gaule memalîğini taht-ı itaatte tutabilmek için tamamıyla fethedip bitirinceye kadar evvelce zabtolunan mahaller ahalisinden isyan ederek silaha el saldırmış olanların ellerini kesmek gibi pek çok merhametsizliklere ibtida varılmış idiyse de millet-i merkumenin bir kere tamam-ı itaatini gördükten sonra her türlü mezalimi terk ederek vilayat-ı Vouillé hükûmetini yine Gaulelere tevdi' eyledi. Artık hiçbir adetlerine, hiçbir nizamlarına müdahale etmeyip yalnız senevi kırk milyon steris yani yedi milyon sekiz yüz bin Frank kadar bir vergi-i maktû-yı âhz ve tahsil ile iktifa eyler idi.

Gaulelerin ne kadar kahraman olduklarını tanıdık. Bunlar biraz sonra César'ın şecaat ve kahramanısını beğenip kendisine arz-ı hulûs ve sadakat eylediler. César ise öyle bir kahraman milletin vaat eylediği sadakate itimat ederek en ziyade itimada şâyân ordusunu [26] bunlardan teşkil eyledi. César'dan sonra August, Gaule memalîğinde bazı icraat ve tanzimata başladı. Ez-cümle akvâm-ı mevcudenin asabiyyet-i kavmiyesini ihlal etmek için eyaletlerini evvela bir hamur ederek ba'de bi't-tefrik bu suretle birkaç kavmi birbirine katmış oldu. En çok yerlerin isimlerini değiştirdi. Bu tebeddülât üzerine Gaule memalîği dört büyük eyalet ve altmış sancağa münkasım oldu.

Bu icraatten başka Gauleler'i Roma ahlak ve medeniyetine sokmak için birçok Roma familyalarını oraya sevk eyledi. Bunların halkla hüsn-i amiziş etmeleri cümle-i mecburiyetlerinden idi. Bu suretle Gaule halkı Roma terbiyesini bayağı iktisap eylediler. Roma usulünce mektepler açtılar, onların sanayiini öğrendiler. Familyaca terbiyelerini dahi Roma'ya taklit eylediler. Gauleler gibi cengâver bir halkın mutlaka kâr-güzâr olacağı dahi tarife muhtaç olmayıp bunlar bir kere meşâkk ve mesaib-i harbiyeden kurtulduktan sonra artık ziraat ve çobanlığa ve bazı [27] sanayi-i nefiseye o kadar saldırdılar ki o suretle kazandıkları servetin mal, ganimet gibi hâsid ve tamahkârları olmadığından hayrını görmüşler ve memnun kalmışlar idi.

Netice-i kelâm Gaule memalîğinin bütün bütün Roma milletine inkılâbı için yalnız Druidlerin bazı itirazat-ı hafifesinden başka bir mani kalmamış ve ancak Druidler halka eski istiklâl hallerini ihtarla bu istiklâlin yine istirdâdını terviç etmekte bulunmuş olduğundan August merkumların kuvvetini kırmağa kaviyyen azmeyledi. Claude Druidlik aydınları idam ile tahvîf eder idi. Bu suretle kuvvetlerine hayli hâlel geldiği gibi peyderpey intişara başlayan Hristiyanlık ayin-i mezheb-i kadimin bütün bütün izalesine himmet eder idi.

Milâd-ı İsa'nın ikinci asrında idi ki Hristiyanlık ayini Alp dağlarını aşmış idi. Gaule memaliğinde birinci kilise Lion memaliğinde tesis edildi ve şehir-i mezkûr Hristiyanlığın sair mahallere dahi intişarına merkez oldu. [28] Hristiyanlık Gaule memaliğine bizim İzmir şehrinden intikal eylemiştir. Ancak bir yandan Druidlerin teşvikât ve tergibâtı ve diğer taraftan Roma putperestlerinin itirazı münasebetiyle herkes Hristiyanlığın aleyhine kıyam etmekle erbâb-ı din ziyadesiyle zahmet çekerler idi. Seksen kadar papazlardan bazısının Roma'da arslanlar pençesine atılmış ve birtakımının dahi cellatlar eline teslim olunması vâkıa pek müthiş bir şey idiyse de sair âhâd-ı nâsdan dökülen kanlar yanında bu papazların kanı katre bile kalamaz. Bununla beraber intişarı men edilen bir şeyin mutlaka ve hatta daha kolay intişar edeceği kaide-i külliyesi bu halde dahi hükmünü icra eyledi. Çünkü Hristiyanlar ne kadar mevani'e tesadüf edilir idiyse o kadar da münteşir olurlar idi.

Muahharen Hristiyanlık kuvvet bulup da Roma dahi Hristiyanlığa muavenet etmeğe başlamasıyla her taraftan Druidler üzerine hücum ve nerede Druid bulunur ise idam edildiğinden Hristiyanlar gereği gibi rahat [29] ve huzurda kaldılar ve Druidler ses çıkarmamağa başladılar. Gaule memaliğinin bu rahatı bir asır müddet kadar devam eyledi. Ancak Romalılarla bütün bütün kaynaşıp en büyük memuriyetlere kadar nail olduktan sonra dâhilî ve milli bazı muharebeler zuhur eylemeğe başladığı misillü Germania taraflarından German barbarları ve Normandialılar dahi Gaule memaliğini tacize ibtidâr eylemişler idi.

Bu halde taciz dediğimiz şey seneden seneye artar idi. Arta arta muharebe renklerini aldı. Hele Romalıların ahlakı düşüp de idare-i umurda tekâsül etmeye alıştıktan sonra artık mezalim ve taadiyât arttıkça artar ve bu dahi nefret-i ammeyi ve dâhilî ihtilalleri kuvvetlendirdikçe kuvvetlendirir idi. İşte bu hâl gitgide gerek Roma'nın, gerek Gaulelerin kuvvetlerini hiçe kadar indirmiş olmakla encâm-ı kâr şimal barbarları Gaule memaliğini değil hatta Roma'yı dahi zîr ü zeber etmekte hiçbir suûbet görmemişlerdir. [30] İmdi ber-minval-i muharrer Gaule ve Roma memleketini izaç ede ede nihayet zabt ve taksime koymuş olan kabail-i şimaliye arasında "Frank" namında bir kabile Gaule memaliği üzerinde Fransız Devleti'ni teşkil eylemiştir ki âtideki bend-i mahsus mezkûr Fransızlar'ın keyfiyet-i zuhur ve fütuhatını beyan edecektir.

BEND-İ MAHSUS

FRANKLAR

Gaule memaliği dört asır müddet Roma tahakkümü altında kalmış ise de bu müddetin yalnız iki asrı ağız tadıyla geçip diğer iki asrı adeta rezaletle mürur eylemişti. Çünkü Roma'da zulm ve taaddi çoğalarak ve bahusus rüesa ve vükelanın tabiatlarına sefahat gelerek maişet-i sefihaneleri için muhtaç oldukları akçeyi halktan cebr ve zorla tahsil eyledikleri halde halkın terakki-i ziraat ve sınaatlarına asla himmet etmeyerek ve kabail ve milel-i mütecâvire ile cereyan eden muamele-i ticariyelerinde tebaayı [31] kat'an himaye eylemeyerek halk dahi fakr u fâkaya düşmüş idi. Şimal barbarları ve bahusus German taifesi Gaule içine doğru hücum eyledikleri halde ve eski cengâver Gauleler dört asırdan beri çiftçilikle çobanlığa koyularak artık kahramanlığı unutmuş bulundukları cihetle düşmana mukabeleye çıkamaz ve devlet ise lüzumu kadar asker besilemek için hazinesinde kuvvet göremeyerek hatta öteye beriye sevk-i askerle bazı eşkıyayı bile defedemez oldu.

Roma'yı ber-minval-i muharrer bîzar eden German taifesi Milâd-ı İsa'dan iki buçuk asır kadar mukaddeminde Roune nehrinin sahil-i yesarında birleşmişler idiyse de Gaulelerin ve Romalıların şecaat ve maharet-i harbiyeleri baki olduğu müddet seslerini çıkaramayıp oturmuşlar idi. Bu Germanlar iki büyük heyet-i müttefikaya münkasım idiler. Birincisi seviyye ve cinsine mensup olarak cenup taraflarına münteşir olan halk olup bunlara şimal lisanınca (Alman) denilmiştir ki (Mertler) demektir. İkincisi şimal cihetine [32] münteşir olan Saladin ve Scambres ve [...] ve [...] ve [...] kabilelerinin heyet-i müttefikası olup bunlar dahi muahharen (Frank) namını aldılar ki kahraman manasındadır. Ancak Gauleler ve Romenler işbu "Alman" ve "Frank" namlarını pek çok sonra işitebildiler. Hatta bu namları Roma kitaplarında miladın iki yüz kırk birinci senesine kadar kimse görmemiştir.

German taifesi her tarafa akınlar etmiş ise de Frankların muhacem' âtı yalnız Gaule memaliğine münhasır kalmıştır. Miladın 256 tarihinde bunlardan bir fırka Gaule memaliğini aşip İspanya'yı herc ü merc eyledikten sonra Afrika'yı dahi mürûr ederek çöller içinde kaybolup gittiler. 277 senesinde dahi bir fırka Tuna nehri üzerinden Karadeniz sahiline kadar gidip orada birleşmişti. Lakin bunlar orada eğlenemeyerek tedarik eyledikleri küçük küçük gemiler ile İstanbul boğazından geçip Yunanistan ve Anadolu ve Afrika sevahilini garet ve yağma eyledikten sonra İspanya ve Gaule

memaliğinin dahi birçok yerlerini vurarak [33] kırarak yine Rhin nehri kenarına ve hemşehrilerinin yanına geldiler.

Roma İmparatorluğu'nun hâl-i zaafı ve milî-i sâirenin ise kendileri kadar kuvvet ve şecaati olduğu ve bhusus Gaule taifesinin bütün bütün korkak olduğu hakkında o zamana kadar Frankların o kadar malumatı yok iken avdet eden salifü'z-zikr Franklar bu bâbda arkadaşlarına malumat-ı muknia götürdüler. Bu kadar esfâr-ı baîdeye muvaffak olan bir kavmin pek yakın yerlere ne derecelere kadar tasallut edecekleri tafsile muhtaç değildir. Frank taifesi Gauleler ile ne kadar şiddetli cenk etmekte iseler civarlarında bulunan akvam ile o kadar şiddetli hüsn-i imtizac ve ihtilat ederler idi ki bu hâl ile daha 358 sene-i milâdiyyesinde Franklardan bir fırka yavaş yavaş Rhin nehrinin sol tarafına geçip hüsn-i ihtilat semeresiyle Meuse nehrine kadar yayılmışlar idi.

Bunlar intişarda hiç mukavemet görmemiş değildir. Ancak mukavemet gösterenler yalnız Roma orduları olup [34] Franklar bunlara bi'l-mukabele ricata mecbur eyledikten sonra artık ahali-i mevcûde ile ihtilat ve ittifak ederler idi. Maahazâ Gaulelerden Franklara ittifak ve sadakat için ikrar vermiş olanlar muahharen ahdlarını bozarlar ise derecesiz ukubâta duçar olduklarından halk bunlar ile ittifaktan hem memnun ve hem de mecbur idiler. Binaenaleyh bi't-tedric ilerleyerek ve kuvvetleri dahi artarak Romalılar hissedemedikleri halde bayağı onların kuvvetiyle tevazün edecek bir kuvvet peyda eylediler.

Miladın 406 senesine doğru Frankların Gaule memaliği içinde hücumları büyüdü. Radakson nam barbar reisinin iki yüz bin cenkçi ile İtalya taraflarını garet eylediği sırada Suèves ve Alains ve Vandal akvamı dahi Rhin taraflarından ilerler idi.

Bu aralık Frank taifesi işbu şimal muhâciminine karşı durmaya kalkışıp Vandallardan yirmi bin kadarını kılıçtan geçirdiler. Ancak merkurumların müttefikleri dahi yetişmekle Franklar mürurlarına mümanaata muktedir olamayarak [35] barbarlar Gaule memaliğini çiğnedikten sonra İspanya'ya doğru akın etmişler idi. Vandalların arkasından Bourboun denilen taife dahi hücumu başladı. Romalılar bunlara asla mukavemet edemeyeceklerini derk etmekle o zaman Roma İmparatoru bulunan Honorius, Genoa gölünden Rhin nehrine kadar arazi-i vâsiayı Bourbount'lara terk etmeye mecbur oldu. İtalya taraflarına inmiş bulunan Wisigothların reisi olan Alaric, Honorius'un hemşiresi sittiyi izdivaç etmiş olduğundan güya barbarları men edecek ve

İspanya'yı Roma hesabına feth ediverecek idi. Lakin kendisini Barcelona şehrinde suikastla idam etmiş olduklarından yerine geçen Wallia nam-ı reis fütuhât-ı mezkûreyi kendi hesabına icra ederek 419 sene-i miladiyyesinde Loire Nehri'ne kadar Gaule memaliğini kâmilan fetheyledi. Bu hesaba göre Gaule memaliğinin bütün bütün Romalılar elinden çıkmış olmasına hiçbir şey kalmamıştı.

Barbarlar, bu suretle Gaule memaliğine girip de Romalılar [36] bütün bütün izhar-ı zaaf ve fütur eyledikten sonra Frank taifesi artık bu kargaşalıkta bir külah dahi kendileri kapmak lazım geldiğini görmüş olduklarından bunlardan Salian nam kabile 428 senesinde Chlodio nam reislerinin riyasetleri altında olarak kıyam ve huruç eylediler ki 428 tarihinde Théroutanne ve Cambrai taraflarını istila etmişlerdir. Romalılar sair barbarlardan ziyade Franklara ehemmiyet vererek bulduklarını katlederlerdi binaenaleyh onlar dahi nerede bir Romalıya rast gelirler ise katlede ede Somme eyaletine kadar ilerlediler.

İşbu Fransız milletin esası bu tarihte mûmâ-ileyh Chlodio'nun himmeti sayesinde kurulmuştur. Vâkıa bazı müverrihler Fransız milletin vâz-ı esası olmak üzere Faramun nam-ı zatı tayin ederler ise de bunun vücudu mevhum olduğu zannolunur. Zira Fransa'nın ibtida-yi tarihinden suret-i sahîhada malumat veren Gregoire de Tours, mûmâ-ileyhin ismini kâle almamıştır. Frank taifesi [...] nam mahalde Romalıları menkûb [37] ederek mevkı-i harbe birlikte götürdükleri arabaları dairen madar dizip Romalıları oradan pek bait kıyasıyla Chlodio'nun hemşiresini tezevvüc eden bir reisin izdivâç cemiyetini icra ederler idi. (Çünkü onlar Araplar gibi kadınlarını dahi mevkı-i harbe birlikte götürürler idi.) Herifler vahşiyane nagamat ile dağları inlettikleri ve barbarcasına rakslar ile yerleri sarstıkları esnada Oitepus nam Roma generali bir fırka-i kâfiyye ile bağdeten hücum ederek cem' iyeti tarumar eyledi. General-i mûmâ-ileyhin hücumu o kadar şiddetli idi ki Franklar için silaha sarılmaya vakit kalmadı. Hatta gelini bile kurtaramayıp kâffe mühimmat-ı harbiyeleriyle beraber terk eylediler. Bu vaka üzerine Chlodio'nun çok yaşayamayıp vefat eylemişse de Frank taifesi için kurduğu esas milliyet munderis olmayıp yine baki kaldı. Zira Fransa'da Mérovingien Hanedanı'na ismini yadigâr-ı ebedi bırakmış olan Mérovée derhal zimam-ı idareyi ele alarak bu mağlubiyetin kat kat acısını çıkarmıştır ki keyfiyyet aşağıda ikinci fasılda beyan olunacaktır. [38]

İKİNCİ FASIL

CLOVİS'İN VEFATINA KADAR MÉROVİNGİENLERİN HÜKÛMETİ

AN 427 İLA 511

Tafsil- Fredegar nam müverrihin kavlince yukarıki bend-i mahsusta ismi sebkat eden Chlodio'nun zevcesi bir gün nehir kenarında yıkanır iken bir vahşi canavar üzerine hücumla bayağı bir erkek gibi muamele-i zevciyeyi icra etmesiyle ondan Mérovée hâsıl olmuştur. Ancak bu rivayetin hurafat-ı kadimeden olduğuna kim şüphe eder. Hatta icra olunan tetkikata göre Mérovée'nin Chlodio'nun oğlu olduğunu bile reddediyorlar.

Chlodio'nun zamanında Franklar miyanında hiçbir intizam olmayıp mûmâ-ileyh adeta bunların ser-gerdesi gibi bir şey idi. Mérovée ise bir dereceye kadar nizam ve intizam verip hatta bu sebebe mebnidir ki evlad ve ahfadının irsen câlis-i sandali-yi hükûmet olmalarını Franklar kabul eylediler. Yukarıki bend-i mahsusta beyan edildiği vechile [39] Franklar düğün muharebesinde perişan olup da Chlodio'nun dahi vefat eylediği zaman eğer Romalılar ile edilen muharebede devam edilmiş olsa idi ihtimal ki Fransızların mûmâ-ileyh Chlodio'nun himmetiyle konulmuş olan esas milliyetleri münderis olur idi. Ancak Mérovée akıllılık edip emr-i muharebede müsamaha gösterdi.

Bu aralık Hun taifesi bir barika-i bela gibi şark tarafından zuhur ve bütün mâniaları iktihâm ve ubûr ederek garba doğru yayılmış bulunduklarından (Rusya sayfa 36 müracaat) gayet zaafa duçar olmuş bulunan Roma İmparatorluğu'nu tir tir titretmeye başladıkları gibi gerek Gaule gerek Almanya taraflarında esas hükûmetlerini kurmaya başlayan akvam dahi havfa düşüp, evvelce birbirinin düşmanı iken bu kere cümlesi Hunlar aleyhine ittifak eylediler.

Derken Hunların reisi Attila beş yüz bin kişiden mürekkeb maiyyeti halkıyla Rhin nehri üzerine doğru çekirge gibi yürüyüp geldi ve nehri dahi geçip Orléans [40] taraflarına kadar ilerledi. Bunun üzerine (Rusya sayfa 40 müracaat) Roma asakiriyle Franklar ve sair akvam-ı mütecavire bi'l-ittihad mukabeleten öyle bir hücum gösterdiler ki Attila askerlerinin rub'ı kadarını yere serip bu hal cihangir-i mûmâ-ileyhe hayret vermekle İtalya tarafına doğru çekti gitti.

Hunların şu inhizamında cümleden ziyade Frankların himmeti görölmüş ve bunlar miyânında dahi bizzat Mérovée'nin şecaat ve besaleti tahsin edilmişti. Binaenaleyh Franklar şu himmetleri sayesinde akvam-ı saire miyanında ne kadar imtiyaz kazandılar ise Mérovée dahi Franklar miyanında o kadar sayt ve şöhet kazanıp, krallık gibi ve belki daha müstakil ve daha müstebid bir mevkiye gelmesi ve hatta evlad ve ahfadına dahi hakk-ı hükûmet kazandırması bundan neşet eylemiştir.

Mûmâ-ileyh Mérovée'nin daha sair icraatı olmak tabî ise de onlar yukarıki muvaffakiyetden sonra tarih nazarında şayan-ı kayd ve tahrir görölmemiştir. Yalnız o kahramanın 458 sene-i miladiyesinde vefat eylediğı zikr olunur.

[41] Mérovée'nin vefatından sonra yerine oğlu Childéric geçti. Childéric gayet cengâver bir adam idiyse de şehvetine gayet mail olduğundan Frankların karılarını kızlarını baştan çıkarmağa başlamasıyla herkes kendisinden nefret etmiş ve daha sonraları aleyhine kıyamla mûmâ-ileyhi Théroutanne'a kadar kaçırmış idiler.

Mûmâ-ileyh fîrar ederek memleketinde kalan Cinomend nam sadıkına kendisinin yine avdeti esbabını istihsale çalışması hususunu tavsiye edip mûmâ-ileyh dostu dahi bir altını ortasından keserek yarısını Childéric'e vermiş ve yarısını dahi kendi yanında alıkoyarak her ne zaman bu yarım altınını gönderirse o zaman memleketine avdet etmesini krala tavsiye eylemişti.

Childéric Théroutanne'de kral bulunan Basina nam zatın zevcesini baştan çıkarıp eğlenmekte olsun öte tarafta Franklar Aetius nam Roma generalini davet ve ona itaat eylediler.

Childéric'in dostu Cinomand ise Franklar [42] içinde eski krallarına muti kalan birkaç kişi ile baş başa vererek Frankları yine Childéric tarafına celb etmeye çalıştı idiyse de Franklar cevap-ı red vermekle beraber Aetius'a itaatten vazgeçmeyip onunla beraber Wisigothlara karşı muhaberata dahi gittiler. Nihayet 464 senesinde Aetius vefat etmekle o zaman Franklar eski kralları Childéric'e teveccüh gösterdiklerinden Cinomand ma'hûd yarım altınını krala göndermiş ve Childéric dahi vatanına avdet eylemişti. Grégoire de Tour nam müverrih-i kadim der ki Childéric memleketine geldikten sonra Théroutanne'da muarefe peyda etmiş olduğu Kraliçe Basina dahi geldi. Childéric ne için geldiğini mezbureye sordukta "Senin şecaat ve kifayetin beni hayran eyledi. Bunun için geldim. Eğer denizlerin öte tarafında bile senden şecî senden bahadır

adam olduğunu haber almış olsa idim oraya kadar gider idim” cevabını verdi. Kral, mezbure ile izdivaç ederek üç nefer kızı ve bir oğlu oldu ki oğlu [43] Clovis namıyla kendisine halef olmuştur.

Roma-yı Garp İmparatorluğu inkırazından sonra sâlef-üz-zikr Aetius’un oğlu Syagrius Gaule memaliğinde babasının taht-ı idaresinde kalmış olan yerlerde kendi hükûmetini ilan eylemiş idiyse de Childéric buna o kadar ehemmiyet vermeyip ahir ömründe German akvamına mensup oldukları halde Frankların Gaule memaliğince nail olageldikleri muzafferiyete rekabet eden Almanlar’ın burnunu kırmak farz olmuştu.

Mûmâ-ileyh Childéric 481 senesinde vefat eylediği zaman oğlu Clovis on beş yaşında bir delikanlı olduğu halde makam-ı kraliyeye geçti ki güya tabiat-ı maslahat Frank kavmini gerçekten bir büyük millet ve bir muntazam devlet haline koymak için Clovis gibi bir muktediri öyle genç yaşta mevki-i hükûmete getirdi.

Fransa makam-ı riyasetine geçtiği zaman karşısında durabilecek yalnız Bourgognedian kavmiyle Wisigothlar var idi ki bunlardan Bourgognedian kavmi [44] Gundobad ve Godça zeyl-i nam reislerinin kumandası altında oldukları halde Loire nehriyle vaki ve Durance arasında olan araziye ve Wisigothlar dahi ikinci Alarius nam krallarının idaresi altında olarak Fransa’nın cihet-i cenubunda kâin Aqutaine eyaletiyle İspanya’ya doğru Pirene dağlarının öte tarafına kadar mahalleri istila etmişler idi. Clovis’in taht-ı idare-yi itaatinde bulunan Franklar yalnız Salian denilen kabile olup hâlbuki Gaule memaliğine girebilmek için yolu üzerinde kendisine mûti olmayan diğer bazı Frank kabileleri var idi. Clovis kuvvet-i mevcudesini bunları ezmeye sarf etmekten ziyade onların kuvvetini dahi kendi kuvvetine zamm etmek tarikini ehemm görmüş olduğundan Ben-Bagor ve Calaris Chilberk ve Siège ber-nam sergerdeleri taltif ile daire-i itaatine aldıktan sonra bir büyük ordu ile Gaule memaliğine girmiştir. En evvel karşısına gelen kuvvet Romalıların yalnız bir lafızdan ibaret kalmış olan Soisson eyaleti olup Franklar eyalet-i mezkûreyi muhafaza eden kuvve-i [45] mevcudeyi bi’s-suhûle bozarak Soisson’a sahip oldular. Gerek işbu Soisson muzafferiyeti gerek sairen bazı muvaffakatiyyeler üzerine henüz yirmi, yirmi bir yaşına varan Clovis’in şan ve şöhreti artmış ve civarda bulunan kabail-i müstakile bayağı endişeye düşmüştür. Binaenaleyh rûûsa-yı mahalliyeden ve Romalılaşmış olan Gallialılardan Orléans nam kimesne Clovis’ye te’yid-i intisap için Bourgognedianların kralı bulunan salif-üz-zikr Gundobad biraderzadesi Clotilde nam kızı Clovis’ye almak için vesatet eyledi.

Mûmâ-ileyha Clotilde Chilperic nam kralın kızı olup amcası merhum Gundobad babasını katleylediği zaman bütün hanedanı halkını kılıçtan geçirdiği esnada kendisiyle validesini ve iki karındaşını katlden affederek hapsedmiş ve fakat Clotilde'in der-kâr olan hüsn ü cem' alata hürmeten kendi sarayında beslemekte bulunmuş idi. O zamanlar Hristiyan ayini henüz layıkıyla Gaule memaliği içine münteşir olmamış bulunduğundan amcası ve hatta babası [46] dahi ayin-i kadime taptıkları halde mücerred validesinden aldığı telkin üzerine Clotilde Hristiyanlık ayinini muhafaza eder idi. Orléans Clovis tarafından sefaretle Clotilde'i talep eyledikte Frankların kralı gibi barbar bir herife kız vermek cesaret olunur bir şey değil idiyse de kendi öz karındaşının canına kıymış olan Gundobad birader-zadesinin bir barbarın pençe-i kahrında paralanmasından endişenâk olmayacağı der-kâr olduğundan şayet Frankların hücumundan tahaffuza bir medar olur hülyasıyla Clotilde'i Clovis'nin yed'ine teslim eylemekte tereddüt eylemedi.

Franklar Gaule halkı gibi Druid ayinine tâbi olmayıp Odin mezhebine zahib idiler. (Danimarka sayfa 14 müracaat) Binaenaleyh Clotilde Clovis'ye varmak için yalnız kendi ayinine ilişilmemesini şart koymakla iktifa eyledi.

Clotilde genç, güzel, zarif, nazik, sevimli bir kız olup Clovis her ne kadar kaba, zalim, barbar bir şey idiyse de mezbure gibi bir nazik kızın kadr ve kıymetini bilemeyecek kadar [47] ahmak olmadığından hilaf-ı memul olarak zevcesine o kadar hürmet ve riayet gösterdi ki şimdiki zaman zarafet ve medeniyetinde bile bir kocanın karısına bu kadar müsâid davranması tasavvur olunamaz. Hatta Clotilde ilk çocuğunu doğurduğu zaman Hristiyan ayinince vaftiz ettirdiğinde barbar kocasının kahrından havf etmek şöyle dursun müftehir-âne beyan-ı keyfiyet eylemişti. Bu çocuk muammer olamayıp tez vakitte vefat etmekle Clovis o zaman itiraz edip “İşte senin tanıdığın Allah'a emanet eylediğin çocuk böyle vefat eder benim taptığım Allah'a tapmış olsan evladını muhafaza eder idi” demiş ve Clotilde dahi bilâ-perva “Eğer sen de benim taptığım Allah'a tapmış olsan evladını muhafaza eder idi sana olan buğzundan nâşî oğlunu öldürdü” cevabını vermiştir. Yalnız bu münasebet değil daha sair münasebetlerle dahi kocasını yavaş yavaş Hristiyanlığa davet etmeye başlamış idi.

Clovis, yavaş yavaş Hristiyanlığı fena görmez [48] oldu. Onun dahi bir din olabilmesi ihtimalini teslim eder idi. Nihayet Almanlar ile Zülpich nam mahalde açılan muharebede Franklar adetçe pek az bulunmakla fena halde sıkıldıkları zaman Clovis “Ey Clotilde'in Allah'ı eğer beni bu muharebede galip çıkarır isen Odin'i terk ederek

seni kabul ederim” demiş ve nasılsa Almanlar münhezim olarak galebe Fransızlarda kalmıştır. Bu haber Clotilde’e vasıl olunca kocası galibâne avdet eder iken Remi namında bir papaz ile kendisini istikbale çıkarıp kocasından ahde vefa etmeyi talep eyledi. Ve o dahi askere “Asker! Bizim şimdiye kadar taptığımız Allah’ın ne kuvveti var ne kudreti. Gerek Odin gerek Abenisin fani imişler. Bize bu muharebeyi kazandıran Remi’nin Allah’ıdır ki bakidir. Siz de benimle beraber bâkiyi, bî-faniye tercih eder misiniz?” dediğinde barbarlar “Evet biz de Remi’nin ve Clotilde’in Allah’ını kabul ederiz” diye Hristiyanlığı kabul eylediler ki miladın 496 senesi idi.

[49] Clovis’nin Hristiyanlığı kabul edişi, hakkında pek hayırlı oldu. Zira Gaule memaliği içinde ve barbarlar miyanında ne kadar Hristiyan var ise kendi tarafına meyleylediler. Bu ise mücerred Hristiyanlığı kabul edişinden dolayı papazların hüsn-i teveccühünü kazanmış olmak sayesinde hâsıl olmuş bir nimettir. Hatta mûmâ-ileyh Wisigothların üzerine hareket edeceği zaman Roma Şark İmparatoru tarafından kendisine “August” ve “Consul” ve “Patrik” unvanları dahi verilmiştir. İşte ber-minval-i muharrer teveccüh-i umumi kendi lehinde olduğu halde Clovis bir muntazam ordu ile hareket ve en evvel zevcesinin amcası Gundobat’ı mağlup ve perişan eyledikten sonra Gaule ahalisini dahi itaati altına alıp umumen Wisigothlar üzerine yürüdü. Bu muharebede Romalılar dahi Franklara muavin oldukları gibi papaz güruhu daima halkı emr-i muharebede Franklara muavin olmağa teşvik ederler idi. Muharebe-yi mezkûrede Clovis’nin îrâd etmiş olduğu bir nutuk üzerine Franklar Allah’ın inayetiyle Wisigothları ortadan kaldırıp bütün [50] Gaule memaliğini zapt ve ismini “Frank memaliği” yani “Fransa” vaz’ etmek azm-i kavisinde idiler. İşte böyle bir azm-i umumi ile miladın 500 senesinden 507 senesine kadar Wisigothları perakende ve perişan edip yalnız Akdeniz sevhilinden ibaret bulunan ipince upuzun bir dilden maada Rhin nehrinden ta Pirene dağlarına kadar bütün Gaule memaliği Frank memaliği oldu.

İşbu muzafferiyet-i cesime üzerine Clovis Paris şehrini pây-ı taht ittihaz ederek oraya çekildi ve ondan sonra istila eylediği mahalleri itaati altında zapt edebilmek yolunu aramakla meşgul oldu. Garibi şundadır ki mağlup olan halka hiçbir zararı dokunmayıp yine kendi avene ve rûfekasının hükûmete müdahale ve iştirakından kurtulmayı istiklâlinin medar-ı azmi bilmekle Rhin nehrini mürur eder iken ittifak etmiş olduğu yukarıda beyan olunan Sigebert ile oğlu Clodéric ve yine müttefikin mezkûreden Cararic ve Ragnacaire ve biraderi Riquier ve Syagrius nam rüesayı katl [51] ve idam

eyledi ki bunlar oradan gittikten sonra artık Clovis’e rekabet edecek kimse kalmamış oldu.

Maa-hazâ Clovis’nin yüreği yalnız kendine rekabet edebilecek olanları izale ile kalmadı. Muahharen en yakın akrabasına kadar katlettirmişti. Hatta bir gün kâffe-i a’vân ve ensârını yanına çağırıp “Ah ben bedbaht imişim hiçbir hısım ve akrabam kalmadı, pek büyük hata etmişim saltanat dahi hısım akrabayla olur” demiş ise de bu sözleri akrabasına muhabbetten ileri gelmeyip şayet gizli kapalı bir hısmı var ise meydana çıksın da öldürsün mütalaasına mebni idi.

Evâhir-i hükûmetinde Clovis bazı nizamat ve kavanin dahi vaz’ ederek ismini kendi kabilesine nisbetle “*Salian Nizamati*” koydu. Kavanin-i mezkûrede asıl Frank cengâverleriyle millet-i mahkûmenin imtiyazatı muayyen olup ba-husus zevcesi Clotilde’in tavsîtiyle papaz guruhuna verilen imtiyazat dahi münderiç idi. Netice-i kelam Clovis tamam otuz sene kemal-i muvaffakiyet ve muzafferiyet ile hüküm sürdükten sonra 511 tarihinde kırk [52] beş yaşında olduğu halde vefat eyledi ve eski Gaule memaliğini müttehid ve muntazam bir Fransa memaliği olmak üzere terk eyledi ise de kendisinden sonra dört nefer oğulları memalik-i mezkûreyi yek-pâre olarak muhafaza edemeyip taksime koydular. Tafsili aşağıda üçüncü fasılda görülüyor.

ÜÇÜNCÜ FASIL

FRANSA’NIN PRENSLER MİYANINDA İNKİSAMI

AN 511 İLA 752

Tafsil_ Clovis vefat eylediği zaman dört nefer oğlu ile bir de koca Gaule memaliği terk eyledi. O zaman Gaule memaliği tamamıyla Frank memaliği olmuştu. Yalnız Fransa’nın münteha-yı garbında kâin Bretonya namında bir eyalet bazı rüesa-yı askeriye ile bir takım zategânın muhafaza-i müstakilaneleri altında bulunur ve münteha-yı cenub-ı garbisinde kâin Gascogne eyaleti dahi henüz Frankların ayak basmamış oldukları bir yer olmakla müstakilen idare olunur idi. Akdeniz sevhili üzerinde kâin [53] Septimania ve Provence eyaletleri ise zaten Clovis’nin istilasına altına girmemiş ve Rhin nehrinin öte tarafında kâin Frank kabaili dahi beri taraftaki Franklar ile birleşmiş idi ise de yine bir dereceye kadar inhimâkları var idi.

İşte istisna edilen şu eyaletlerden maada kâffe-i Gaule memaliği Clovis'in dört nefer evladı miyanında taksimeye konulup bunlardan Childebert nam oğlu Paris krallığını ihrâz eyledi ki Puvatya ve Perigueux ve Saint ve Bordeaux eyaletleriyle Fransa'nın tekmil şimal-i garbisi demek olan arazi kendisine mülhik idi. Chlothar nam oğlu Soisson eyaletini alıp o dahi Le Mage ile beraber Fransa'nın cenubu demek olan yerleri zapt etmiş idi. Clodomir nam oğlu Orléans şehrini alıp Bourges eyaletiyle beraber Fransa'nın cenub-ı şarkisi demek olan yerleri ve Thierry nam oğlu dahi Metz eyaletini aldı ki [...] ve Auron ile beraber Fransa'nın şimal-i şarkisi demektir.

İşbu taksim her ne kadar ber-minval-i muharrer cihat-ı erbaaya nisbetle münkasım idiyse de cihat-ı erbaa-yı [54] mezkûreye nisbeti ne kadar fena olduğu cüzi bir teemmül ile mülahaza edilecek olsa bu hâlin dört karındaşlar miyanında nasıl bir kanlı muharebeyi müsterzem olacağı anlaşılır idi. Maahaza vukuat kendisini ortaya koymakla teemmüle dahi hacet kalmadı. Şöyle ki:

İşbu dört biraderin büyüğü Orléans kralı Clodomir olup mûmâ-ileyh validesi Clotilde'in teşvikiyle mûmâ-ileyhanın peder ve akrabasını katletmiş olan amcasından ahz-i sâr için amcasının oğlu Sigismund üzerine hareket eylemişti. Evvel emirde merkurum Sigismund kendi eline düşüp katlinden sarf-ı nazarla hapsetmiş idiyse de muahharen merkurumun etbâ'ı olan Bourgognedianlar efendilerini kurtarmak için yine silaha sarılmakla bu halde Clodomir, Sigismund karısını iki nefer çocukları ile beraber bir kuyuya atarak yine düşmana mukabeleye çıktı. Galebe yine Clodomir tarafında kalmış idi. Ancak mağlup düşmanı takip eder iken ordusundan uzakça bir yerde bulunarak etrafını düşman [55] ihata etmiş ve kellesi kesilip teşhir edilmiş olduğundan artık askerinde dahi sebat kalmayarak perakende ve perişan avdet etmişlerdir.

Clodomir vefat eylediği zaman Gondyok nam, zevcesiyle üç nefer çocuğu meydanda kalmış olduğundan maktulün karındaşı Chlothar zaten iki karısı var iken üçüncü olarak mezbureyi dahi almış ve fakat karındaşı maktulün memaliğini pay etmek üzere diğer karındaşı Childebert ile bi'l-ittifak çocukların ikisini öldürmüş ve birisini dahi bir manastıra hapseylemişti ki tarih dahi 524 senesi idi. Clovis'in dört evladından en büyüğü bu suretle ortadan kalktıktan sonra diğer üç nefer karındaşlar ve bunların evlat ve ahfadı yekdiğeri aleyhine muharebata kıyamla 558 senesine kadar Chlothar cümlesine galebe etmiş ve teknil Fransa'yı idare-i vahidesi altında cem' eylemiştir.

Bir aralık Chlothar'ın oğlu Charman bazı müşevviklerin teşvikiyle pederi aleyhine kıyam eylemişti. Bir hayli zaman muharebeden ve pederine galebeden sonra Britanya [56] eyaletine tahassun eylediği esnada babasının askeri yetişip kendisini ahz ü girift eylemiş ve barbar Chlothar ciğerparesi oğlunu zevcesi ve çocuklarıyla beraber cayır cayır ateşe yaktırmıştır.

Aradan bu gaile dahi mündefî' olduktan sonra Chlothar biraz vakit daha hükûmet ederek nihayet gayet şiddetli bir humma ile ölüm yatağına yatınca bir taht için irtikâp eylediği bunca mezalim hatırına gelip ağlayarak "Ah, ne büyük imiş semâvât ve arzın padişah-ı sahib-kırânı ki benim gibi bedbahtları kıvrandıra kıvrandıra gebertiyor" diye bağırmiş ve 561 senesinde elli seneden beri bunca bî-günahın kanlarını dökerek istihsal eylediği tacı, tahtı terkle âzim-i dûzah-ı câvidânî olup gitmiştir.

Chlothar'ın vefatında dahi pederi Clovis gibi dört nefer evladı kalıp bunlardan Chilperic daha babası çekişirken hazinesini zapt ve Paris'de tahassun ile oradan bütün Fransa'yı istila etmek azmine düşmüş idi. Lakin diğer üç nefer karındaşı kendisine meydan vermeyip [57] üzerine hücum ederek bir kura-yı makbule ile taksim-i araziye merkumu mecbur eylemişlerdir. Kura çekildikte Soisson eyaleti merkumun hissesine isabet eylemiş ve Sigebert nam karındaşına Austrasia ve Guntram nam karındaşına Bourgogne, ve Caribert nam karındaşına dahi Paris eyaletleri düşmüş idi.

İşbu dört parçadan yine evvelki taksimdeki Soisson'dur ki ona Aquitaine eyaleti dahi denilir. Sigebert'e isabet eden Austrasia evvelki taksimde Metz denilen kıta olup Guntram'a isabet eden Bourgogne eyaleti dahi evvelki taksimde Orléans kısmına ayrılan yerleri, Paris eyaletleri ise yine evvelki Paris eyaletleri idi. Şu kadar var ki bu defaki taksim eskisi gibi gayr-ı mütenasip olmayıp bazısının yanından kesilip ötekinin yakasına yanmak suretiyle oldukça tenasübü yerinde idi.

Hükûmat-ı erbaa-yı mezkûre hakkında verilecek malumatı ber-vech-i âtî ayrı ayrı birer bend-i mahsus ile vereceğiz.

[58] ZEYL-İ KÂİNAT

(BEND-İ MAHSUS)

PARİS HÜKÛMETİ

Hîn-i taksimde Paris Hükûmeti kendi hissesine isabet eden Caribert, dört karındaşın en büyüğü ve gayet terbiyeli ve hakkaniyet ve adalete hâhişger bir adam idiyse de şehvât-ı hayvaniyyesine dahi inhimaki pek ziyade olduğundan biraz zamandan sonra mehamm umuru mühimsememeğe başladı. Binaenaleyh mer de palais unvanıyla bir takım müsteşarları dairesine alıp umur ve hususat-ı mülkiyeyi bunlara tevdi' ederek kendisi hangi karı tab'ına hoş görünür ise onlarla ıyş u işrete ve zevk ü safaya koyuldu.

Mûmâ-ileyh evvel emirde Ingeberge namında bir karı ile akd-i izdivaç eylemişti. Muahharen bir çuhacı kızını almak için karısını boşayarak çuhacı kızını aldıktan sonra onunla da kanaat edemeyerek yine pespayegândan Kodeşil namında bir karı aldı. [59] Mezbure ile akib-i izdivacında Meroflede namında bir rahibeyi dahi rahibeliği cihetiyle izdivaçtan memnuiyyetine bakmayarak tezevvüç etmesiyle Paris başpapazı kendisini aforoz eyledi.

Eğer kral-ı mûmâ-ileyh daha ziyade yaşamış olsa idi mutlaka kendi havâss-ı bendegânı tarafında bir belaya duçar olması mukarrer idi. Zira kendi havâss-ı bendegânı bile kral cenaplarına intisaptan dolayı familyaca halk beyninde parmakla gösterilmeye başlamış idi. Her ne hal ise zaten ömrü vefa etmeyerek yedi sene kadar hükûmetten sonra 567 senesinde vefatı vukuu bulmakla ve erkek evladı dahi olmamakla memalik-i metrukesi biraderleri miyanında bi't-taksim Paris Hükûmeti namı ortadan kalktı ve hükûmat-ı münkâsıma bu suretle üçe indi.

BEND-İ MAHSUS

ORLÉANS HÜKÛMETİ

Esna-yı taksimde Orléans Hükûmeti uhdesine [60] isabet eyleyen Guntram, dört karındaşın ikincisi olup mûmâ-ileyh sâlif-üz-zikr karındaşı Caribert'in arazisinden kendi hissesine isabet eden miktarıyla memalik-i mevcudesini bir hayli tevessü eylemiş idi.

Bu aralık şark tarafından Lombardialılar ve yukarı taraftan dahi Saksonialılar Fransa üzerine tecavüze başladılar. Zira hangi memlekette tac u taht münâzi' olur ise bu hâl vukuu bulmak tabii hükmüne girmiştir. Ancak Guntram, Mummolus namında bir Roma generalini hizmet-i askeriyesine alarak tecavüz eden a'dâya güzel mukabele gösterdi. Bundan başka gerek haricî gerek dâhilî muharebâtta Guntram'ın ittihaz

eylediği meslek-i politika bi'l-vücûh şayan-ı medh ü sitayıştır. Çünkü mûmâ-ileyh muharebelerden hangisinin ittifakı işine elverirse onunla ittifak ederek “Bâ dü-sitan telettûf bâ düşmenan medara” 12 kaidesine tevfik-i hareketle her halde kendi memleketini mesâib-i harbiyeden emin eder idi.

[61] Aşağıki bend-i mahsuslarda tafsili görüleceği veçhile Metz kralı bulunan karındaşı Sigebert’in idamından sonra Guntram, maktûl merkumun oğlu Childebert’i muhafaza ve himayesi altına almış idi. O aralık babasının Gondebud namında veled-i zinası Aquitaine taraflarında ilan-ı hükûmet etmiş olduğundan Guntram onu dahi bi'l-muharebe ahz u istihsal eyledi. Elhâsıl teşebbüsât-ı vâkıasında yalnız cenub cihetinde kâin Septimanie eyaletine ettiği bir hücumun semeresini göremeyip baki herhalde muzafferata 593 senesine kadar hükûmet edip sene-i mezkûrede vefat eyledi.

Mûmâ-ileyhin vefatından sonra birader-zadesi olup himayesi altında bulunan Childebert, yerine Orléans kralı olmuş idi ki muahharen Mûmâ-ileyh Metz krallığını dahi ihraz edince Orléans ile Metz birleştikten şu suretle aksam-ı erbaa-yı asliye ikiye tenezzül etmiş oldu.

[62] ZEYL-İ KÂİNAT

BEND-İ MAHSUS

METZ HÜKÛMETİ

İşbu Metz Hükûmeti’ne Austrasia Hükûmeti dahi denilir. Hîn-i taksimde eyalet-i mezkûre dört karındaşların en küçüğü bulunan Sigebert’e isabet eylemiş idi.

Germania tarafında bulunan Saksonialılar Fransa üzerine akın etmeye başladıkları cihetle Orléans kralı Guntram onlara karşı muharebeden geri durmadığı gibi diğer taraftan Sigebert dahi 562 tarihinde akıncılara karşı muzafferiyât-ı azmiyeye mazhar oldu. Ancak 568 senesinden sonra mûmâ-ileyh zikr olunan barbarları Bavière taraflarına doğru takip etmeye çalıştığı esnada barbarların eline esir düştü. Barbarların kralı bulunan zat Sigebert’in necabet halini beğenip kendisine bir kevn-i zarar göstermedikten başka muhafaza altında olduğu halde Fransa hududuna kadar [63] gönderip orada dostluğa ve kafadarlığa dair bir mukavele imzasından sonra memleketine göndermesi büyük bir âlî-cenaplık sayılabilir.

¹² Dostlarına karşı mürüvvetkârâne muaşeret ve düşmanlarına sulhkârâne muamele et.

Tafsili aşğıdaki bend-i mahsusta görüleceğı veçhile Sigebert'in diğerkarındaşı olup Soisson kralı bulunan Chilperic, Fredegund nam bir fahişekarısı üzerine teehhül etmiş olduğı Galswintha nam zevcesini, yine fahişei mezkûrenin icbarıyla idam ettirmiş ve hâlbuki madame-ı mezkûre Sigebert'in baldızı bulunmuş olduğundan kendi zevcesinin yani madamenin kız karındaşının icbarıyla Sigebert biraderi aleyhine muharebeye kıyam eylemişti. Ancak fahişei mezbure Fredegund'un mekrine nihayet olmadığından Metz ahalisini bi't-tahrik 575 senesinde biçare Sigebert'i idam ettirmiştir.

Mûmâ-ileyhin idamından sonra yine Fredegund'un hilesiyle oğlu Childebert zindana atılmış idiyse de Austrasia dükkalarından birisi kendisini kurtarıp Orléans kralı [64] Guntram'ın himayesi altına vermiş ve o suretle çocuğun Metz krallığı ilan olunmuştur ki o zaman henüz beş yaşına ancak varmış idi.

Babasının katili demek olan Chilperic hâlâ muharebede devam ededursun Orléans kralı Guntram kendi iki evladının vefat etmesi üzerine yine Childebert'i kendisine evlat ve veliaht etmeye karar vermiş idi. Bu aralık nasılsa çocuğun vükela ve emnası add-i câni bulunan Chilperic ile akd-i ittifak etmiş idiyse de mûmâ-ileyhin vuku-ı vefatından sonra Childebert hazinesini yağma ve payı tahtı bulunan Paris üzerine hücum eyledi. Fakat bir keвне-i muvaffakiyete mazhar olamayarak ba'de yine Guntram ile birleşip hatta Guntram'ın vuku-yı vefatı üzerine yukarıda dahi dinlediğı veçhile Orléans eyaletini dahi kendi idaresi altına almış idi. Ancak bazı müverrihlerin kavline göre kendi validesi ve fakat en doğru rivayete göre yine sâlif-üz-zıkr Fredegund fahişesi tarafından tesmim ile 595 senesinde vefatı vuku bulmuştur.

[65] Sigebert'in vefatından sonra terk eylediğı iki oğlundan da öte asıl kendi memleketi demek olan Metz ve Thierry müteveffa Guntram'dan kalma Orléans tarafına kral olmuş idi. Lakin yine Fredegund fahişesinin entrikaları çocukları yerlerinde rahat bırakmadı. [...] mekr ü hilesi onları dahi araya kaydattı ki tafsil-i keyfiyet aşğıdaki bend-i mahsusda görülüyor.

BEND-İ MAHSUS

SOISSON HÜKÛMETİ

Chlothar vefat eder iken dört nefer evladından Chilperic'in muahharen çekilen kurada hissesine Soisson eyaleti düşmekle oraya kral olmuş idi. Merhum gayet sefih bir adam olup vaktini daima fahişeler ile geçirir idi.

[...] fahişeler miyanında Fredegund nam karısı hüsn ve cermalce nadirü'l-emsal olduğu gibi ve fert-i zekâ ve dirayeti dahi müsellemler idiye de tab'ında olan denaet iktizasınca [66] kuvve-i müfekkiresini can dayanmaz cinayetler yolunda geçirmiştir.

Mezbure biraz müddet sonra krala mülâzemet ile herifi adeta taht-ı kahr-ı tegallübüne alarak emr ü nehyine münkad eylemiş olduğundan saray-ı kralının fuhşiyât ve rezaleti âfâkı tutmuş idi. Metz kralı Sigebert hadd-i zatında uslu akıllı bir adam olmakla ismet ve iffetle be-nam olan Wisigoth kralının kızı Brunhilda ile akd-i izdivaç ettiği zaman etraf ve eknâfda hüsn ü zabtı bir kat daha arttığına Chilperic adeta haset ederek kendisi dahi enzâr-ı nâsta tezkiye-i nefse medar olmak için kral-ı mûmâ-ileyhin diğer kızı bulunan Galswintha'yı talep eyledi. Babası vermemeğe çalıştı. Ancak araya damadı Sigebert'in dahi ricası girerek biçare kızı o sefihe akdeylediler.

Greguare de Tours nam müverrihin rivayetine göre Chilperic, prenses mûmâ-ileyhayı aldığı zaman sarayında Fredegund'dan maada birkaç karısı daha var idi. Lakin Fredegund cümleden ziyade krala tegallüb etmiş olduğu [67] cihetle aradan biraz vakit mürurundan sonra kralı prenesten soğutarak tahkir ettirmeğe başladı.

Biçare prenses kendisini tahkirden muhafaza için babasının memleketine çekilmek istemiş idi. Lakin kocası bed-huy kızın bu azîmetinden gazapnâk olarak biçareyi idam ettirdi.

Karındaşlar miyanında zaten öteden beri münâfese cereyan etmekte olduğu ve bahusus prenses-i mûmâ-ileyhanın Chilperic'e verilmesinde Sigebert tavassut eylemiş olduğu cihetle prensesin idamı keyfiyeti münâfese-i vâkıayı bir kat daha teşdîd eylemiş idi. Metz kralı Sigebert cümleden ziyade bir gazap ve şiddetle Chilperic'den ahz ü sâra kıyam eyledi ki tûl-i müddet muharebelerden ve hatta defaâtle Sigebert'in galebe ve muzafferiyetinden sonra mesele nihayet yine Sigebert'in idamına müncer olmuştur.

Merkum Chilperic'in Mérovée' isminde bir oğlu var idi. Amcası Sigebert katledildikten sonra zevcesi Brunhilda'yı bu çocuk tezevvüç eyledi. Fahişe [68] Fredegund bundan dolayı dahi dil-gîr olarak kocasını oğlu aleyhine de teşvik etmekle biçare çocuk babasının elinden yakayı kurtaramayacağını anladıktan sonra kendi kendisini idam eylemiştir.

Fredegund'un Chilperic üzerindeki tahakkümü o dereceye varmış idi ki kendisinden başka diğer zevcelerden hâsıl olan çocuklarının cümlesini idam etmeyi

krala emreylediği zaman kral yalnız “Evlatlarıma nasıl kıyabileyim” diyebilerek fakat mezburenin icbarıyla yine istediğini yapmağa mecbur olmuştur.

İşte böyle bir karının sevkiyle etmediği fenalık kalmadığı halde icra-yı mezalim eder iken bir gün Paris civarında bir mahale sayd u şikâra gidip akşam avdetinde hayvanından inerken canı yanmış bir biçare, kralı iki yerinden bıçakla yaralayıp katletmiştir ki tarih 584 sene-i miladiyyesidir.

Müverrihler bu suikastın mevrinde ihtilaf eylediler. Bazıları Landeris namında bir herif ile macera-yı fuhşiyatı [69] meydana çıkmış olan Fredegund’un kendi başını kurtarmak için kralın başını kestirmiş olduğunu rivayet ederler. Bazılarıysa mazlume hemşiresiyle kocasının sârı tarafından bu yolda öldürüldüğünü der-miyân ederler. Her ne ise maktül merkurim kimsenin sevmediği bir karabahtlı olmakla o suretle idam edilişi kimsenin teessüfüne mucip olmamıştır.

Kendisinden sonra Fredegund’dan mütevellid dört aylık bir oğlu ikinci Chlothar namı ve validesinin vesayetiyle kral edildi. Bu aralık Orléans kralı Guntram henüz ber hayat olmakla mezbure Fredegund ile düşmanı bulunan sâlif-üz-zıkr bir [...] yukarıda dahi hikaye edilen münafeselerine meydan bırakmayarak asayiş ve istirahatı muhafaza eyler idi. 594 senesinde Guntram’ın vuku-ı vefatı üzerine münafese-i mezkûre yine baş göstermiş ve bir venhud’un oğlu Childebert’in Theodor ve Thierry nam oğulları dahi işe karışarak hele Fredegund geberdikten sonra oğlunun hâli ziyadesiyle yamanlaşmış ve memleketinden ve [70] hükûmetinden değil hatta hayatından bile ümidi kalmamış idi. Nasılsa 614 senesinde Childebert-zadelerin vuku-yı vefatı üzerine merkurim Chlothar tekrar kendisini toplayıp hatta biçare Brunhild’i dahi pençe-i kahrına geçirerek nice kâfir azaplarıyla idam ettirmiştir.

Chlothar zamanının ber-minval-i muharrer bir münafese-i muharebesinden başka vukuatı tarih nazarında layıkıyla tetkik edilmemiş olduğundan ol bâbda biz dahi malumat-ı lâyika veremeyiz. Yalnız merkurim kendisine mutî ve münkad olan kabailden bazı ahaliyi 617 senesinde Lombardialılara terk ve teslime mecburiyet gördüğü sahayif-i tevarihde münderiştir.

624 sene-i miladiyyesinde merkurim Chlothar oğlu Dagobert’i hükûmete müşterek yapmış ve eyalet-i mevcudedden Austrasia’yı kendisine i’tâ etmiş idi. Ancak çocuğunun henüz tecrübesizliğine mebni Saksonialılar Fransaülkesine taarruz etmeğe

başlamış olmaktan nâşî Chlothar bizzat Saksonialılar üzerine varıp tard ve tenkile [71] muvaffak oldu.

Chlothar'ın tarihi vefatı 628 senesidir ki ind-el-hesap merkum beş sene Neustria ve on altı sene dahi Soisson krallığı etmiş demektir. Vefatından sonra Austrasia kralı bulunan oğlu Dagobert derhal Neustria krallığını ilan etmiş idiyse de Aquitaine ahalisi daima Franklardan ayrılmak, müstakil kalmak sevdasında bulunduklarından Dagobert'in biraderi Caribert'i davetle onun krallığını ilan etmişlerdir.

Dagobert bazı dûr-endişâne mütâlaâtla Aquitaine bu harekete açıktan açığa itiraz etmiş idi. Caribert gayet zayıf bir prens olduğundan ne zaman olsa ona galebe edeceğini bildiği cihetle yalnız o tarafların ruhi mesâbesinde bulunan Brodulf nam zatı izale ile iktifa eyledi. Ondan sonra başka bir teşebbüse hâcet kalmayarak tez vakitte Caribert vefat etmekle müteveffanın yerini tutacak olan ikinci Chilperic'i katlederek Aquitaine'yi dahi kabza-i tasarrufuna bi'l-dehâl bu suretle umum Fransa'yı idare-i vahide altında birleştirmiş oldu.

[72] Fransa memaliği Clovis'nin evladı miyanında taksim edildiğinden yani 511 senesinden beri Fransa'da zadegân ve mütehayyizân takımı papazların nüfuzu mücerred kralların sui-i hâl ve idare-i cahilaneleri sayesinde arta arta o dereceyi bulmuş idi ki eğer bir prens bunlara boyun eğmezse makamında temel tutamayacak hale gelmiş idi. Binaenaleyh Dagobert evvel emirde erbâb-ı nüfuzun ser-âmedi Pepin nam zatı Paris'e yani kendi nezdine çağırıp orada muhafazasına dikkat eyledi. Metz şehrinin başpapazı Arnoul nam sahib-i nüfuzu dahi Vosges dağları içinde bir manastıra nefyetti. Ba'de memaliğinin her tarafını seyahatle papazların ve ashâb-ı nüfuzun nüfuz ve itibarlarını kesr etmeğe başladı. Dagobert sair Mérovingien kralları gibi şehvât-ı nefsâniyeye ziyadesiyle mail bir adam olup üç zevcesi ve onlardan maada birçok dahi odalıkları var idi. Fredeger nam müverrih der ki "Odalıklarının adedi o kadar çok idi ki eğer isimlerini yazarak sayacak olsam tarihimı yalnız onların isimlerini [73] yazmakla doldurmak lazım gelir."

Dagobert'in zir-i idaresinde tecem' mu' eden memalik Pirene dağlarından bed ile Alp dağlarına ve bahr-i muhit-i Atlasiyye'den Almanya içinde kâin Bohemya ile Macaristan hududuna varır idi. O zamanlar Fransa birtakım kârbânlar ile Yunanistan ve sair memalik-i şarkiyyede ticaret eder idi.

Bunlardan bir kârbânı o zaman Tuna dağlarında sâkin Vend nam kabile örmüş olmasıyla Dagobert, Lombard ve Alman ve Austrasia cengâverlerini işbu asîler üzerine sevk eyledi. Ancak keysden asker münhezimen avdet eylediği gibi 631 senesinde Vandallardan bir büyük fırka Germania içine hücum ile târâca başladı.

Yine sene-i merkumede Bulgar kabailinden dokuz bin kadar cengâver çoluklarıyla çocuklarıyla huseması bulunan Avarlardan kaçıp Fransa'ya iltica etmiş ve Dagobert bunları Bavièrelılara misafir vererek her birini bir haneye yerleştirmiş idi. Aradan altı ay geçer geçmez Dagobert'in bu kadar kalabalık misafirlerden canı sıkıldığı gibi şayet [74] bunları takip için Avarlar dahi gelir korkusuyla umumunu bir gecede katletmeği Bavièrelılara emrederek onlar dahi hükm-i emri îfâ etmişlerdir ki dünyada bu kadar alçaklık hiçbir millet tarihinin hiçbir sahifesinde görülmemiştir.

Vand akvamı bir kere Germania içine girdikten sonra kolaylıkla iade olunamadı. Hatta ertesi sene hemşehrilerinden birçok cengâveri daha celb ve davetle evvelkinden ziyade nehb ve garete koyulmuş olduklarından Dagobert bu defa Metz pişgâhında bir kuvve-i külliyye tedarik ederek Vandallar üzerine hücum eyledi. Bu hücumda düşmanı biraz gerilemiş idi. Ba'de bir daha mürûrlarına mümanaat hususunu Saksonialılara havale ve hizmetlerine bedel senevî i'tâ etmekte oldukları beş yüz re's inek vergiyi affederek gelip ayş u işretle meşgul oldu.

Hâlbuki Vandallar yine muhâcem'elerinde devam eylediler. Saksonialılar be-hakkı mümanaat ve mukavemetten iğmaz ettikleri [75] gibi Austrasia ve sair rüesası dahi Dagobert'in akdemce kendi nüfuzlarını kırmış olması münasebetiyle hatta Neustria ve Bourgogne taraflarında mûmâ-ileyhe etmiş oldukları muavenetten bile pişmanlık gösterdikleri cihetle bu kere Vandallara karşı onlar dahi gevşeklik gösterdiler. Dagobert bu hâlin sebebini Austrasia ser-âmedanından istisfâr eylemiş idi. Onlar dahi vukuu-yı hâli açıktan açığa beyan etmekten çekinmeyip istiklâl-i idare gayretinde bulunduklarını der-miyân etmeleriyle oğlu Sigebert'i Austrasia kralı unvanıyla Metz'e izâm eyledi ki ondan sonra Austrasia askeri Vandalları tard ve tenkilde kusur etmediler. Sigebert' ten sonra Dagobert'in Clovis isminde bir oğlu daha dünyaya gelmiş ve onu dahi kendi muavenetinde Neustria krallığı himmetinde istihdam etmeğe saklamış idi. Müddet-i ömründe ettiği kazanca muahharen a'mâl-i hasene ile karşı gelmek için Dagobert birçok araziye kiliselere vakfetmek ve papaz güruhu hakkında iltifatla muamele eylemek gibi bazı harekâta mübaşeretle [76] papazlar miyanında iken vefatı vukuu buldu.

Kral-ı merkurum vefatından sonra bir rivayet çıktı ki tuhaf olmasından nâşî burada zikri münasip görüldü. Şöyle ki:

Kendisi bidayet-i hükûmetinde papaz taifesine pek ziyade eza ve cefa etmiş ve nüfuzlarını kırmış olduğu gibi evâhir-i ömründe dahi bunlara riayet ve hususiyle aziz tanınmış olan birkaçına pek ziyade hürmet eylemiş olduğundan vefatından sonra derunlarında henüz kin ve gayzı mevcut olan papazlar kralın doğruca cehenneme götürüldüğünü rüyada gördükleri gibi lütfunu görenler dahi doğruca cennete götürüldüğünü görmüşler ve içlerinde bî- taraf bulunan Stromboli nam papaz ise müteveffayı dört zebani der-zincir ederek cehenneme götürürler iken haklarında hürmet ve ra'betini sebkat etmiş olan azizler kendisini zebaniler elinden kurtarıp cennete götürmüş olduklarını görmüştür. Hatta bu rüyayı aynıyle mezarının taşına hakk etmiş olduklarından elyevm kazara hande-bahş olmakta imiş.

[77] Dagobert'in vefatından sonra büyük oğlu Caribert, Austrasia krallığında kalıp küçük oğlu Clovis henüz dört yaşında bulunduğu halde maire du palaislerin vesayeti altında babası makamına kâim oldu. Evail-i hükûmeti maire du palaislerin birbiri aleyhindeki münafeseleriyle mürûr edip on yedi sene kadar zamandan ibaret bulunan evâhir-i hükûmetinde dahi bir gûne hareket-i seyehatkârânesi görülemedi.

Mûmâ-ileyhin şâyân-ı zikr ü tahrîr icraatı var ise birisi o zamana kadar Fransa içinde bulunan sîm ü zer kralların ve sair ser-âmedanın mezarını tezyine sarf ve israf edilmiş ve binaenaleyh halka meskûkât yüzünden zaruret arz olmuş bulunduğundan yani zikr olunan mezarlarda altın ve gümüşe müteallik ne kadar tezyinat var ise cümlesini zapt ile fukaraya tevzî' etmesi kaziyesidir. Bir de o zamana kadar Fransa'da arabaya binmek yalnız kraliçelere mahsus olduğu halde kralın dahi arabaya binmesi İkinci Clovis zamanında vukuu buldu.

[78] Clovis âhir-i hükûmetinde karındaşı ve Austrasia kralı Sigebert'in vukuu-yı vefatı üzerine yine tek mil Fransa'yı bir idare altına almış yani Austrasia tarafını kendi memalik-i mevcudesine ilhak eylemiş ise de kendisinin dahi ömrü vefa etmeyip iki ay sonra yani 655 senesinde vukuu-yı vefatla talihinin şu yaverliğinden istifadeye vakit bulamamıştır.

Clovis vefat eylediği zaman üç oğul terk eylemişti. Birisinin ismi Chlothar olup Üçüncü Chlothar unvanıyla babasının yerine Neustria kralı ve diğeri Childerik olup

İkinci Childerik unvanıyla amcası Sigebert yerine Austrasia hükümdarı nasb olundu. Üçüncü oğlu Thierry ise henüz beşikte idi. İşbu iki kraldan büyüğü demek olan Chlothar ancak dört beş yaşında bir çocuk olup Childerik ondan daha küçük olmakla her ikisi maire du palais yani saray müsteşarı bulunan birtakım erbâb-ı nüfuzun ellerinde bâziçe-i garaz kaldı. Chlothar on dört sene hükûmet [79] sürdüğü halde kayd ve tahrir şayan hiçbir şeye muvaffik olamamıştır. Mûmâ-ileyhin 670 tarihinde henüz on dokuz yaşında iken vuku-yı vefatıyla yerine kendisinin vasisi gibi bir makamda bulunan maire du palaisi Ébroïn, müteveffanın küçük karındaşı Thierry'yi nasb etmeğe kalkıştı. Ve bu azmini silahla dahi teyid eylediyse de öte taraftan Childerik Neustria'ya gelerek biçare Thierry'yi bir manastırda hapis ile Fransa'yı yed-i vahid-i idaresi altında cem' eylemiş idi. Ancak aradan biraz vakit mürurunda Neustria ser-âmedânına evvelce vermiş olduğu vaadi ferâmûşla a'yânı incitmeye ve papazların nüfuzunu kırmaya başlamış olduğundan ol bâbta verilen nasihatları dahi kabul etmediği cihetle bir gün sayd u şikâra çıkışını hilaf-girânı fırsat addederek suikastla idam eylediler ki tarih dahi [80] 673 senesi idi. Hatta erbâb-ı muhalefet kral-ı mûmâ-ileyhin hamile zevcesiyle çocuklarını idam edip yalnız birisi manastırın birine kaçmış ve tamam kırk üç sene orada imrâr-ı evkatle ta 715 tarihinde İkinci Chilperic unvanıyla meydana çıkmıştır ki keyfiyyet aşağıda mahall-i mahsusunda zikrolunacaktır.

Müteveffâ Clovis'in üçüncü oğlu Thierry'nin biraderi Üçüncü Chlothar vefat eyledikten sonra maire du palaisi Ébroïn vasıtasıyla Neustria tahtına iclâs eylediği halde İkinci Childeric tarafından bir manastıra hapsedildiği yukarıda beyan olunmuş idi. 673 tarihinde Childeric zevcesini evladiyla katleyledikten sonra Ébroïn mûmâ-ileyh Thierry'yi derhal Neustria krallığına ik'âd eyledi ve 680 tarihinde Austrasia ser-âmedânına dahi galebe ederek bu kere umum FransaThierry'nin idaresi altında birleşti. Lakin Austrasia ser-âmedânı muahharen bi't-tekrar âb-ı revana galebe ederek İkinci Sigebert'in oğlu Dagobert'i İkinci Dagobert unvanıyla 674 [81] tarihinde Austrasia'ya kral nasip ettiler. Hâlbuki yalnız bununla dahi kalmadılar. Muahharen Austrasia ser-âmedânı gelip Neustrasia ser-âmedânını mağlup ve makhûr etmekle karabahtlı demeye sezâ olan Thierry'nin ondan sonra 691 senesine kadar devam eden hükûmetini yalnız bir namdan ibaret bırakmışlar idi. Fakat bu muvaffakiyet kral Dagobert'in muvaffakiyeti zannolunmamalıdır. Belki maire du palaislerin muvaffakiyeti idi ki bunlar nihayet 679 senesinde kendi methuları Dagobert'i dahi idam eylediler.

O zamanlar Fransa'da hükûmet yalnız maire du palaislerin elinde olduğundan sâlif-üz-zikr iki kralın yalnız bir lafızdan ibaret bulunan hükûmetleri gibi 690 tarihinde makam-ı hükûmete geçen Üçüncü Clovis dahi 695 senesine kadar adeta bostan korkuluğu gibi bir suretle icra-yı hükûmet eyledi ve tarih-i mezkûrede vuku-yı vefatında yani âhir ömründe ise henüz on dört yaşında bir çocuk idi. Hele müteveffanın yerine geçen [82] karındaşı Üçüncü Childebert hükûmete hemen el uzatamamış gibi bir halde bulunup 711 senesinde vuku-yı vefatına kadar Fransa kıtasının tamamî-yi hükûmeti Pepin Herstal nam maire du palaisin elinde idi.

Ber-minval-i muharrer bostan korkuluğundan ibaret bulunan hükûmdarlık 711 tarihinde mevki-i hükûmete geçen üçüncü Dagobert zamanında bostan korkuluğu halinden de çıkarak adeta çocuk oyuncağına benzemiş idi. Zira merhum Dagobert kendisi on dört yaşında bir çocuk iken sâlif-üz-zikr Pepin Herstal nam mütegalib henüz on altı yaşında bulunan oğlu Theudoald'I kral cenapları maiyyetine müsteşâr ittihaz eylemiş idi! Meşhur Montesquieu der ki "O zaman bir zıll için bir vehmi müsteşâr ittihaz eylediler" Yani yoktan bir krala yoktan bir müsteşâr-ı hass verdiler.

Fransa'nın bir hayli zamanlardan beri çoluk çocuktan ibaret krallar elinde kalması nizam ve intizamını ihlal etmekle halk beyninde güft ü gûlar çoğalmış ise de [83] bu hâl uslu ve akıllı bir krala tâbi olmayı kendileri için mûcib-i mazarrat bilerek fayda ve menfaatlerini birtakım çoluk çocuğu kral unvanıyla kendilerine tâbi etmekte arayan ve bulan maire du palaislerin işine elvermediğinden bunlardan dahi Rainfroi nam zat Üçüncü Dagobert'in vefatından sonra bir manastıra çekilerek kırk yıldan beri papazlar âleminde yaşadığı yukarıda beyan olunan Daniel nam zatı İkinci Chilperic unvanıyla getirdi. 710 senesinde sandâli-yi hükûmete ik'âd eyledi ki Rainfroi'nin bu halden muradı çoluk çocuğa tâbi olmayı istemeyen halka ak sakallı bir kral göstermek idi.

Ancak Chilperic sakalını değirmende ağartanlar gibi gîrûdâr-ı hükûmetten bütün bütün bî-haber olmakla o dahi Rainfroi'nin elinde bir alet-i garaz oldu. Tafsil-i âhvali aşağıda ikinci bâbda mürûr edecek olan Charles Martel bu kral zamanında huruç ve kıyam eylemiş ve eğerçi Rainfroi, kral cenaplarını zorla Charles Martel'e karşı muharebeye sevk etmiş ise de bir iş beceremeyip [84] muharebeyi dahi yüzüne gözüne bulaştırmış idi.

Nihayet yakası dahi Charles Martel'in eline düşüp adeta kral hayatından dahi meyus oldu ise de Charles Martel tasmîmâtını bütün bütün mevki-i icraya koymak için vakt ü zamanın daha bir az müsâadesini beklediğinden yalnız lafzen hükûmet etmek ve bir işe karışmamak üzere Chilperic'in kafasındaki tacı yine kendisine bahşeyledi ki tac-ı mezkûrun bir papaz kalpağı kadar ehemmiyeti kalmadığı halde 720 sene-i miladiyyesine kadar başında gezdirdi gitti.

Merkum Chilperic'in müddet-i hükûmetinde Charles Martel adeta be-hakkın Fransa kralı imiş kadar nüfuz ve istiklal peyda eylemiş idi. Ancak merkumun vefatında yine kendi namına ilan-ı hükûmet etmeyip Neustrasia tarafından icra-yı adalet eder idi. Binaenaleyh 720 tarihinde üçüncü Dagobert'in oğlu Dördüncü Thierry'i hükûmete geçirip 737 senesine kadar da o belalı Fransa tacı onun başında kaldı.

[85] 737 tarihinde Dördüncü Thierry vefat eylediği zaman Charles Martel artık Fransa'yı Mérovingien evladının elinden kurtarmak azmine düştü. Ancak o zaman kral unvanı halk beyninde zâif ve fütur manasıyla telakki edildiğinden unvan-ı mezkûru kendi şanına layık görmediği gibi oğulları Carloman ve Pepin'i dahi bu sui şöhretle meşhur etmek istemeyerek beş sene müddet kadar Fransa tacı kralsız ve kralları demek olan Charles Martel oğulları taçsız kaldı.

Bazı tevarihde 742 tarihinden 752 tarihine kadar üçüncü Childeric namıyla bir kralın daha icra-yı hükûmet eylediğini yazmışlardır. Tevarihin bir takımı dahi bu rivayeti reddeder. Ancak bu haberin sıdk ve kizbini muhakeme etmek için teksir-i sevâda hacet yoktur. Zira merkum ol veçhile lafzen hükûmet etmiş ise bile hükmen etmemiş demektir.

[86] İKİNCİ BAB

CAROLENGIEN HANEDANI'NIN MÜDDET-İ HÜKÛMETLERİ

AN 706 İLA 987

İşbu ikinci bab-ı fasıl üzerine taksim kabul etmeyip bazı mübahis-i mahsusası bend-i mahsuslara tefrik kılınmıştır.

Carolengien-ı Hânedan Fransa kralı unvanıyla hükûmet eden birinci kral Pépin le Bref ise de hanedan-ı mezkûrun asıl vâzi'ı Charles Martel bulunmakla evvel emirde

mûmâ-ileyhin tercüme-i hâlini muhtasıra olsun bir bend-i mahsus suretinde derç etmek lazım geliyor.

BEND-İ MAHSUS

CHARLES MARTEL

Mûmâ-ileyh Charles Martel, Üçüncü Childebert zamanında Fransa'da maire du palais bulunan vâsîi yukarıda birinci bâbın üçüncü faslında sebkât eden Pepin Herstal'in [87] sulbünden 689 senesinde mehd-i şühuda basmıştır. Babası Fransa'da maire du palais unvanıyla adeta müstakilen icra-yı hükûmet eden bir zat olmakla Charles Martel tamam yirmi dört yaşında iken babasının vuku-yı vefatında evladınca nüfuzu kendisine intikal eyledi. Babasının birinci zevcesi bulunan Plectrude ile araları bozularak mezbure nasılsa Charles Martel'i Köln'de zindana attırmış idiyse de Neustria halkı bir karının keyfi için Charles Martel gibi bir adamın zindanda kalmasını tecvîz edemeyerek Rainfroi nam zatı maire du palais intihap eylediler ki bu intihap Charles Martel'in 715 tarihinde mahpusdan kurtulmasını mucip oldu.

Lakin Rainfroi'nin Charles'ı kurtarması kendisine muhabbetinden veyahut onunla ittifakından neş'et etme bir şey değil idi. Neustria halkının Charles Martel'i zindandan kurtarması merkumu maire du palais intihap etmeye tevakkuf etmiş olduğu cihetle gerek onun intihabı ve gerek Charles'ın halâsı hükm-i zaruri idi. Binaenaleyh Charles Martel [88] hapisten çıkar çıkmaz birçok bendegân ve tarafgirânı etrafını aldılar. Rainfroi bu keyfiyetten haberdar oluncaya kadar Charles Martel derhal bir ordu tedarik ederek nüfuz ve kuvveti müessirini ortaya koydu. Rainfroi dahi bazı dükalar ile bi'l-ittifak Charles Martel'in üzerine yürümüş ve evvel emirde galebe dahi eylemiş idiyse de Charles Martel yine kendisini toplayıp Neustria askerini hemen kâmilten kılıçtan geçirdi ve orada ilan-ı istiklal eyledi.

Rainfroi bir tarafta Dagobert'in oğlu Thierry'nin hükûmetini kabul ederek ikinci Chilperic'i manastırdan çıkarıp kral etmekle meşgul olsun. Charles Martel dahi Chlothar nam prens tarafını iltizam ederek bu defa dahi ol vesile ile muharebede devam gösterdi. 717 senesi Mart'ın yirminci günü Charles Martel Les Rues-des-Vignes nam mahalde büyük bir galebeye nail olarak Rainfroi ordusunu perakende ve perişan eyledi. Ve bu galebe üzerine bütün Neustria kendisine tâbi [89] oldu. Gördüğü mağlubiyet üzerine Rainfroi yine yeis getirmemiş idi. Aquitaine dükalarıyla bi'l-ittifak Charles

Martel'in üzerine tekrar kıyam eylemiş idi. Bu esnada Charles Martel Rhin nehri boyuna yayılmış olan Saksonialıların def ve teb'îdiyle meşgul olup onlara galebe eylemiş olduğundan neşe-i galibiyetle sekrân olan askeri bi'l-istishâb gelip Rainfroi'yi dahi bi't-tekrar bozdu ki bu muharebe 719 tarihinde ve Soisson nehri kurbunda vukuu bulmakla hasımasını oradan Loire nehrine kadar takip eylemiş ve Orléans ve Touraine taraflarının altını üstüne getirmiştir.

Gayretini güttüğü yani kendi icraatında bostan korkuluğu ittihaz eylediği Chlothar'ın bu tarihte vefat etmesi üzerine artık Fransa'dan Mérovingien Hanedanı'nın vücudunu kaldırmayı tasmin eylemiş idiyse de bazı ser-âmedânın güft ü gûsundan hazer ederek bu defalık dahi evvelce kendi aleyhine Rainfroi ile beraber hareket etmiş olan İkinci Chilperic'i lutfen kral [90] kabul ederek onun namına icra-yı hükûmet eylemiştir. Bu hal üzerine artık Rainfroi yerinden kımıldanamayarak 720 tarihinde dükalık rütbesiyle Angers tarafına çekildi ve 731 senesinde vuku-yı vefatına kadar orada ikâmet eyledi.

Charles Martel 725 tarihinde Almanya taraflarına bir hücum daha ederek Saksonia eşkıyasını Tuna Nehri'nin öte tarafına kadar sürdü ve Bavière taraflarına kadar araziyi kâmilten zabt ve istila eyledi. Bu muharebeden avdetle Fransa'ya girdiği zaman Saksonialılar yine Fransa'yı tacize başlamakla bi't-tekrar Almanya'ya girmesi lazım gelmiş idiyse de cenup tarafından daha zavallı bir kuvvet kendisini o tarafa celb eylemiş idi. Şöyle ki :

Aquitaine ahalisi daima bir idare-i müstakile altında yaşamak sevdasında bulundukları gibi bir zamandan beri Fransa Hükûmeti'nin çoluk çocuk eline geçmiş olmasından bütün bütün dil-gîr olarak 731 tarihinde Fransa'ya [91] yani Charles Martel'e karşı ilan-ı isyan eylediler. Aquitaine askeri, Loire üzerine doğru yürümüşler idi. Charles Martel bunları oradan püskürtmekle onlar dahi gelip o zaman İspanya içerisinde şa'saa-pâş olan ve seyf-i sarimleri bütün Avrupa'nın gözlerini kamaştırmakta bulunan ehl-i İslam ile ittifak ederek Fransa içerisine bi't-tekrar hücum eylediler. Abd el-Rahman nam kahraman-ı İslam ile Aquitainelulardan mürekkep ordunun ser-askeri olup Perigue ve Puvatia öte taraflarını çalkalayarak daima şimale doğru ilerler idi. Asker-i İslam keserhüm Allahü-Teâlâ ile âhirü'l-eyyâm o kadar kahramanlık o kadar celadet gösterdiler ki Frenk taifesi hayrette kaldılar. Bunlar hangi köy ve kasabayı istila ederler idiyse de öyle Frankların yekdiğeri aleyhinde reva gördükleri gibi katliam

veyahut nehb-i emvali asla reva görmeyerek hatta müttetikleri bulunan Aqutaine askeri âdet-i zâlimaneleri veçhile katliam istedikleri halde onları dahi men ile herkese hiçbir zamanda görmedikleri [92] emniyet ve hürriyeti bahşeylediklerinden ehl-i İslam'ın hüsn-i zann ve şöhreti ta Paris nahiyelerine kadar akseyledi. Hatta nahiye-i mezkûre halkından birçok Frenk kabileleri gelip gönüllü olarak ordu-yı İslamda hidmet ederler ve içlerinden birtakımı din-i İslamı kabul eyledikleri halde şayet nâs beyninde kerâheten kabul ettirildi manası verilmesin diye orduda bulunan ulemâ yine kendi dinleri üzere müstakim kalmaları hakkında nasihat verdikçe “Aman bunlar ne tuhaf adamlar imiş İspanyolları zorla dinlerine soktukları rivayet olunuyor ama bilakis kimseyi kabul etmiyorlar” diye din-i İslam hakkında dahi hüsn-i nazarları arttıkça artar idi.

Ancak Aqutaine dükası leşker-i İslam'ın bir kere istila ettiği mahallerin bir daha kurtarılması mümkün olamayacağını teferrüs etmiş ve Charles Martel dahi birkaç defa muharebâtta İslam'ın gösterdiği fedakârlığa ve maharet-i harbiyyeye nazaran bunlara galebe mümkün olmadığını [93] kestirmiş olduğundan evvelce bunlar birbirinin düşmanı iken bu kere dost olarak ikisi birlikte ehl-i islam üzerine hücum eylediler. Garibi şundadır ki halkın ehl-i İslam hakkında hüsn-i teveccühü ber-kemal olmakla Fransa Hükûmeti'nin mezaliminden bîzâr olanlar ehl-i İslam-ı raiyyet altında yaşamak değil belki hürriyet-i İslamiyye şerefinden müstefid olmak için ordu-yı İslama sadakat etmekten ayrılmayarak yine müttetiken gerek Charles Martel gerek Aqutaine dükası üzerine cenge giderler idi.

Ehl-i İslam'ın tuttuğu meslek âdilane ve gösterdiği harekât-ı dilberâneye bakıldıkça bunların bir suriş-i daimi içinde bulunan Fransa'yı berbat edecekleri hükmolunur idi. Zira Charles Martel ordusunu ne kadar büyütür ise büyütsün İslam için tekrar Endülüs'ten istimdada hâcet olmayıp fevc fevc gelen Frenk gönüllüleri ile kuvvet-i İslamiyye dahi daima düşmanın kuvvetiyle tevâzün eder idi. Binaenaleyh Charles Martel islam aleyhine başka bir vesile-i galebe bulamayıp birçok manastırları [94] ve kiliseleri ateşe yakarak halka “İşte bunları sizin dost bildiğiniz Araplar yaktı. Siz onların şimdiki müsaadetine aldanıyorsunuz ama yarın memlekete tamamiyle sahip olurlar ise sizi dahi İspanyollar gibi Müslüman ederler” diye cühela-yı nâsı İslam aleyhine teşvik eylemeye başladı.

Charles Martel ordusunun İslam üzerine galebesi Puvatya eyaletinde ve Clain Nehri sevahilinde vukuu buldu. Nefs-i Puvatya şehrinden Paris'in arası altı konak

mesafe olup hâlbuki hükûmet-i İslamiyyenin nüfuzu daha ortalara kadar sirayet etmiş olması tabî bulunduğundan şu mikyas ile Fransa içinde nüfuz-ı İslamiyye'nin ne kadar münteşir olmuş olduğu mukayese olunabilir. Puvatya muharebesinde ise ehl-i İslam'ın gösterdiği kahramanlık ve fedakârlık vasfa sıgar derecede değil idi. Bir aralık galebe ve muzafferiyet İslam tarafında kaldığı halde ordu-yı İslam'da bulunan Frenk taifesinin döneklik göstermesi mağlubiyetin sebab-i mahzı [95] olmuştur. Serdar bulunan Abd el-Rahman hemen feda-yı can edinceye kadar çalıştı. Bu muharebelerde Charles'in fevkalade cesareti görülmekle kendisine (Martel) yahud (Martev) lakabı verildi ki “çekiç” manasındadır.

Ehl-i İslam yalnız bir mağlubiyet üzerine Fransa'dan ellerini çekmediler. 737 tarihinde bir hücum daha ederek eğerçi yine mağlup oldular idiyse de Pirene dağlarını öteye geçmeyip ta Rhône nehrine kadar memaliği muhafazada yine sebat gösterdiler. Bunun üzerine Frenkler Lombardialılar ile ittifak ederek gayet cesim bir ordu ile tekrar ehl-i İslam üzerine hücum eylediler ki bu muharebede ser-asker bulunan Ömer şehit olmakla ordu-yı İslam kendilerinin beş misli düşmana ser-askersiz dahi galebe etmek mümkün olmadığını görüp Pirene dağlarını mürûr etmeye mecbur olmuştur.

Hâsıl-ı kelim Charles Martel adeta zamanının büyük Napolyon'u olup hangi muharebeye gitmiş ise gâlibane avdet eylediğinden dördüncü Thierry vefat eylediği [96] zaman artık Fransa'yı kendi hesabına idare edebileceğini kestirip ol veçhile idareye başladı. Kendisi kral unvanını almadığı cihetle bazı dostları “Canım sizi ne unvanla yâd edelim.” dediklerinde “Charles Martel ismiyle yâd ediniz” demiş ve “Hayır kral felan? gibi bir unvan istemez.” dediklerinde “Öyle ise Fransa dükası deyiniz” cevabını verdiği meşhurdur. O zaman Papa bulunan Üçüncü Gregory Lombardialıların papalık memaliğine muhacem'atından bîzâr olmakla Charles Martel'den lede-l-istimdât mûmâ-ileyh muavenetten geri durmamakla papa dahi kendisine mükâfaten “Fransa Kral Vekili” unvanını vermiş idi.

İşte bu suretle Charles Martel kral unvanına haiz olduğu halde imparatorlardan daha müstakil ve daha şanlı olarak 731 senesine kadar hüküm sürüp sene-i merkumede ağır bir hummaya mübtela olmakla ser-âmedân ve rüesa-yı milleti çağırarak Austrasia ve Almanya taraflarını birinci oğlu Carloman'a ve Neustria ile Bourgognedy vesaire arazi-i [97] garbiye ve cenubiyeye küçük oğlu Pépin le Bref'e ita ve ikinci karısından

hâsıl olan diğer oğlu Griffon'ya dahi bazı arazi temlik ederek sene-i merkume Teşrin-i Evvel'in yirmi ikinci günü canını pençe-i azraile teslim eyledi.

Charles Martel yukarıda beyan olunan üç oğlundan maada birtakım odalıklardan dört oğlu daha dünyaya gelmiş idiyse de onları hükûmetten hissedar etmediği cihetle her biri papazlığa sülûk ederek kalmışlardır.

(İntihâ-yı Bend-i Mahsus)

Yukarıki bend-i mahsusta gösterildiği veçhile Charles Martel Fransa'da Carolengien Hanedan-ı Krâliyyesi'ni kurmuş idiyse de vakit ve zamanı kral unvanının ahz ü istihsaline muvafık görmediğinden eksiği yalnız bir (kral) unvanı idi. Pederleri gibi oğulları dahi bir zamana kadar kral unvanını almadılar.

Eğer sâlifü'z-zikr üç karındaşın birisi onu birader olmamış olsa idi. Bunların oldukça bir zamana [98] kadar müttefikten taayyüş edecekleri zannolunur idi. Ancak o ki biraderin hükûmetini diğer ikisi çekemeyerek bi'l-ittifak vardılar Griffon'nun elinde bulunan araziye dahi zabteylediler.

Austrasia kralı bulunan Carloman pek ziyade safiyy-ül-kalp-i hakîm-meşrep bir adam idi. O zamana kadar Fransa hükûmeti bir iki karındaş miyanında taksime konulduğu halde hiçbirisi ağız tadıyla hükûmet edememiş olduklarını nazar-ı dikkate alıp daima hükûmetten nefret gösterir idi.

Lakin bu hâl mehâmm-ı umur cumhuru hüsn-i idarede olan aczinden neş'et etmemiştir. Çünkü karındaş Pèpin le Bref ile bi'l-ittifak ve bi'l-defaât Saksonialılar vesaire üzerine muharebeye gitmiş ve galebâta dahi nail olmuş idi.

737 senesinde idi ki bir gün biraderiyle bi'l-mülâkat "Ben hükm ü hükûmetten hiçbir lezzet alamıyorum. Zira defaâtle görüldü ki Fransa bizim gibi öz karındaşlar [99] arasında taksime konulduğu halde hiçbirisi rahat huzur göremeyerek encâm-ı kâr karındaş karındaşın canına kadar kasdeyledi. Ben yine birkaç günlük ziynet-i dünya için bunca âlâm ve şakaveti bir türlü ihtiyar edemeyeceğim. İşte sevgili zevcem de vefat etti. Şimdi Austrasia tarafı da senin olsun. Çocuklarımı da sana emanet ettim. Ben artık gidip Cenab-ı Hakk'a ibadet etmeği kurdum" diye hükûmetten bi'l-istifâ ile Roma'ya azîmet eyledi.

Bazı müverrihler der ki Carloman'ın bu istifası birtakım muzurların kendisiyle karındaşı arasında birçok entrikalar çevirmeğe kalkışmalarından neş'et eylemiştir. Vâkıa sonradan bu rivayeti tasdik edecek bir vâkıa vuku buldu. Şu ki mûmâ-ileyh Carloman Roma'da Papa cenaplarından inâbe alarak [...] dağında bir manastıra çekilmiş olduğu halde erbâb-ı tezvîr orada dahi kendisinin yakasını bırakmayarak karındaşı aleyhine teşvike başlamakla oradan dahi kalkıp [...] nam manastıra çekilmeğe [100] mecbur olmuştur. Bazı müverrihler rivayet ederler ki Carloman zikr olunan manastırda her gûne çileyi itmâm etmiş ve adeta kaz çobanlığına varıncaya kadar teklif olunan hizmetleri kabul ve icra eylemiştir.

Bu zamana kadar Pépin dâhilî bazı ihtilalleri bastırıp Fransa'nın her tarafında asayiş iktal etmiş olduğundan kendisini böyle geniş bir ülkede müstakîl görünce artık hiçbir şeyden havfı kalmayarak evvelce emlakını elinden almış olduğu karındaşı Griffon'yu o zamandan beri mahbus olduğu mahbesden çıkarıp sarayına almış idi.

Griffon vâkıa karındaşının iltifatını görerek memnun kaldıysa da evvelki haksızlığı üzerine ahz-i zâr gayretinden bir türlü vazgeçemeyerek bir seneden sonra Pépin'den memnun olmayan tarafı bi'l-istishâb Saksonialıların içine girmiş orada onları dahi ayaklandırarak karındaşı aleyhine muharebeye kıyam eylemiş idi. Mûmâ-ileyh Vand ve Prison kabailiyle dahi akd-i ittifak etmiş idiyse de Pépin bir kuvve-i [101] külliye ile gelip kendisini her muharebede ricate mecbur ede ede nihayet Griffon, Bavière tarafına çekilip oranın dükası Odilon vefat etmiş bulunmakla zevcesiyle sözü pişirerek Odilon'un yerine geçen ve henüz sabi bulunan Tassilo'ya vasî intihap olunmuştur. Bu münasebetle Griffon Fransa aleyhine Almanlar ile dahi ittifak etmiş oldu. Lakin hiçbir tedbir Pépin'in hareketini tagyîr edemeyip encâm-ı kâr Griffon karındaşıyla musâlahaya mecbur oldu.

Bu musâlahaya üzerine Griffon Fransa'dan elini çekerek sulh ve asayiş iki sene kadar ber-devam olmuştur. Pépin artık efkâr-ı umumiyyeyi kendi lehinde kemaliyle muvafık görmekle kral unvanını almak ve babası namına tespitle hanedanına (Carolengiens) unvanını vermek azmine düştüğünden bir yandan papaz güruhunu ve bir taraftan millet içinde sözü geçenleri tarafına celple ve nihayet şarkî yani İstanbul İmparatorluğu'nun muharebesinden bir gûne istifade edememeğe başlamış olan Papa'yı dahi azmini [102] icraya muvafık görmekle 752 senesi Mart'ının birinci günü kral unvanını ilan eyledi.

Bunun üzerine kral Pépin daima papaz güruhunu ve ser-âmedân-ı milleti elde tutup eğerçi bu hâl muahharen Fransa derebeylerinin ziyadesiyle kuvvet kesp etmesine yâdi olduysa da kendi zamanı için pek büyük istifadeyi istilzam eyledi.

Krallığını ilan eylediği esnada Lombardia ahalisi papa cenaplarının hükûmet-i cismâniyesini bîzar etmekte idiler. Pépin Papa'nın inayetine teşekküren Alpes dağlarını mürur ile düşmanı tard eyledi. Ancak kendisi Fransa'ya avdet etmekle beraber düşman yine ayaklanmış olmasıyla bu defa dahi papa cenapları kendisine Roma'nın hâmisî sıfatını verdi ki bu sıfat o zamana kadar yalnız şark imparatorlarına mahsus olduğu cihetle gerek millet ve gerek kral artık bu sifata nasıl teşekkür edeceklerini bilemeyerek külliyyetli ordu ile gelip düşmanı bir daha taciz edemeyecek surette tard ve teb'id ve onlardan [103] aldıkları memalîği Roma Kilisesi'ne bahş ve temlik eylediler. Bu hâl 755 senesinde vukuu bulmuştur.

Charles Martel zamanında Fransa'nın cenub-ı garbîsini istila etmiş olan ehl-i İslam her ne kadar mağlup olmuş idiye de yine Aquitaine eyaletinin cenup tarafıyla Rhône nehrine kadar Septimania eyaleti adeta Marsilia nevâhîsine varınca hep ehl-i İslam elinde kalmış idi. Yani Charles Martel gayreti ehl-i İslam'ın Paris'e doğru taarruzunu men edebilmiş idi. Bu kere Pépin Fransa'nın şimal ve şark taraflarını havâricin taarruzundan muhafaza eylediği sırada cenup cihetlerini dahi ehl-i İslamın elinden kurtarmaya çalışıp ancak bu muvaffakiyete sair işler gibi kolayca nail olamayarak senelerce kavga edip kan döktükten sonra yalnız Septimania eyaletini güç hâl ile kurtarabilmiştir.

Çünkü ehl-i Hükûmet-i İslamiyye'den memnun ve müteşekkir olmakla yine kendi hemcinslerinin taarruzunu makamında tutarak İslam ile beraber müdafaada kanlarını feda [104] ederler idi.

Hâsıl-ı kelam 768 senesine kadar Pépin kâh Roma'yı muhafaza kâh Fransa'yı düşmanlardan müdafaâ yolunda ayağını üzengiden çıkarmayıp nihayet sene-i mezkûrede kendisini yine bir muharebeye davet için gelmiş olan papa sefirleri artık terk-i dağdağa-yı hükûmetle rahat döşeğine serilmiş buldular ki Teşrin-i Evvel'in yirmi üçüncü günü idi. Pépin kabl-el-vefat Fransa'yı Charles ve Carloman nam iki evladı miyanında taksim eylemiş idiyse de kendisi, babası Charles Martel'in vasiyetini tutmayıp karındaşlarının hukukunu gasbetmiş olduğu cihetle kendi vasiyeti dahi tamamı tamamına kabul olunmamıştır.

Maahaza Carloman ile Charles bir aralık pederlerinin vaziyeti mucipçe tayin olundukları mahallere kral nasp olundular. Ancak Aquitaine ahalisi yine istiklâl-i idare davasına kıyam eylediklerinden iki karındaşların bi'l-ittifak usât üzerine hareketleri lazım geldi. Eğer iki [105] karındaşlar ittifaklarını bozmamış olaydılar usâta bi's-suhûle galebe mümkün idi. Lakin Fransızlar bu aralık bir büyük dolap çevirmek kararıyla Carloman'ı karındaşından ayırmış olduklarından muharebe yalnız Charles üzerinde kaldı.

Carloman'ın ömrü vefa etmeyip henüz yirmi yaşında iken 771 senesinde vefat eylemiş idi. Vefatı akıbette karındaşı Charles bağdeten Austrasia'ya hücum ve Carloman'ın zevcesiyle çocuklarını tard ve teb'îd ederek Fransa'nın umumuna sahip oldu.

Charles muahharen Charlemagne unvanını alarak ol kadar fütuhâta mazhar olmuştur ki krallık unvanını imparatorluğa kadar vardırılmış ve adeta mülga Roma-yı Garp İmparatorluğu'na muadil bir büyük Garp imparatorluğu kurmuş ve bu keyfiyet ise ahval-i fevkaladeden bulunmuş olduğundan ayrıca bir bend-i mahsusla zikredilmek lazım gelmiştir.

BEND-İ MAHSUS

[106] ZEYL-İ KÂİNAT

CHARLEMAGNE

Charles unvanının (Charlemagne) suretine intikali mûmâ-ileyhin muvaffakiyyât-ı fevkaladesi üzerine Avrupa'ca âdet olduğu veçhile kendisine “Büyük” unvanı verildiği zaman vukuu bulmuştur ki büyük manasına olan (Magnus) kelimesi kendi ismiyle bi't-terkib Fransız telaffuzuna nakledilince (Charlemagne) diye kıraat olunur.

Karındaşı Carloman'ın vefatı üzerine zevcesi ve çocuklarıyla rüesadan kendi adına birkaç neferin İtalya taraflarına iltica etmiş olduklarını Charlemagne vesile ittihaz ederek İtalya üzerine hücum ve bütün Lombardia'yı feth ile adeta bir Fransız eyaleti olmak üzere Fransa'ya rabt ve ilhak eylemiş ve kendisinin efkâr-ı cihangirânesi hasebiyle birkaç mahal krallığının birden kendi ismine yâd olunması ahs-ı âmâli bulunduğundan Lombardia fütuhâtı senesi olan 774 senesinden sonra kendisine

(Austrasia ve Neustria kralı ve Aquitaine vesaire dükası [107] ve Lombardia'nın kral-ı fatihi) unvanını verdirmiştir.

Charlemagne'ın müddet-i ömründe en ziyade meşgul olduğu muharebât Almanya muharebâtı olup bunun mebdei şu suretledir ki 776 senesinde Saksonialılar bir meclis-i umumi akdiyle bazı hususât-ı mühimeyi müzakere ettikleri sırada o zamanlar Germania taraflarını hükm-i İncil-i şerife davet etmekte bulunan Saint German Leon nam zatı tahkîr etmeleriyle mûmâ-ileyh Papa'ya şikâyet ve Papa dahi Charlemagne'a arz-ı keyfiyet eylemiş idi. Charlemagne Lombardia'yı fetheyledikten sonra atın başını şimal tarafına çevirip 775 senesinden sonra Saksonialılar ile muharebeye koyuldu. Saksonialılar ile Charlemagne'ın böyle uzun uzadıya muharebeler etmesine muahharen bazı emeller daha inzıam eyledi. Ez-cümle Saksonialıları Hristiyan dinine sokmak ve umum Germania'yı Fransa'ya malikâne etmek dahi âmâlî cümlesine girmiş idi. Lakin otuz sene kadar devam eden şu muharebede Charlemagne'nin ümidi veçhile bir netice [108] kazanılmak şöyle dursun hatta Fransa'nın şimal taraflarında taş taş üzerinde kalmamak derecesinde haraplık görülmüştür.(Danimarka sayfa 62 müracaat)

Bir yandan şimal muharebatı devam ede dursun diğer taraftan Charles Martel ve Pépin le Bref'in başlamış oldukları ehl-i İslam muharebâtına dahi el uzattı. 778 senesinden sonra İspanya taraflarına geçip Hristiyan kitaplarında (Saracens) denilen Endülüs ehl-i İslam ile muharebeye başladı. Bâdî-i muharebatta ehl-i İslam birkaç defa mağlup olmuş idi. Ancak Ravenna nam mahalde Araplar Charlemagne ordusunun arka tarafını alıp evlad-ı medarı üzerine şiddetli bir hücum verince orduca perişanlık gelip Fransızların her biri bir tarafa can atmıştır. Charlemagne'ın İspanya'dan ele geçirdiği memalik yalnız Gaskonia dükalığından ibarettir ki bu eyaletin Fransa'ya geçmesi Endülüs'te İslam hükûmetinin hiçbir zararını müstevcib olmamıştır.

796 senesinde Charlemagne akdemce Asya tarafından [109] geçip Almanya'ya kadar Avrupa'yı istila etmiş olan akvam-ı Tatariyeden Avarları bozmuş ve bu muvaffakiyet üzerine Almanya tarafları ta şimdiki Rusya hududuna kadar hep Charlemagne'ın zir-i hükmüne girmiş olduğundan 800 sene-i miladiyyesinde idi ki papa cenaplarının aleyhine teşekkül eden bir fırkayı terbiye etmek için Roma'da bulunduğu esnada Milad-ı Mesih Yortusu'nda Saint Pierre Kilisesi'nde iken o zaman Papa bulunan Üçüncü Leon'un şark imparatorlarına mahsus olan bir tacı garp imparatoru tacı namıyla eline alıp Charlemagne'ın başına koydu ve hazır bulunan papazlar ve ser-âmedân-ı

millet “Şan u şeref Charlemagne’a olsun Charlemagne ki Fransızların kralı ve bizim imparatorumuz ve umum Hristiyanlık’ın hâmisî olup Mesih’in vekili elinden tac-ı imparatorunu alıp tetevvüc eylemiştir” nidasıyla alkışladılar. İşte tarih-i mezkûreden sonra Charlemagne Garp İmparatorluğu’nun şanıyla Avrupa’nın en büyük hükümdarı oldu.

Charlemagne’ın Garp İmparatorluğu dairesi dâhiline [110] idhâl eylediği memalik garp cihetinden Atlas Denizi ve cenup tarafından İspanya’da vâki İber Nehri ve Bahr-i Sefîd ve İtalya’da vâki Volturmo ve şark tarafından Carpates ve şimal tarafından Bahr-i Baltık bahr-i Şimal ile muhât ve mahdud idi ki şimdiki Fransa, Hollanda, Belçika, Prusya ve Avusturya ve umumen Almanya ve İsviçre ile İtalya’nın üç rub’ı ve İspanya’nın şimal tarafı Avrupa-i Osmanî’dir. Bosna ve Hırvatistan hep bu hududun dâhilinde idi.

Charlemagne’a büyüklük unvanını veren şey yalnız bir minval-i muharrer muharebât-ı cihangirâne ve sahipkıranesi değildir. Avrupa içinde terakkıyat-ı medeniyenin intişarına ettiği hizmet dahi bu unvanı kendisine verdiren esbabın birincilerindendir. O zamana kadar Avrupa’da fen ve kalem sahipleri adeta hakaret muamelesinden bile kurtulamaz idi. Mûmâ-ileyh bunların cümlesini Fransa’ya davet ve haklarında riayet-i lazımeyle himmet ederek sarayının bir dairesini bunlara hasr ile orasını en mükemmel akademi haline koydu ve kendisi ise bu akademinin en küçük âzalı [111] şerefine kanaat eyledi.

Her tarafta mektepler küşadıyla sarf ve nahv ve hesap ve ilm-i edyân tedris olunur. Muahharen (ilm-i insâniyyet) namıyla bir ilim dahi neşredilir idi ki bu ilim milletler miyanındaki ihtilafâtı ber-taraf ederek ben-i beşerin hep karındaş gibi olduklarını isbat eyler idi. Mûmâ-ileyhin sanayiye verdiği ehemmiyet dahi bu nisbette olup hatta o zamanlara kadar Fransa’da gemicilik yok menzilesinde iken terakkıyyat-ı sanayi sayesinde sanayi-i bahriye dahi derece-i matlûbeyeye vardırılmış ve yeniden birçok limanlar harf ve tersaneler küşat edilmiştir. Hele ziraate verdiği ehemmiyeti hiçbir şeye vermeyip rast geldiği çiftçiler ile söze karışır ve geçen sene ne kadar tohum ektiği ve bu sene ne kadar zam eylediği hakkında malumat alır idi.

Charlemagne’ın verdiği emir ve koyduğu kanunlar kendi zamanına nisbetle pek serbestâne hürriyet-perverânedir. Bunların mütalaalarından malum olacağı veçhile

kendisi istila-yı âlem için cenk etmiş sayılmayıp belki [112] ıslah-ı ahval-i ümem için kılıca sarılmış olduğu anlaşıyor.

Zamanında her şeyi mefkûd ve mâdum olduğundan eğer Charlemagne matbaa ve sanayi-i cesime-i sâirenin mevcut olduğu bir zamanda gelmiş olaydı âlemi sahihen bir daha bozulmayacak kadar ıslah edebileceği der-kâr idi.

813 tarihinde oğlu Louis’yi hükûmete teşrik ederek ondan bir sene sonra vefatı vukuu bulmuştur. Kendi vefatından yani dost ve düşmanın belli olacağı zamanın hulûlundan sonra Charlemagne hakkında yazılan birkaç risale kendi hakkında hiçbir kusur ve kabahat bulamayıp yalnız heves-i şehvâniyesini biraz ta’yîb eden bulunmuştur. Bu ta’yîbi eden ise Rcho rahibi Vuitton nam zat olup Charlemagne hakkında tasvir eylediği bir rüyada “Kendisini bir azap mahalinde görerek taaccüb eyledim. Muhafazasına memur olan zebaniden sebebini sual ettiğimde dedi ki bu zat ahval-i âlemi ıslah için ettiği hüsn-i hizmetten dolayı pek çok mükâfat-ı uhreviyeye nail [113] olacak ise de şehveti icbarıyla ettiği fenalıklardan dolayı görmesi lazım gelen cezayı görmek için burada bekliyor”

“Vâkıa zebaninin dediği gibi aradan biraz vakit sonra kartal gibi bir kuş gelip pençesiyle Charlemagne’ın alet-i şehvanîsini kopardı attı ve vücudunun sair mahallerini takdis eyledi” demiştir.

(İntihâ-yı Bend-i Mahsus)

Charlemagne’ın nikâhlı olmaları kabul olunan çend nefer zevcelerinden yirmi kadar oğulları kalmış idi. Vâkıa nikâhlı oldukları kabul olunmayan zevcelerinden daha birtakım evladı kalmışsa da tarihte onların namı unutulmuştur. Yirmi nefer varisesinden yalnız kendisinin velâhd ittihaz eylediği Louis pederinden sonra Fransa kralı ve garp imparatoru namını aldı.

Fransa hükümdar-ı hanedanlarının dâhilen kadınlar miyanında cerayan eden nice entrikalar üzerine Fransa tarihinin bir cihetinin adeta roman ve hikâye tarzını alması [114] Charlemagne’ın vefatından bed’ ile vuku bulmuş olup yeni imparator Louis hemşirelerinden pek çoğunun birçok âşıklarını tard ve tenkîl ve birtakımını dahi katl ve idam eylemiştir ki bu gibi vakanın daha garipleri ileride görüleceği cihetle burada

ehemmiyetçe onlar derecesine varamayan ufak tefek şeylerin zikri münasip görülmemiştir.

Le Débonnaire lakabıyla mülakkab olan Louis otuz beş yaşında olduğu halde makam-ı imparatorîye geçmiş ve hatta daha pederinin sağlığında Aquitaine kralı iken pekâlâ idare-i memlekete muvaffak olmuş idiyse de yirmiden mütecâviz milel-i akvam-ı mütehalifeye hükûmet edebilmek Charlemagne kadar bir iktidar-ı fevkaladeye mütevakkıf olduğu cihetle garp imparatorluğu ehemmiyeti mukâbilinde Louis le Débonnaire pek ehemmiyetsiz bir imparator kalmıştır.

Charlemagne'ın kurduğu imparatorluğa bir nevi şehenşâhlık denilebilir. Zira ötede beride yine kendi tarafından nasp olunan ve aglebi kendi hanedanına mensup olan krallar hükmederek kendisi memleketin heyet-i umumiyesine [115] nezaret eder idi. İmdi bu mühim makam Louis'ye intikal edince en evvel Charlemagne'ın torunu olup İtalya taraflarının kralı bulunan Bernard 818 tarihinde imparator aleyhine silaha sarılmakla Louis birinci şiddetini Bernard aleyhinde gösterip biçareyi ahz ü girift ile gözlerine mil çekirmiş ve bu azapla Bernard vefat etmiştir ki Charlemagne'dan görülmeyen böyle bir barbarlık halkın nefretini mucip ve halkın nefreti ise de Louis'nin fevkalgaye telaşını müstevcib olmakla imparator cenapları 822 senesinde âyetini nam-ı mahalde halk muvacehesinde herkese işrâb değil adeta ispat eylemiştir. İmparatorun zaafı bu suretle meydana çıktıktan sonra bu yüzden göreceği bela dahi diğer bir cihetten baş gösterdi. Şöyle ki:

Mukaddema üç nefer evladından Pépin isminde olana Aquitaine ve Louis namında olana Bavière ve Lothair isminde olana dahi İtalya krallıklarını tevcih eylemiş idi. Hâlbuki bu üç çocuk [116] ilk zevcesinden dünyaya gelmiş olup ikinci defa olarak izdivaç eylediği zevcesinden de Charles le Chauve dünyaya gelmekle onu dahi bir mahalin krallığıyla bekâm etmek için evvelki taksimi “Kan lem yakın”¹³ hükmüne koymağa kalkışarak 823 tarihinde keyfiyeti ilan eyledi. Binaenaleyh ilk üç evladı pederinin şu haksızlığı aleyhine ittifak ederek bi'l-isyan imparatoru bir manastıra hapseylediler. Vakîâ yine o sene imparator tahlis-i nefse muvaffak oldu. Ancak çocuklar ittifaklarını bozmayıp tekrar isyan ve yine ahz ü girift ederek 833 senesinde yine hapse attılar.

¹³ Hiç olmamış gibi.

834 tarihinde bi't-tekrar [...] firar olup iade-i şevket eylemiş ise de çocuklar bu kere dahi ittifaklarını bozmadıkları ve kendi üzerlerine galebe için babalarına meydan bırakmadıkları cihetle 840 tarihinde oğlu Louis'nin bi't-tekrar kendi üzerine galebe etmek derecesine vardığını görünce imparator cenapları kahrından vefat eylemiştir.

[117] Baba ile oğullar miyanında bu muharebe-i mütemadiyenin bi'l-vech müstevcib olduğu mazeretler içinde derebeylerinin kuvvetlerini arttırmış olmak mazarratı en büyük bir mazarrat addolunur.

Zira gerek imparator ve gerek çocuklar yekdiğeri aleyhine galebe edebilmek için derebeylerinin muavenetine arz-ı ihtiyaç ederek onlar ise hangi taraf imtiyazat ve mükâfatı çok verir ise o tarafa meyl ettiklerinden her derebeyi bir müstakil kral kadar imtiyazata nail olmuş idi. Mazarratın biri dahi Louis vefat eyledikten sonra cismi mahvolmak derecesine gelip yalnız ismi pek parlak kalan Garp İmparatorluğu büyük oğlu Lothair'e ve Fransa Krallığı dahi ikinci karısından olan Charles le Chauve'a intikal etmesidir ki bu hal ile memleket içine tamam tefrika girmiş oldu.

Bu nifâkın mebdei Garp İmparatoru Lothair'in hukuk ve salahiyyet-i imparatorîyi ne yolda istimal edeceği münazaâsından baş gösterdi.

[118] Lothair, ta Charlemagne zamanındaki gibi kendisi şehenşâh olarak diğer karındaşları vesair krallar ve derebeyleri kendi maiyetinde bulunmasını ve umumen kuvve-i askeriyye kendi emriyle hareket etmesini iddia ederek bu dava diğer karındaşlarına muvafık gelmedi. Binaenaleyh en evvel kendi öz karındaşı Louis'yi muharebeye âğâz edip ba'de onu üvey karındaşı olan Charles le Chauve dahi Louis ile bi'l-ittifak Lothair üzerine hareket etmekle 841 tarihinde yani babalarının vefatından bir sene sonra üç karındaş Constantine nam mahalde öyle bir muharebeye tutuştular ki bu muharebede tamam kırk bin nefer Fransız, maktül olmuş ve şu hal şimal taraflarından Fransa'ya daima göz diken Normandialılar için Fransa'yı bildikleri gibi ezmeye müsaade göstermiştir.

Normandialıların taarruzu meselesi sonra halledilecek bir şey olmakla üç karındaşlar evvel emirde kozlarını pay etmekle meşgul oldular. Bir aralık Charlemagne'ın memalik-i mevcudesini üçe taksim ederek [119] her biri bir parçasına sahip olmuş ve imparatorluk unvanı yine Lothair'da kalmış idi ki bu nam ile beraber ve İtalya ve Fransa'nın muahharen Louron namıyla be-nam olan şimal-i şarkisi dahi

kendisine geçmiş idi. Ancak karındaşlar miyanında münazaa ve mücadele bir türlü bertaraf olamayarak 858 senesinde Charles le Chauve kendi tarafgirânı ve sipahından ayrılarak Bourgogne tarafına kaçmış ve Lothair ise memalik-i mevcudesini üç nefer evladı miyanında bi't-taksim İtalya krallığına nasb eylediği Louis nam oğluna imparatorluk unvanını dahi terk ile kendisi daha 855 tarihinde son günlerini cenab-ı hakka ibadetle geçirmek için bir manastıra çekilmeye mecbur olmuş idi.

Fransa'nın vur vurana kır kırana demek olan öyle bir asrında iki kralın birden ortadan çekilmesi ıslah-ı ahval için büyük bir fırsat addolunacak hâlâtta ise de şimal tarafından Normandialılar ta nefis-i Paris şehrine kadar her tarafı muhafazadan ârî görerek gelip çapul etmekle meşgul ve cenup tarafından dahi ehl-i [120] İslam Aquitaine ahalisi ile bi'l-ittifak evvelce Fransızların almış oldukları yerleri istirdâd himmetinde bulunarak her tarafta zuhur eden derebeyleri dahi yalnız tevsî'-i nüfuz ve kuvvet için önlerine gelen günahlı günahsızı kahretmekte olduklarından ıslah-ı ahvale himmet edecek meydanda bir mert kalmamış idi. Belanın en büyüğü ise evvelce imparatorluk namına mücadele eden yalnız bir Lothair iken şimdi o namın dahi mücadelecisi olarak üç nefer evladı meydana çıkıp bunar kâh birbirleriyle ittifak ederek Fransa içine ve kâh Fransa tarafında bulunan mücadeleciler ile ittifak ederek birbiri üzerine hücumlar etmesi idi.

Bu aralık Charles le Chauve makarrından başkaldırarak Fransa üzerindeki hukukunu iddia eyledi. Ancak ortalığın fetretten büyük bir kargaşalığı arasında hemen hiçbir şeye muvaffak olamayarak 877 tarihinde vuku-yı vefatıyla nasılsa oğlu Louis'yi İkinci Louis namıyla yerine koyabilmiş idiyse de iki sene kadar ancak hükûmet edebilip o dahi [121] diyâr-ı ademe tekerlenmiştir. Elhâsıl Fransa'nın en ziyade karışmış olduğu asır bu asır olup kuvve-i harbiyye kâmilten muharebât-ı dâhiliye ile israf edildiğinden milel-i mütecavire her taraftan hücum göstermiş ve adeta Fransa'yı bütün bütün zîr ü zeber etmelerine ramak kalmış idi. Bu hâl Carolengien hanedanının şevketini yok menzilesine tenzîl ederek şu kadarı var ki Robert le Fort nam kont şimal tarafından Normandialılara şiddetle mukabele gösterip ettiği muharebâta Fransız şevket-i askeriyyesini dostu düşmana gösterdiği cihetle Carolengien hanedanına bedel Fransa'nın üçüncü hanedan-ı kraliyesi demek olan Capétiens hanedanını hazırlar idi ki keyfiyetleri mahal-i mahsusunda zikr olunacaktır.

İmdi 879 tarihinde Charles le Chauve oğlu İkinci Louis vefat ettiği zaman derebeyleri ve ser-âmedan bir araya gelip muharebât-ı dâhilîyeye hitam vermek için müteveffanın Louis ve Carloman namında olan iki oğlunu kral tanıyarak sairilere yüz vermemeye karar [122] verdiler. Hele 882 tarihinde Üçüncü Louis dahi vefat etmekle Carloman Fransa'da tek başına kral kalarak nice zamandan beri münâziünfîh olup bunca kanlar dökülmesine sebep olan Fransa yine yed-i vahid altına girmiş oldu. Carloman'ın ne akıl ve istîdâtta bir adam olduğunu muhakeme edecek kadar ne müddet-i hükûmeti uzamış ne de o kadar istiklâli görülmüştür. Kendisi her taraftan papazlar ve derebeyleri ihata ederek başka işe bakmayıp yalnız şu muharebe-i dâhilîyeyi ber-taraf etmeye sevk ederler idi. Binaenaleyh iki sene mümted olan müddet-i hükûmetinde Lorraine taraflarında yine ilan-ı istiklâl etmeye çalışan Hugh nam zatla gâlibane muharebeler ettiği gibi Fransa'nın şimal cihetlerini garet eden Normandialılara karşı dahi güzel mukabeleler gösterip bâ-husus cenup taraflarında ehl-i İslam'ın muavenetiyle adeta yeni bir hükûmet teşkiline çalışan Bouson nam zata dahi pek layıklı mümanaat göstermiştir. Ancak 884 senesinde sayd u şikâra çıkıp bir yabani [123] canavar üzerine hücum etmekle canavarın tu'me-i dendânı olmuştur.

Mûmâ-ileyhin vefatından sonra Fransa'da nöbet-i hükûmet İkinci Louis'nin ba'de-l-vefât tevellüd eden Charles le Simple nam oğluna gelmiş ise de mûmâ-ileyh henüz hâl-i tufûliyyette bulunmak hasebiyle sandalî-yi hükûmete intihap olunursa şayet bela üzerine bela olmak üzere mesaib ve gavâil-i mevcudeye zamimeten bir de vasîlerin vesair erbab-ı nifakın entrikalarına duçar olunacağı mütalaası Garp İmparatoru unvanını arsa-i muhafaza etmekte bulunan Charles le Gros'yu Fransa Krallığı'na davete lüzum gösterdi.

Mûmâ-ileyh Charles le Gros Garp imparatorluğuyla beraber Almanya ve İtalya ve Fransa'nın cihat-ı şarkiyyesini idaresi altına almış bir prens olduğundan Fransa'nın şimalen Normandia eşkiyası ve cenuben ehl-i İslam'ın taarruzatından bîzar olduğu bir zamanda kendisinden hidmet beklenir idi. Meğer merhum Fransa'ya intihap olunduğu [124] zaman hidmet yerine hıyanet etmeyi kararlaştırmış. Şöyle ki :

O zaman Fransa'yı en ziyade tehdit edenler Normandia akvamı olup hatta Charles le Gros davet olunduğu zaman bunlardan asakir-i vefire gelip nefis-i Paris şehrini muhasara altına almışlar idi. Paris şehri yukarıda ismi sebkât eden Robert le Fort evladından olup Paris kontu bulunan Eudes nam dilaverin himmetiyle muhasara eden

eşkıyaya kemaliyle mukavemet etmekte idiye de Charles le Gros geldiği zaman yalnız mukavemet değil belki a'dâyı ricate mecbur edecekleri ümidiyle halk müteselli oldular. O ise gelir gelmez muharebe değil bilakis düşman ile musalaha eyledi. Vâkıa musalaha dahi o zaman Fransa için bir hizmet addolunabilir idi. Ancak Charles le Gros düşmana birçok tazminat-ı harbiyye vermek ve galibane kaleme aldığı birçok ağır şerâit ile doldurduğu ahd-nameyi dahi imza etmek gibi adeta Fransa'yı Normandialılara haraç-güzâr edercesine hıyanetlere tasaddî etmekle [125]herkes merkumdan teneffür eyledi. Hele 887 tarihinde azledilmekle Fransa bu dost görünür düşmandan yakasını kurtarabildi.

Bu tarihte Fransa sandalî-yi Hükûmeti'nin asıl varisi yine sâlif-üz-zikr Charles le Simple idi. Ancak her taraf hududunun açık olduğu ve bhusus Paris'e ve Paris'ten aşağılara kadar şimal taraflarının Normandialı istilası altında bulunduğu bir zamanda Charles le Simple gibi bir çocuğu hükûmete geçirmek uyamayacağı vatan ve milletini seven bi'l-cümle ser-âmedan miyanında tezekkür edilmiş ve o aralık Paris kontu sâlif-üz-zikr Eudes Normandialılara karşı bir büyük galebeye nail olarak eşkıya-yı merkumeyi def ve teb'îd emrinde kabiliyetini göstermiş olmakla rüesa ve ser-âmedan bi'l-ittifak kont-ı mûmâ-ileyhi makam-ı hükûmete davet eylediler.

Mûmâ-ileyh Eudes olanca himmetini yalnız Normandialıların def'ine sarf ederek muvaffak dahi olur iken Charles le Simple birtakım münafıkların ve müfsidlerin igvâsıyla [126] Eudes'i tard ve tenkil ve kendi hukukunu istifa davasına kıyam etmekle Eudes bu kere Normandialıları bırakıp Charles le Simple ile muharebeye mecbur oldu. Birisi hukuk-ı irsiyyesine ve diğeri halkın kabul ve intihabına mağrur olan şu iki müddeinin muharebeleri Fransa'yı bi't-tekrar fena bir hale koymaya yaklaştırmış idi. Hele 892 tarihinde ser-âmedan-ı millet bir araya gelip "Hükûmet münazaasıyla kuvve-i harbiyemizi israf edecek zaman değildir haricî a'dâya meram anlatmaya çalışalım." diye tarafeyni barıştırıp Charles le Simple'ı dahi hükûmete teşrik eylediler.

Charles gayet zaif-ül-kalb bir kral olup zaman-ı rüşünde dahi Fransa'yı idare edebilecek iktidarı haiz olmadığı görüldü. Ancak 898 tarihine kadar Eudes'in inzimâm-ı himmetiyle taarruzat-ı hariciye bir dereceye kadar men olunur idi. Charles'ın asıl kudretsizliği mûmâ-ileyh Eudes'in vefatından sonra görüldü. Normandialılar muhacem'ât-ı şedîdeleriyle Fransa'yı adeta tehlikede [127] bıraktılar. Kral ise bunları

bi'l-mukabele tenkil edecek yerde reislerine kendi kızını ita ve tezvîç eyledi ki bu suretle nev-ummâ onları dahi hükûmete teşrik etmiş oldu.

Halk bu izdivaçtan dolayı kraldan kemaliyle nefret ettiler. Bahusus tarih-i izdivaç olan 911 senesinden 922 senesine kadar Normandialıların Fransa içinde bayağı galibane hareket ve zalimane mişvârları herkesi dil-gîr etmekle herkes müteveffa Eudes'in biraderi Robert'in başına toplanıp kral aleyhine şiddetli bir ihtilal çıkardılar. Bu ihtilal bir sene mümted oldu. Lakin Normandialılar kralın tarafını iltizam etmekle Charles le Simple kemal-i zaafıyla beraber Robert'i mağlup ederek kafasını kesmeye muvaffak oldu. Fransızlar ihtilalden yine yüz çevirmediler. Bu kere dahi Robert'in oğlu kumandasıyla hareket ederek krala galebe çalmakla kral can kurtarmak için Normandia dükası Herbert'in yanına iltica eyledi ve fakat mûmâ-ileyh düka müteveffa Robert'in katlinden dolayı kralı ahz ederek Péronne hisarına hapsetti.

[128] Bu isyanda erbab-ı ihtilale kumanda eden zat Robert'in oğlu Hugh olup Fransız gayretini güdenler onun başına cem' olmuşlar idiyse de Charles le Simple'in dahi birçok tarafdârânı olduğu gibi Normandialılar dahi onun tarafını iltizam eylemişlerdi. Hatta o zamanlar İngiltere'de bulunan Normandialılar dahi Fransa'daki Normandialıların gayretini güderekle Charles le Simple'in oğlu Louis d'Outremer'i İngiltere'ye aşırıp orada muhafaza ederler idi. Binaenaleyh bu defa zuhur eden muharebe-i dâhilîye evvelkilerinden daha şiddetli olup bir yandan Normandialıların yardımıyla İngiltere'den avdet eden Louis d'Outremer'in krallığı ilan olunur (An 936 ila 954) ve diğer taraftan yine Robert le Fort'un ahfâdından Hugh Capet Fransa'yı harap eden muharebât-ı dâhilîye ile muhacem'at-ı hariciyeden kurtarmak için umum Fransa'yı kendi idaresi altına almaya çalışır idi ki şu ihtilafât ve münazaat arasında akan kanlar hadde hesaba sığdırılmak mümkün değildir. Nihayet Hugh Capet emeline muvaffak olarak vatan ve milletini [129] kendi kendine batırmak gibi bir büyük tehlikeden kurtarmıştır ki keyfiyyet aşağıda üçüncü bâbda beyan olunacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÂB

CAPÉTIENS HANEDANI'NIN MÜDDET-İ HÜKÛMETLERİ

AN 987 İLA 1793

BİRİNCİ FASIL

CAPÉTIENS HANEDANI'NIN BİRDÜZİYE HÜKÜMETLERİ

Tafsil- Charlemagne'nin vefatından sonra Fransa'da Carolengien prenslerinin ne hale girmiş oldukları yukarıda bâb-ı sâninin nihayetlerinde zikrolunmuştur. Ancak orada verilen malumat arapsaçı gibi karmakarışık olan vukuat-ı tarihiyyenin hûlasaten hûlasası olup yoksa hakikat emr-i malumat-ı mezkûre mütalaasından hâsıl olacak fikrin ihata edemeyeceği kadar berbat idi. Cenup tarafından ehl-i İslam kâh galip [130] kâh mağlup olarak ancak netice-i muhacem'atta Tatulus şehrine kadar ilerleyip bir kolu Alp dağlarını aşarak İtalya taraflarına mürur eylemiş ve diğer kolu dahi bazı Macar kabailiyle çarhalaşmak için Almanya'nın içeri taraflarına doğru ilerleyip gitmiş idi. Lakin şimal tarafından Normandia akvamı Arapları rahmetle andırır idi. Zira Arapların mevridi Endülüs olmak cihetiyle biraz uzakça idiyse de Normandialıların vatanları dört adım ileride olmakla muhacem'atın ardını arasını kesmeyerek Fransa'yı bunaltmış idiler. Robert le Fort nam Paris Contu Normandialılar aleyhine kılıcını çektiği günden beri Fransa'yı adeta kendi memleketi gibi muhafazaya başlayıp evladından Adalbéron ve Hugh dahi babalarının eserine iktifadan geri durmadılar. Bunlar Fransa'da adeta krallık etmişler ve Fransa'nın bütün bütün ezilip gitmesine karşı durmamışlardır. Lakin hanedanları resmen kral-ı hanedanı tanımayıp güya zaruret-i zamaniyyenin ilcası gibi bir yolda olarak halkın intihap ve biatıyla hükûmet [131] ederler idi. Zevât-ı mûmâ-ileyhin müddet-i hükûmetlerinde eski Carolengien Hanedanı'ndan dahi Charles le Simple Louis de Termer ve Louis le Feneyon nam prensler hükûmet eylediler. Ancak bunların 987 tarihine kadar devam eden müddet-i hükûmetleri hükmen yok menzilesinde olup yalnız ve yine her halde Robert le Fort evladının müsaadesi sayesinde Carolengien Hanedanı'nın beka-yı hükûmet lafziyyesini muhafaza ederler idi.

Vukuat-ı tarihiyyesini zikr için bu bâbı küşâd eylediğimiz Capétiens Hanedanı'nın birinci kralı Hugh Capet addolunmuştur ki ahfâdı kendi lakabına nisbetle Capétiens tesmiye kılınmıştır. Bu hanedanın küşâdı ise öteden beri peder ve cedlerinin muhafaza-i vatan uğrunda fedakârâne sebkât eden hizmetlerine mükâfaten 987 senesinde bi'l-umum rüesa-yı milletin intihab-ı müttetikâneleriyle vukuu bulmuştur. O zaman Fransa içinde biraz Carolingien bulaşığı bulunan prensler taraf taraf ilan-ı istiklal etmiş bulundukları cihetle Hugh Capet bunları idare-i vahide altında cem' [132] etmeyi der-uhde eylediyse de şayet millet kendisinden sonra yine Carolengien prenslerine iltifat eder mütalaasıyla evvel-be-evvel oğlu Robert'ı yalnız veliaht değil belki kendi

sağlığında kral-ı Sâni ittihaz etmeyi kararlaştırarak bu kararını millet dahi kabul etmekle cülusundan bir sene sonra oğlu mûmâ-ileyhi Capétiens hanedan-ı kraliyyesinin ikinci kralı Robert-ı Sâni unvanıyla taht-ı hükûmete iclas eyledi.

İmdi işbu iki kral evvel-be-evvel Fransa'nın canib-i şimal-i şarkiyyesinde bir müstakil krallık suretiyle teşekkül eden Lorraine Hükûmeti'nin kralı bulunan Charles'in kârını itmam etmeye karar verdiler. Zira kendilerinin asıl şöhreti Fransa'nın şimal taraflarında olup bu şöhret ile Lorraine taraflarını pek kolay zabıt altına alabilecekleri gibi mûmâ-ileyh Charles Carolengien Hanedanı'na mensup olduğu cihetle aradan vücudu kalkar ise kendi hanedanlarını dahi takviye etmiş olacakları bedîhî idi. Bu muvaffakiyet kendilerine müyesser oldu. Lakin [133] tafsili burada beyhude teksir-i sevâd-ı mûcip olacak uzun uzadıya entrikalar arasında Charles bir hıyanet-i nârevâyâ duçar edildi ki Capétiens Hanedanı'nın bânisi bulunan Hugh cenapları bundan dolayı büyücek bir ta'n altına altına girdi.

Hugh 966 senesine kadar ber-hayat olarak bu müddet zarfında Fransa'nın şimal taraflarını haylice zabt altına almış ve Normandia eşkıyasına dahi meram anlatmış idi.

Ondan sonra oğlu Robert-i Sâni yalnız kalarak o dahi pederinin eserine iktifa etmiş idiye de yakın akrabasından Bertha nam prenses ile akd-i izdivaç ederek bu ise şeriat-ı İseviye'ye mugayır görülmekle o zaman papa bulunan zat kendisini aforoz etmiş ve hâlbuki o asırlarda Fransa'da taassub-ı kemalde olup aforozlu bulunan adam nazar-ı halkta melun ve adeta necis addolunmakta bulunmuş olduğundan herkes kraldan nefret ederek hatta iki uşağından maada dairesi halkı dahi [134] terk-i hidmet etmişler idi.

Müverrihler şimdi bize garip gelecek suretle hikâye ederler ki o zaman Robert'ın yemek yediği kaplar ve su içtiği kadehler ve elbise vesair her neyi ki istimal etmiş ise kırılmış ve yakılmış idi. Çünkü bunları kendisinden başka her kim eline alır ise aforoz necisinden ona dahi bulaşmak mutekad idi. Lakin aforoz kat'i olmayıp meşrut bulunmakla kral-ı mezbure Bertha'yı terk ederek Constance nam diğer bir prensesle akd-i izdivaç etmesi üzerine lev-s-i melanetten tathîr etmiş sayıldı.

Kral-ı mûmâ-ileyh erbab-ı seyf ve kalemden bulunmakla eğer Papa cenapları mücerred bir taassub-ı nâ-lâyıktan dolayı halkı kraldan tenfir etmemiş olsa idi Robert'in bir hayli iş göreceği der-kâr idi. Ancak aforozdan dolayı namusuna târî olan lekeyi temizlemeye medar olmak için biçare adamcağız bakiyye-i hükûmetini her tarafa

kiliseler, manastırlar yaptırmak ve papazlara arazi ve emlak vakfetmek gibi mülkçe faidesi olmayan işlerle israf eyledi.

[135] Robert dahi pederi gibi halkın kendi hanedanı hakkındaki fikrinden layıkıyla emin değil idi. Binaenaleyh oğlu Henri'yi daha kendi hayatında iken kral-ı Sâni nasb ettirerek 1031 tarihinde vefatı vuku bulduğu zaman mûmâ-ileyh Henri birinci Henri unvanıyla sandalî-yi hükûmete cûlus eyledi.

Fransa'da çend seneden beri görülmekte bulunan rahat ve huzur halka batarak Henri'nin cûlusuyla beraber ortalık yine bir karıştı. Bu kere fesat Henri'nin validesi Constance başından kopmuş idi. Şöyle ki :

Mezbure Constance gayet hile ve hud'a sahibi bir kadın olup Henri'nin ceziresini kendi istediği gibi harekâta mâni görmesiyle diğer oğlu Robert'i hükûmete iclas için Champagne Contu Eudes ve Flandre Contu Baudouin'i kendi tarafına celb etmiş ve merkurmlar ise Robert için değil belki yalnız Constance'ın nazik hatırı için silaha sarılmışlar idi. Robert bir tac-ı hükûmet için yine bunca kanlar dökülmeği muvaffık-ı hakkaniyet [136] bulamayarak emniyet ve asayiş-i umuminin muhafazası için bu işten feragat edilmesini validesine çok rica eyledi. Ricası fayda vermediği gibi Normandia dükası dahi kendi tarafını bi'l-iltizâm mutlaka muharebeyi terviç etmekle açılan muharebede Henri üç defa büyük galebeye mazhar olarak husemasını âmâna düşürdü. Vâkıa bu halde Henri için ellerini kana bulaştırmak yolu var idi. Ancak bir daha böyle harekât-ı nâ-becaya cesaret etmemeleri yeminiyle valide ve biraderini ceza değil iltifatına mazhar eyledi. Hatta iltifatın dahi mâ-fevki olmak üzere karındaşına Normandia taraflarını dükalık suretiyle idare etmek için bahşeylemiş idi.

O zamana göre Fransa'da bir kral tarafından bu derece muamele-i latif ve nevâziş görülmemiş olduğu halde validesi Constance bundan müteşekkir kalacak yerde bilakis teşdid-i şiddet ederek Champagne kontunun oğulları Ettien ve Vitigudino nam asilzadeleri enva-ı vaad-i dil-fırîb ile tarafına celb ve 1037 senesinde kendi ikamet etmekte olduğu Saint şehrini bunlara teslim eyledi. Henri [137] validesine yine birtakım nush ve pend eylediyse de hiçbir faydasını göremediğinden Normandia dükası Guillaume'u erbab-ı isyan üzerine sevk ederek vuku bulan muharebede Guillaume galip gelmekle eşkıya perakende ve perişan firara mecbur oldu.

Kral için ettiği şu hüsn-i hidmet üzerine Guillaume'un halk beyninde şöhreti artarak Normandia taraflarında kuvvetini yevmen-fe-yevmen müzdâd eder idi. Bu halin kral cenaplarının nazar-ı ehemmiyetini celbetmesi gariptir. Çünkü Guillaume hiçbir gûne efkâr-ı şekâvetkâranesi olmadığı halde mücerred mukaddemâ kral aleyhine isyan eden Baudouin muahharen krala enişte dahi olmak hasebiyle Guillaume aleyhine kralı teşvik etmesiyle kral dahi bir fırka askeri müstashiben Guillaume üzerine hareket eyledi. “El hakk ya‘lu vela yu‘la aleyh”¹⁴ hükmü burada tamamiyle meydana çıktı. Kral 1054 tarihinde Mortamer nam mahalde öyle bir mağlubiyete duçar oldu ki eğer Normandia dükası galibiyetle beraber kraldan [138] istifa-yı kusur etmeyerek muharebesinde devam etmiş olaydı daha fena haller zuhur edeceği der-kâr idi. Bereket versin ki tarafeynin ahibbâ ve dostânı araya girdiler.

Henri validesi tarafından îkâ edilen fenalıklara uğramamış olsa idi memleketine epeyce hidmet edebilir idi. Bir memlekette dâhilî karışıklıklar hudûsu yalnız erbab-ı şûrişe kuvvet vermekten başka bir şey intâc etmeyeceği kaidesiyle Henri zamanında derebeylerinin tezyid-i kuvvet etmelerinden başka bir şeyi görölmedi

Kral-ı mûmâ-ileyh vefatından sonra çend sene mukaddem pederlerinden gördüğü usul üzere büyük oğlu Philippe'i Birinci Philippe namıyla kral-ı sâni intihap ve nasbettirmiş idi.

1060 tarihinde vuku-yı vefatıyla mûmâ-ileyh Philippe sandalî-yi hükûmette yalnız kalmış idiyse de kendisi henüz sekiz yaşında bir çocuk olduğundan Flandre kontu Bodouvın vasî nasbolundu. Bodouvın'ın 1067 [139] tarihinde vuku-yı vefatı kralın tamam sinn-i bülûğa müsadif olup genç kral ilk eser-i muvaffakiyetini göstermek için Bodouvın'ın münhal kalan kontluğuna silah kuvvetiyle nail olmak davasına kalkışan iki nefer oğlu arasına kılıçla girmeye kalkışmış idi. Ancak atlar tepişir iken saplar aralanır hükmünce kuvvetleri şevketleri ber-kemal olan iki karındaş arasında kral-ı zaifin ezilmesine az kalmış idi.

Ondan sonra Normandia dükası Guillaume'un Britanya dükası üzerine taarruzunu dahi maniye kalkıştı. Fakat bu defa oldukça muvaffakiyet görebilerek Dual şehrini Guillaume'dan istihlâs eyledi. Fakat bu muvaffakiyet kralın kemal-i kuvvetinden neş'et etmemiş idi. Belki Normandia dükası Guillaume'un İngiltere tacını bahtını kendi

¹⁴ Hakikat galip gelir, hakikate galip gelinmez.

zapt etmek emrinde der-kâr olan meşguliyetinden ileri gelmiş idi. (İngiltere sayfa 103 müracaat). Zira kendisinde bir kuvvet olaydı İngiltere’de Saksonialı hanedan-ı kralînin hitam müddetleriyle ahval-i dâhilîyesinin adeta bir Normandia dükasının memleketi istila etmesine [140] mukavemet gösteremeyecek kadar müşevveş olduğu bir zamanda bu muvaffakiyet-i azimeyi Guillaume’a bırakmayarak kendisi kazanmaya muvaffak olur idi.

Kral-ı mûmâ-ileyh Bertha nam zevcesini boşayarak Bertrade nam bir kadın ile akd-i izdivaç eylediğinden dolayı Papa tarafından aforozlanıp on sene müddet aforoz altında kalmasıyla ahaliden birtakım fırkalar bu aforozlu kralın hükûmetinden kurtulmak için isyana dahi mücaseret eylediler.

Tafsili Mısır ve Anadolu tarihinde görüleceği veçhile bu zamanlar Avrupa’nın her tarafına Hristiyanlık ayini intişardan kat’-ı nazar hatta yeni gayret-i Hristiyanîye ile Kudüs-i Şerif taraflarını eyadi-i İslamdan nez’ etmek için papazlar taraf taraf halkı ehl-i Salib muharebesine davet ederler idi.

Avrupa prenslerinden birtakımı bu muharebe-i dîniyyede feda-yı can ve malı göze aldırarak şan ve şeref kazandılar. Philippe dahi aforoz belasını ber-taraf eyledikten sonra [141] hüsn-i teveccüh-i umumîyi tekrar celbetmek için ehl-i Salib muharebesine heves ettiyse de öyle bir muharebe-i mukaddeseye kendisini karıştırmadıklarından meyus kalmıştır.

Capétiens krallarının cümlesinde görüle geldiği veçhile Philippe dahi 1108 tarihinde oğlu Louis le Gros’yu kral-ı Sâni intihap ve nasbettirdi. Bu intihabın üzerinden iki sene mürurla beraber kendisi vefat etmekle oğlu mûmâ-ileyh Louis’yi sandalî-yi hükûmete müstakilen cülus eyledi. Louis’nin evail-i hükûmeti vadi-i istiklâlâ ayak atan bazı ser-âmedânı itaati altına almakla mürur eyledi. Ancak tafsil-i keyfiyet İngiltere tarihinde sebkât eylediği veçhile Normandia dükası Guillaume İngiltere sandalî-yi hükûmetini kahren ve cebren alarak İngiltere’de Normandialı hânedan-ı kraliyyesini tesis eyledikten sonra evladından olup karındaşı Robert’in nöbet-i hükûmetini gasben İngiltere krallığına cülus eden Henri ile Robert miyanında Normandia dükalığından dolayı bir muaraza [142] çıkmış ve Normandia dükalığı Fransa memalîğinden bulunmakla bunu İngiltere kral-ı hanedanından kurtarmak Fransa için müstelzem görülmüş olduğundan o zaman Fransa kralı bulunan sâlif-üz-zikr Louis le Gros yine bu dava üzerine Henri’nin hapsinde vefat eden Robert’in oğlu Guillaume’u iltizam ederek

Normandia'yı Guillaume hesabına istihsal etmek emeliyle 1113 tarihinde İngiltere devletine ilan-ı harp eyledi. (İngiltere sayfa 111 müracaat) Bu muharebe 1120 sensine kadar devam etmiş ise de o kadar şiddet kesb etmeyip aralıkta bir çarpışmaktan ibaret kalır idi. Netice-i muharebede galebe İngiltere tarafında kalıp Louis le Gros'un emeli hâsıl olamamıştır.

Louis le Gros'nun müddet-i hükûmetinde en ziyade medhe şâyan olan muvaffakiyeti Fransa'da komün usulünü vaz' etmesidir. Şöyle ki :

Derun-ı memlekette devam eden muharebat-ı dâhiliye üzerine kontların düklerin vesair unvanları haiz bulunan derebeylerinin kuvvetleri arta arta bir dereceye gelmiş idi ki kral bulunan zat bunların elinde oyuncak mesabesinde kaldığı gibi halk dahi bunların rayeti değil adeta esareti altına girmiş idi. O zamanlar Fransa'da eyalet, sancak, kazâ gibi taksimât yok idi. Her taraf bir derebeyinin malikânesi olduğundan onun çiftliği sayılıyordu. Louis "Komün" namıyla Fransa'yı birçok nahiyelere ayırdı. Her nahiye'nin ahalisini hür tanıyıp derebeyinin malikânesi zeametden ibaret kaldı.

Vâkıa derebeyleri bu icraatin aleyhine kıyam eylediler ancak şu hale göre hürriyet-i umumiye hâmisi sıfatını ittihaz eden Louis umum Fransa'yı kendisiyle müttelik bulduğundan her isyan eden derebeyini yine kendi reayasına vurdurarak terbiyesinden geri kalmaz idi. İşte bu suretle derun-ı memlekette zorba kuvvetini kırıp hükûmet-i kraliyyenin kuvvet-i nüfuzunu artırdı.

Capétiens Hanedan'nın mutâdı olduğu veçhile Louis le Gros dahi Philippe nam büyük oğlunu 1131 [144] tarihinde veliahtlık inzimamıyla kral-ı Sâni intihap ettirmiş idi. Ancak çocuğun ömrü vefa etmediğinden vuku-yı vefatı münasebetiyle ikinci oğlu Genç Louis'yi onun yerine kral-ı Sâni nasb ettirdi. Bu Genç Louis Aquitaine dükası Guillaume'un kızı Aliénor ile izdivaç ederek o zamana kadar dükalık suretiyle Fransa'dan ayrı ve adeta müstakilen idare edilmekte bulunan Aquitaine'u bir rabita-i kaviyye ile Fransa'ya rabt eden zattır ki bir yanda resm-i zifâfî icra olunur iken öte tarafta dahi babasının cenaze alayı tertip edilmiştir.

Babasının tarih-i vefatı olan 1147 tarihinde Genç Louis, sandalî-yi hükûmete müstakilen cûlus eyledi. Genç Louis'nin en ziyade ehemmiyet verdiği şey pederi gibi derebeylerinin kuvvetlerini kırmak ve nüfuz-ı hükûmeti yalnız makam-ı kralîye hasretmek olduğundan şu hâl bi'l-umum derebeylerini nihayetsiz helecâna duçar

eylemiş idi. Kralın muhafaza-i istiklal tam maksadına mebnidir ki Bourges eyaleti despotluğu münhal olduğu zaman taraf-ı kralîden [145] intihap olunan despotu Roma merkez-i hükûmet-i ruhaniyyesi kabul etmeyerek Pierre de la Chatre nam despotu tayin ve izâm etmesi üzerine Louis merkumu reddeylemiş ve merkum dahi hukuk-ı memuresini muhafaza için Champagne dükasına iltica ederek o ise çend seneden beri kralların kesr ettikleri derebeyliği nüfuzunun ikmaline medar olmak ve Tebri nam hisar-ı metine kapanarak krala mukavemete hazırlanmış olmakla Louis bir fırka-i askeriyye ile gelip ve Tebri'yi muhasara ve ihrak be-nâr etmekle derununda bulunan bin üçyüz nefer ihtiyar, genç, çoluk çocuk cayır cayır ateşlere yanmıştır.

Bu faziha-yı cesime Papa tarafından Louis'ye bir aforozu davet eylemiş idi. Ancak bazı mutavassıtlar araya girip 1144 tarihinde aforozu geriye aldırıldılar ve irtikâp eylediği günah-ı kebirden tatahhura medar olmak için Louis'yi ehl-i İslam üzerine Muharebe-i Salib'e sevk eylediler. 1147 tarihinde Louis bir cesim ordu ile Salib Muharebesi'ne azîmet eyledi. Antakya taraflarında bazı muharebata girişip Şam-ı Şerîf'i dahi muhasara [146] altına aldı ise de Anadolu taraflarında bir büyük mağlubiyete duçar olarak ordusunun yarıdan ziyadesini şemşir-i müslimîne kırdırdı ve 1149 tarihinde mağluben Fransa'ya avdet eyledi.

Kendisinin müddet-i gaybubetinde zevcesi Aliénor, Abdullah isminde bir Arap esiri ile mercimeği fırına vermiş idi. Bazı rivayete göre merkum Abdullah esir olmayıp Aliénor daha Aqutaine tarafında iken Abdullah'ın hüsn ü cemâline âşık olarak Abdullah dahi Aliénor'un bezm-i hassına duhul için köle olmaktan başka tarik bulamayarak kendisini kendi ihtiyârıyla Aliénor'a sattırması ve Aliénor Fransa'ya gelin gittiği zaman dahi birlikte gitmiştir. Bunların macera-yı aşk ve hevası kralın sem'-i ittılâna îsâl edilerek 1152 tarihinde genç Louis, Aliénor'u boşamıştır.

Mezbûre Aliénor Genç Louis'ye vardığı zaman babası Guyenne dükalığını kendisine cihâze mukabelet terk ve ihdâ eylemiş idi. İmdi böyle bir cihâz elde olması [147] münasebetiyle Aliénor, Louis'den boşanır boşanmaz o zamanlar İngiltere sandalî-yi hükûmetine intihap olunmuş olan İkinci Henri'ye varmış ve mûmâ-ileyh İkinci Henri zaten Anjou nam Fransız Hanedanndan gelme olmasıyla (İngiltere sayfa 116 müracaat) Fransa tarafından birçok mahallere sahip olduğu gibi Aliénor'un müstemlekâtı dahi buna inzimâm edince Fransa'nın bir sülüs kadar yeri İngiltere'ye iltihâk etmiş oldu. Genç Louis zaten Aliénor gibi sözü, muhabbeti ve ıyş u işreti yolunda olan bir zevceyi

hasmı bulunan İngiltere kralının âguş-ı şevk ve tarabında görünce ne kadar müteessir olmak lazım ise Fransa heyet-i devleti dahi böyle memleketin bir sülüsü kadar yerin intikalât-ı irsiyye ve münasebet-i sıhriyye ile İngiltere'ye geçmesini pek muzırr gördüklerinden memalik-i mezkûreyi İngiltere'den kurtarmak için uzun uzadıya muharebelere başladılar ki Genç Louis 1180 tarihinde ve bu muharebe-i medîde üzerinde vefat eyledi.

Yerine geçen oğlu İkinci Philippe evvel emirde Flandre kontu ve Bourgogne dükası gibi nüfuzlarını arttırmış [148] olan mütegalibe ile muharebe ederek onları bir dereceye kadar usandırdıktan sonra Fransa arazisinden İngiltere müstemlekâtı suretine girmiş olan yerleri kurtarmak için babası Louis'nin İngiltere kralı Henri aleyhine açmış olduğu muharebede dahi devam ederek epeyce galebelere nail oldu.

Henri'nin vefatıyla 1189 tarihinde oğlu Richard Coeur de Lyon İngiltere sandalî-yi hükûmetine kuûd eylediği zaman Philippe Auguste onunla ittifak eylemiş ve öteden beri devam eden muharebatı ta'til ederek ehl-i İslam üzerine sevk olunacak üçüncü heyet-i salibiyyeyi teşkil başlanmış idi. Richard, İngiltere tarafında halkı soyup soğana çevirdiği gibi (İngiltere sayfa 136 müracaat) Philippe dahi Fransa tarafında Yahudilerin emvâl ve emLakinı zorla gaspderek tedarik eylediği orduyu müstashiben arazi-yi mukaddeseye azimet eyledi. Orada refiki Richard ile araları bozulup merkumdan ayrılarak Philippe, Akka Muhasarası'nda biraz ibrâz eyledikten sonra Fransa'ya geldi ve Richard dahi avdet etmesiyle beraber [149] Fransa ile İngiltere arasındaki eski muharebe yine baş gösterdi.

Richard'ın müddet-i hayatında Philippe ettiği muharebelerden pek çok bir şey kazanmadı. 1199 tarihinde Richard vefat eyledikten sonra yerine geçen Jean Sans Terre ile dahi muharebede devam ederek galibiyet ve mağlubiyet iki taraf miyanında sallanır durur idi. Bu aralık İngiltere kralının yeğeni olup bazı teşebbüsât ve harekât-ı isyanyede bulunan Arthur'u Philippe himayesi altına alarak merkum bir suikastla vefat eylediği zaman Philippe İngiltere kralını töhmet-i katl ile itham eylemiş ve 1203 tarihinde li-icli'l-muhakeme Jean Sans Terre'i davet eylemiş idi. Jean Sans Terre bu davete bi't-tabi icabet etmemekle Philippe gerek Fransa ve gerek İngiltere tarafında Jean'ın gayretini gütmekte bulunan kibar rüesaya "Siz hala böyle bir katilin gayretini güdüp gidecek misiniz? Avrupa içinde namınızı haydutluğa mı çıkaracaksınız? diye bir çok sözler söyleyerek aglebini kendi tarafına çektikten ve bu suretle İngiltere kuvvetini

[150] taklil eyledikten sonra muharebeye bir kat daha şiddet vererek Fransa arazisinden İngiltere müstemlekâtı bulunan Normandia ve Poitou ve sair mahalleri kâmilten istirdat eyledi.

İşte İngiltere üzerinde bulunan emeller bu suretle hâsıl olmuş oldu. Ba'de Philippe silah mukavemeti bir vakitten beri Fransa'yı ziyadesiyle taciz etmekte bulunan Flandre dükası üzerine çevirip ancak bu muharebede İngiltere kralı Jean Sans Terre'i yine karşısında bulduğu gibi Almanya imparatoru Dördüncü Otto dahi dük-i mümaileyhi himaye eyledi. Vâkıa bu muharebenin cesâmeti ve Fransa'yı derece-i tehdi bedîhi olup ancak Fransızlar İngiltere galebesinde haylice kuvvet kazandıkları gibi İngiltere'den istirdat olunan mahaller dahi Fransa kuvvetine munzamm olduğundan 1214 senesi Temmuz'unun yirmi yedinci günü Philippe kemal-i gayretle Buovin nam mahalde üç kol düşmanın üçüne dahi galebe çalmakla işte bu muharebeden sonra Avrupa'da "Philippe [151] ile cenk edilmek mümkün değildir" sözü darb-ı mesel hükmüne girmiş ve binaenaleyh Philippe dahi bakıyye-i müddet-i hükûmetinde rahat yüzü görebilmiştir.

Bu asırlarda Avrupa devletleri taraf taraf Ehl-i Salib Muharebesi'ne yardım ederek tahsil-i nam ve şan etmekte oldukları cihetle papa bulunan zat Philippe'e tebrik-i muzafferiyetle beraber bu şevket-i harbiyyeyi ve bu kuvvet-i askeriyyeyi Kudüs-i Şerif'in eyâdi-i İslam'dan tahlîsi yolunda sarf etmek lüzumunu arz eylemiş idi. Philippe bu teklife o kadar havale-i sem'-i itibar eylemedi. Âlemde en mukaddes vazife vatanın ikmal-i esbab-ı saadeti olduğu için akçe ve askerce pek az bir muavenetle Kudüs-i Şerif muharebesinden kendisini çekip ıslah-ı ahval-i memlekete uğraştı.

Philippe öteden beri mevcut olup yekdiğerini fesh ede ede artık hüküm çıkarılamayacak bir dereceye gelmiş olan nizamâtı kâmilten lağv ederek yerine yeni nizamât vaz' eyledi ki muhafaza-i âdle kâfi idi. Maarrifin [152] terakkisine hidmeti erbab-ı maarife hüsn-i teveccühte bularak dâr-ül-maarif azasını himaye-i mahsusası altına almış ve her birine birçok imtiyazlar vermiş idi. Eski askerin azıcık bir şey üzerine isyana kadar varmalarını askerlik şiârına mugayır görerek Rieboud tabir olunan bir sınıf-ı askeri icat eylemiştir ki kazandığı muharebeleri hemen mücerred bu askerin itaat ve himmeti sayesinde kazanmıştır. En büyük merakı hâriçten derun-ı memlekete akçe sokmak olduğuna binaen ticarete fevkalade vüs'at verip mahsulat-ı sanaiyye ve ziraiyyenin fazlasını memalik-i mütecavireye sevk edenlerden gümrükçe vesairece

birçok muafiyetleri dirîğ etmez idi. Paris'e ilk defa olarak kaldırım döşeyen Philippe'dir. Hatta etrafına güzel bir istihkâm dahi binâ eylemiş idi. Elhâsıl mûmâ-ileyh Fransa'nın ma'dûd krallarından olup hatta zevcesini boşayarak Agnes isminde bir karı ile izdivaç eylediği için papa tarafından aforoz edildiği halde mücerred halkın teveccüh-i tâmmе semeresiyle aforozun dahi bir [153] zararı olmamıştır. 1223 tarihinde vefatı vuku bulmakla yerine oğlu Louis, Sekizinci Louis unvanıyla calis-i sandalî-yi hükûmet oldu.

Sekizinci Louis daha pederinin sağlığında İngiltere'de Jean Sans Terre aleyhine muharebe eden büyükler tarafından davet olunmuş ve hatta bir aralık krallığı dahi ilan edilmiş idi. (İngiltere sayfa 139 müracaat.) Ancak bu aralık Jean Sans Terre'nin vefatı vuku bularak Philippe dahi Jean'ın oğlu bulunan Henri'nin hukuk-ı irsiyyesini vekayeten kendi oğlunu geri Fransa'ya çağırılmış ve İngiltere'yi yine vâris-i hakikisine terk eylemiştir.

Louis maharet-i harbiye sahibi bir kral oldu. Maharet-i harbiyyenin bir krala ait olan en büyük kısmı kendisini askere sevdirmek olduğuna göre Louis buna dahi muvaffak olmuş idi.

Zira onu adi bir maddeden dolayı pederi gibi bu dahi Papa tarafından aforozlandığı halde asker yine kendisinden yüz çevirmeyip hala İngiltere istimlâkı altında kalan [154] dört eyaleti dahi kahren ve cebren kurtarmıştır ki bu muharebede evvel emirde mağlubiyete duçar olduğu halde sonra galebe etmesi askerinin itaat ve muhabbetinden başka bir şey ile husule gelemez.

Kral-ı mûmâ-ileyh zamanında Fransa'nın dâhilinde bulunup krala itaat etmeyen zorbalar ma'dûd idi. Louis bunları dahi tedîpten geri durmadı. Ancak Languedoc şehrini muhasara ile derununa tahassun etmiş olan Languedoc derebeyini bihakkın terbiye tedarikinde iken 1226 senesinde idi ki füceten vefatı vuku buldu. Kral-ı mûmâ-ileyhin vefatı emrinde Champania kontu Tübud kralı zehirlemek gibi bir sui-zann altında kalmıştır.

Sekizinci Louis'in vefatından sonra oğlu Dokuzuncu Louis henüz on yaşında olduğu halde validesi Blanche de Castille'nin vesayeti altında kalarak makam-ı hükûmete ik'âd eyledi.

Kraliçe Blanche gayet edip ve afîf ve idare-i hükûmete bi-hakkın muktedir bir kadın olup oğlunu ileride [155] nam ve şân sahibi bir kral olmak için terbiye eylemiştir. Oğlu ta sin-i rûşte vasıl oluncaya kadar Blanche gayet sulhperverâne idare-i umura muvaffak oldu. Mûmâ-ileyhâ vaktinin [...] ve Kral Louis'ye dahi zamanının Telemak'ı demek bi'l-vücûh şayan ve becâdır. 1236 tarihinde rûştü ilan olunduğu zaman genç kral yine validesinin sevkıyla en evvel Fransa'da adalet ne demek olduğunu göstermiştir. Zira o zamana kadar memalik-i mezkûrede adl ü hukukiyyet kimsenin malumu olmayıp herkes kendi keyfine göre hareket eder idi. Louis dinen ve kanunen bir cinayet-i müsebbitesi olmayan hiçkimsenin kılına bile dokunamayacağını ilan ederek bu ilanını ise icraatıyla teyit eyler idi. Zor bazusuna mağruren bir bî-günahı nâ-hakk yere iz'âc edenleri, iz'âc-ı katl edenleri siyaseten ve kısasen katleder idi. Devair-i hükûmetinin her şubesinde o kadar tasarrufa riayet eyledi ki evvelce müzayaka-i maliyeden şikâyet eden Fransa artık îrâdını masarifinden kat [156] kat fazla bulmaya başladı.

Kral-ı mûmâ-ileyhin bu hüsn hidmetini umum-ı millet şükranıyyetle telakki eyledikleri hâlde bazı zorbalar kendi nüfuzlarının kırılmasından dolayı dil-gîr olmuş ve hatta Marche kontu bulunan zat İngiltere kralı Üçüncü Henri ile bi'l-ittihad alenen isyan dahi eylemiş ise de “Bâ ra'yet solh kon va ze-cennat-i hasm-ı eymen-nişîn. Zanke şehinşah-ı âdil-râ ra'yet leşker est”¹⁵ mazmununca derhâl tedarik eylediği cesim ordu ile varıp 1242 tarihinde Taillebourg ve Saintes nam mahallerde düşmana layıkıyla galebe eylemiştir. Bu galebe üzerine İngiltere'nin iltimasıyla ona

beş sene müddet-i mütareke vermiş ve Marche kontunun dehaleti üzerine onun dahi kabahatini affederek hâk-i pâyna yüz sürmek için huzuruna geldiği zaman “Senin gibi silahına itimadı olanlar vatanının selametine hizmet etmek lazım iken vatanın ziyanına çalışmak ayıptır, bir daha bu aybı kabul etmemelisin” diye en büyük bir hükümdara layık olan yolda muamele eylemiştir.

[157] 1244 tarihinde kral-ı mûmâ-ileyh gayet şiddetli bir hastalığa duçar olduğundan ondan rehâ bulur ise arazi-i mukaddeseye gidip ehl-i İslam ile muharebe etmeyi nezr eylemiş idi.

Binaenaleyh 1248 tarihinde bir ordu asker ile Mısır'a gidip bir sene sonra Dimyat'ı fethetmiş ve 1250 tarihinde dahi Mansuire üzerine galebe eylemiştir. Lakin

¹⁵ Kral halk için barış sağlamalıdır. Bu onun sorumluluğudur.

Cenâb-ı Hak bu muharebe-i azîmede nusreti ehl-i İslam tarafına vermiş olduğundan arazi-i mukaddeseyi tahlise giden Avrupa hükümdarları taraf taraf mağlup oldukları sırada Louis dahi iki nefer biraderiyle beraber yakayı ehl-i İslam eline vermiş ve şimdiki akçe hesabıyla yedi milyon kadar Frank ceza-yı nakdi verdikten ve Dimyat şehrini terk eyledikten sonra hürriyetini kurtarabilmiştir. Mısır'dan dahi Filistin taraflarına geçerek dört sene daha geşt ü güzâr eyledi. Ancak Fransa'da yerine vekil bırakmış olduğu validesinin vuku-yı vefatı üzerine vatana avdetle yine ıslah-ı ahval-i mülk ve millete bezl-i himmet eyledi.

[158] 1270 tarihinde mûmâ-ileyh ikinci defa olarak Muharebe-i Salibe için Tunus tarafına azîmet eyledi. Ancak orada ordusunu gayet şiddetli bir veba istila ederek kendisi dahi bu illete mübtela olduğu hâlde Fransa'ya avdet etmesiyle beraber vefat eylemiştir.

Roma Kilisesi Louis'yi takdis ederek Saint Louis namıyla azizler zümresine ilhak eylemiştir. Zira Avrupa içinde Louis kadar âli, bî-taraf, menfaatsiz hiçbir hükümdar daha gelmemiştir. Avrupa hükümdarları bile en büyük, en mühim maddelerden dolayı onu hükm-i ittihaz ve verdiği hükmü garaz ve güruzdan âri olduğu için mutlaka kabul ederler idi. Pederi Phillippe İngiltere müstemlekatı hükmüne girmiş olan bazı Fransa arazisini istirdat eylediği esnada İngiltere'ye ait olan yerlerden dahi bir miktarını zabt eylemiş idi. Saint Louis böyle dört beş memleketin be-gayr-ı hak-ı istimlakı için yine bir muharebeye sebebiyet göstererek kan dökmek reva olmadığını nazar-ı dikkate alarak fazla alınan yerleri yine [159] İngiltere'ye iade eylemiştir. Hele o kadar âbid o kadar dindar idi ki Roma'da zat-ı Mesih'in vekâleti namını ihraz eden papaların hiçbirisi onun kadar gerçekten Hristiyan değil idi. Her sene Ağustos'un yirmi beşinci günü Saint Louis'nin yortusu tutulur.

Saint Louis'nin hüsn-i idare-i terakkiperverânesi sayesinde oğlu Philippe le Hardi denilen Üçüncü Philippe 1270 tarihinde makam-ı pedere cülus eylediği zaman Fransa'yı oldukça evvelki zaafı def' etmiş ve kuvvet ve şevketini yerine getirmiş buldu. Hîn-i cülusunda mevcut olan en müşkil mesele pederinin başlamış olduğu Tunus muharebesi idi. Bu muharebeden Fransa için maddeten hiçbir menfaat olmayıp Hristiyanlığa hizmet gibi bir menfaat-i maneviyeye var idiyse de maddiyatın maneviyata tercihi bir meslek-i hükemâyâ göre lazım olduğundan Philippe derhal Tunus ile akd-i müsâlaha eylemiştir.

Fransa'nın hemen üç rub'ına müsavi yerleri intikalât-ı irsiyyeden dolayı yavaş yavaş doğrudan [160] doğruya hanedan-ı kralîye malikâne olmuş bulunmakla Philippe'in Fransa üzerindeki hükûmet-i umumiyyesine yalnız Foix Contu Roger bir itiraz etmek ve mûmâ-ileyhi kral tanımamak istedi. Binaenaleyh Philippe bir kuvve-i kafiye ile varıp hükûmet-i umumiyesini Foix'ya dahi tanıttırdı. Bu vakadan başka Fransa'da Philippe aleyhine hareket olmamış demektir. Binâberin Philippe kuvvetini daima artırarak adeta Fransız milletinin Avrupa içinde hakimiyetini dahi ilana cesaret etmeye çalışmıştır. Navarra kralı Henri vefat eylediği zaman halk müteveffanın kerimesini kraliçe olarak kabul etmemeye kalkışmışlar idi. Philippe mezbureyi kendi oğlu Philippe'e tezviç etmeyi tasmin eylediği cihetle 1274 tarihinde Navarra meselesine kuvve-i harbiyye ile müdahale ederek kraliçenin hukuk-ı irsiyyesini muhafaza eyledi. Bundan başka İspanya tarihinde izahati ita olunacağı veçhile Cerda prenslerini Castilla tahtına geçirmek için Aragon kralı Üçüncü Pierre'e [161] dahi ilan-ı harp eylemiştir.

1282 senesinde hadd ve hesaba sığmayacak ziyankârlıklar ile Alène ve Girón nam mahalleri zaptetmiş idiyse de emeline nail olamayarak bu sefer de duçar olduğu hastalık üzerine 1285 tarihinde vefatı vuku bulmuştur.

Irsen makam-ı hükûmete geçen oğlu dördüncü Philippe İspanya muharebatında devam ederek pederinin emelini ba'de-l vefat olsun istihsâl eylemek istediye de bu işin mümkün olmadığını tayin etmekle 1291 tarihinde Aragon kralı ile akd-i musalahaya lüzum gördü.

Bu tarihte İngiltere'de Birinci Edward hükûmet etmekte olup mûmâ-ileyh (İngiltere sayfa 145 müracaat) fevkalade hüsn-i idaresi semeresiyle İngiltere'yi hayliden hayli kuvvetlendirdikten sonra çünkü kendisi Anjour hanedanına mensup olmak ve hanedan-ı merhumun aslı Fransız olup Fransa tarafında mâlik olduğu mahaller dahi Jean Sans Terre'i zamanında Anjour hanedanının elinden [162] alınmış bulunmak hasebiyle bu yerleri tekrar İngiltere hesabına istirdad etmek için Flandre kontu olup öteden beri Fransa'ya karşı muharebelerden hâlî olmaya gelen hanedanla ittifak etmiş ve bir büyük ordu ile Fransa üzerine hücum eylemiştir.

Yukarıki tafsilattan müstebân olmuş olacağı veçhile o zaman Fransa'nın dahi kuvveti ber-kemal olmakla Dördüncü Philippe Fourmies ve Compiègne ve Bourges taraflarında Flandre Contuna galebe ederek (İngiltere sayfa 149 müracaat) öte taraftan

İskoçyalıları dahi İngiltere kralı aleyhine teşvik etmekle Edward memleketine rüc'ate mecbur olmuş ve İskoçyalıları terbiye edip de Fransa üzerine tekrar yürüyeceği zaman yine teşvik eylediğinden bu tarık hile ile Edward muharebeden âciz kalarak nihayet 1299 tarihinde akd-i mütarekeye mecbur olmuştur ki bu mütareke Edward'ın oğlu diğer Edward'ı Fransa kralının kızına nişanlamak suretiyle bir kat daha kuvvetlendirilmiştir. Şu meselede yine Fransa kârlı çıktı. Zira [163] Flandre kontluğunu bihakkın Fransa'ya idhâl eyledi.

Bu asır Avrupa'da Hristiyanlığın kemaliyle kuvvet bularak taassub-ı diniyenin dahi fevk-al-hadd arttığı bir asır olmakla papa bulunan zat ve hatta papazlar bile bir kralı takdis-i şerife kadar harbe sevk etmek derecesinde nüfuz peyda etmişler idi. İmdi Papa bulunan Sekizinci Bonifacio bu nüfuzu bir derece daha arttırmak ve adeta bütün kralları kendi nüfuzu altına alarak cümlesi üzerine Şahenshâh olmak azmine düştü. Avrupa krallarından bazılarını nüfuzu altına celb eylediyse de Fransa kralı Dördüncü Philippe'yi celb mümkün olmadı. Şu mesele Fransa için o kadar tehlikeler hazırlamış idi ki adeta papa taraftarı bulunan umum devletlerin Philippe üzerine hareket etmesine ramak kalmış idi. Papa cenapları (Boul) tabir olunur lânetnameler ile Fransa kralını aforoz ettikten başka Fransa'nın dahi adeta Kudüs-i Şerif arazisini ehl-i İslamdan istirdat etmek kabilinden olarak bir hanedan-ı melundan istirdadını dindar (164) Hristiyanlara havale eylemiş idi. Dördüncü Philippe yolları ateşe yakarak general ve serdarlarını cem' ile "Papa cenapları hazret-i Mesih'in vekili olduğunu kabul ettik. Fakat kayser-i Rûm'un da vekili olduğunu bilmiyoruz. Avrupa'yı nüfuz-ı cismanisi altına almak istiyoruz. Biz mümanaat ettiğimizden dolayı afarozlu olduk. Papayı umum Avrupa kralı intihap edecek iseniz muhtarsınız. Ancak onu papa tanıyıp kendi vatanınızın istiklalini muhafaza edecek iseniz bu maddeden dolayı bizim üzerimize sevk olunacak askeri mukaddes asker değil adeta bir mütegallib askeri nazarıyla görerek mukavemete söz vermelisiniz " deyince cümlesi bi'l-ittifak vatanın istiklal-i tâmmını muhafaza yolunda can vereceklerini krala temin eylediler.

Bu haber Papa'ya vasıl olunca Papa Dördüncü Philippe'in adeta küfrünü ilan ederek şu kâfirden nasıl intikam alacağını müzakere için (Consul) tabir olunan meclis umumi-i ruhanîyi davet eyledi ki her taraftan (165) papazlar ve hatta bazı krallar bile Roma'ya giderek akd-i meşveret eylediler.

Binaenaleyh Philippe dahi papanın hareketine karşı en ziyade şiddet gösteren generallerden mürettep bir orduyu İtalya tarafına sevk ederek papa askerini tazyik ettirmeye başladı.

Bu karışıklık arasında Bonifacio vefat eylediği gibi yerine gelip iki sene kadar papalık eden On birinci Benedictus dahi vefat etmiş olmakla dördüncü Philippe Fransız papazlarından Flaman nam zatı Avignon şehrinde papa nasb ve ikame eyledi. Bu zatın marifetiyle Bonifacio'nun kendi aleyhine vermiş olduğu hükm-i laneti reddettirmeye çalıştı. Hele 1314 senesinde vuku-yı vefatıyla bunca dağdağadan kurtuldu gitti.

Eğer şu papa meselesiyle İngiltere maddesi çıkmamış olsa idi Philippe Fransa'nın terakkiyatına birçok hidmet edebilir idi. Ancak bu iki mesele terakkiyata hidmet etmeyi men olduğu gibi devletinin ihtiyacını dahi [166] artırdığı cihetle meskûkâtın ayarını bozmaya kadar mecbur olmuş ve bu münasebetle halk beyinde (Kalpazan Philippe) diye şöhret almıştır.

Hazinenin def'i-yi ihtiyacı için Yahudilerin emvâlini yağma etmek ve büyük büyük rütbeleri her rast gelene satmak dahi onda görülmüştür. Mahaza yine gayretli bir hükümdar imiş. Çünkü o asırda Papa bulunan zatın rızası hilâfına hareket etmek her yiğidin kârı değildir.

Dördüncü Philippe'in vefatından sonra yerine geçecek olan oğlu Onuncu Louis Navarra'da bulunmak hasebiyle o gelinceye kadar amcası bulunan Charles de Valois sandalî-yi hükûmette kaymakamlık eylemiştir. Pederinin vefatı üzerine nüfuzunu kaybetmiş olan bazı derebeyleri isyan vadisine sülûk eylediği sırada Flandre Contu dahi Philippe tarafından zabt olunan malikânesini istirdada kıyam eylemiş idi. Onuncu Louis zaiifçe bir hükümdar olmakla güç hal ile Flandre kontunu reddedebilip yoksa sair derebeylerine tecdid-i nüfuz ettirmemeye muvaffak olamadı.

O zaman Fransa'da müzayaka-i maliye ber-kemal idi. Binaenaleyh Louis Flandre aleyhine açtığı muharebenin bile masarifini tesviye etmek için halkı vergiler ile bîzar eyledi. Araziye mâlik olmaya fıkân-ı hürriyeti mani olup da ötede beride esir gibi çalışan ve serf denilen adamların hürriyet-i tâmmesini akçe mukabilinde satın almalarını mecburiyet tahtına koydu. Bir iyisi ki müddet-i hükûmeti çok sürmeyip 1316 tarihinde vefatı vuku bulmakla aleyhinde hazırlanan isyan pençesinden yakayı kurtarıp pençe-i Azrail'e teslim eyledi.

Kral-ı merkumun vefatından sonra Jean namında bir oğlu tevellüd ederek hemen çocuğun kundağını sandalî-yi kralî üzerine koymuşlar idi. Birkaç gün sonra vefat etmekle Dördüncü Philippe'in diğer oğlu Beşinci Philippe zaten veled-i müteveffaya vasilik etmek için davet edilmiş bulunduğundan onun krallığı ilan olundu.

[168] Bu zamana kadar Fransa'da kadınların hükûmeti memnu idi. Ancak bir fırka bu memnuıyeti kabul etmeyerek Onuncu Louis'in kızı Jeanne de Navarre kraliçe nasbetmeye kalkıştılar. Fakat rüesa-yı askeriyye kanun koydu mu bozmak bir millet için perişanlığı müstelzem olacağı cihetle mutlaka kralın erkek olması ve behemehâl Beşinci Philippe'in intihap olunması emrinde ısrar eylediklerinden bunlara galebe mümkün olamadı.

Beşinci Philippe vakt ü hâlin ve bâ husus ahval-i hazinenin muharebe etmeye müsait olmadığını ve Fransa'nın eşedd-i ihtiyaçla ıslahat-ı dâhilîyeye muhtaç bulunduğunu derk ederek 1322 senesine kadar devam eden müddet-i hükûmetinde yalnız ıslah-ı ahval-i dâhiliyeye hasr-ı himmet eyledi ise de yaptığı şeyler o kadar mühim değildir.

Beşinci Philippe'in yerine gelen karındaşı Dördüncü Charles selefinin güya ıslahat emrinde bezlettiği himmetle beraber Fransa'yı pek zayıf bir halde buldu. Hâlbuki zaafını kuvvete tebdil için esbab-ı lazıme [169] teşebbüs edecek yerde nev-amma intikam dâyesine düşüp vaktiyle Fransa hazinesini soymuş olan yerli ve ecnebi sarrafları muahedeze ve sevî hâlâta ses çıkarmamış olan vükelayı muâtib eyledi.

Mûmâ-ileyhin evlad-ı zükûru olmamak hasebiyle bir erkek evlat için müteaddit zevceler aldı ise de yine fayda vermedi. Bir yandan Fransa'nın zaafı kemalde iken diğer taraftan İngiltere kralı Normandia dükaliğinden dolayı kendisine boyun eğmiyor diye şiddetli muharebelere kıyam ederek hâlbuki İngilizler evvelce Fransa'nın kendileri aleyhinde kurmuş oldukları tedbiri bu kere Fransa aleyhinde kullanmak için Gaskonia ahalisini isyana teşvik ettiklerinden Fransa bu yüzden dahi büyük bir sadme gördü.

Nihayet 1328 tarihinde Dördüncü Charles vefat eylediği zaman evlad-ı zükûru olmamak münasebetiyle tac-ı hükûmet mukaddema Dördüncü Philippe Navar'dan gelinceye kadar Fransa'da kaymakamlık etmiş olan mûmâ-ileyh Dördüncü [170] Philippe'nin emmisi bulunan Charles de Valois'in oğlu Philippe de Valois'i getirmişlerdir ki bu münasebetle Capétiens Hanedan unvanının hükmü nihayete erip

bâ'-dezân Valois Hanedanı unvanı devran sürmeye başlamış ve binaenaleyh hanedan-ı mezkûr ahvalinin derci için aşağıki fasl-ı sâniyi küşâd etmek lazım gelmiştir.

FASL-I SÂNÎ

VALOÏS HANEDANI'NIN HÜKÛMETLERİ

AN 1328 İLA 1498

Tafsîl- Capétiens Hanedanı unvanına münkalib olması Capétiens “sülâle”sinin bütün bütün inkıtâı demek değildir. Sülale yine Capétiens sülalesi olup bu sülale işbu üçüncü bâbın nihayetine kadar bilâ inkıtâ devam etmiştir ki bâb-ı mezkûrun fasıllarında îrâd edilen hanedanlar esâmîsi sülale-i mezkûrenin şubeleri demektir.

Valois Hanedanı'nın birinci hükümdarı Philippe de Valois [171] yukarıda birinci fasılda ismi sebkât eden Charles de Valois'in oğludur ki Charles de Valois dahi doğrudan doğruya Capétiens uvanıyla hükûmet eden Üçüncü Philippe'in oğludur. Hâlbuki o zaman İngiltere kralı bulunan Üçüncü Edward'ın validesi İsabella (İngiltere sayfa 106) müracaatla dahi malum olacağı veçhile eğer Fransa'da kadın hükümdarların hükûmeti caiz olsa idi Fransa sandalî-yi hükûmetine Philippe de Valois'den daha elyak ve ehakk idi. Çünkü Philippe Üçüncü Philippe'in oğlu olup İsabella ise Üçüncü Philippe'den daha yakın olmak üzere Dördüncü Philippe'nin kızı idi. Binaberin İngiltere kralı Üçüncü Edward “Eğer Fransa kanununda kadınların icra-yı hükûmet etmeleri yok ise bir kadının hukuk-ı irsiyyesi oğluna intikal edebilir ya bu hale göre Fransa krallığı bana layıktır ” diye emele düşmüş idi. Evvel emirde Philippe de Valois bu dağdağaya ehmmiyet vermeyip o zamanlar Fransa'ya mutî olup bu itaatten dolayı tebası tarafından hal ü def [172] edilen Flandre dükası Louis'yi yine yerine ik'âd için Flandre ser-âmedân-ı rüesa-yı askeriyesi üzerine muharebeye gitti ve Kassel nam mahalde galebe-i külliyye nail olarak 1428 tarihinde Louis'i makamına ik'âd eyledi.

Philippe de Valois bu tarafta bu gibi işler ile meşgul oladursun öte tarafta yine Fransa'nın Artois nam dükaliğinden tard u def edilmiş bulunan Robert nam zat İngiltere tarafına can atarak kral Üçüncü Edward'a müracaatla “Ben dükaliğimden tard olundum. Bundan dolayı Fransa kralına arz u şekvâ edeceğim.” Lakin Philippe de Valois'i Fransa kralı tanımam sizi tanırım. Valideniz Fransa'ya ırsen sahiptir. Bu hukuk ise size intikal etmiştir hem Fransa kralı bulunmak hasebiyle Fransa'daki tahtınızı be-gayr-i hak zapt eden Philippe'ten hakkınızı almalısınız hem de Fransa kralı olmak hasebiyle benim gibi

bir mazlumun hakkını ihkâk etmelisiniz” makamâtıyla eğer Fransa’ya sevk-i asker eder ise çünkü şu aralık [173] Fransa’nın kuvveti mefkud olduğu cihetle muvaffakiyet mümkün olacağına Edward’ı temin eylemiş idi.

İşte bu teminat üzerine Edward 1338 tarihinde Fransa’ya ilan-ı harp etmiştir ki bu muharebe yüz seneden mütecaviz mümted olmakla tevarih-i umumiye lisanında (Muharebe-i Sadsale) diye benam olmuştur.

Muharebe-i mezkûrenin burada zikr edeceğimiz mebadiyi Fransa için pek ziyade zarara mucip oldu. Zira (İngiltere sayfa 158 müracaat) İngiltere kralı zaten Fransa kralından dil-gîr bulunan Flandre ahalisi ile Almanya imparatoru Louis de Bavière’yi dahi ittifakı dâhilîne alarak “Fransa kralı” unvanıyla İngiltere’den kalkıp Fransa’ya geçmiş ve Flaman’ın ve Belçika taraflarına asker dökerek Fransa’nın şimal cihetlerini vurup kırmaya başlamış olması üzerine eğerçi Philippe dahi mukabeleden geri durmamış idiyse de Fransa’nın der-kâr olan zaafına mebni galebe mümkün olamayıp 1340 senesinde iki sene için mütareke akdedildi. Lakin ateş [174] harbine müştail olarak hele Crécy nam mahalde 1346 tarihinde Edward’ın kazandığı galebe üzerine Fransa bütün bütün perişan olmak derecesine geldi. Bunun üzerine Philippe’nin iltimasına mebni altı sene için bir müddet mütareke akdolundu ve bu mütareke mükâfatı olmak üzere Pas-de-Calais denilen boğaz ile Calais şehri İngiltere’ye verildi.

Philippe de Valois işbu müddet-i mütareke içinde yani 1350 tarihinde vefat eylemiş idi. Yerine geçen oğlu Jean-ı Sâni karşısında İngiltere gibi kaviyy-ül-şevket bir devlet görmekle beraber Fransa’yı gerek hazinece ve gerek kuvve-i harbiyeye o kadar zâif bulmuş idi ki adeta bu zaafıla harb etmek dahi mümkün olamayacak idi. Hele halkın adem-i hoşnudîsi derece-i kemalde idi. Çünkü Philippe mesarîf-ı harbiyeye medar olmak için hevayîç-i umumiyyeden olan tuza kadar gayet ağır vergiler vaz’ eylemiş idi. Bu derece zaaf üzerine bir de dâhilen halkın adeta isyanı baş göstermiş [175] olduğundan İngiltere kralı Üçüncü Edward bu kere dahi oğlu Prens Navarre’ı¹⁶ 1355 tarihinde azim bir ordu ile Fransa’ya gönderip her tarafı herc ü merc ettirdi ve hatta Poitiers (Puvatya) taraflarında vuku bulan bir muharebede Fransızlar bütün bütün tarumar olarak kralları Jean dahi İngilizler eline düştü ki tarih 1356’dır. Kral Londra’ya da naklolunarak hapse atılmış idi. Bunun üzerine Fransa tarafında oğlu Charles kaymakamlık etmeye kalkıştı ise de Navarre kralı bulunan Charles Mode Paris üzerine

¹⁶ Kaynaklarda Kara Prens olarak geçmektedir.

hücum ederek dâhilen dahi birçok ihtilaller çıkmakla dökülen kanlar hadd ü hesaba sığmayacak dereceye vardı.

İşte bu derece mecburiyetler üzerine Jean senevî maktu bir haraç vermek üzere İngiltere'nin haraç-güzârlığını kabul ve birçok eyaletleri İngiltere'ye teslim etmek şartıyla hapisten çıktı ve Cont de John nam oğlunu kendi yerine rehin bırakarak 1360 tarihinde Fransa'ya avdet edebildi. [176] Jean'ın tarih nazarında en müstahsen bir hali şudur ki oğlu bir müddet İngiltere'de rehin kaldıktan sonra firar etmekle Jean bir muharebeyi daha men ve ahde vefa etmiş olmak için kalkıp bizzat İngiltere'ye gitti ve rızasıyla kralın habsine girdi. Bu hareketten kendisini men için gitmemesini tavsiye edenlere “Ahde kim vefa etmez ise etmesin krallar etmelidir” dediği meşhurdur. Biçare kral 1364 tarihinde Londra'da esir olduğu halde vefat eylemiştir.

Müteveffa-yı mûmâ-ileyh Londra'da mahpus iken yerine kaymakamlık etmiş olan oğlu Charles bu kere Beşinci Charles unvanıyla makam-ı pedere cülus eyledi. Bu zat “âkil” lakabıyla bihakkın bahs-i mülekkab olmuştur. Zira evvel emirde halkı ezip bitiren vergileri filanları men ve erbab-ı meziyyet ve iktidarı himaye ile dâhilen memleketine nizam verdikten sonra İngiltere ile derdest bulunan muharebata en ceri ve cesur generallerini sevk ederek birkaç defa galebâta nail olmuş ve İngilizler elinde bulunan [177] memalikten birçoğunu istirdat eylemiştir. Hatta İngilizler İspanya'yı dahi tahrik ederek Castilla kralı Pierre'i Fransa'ya karşı muharebeye sevk etmişler idi. Charles bunu dahi lüzumu veçhile te'dîb eylediği gibi yine İngilizler ile müttefik bulunan Navarre kralının dahi hakkından gelmiştir.

Âkil Charles'ın Fransa için vaz' eylediği bazı nizâmat pek güzel şeylerdir. Lakin İngilizlerin tagallübü pek ziyade olmakla Fransa'yı bütün bütün kurtarmak mümkün olamayıp 1380 tarihinde vefatı vuku bulduğu zaman Bordeaux-Calais ve Cherbourg gibi bazı eyaletler hala İngilizler elinde idi. İşte Fransa şöyle bir fena halde ve memleketi bütün bütün istilaya kadar muktedir olan İngilizler gibi bir düşman dahi hala memleketin içinde iken Âkil Charles'ın oğlu Charles-i Sâdis henüz on iki yaşında bir çocuk iken makam-ı hükûmete geçti ki bu da Fransa için başkaca birtakım meşguliyetleri mucip oldu.

[178] Kendi amcaları olup Fransa krallığına can atan ve böyle bir küçük ikbâl için vatanın düşmanı demek olan İngilizlerle dahi muhabereden hali kalmayan Anjou ve Bourgogne ve Berry ve Bourbon dükaları bu kere sandalî-yi hükûmette bir çocuk

bulunmasını fırsat ittihaz ederek cümleten birlikte isyan eyledikleri gibi güya Fransa'ya her yeri ayrı ayrı sahip olmuşçasına bir de yekdiğeri aleyhine kıyam eylediklerinden zaten biçare olan Fransa'yı bir kat daha çaresiz bıraktılar. Derken Rouen şehri dahi isyan eyledi. Hele Paris bir hale geldi ki derun-ı pay-i tahtta birtakım eşkıya alenen katli-i nüfus ve nehb-i emvâle kadar mütecâsir olurlar idi. Genç kral cümleden mukaddem şimal taraflarınca daha öteden beri isyan üzere bulunan Flamanları te'dibe lüzum görerek 1372 tarihinde Rosebecque nam mahalde eşkıya-yı mezkûre üzerine bir galebeye nail oldu. Ba'de 1392 tarihinde öteden beri haydutlarla müttelik olup ahiren dahi Clisson nam bir hayduta yaltaklık [179] etmiş olan Bretagne dükası üzerine cenge gitmeye kalkışmış idi. Hayf ki yolda bir şiddetli sıcağa rastgelip nasılsa sıcağın tesiratıyla biçare genç kral iz'ânını kaybederek budala gibi bir şey oldu kaldı ki Fransa için en büyük çaresizlik bu oldu.

Kralın ihtilal-i dimağından sonra zaten hubb-ı riyasetle çatlamakta bulunan amcaları vasîlik hidmetine koşarak hâlbuki bunlar zaten birbiriyle muharib bulundukları cihetle muharebe-i dâhilîyelerine bir kat daha kuvvet verdiler. Kralın karındaşı bulunan Orléans dükası, amcası bulunan Bourgogne dükası tarafından suikastle idam edildi. (1407) Ve ba'de yine bunun ifsâdıyla bütün Fransa iki kısma ayrılıp bir tarafa "Armagnacs denildi ki Orléans dükası terfi-i iltizam ederler idi ve diğer tarafa Bourguignons denilerek onlar dahi Bourgogne dükasının ikbali için kan döker idi. Fransa içindeki şu ahvalin memleketi ne kadar sarsacağı [180] erbab-ı mütalaaca muvazene edilecek bir şey olup biz o muvazene ile beraber öte tarafta İngilizler gibi bir muktedir düşmanın da Fransa içinde mevcut olduklarını ihtar ederiz.

Bu İngilizler Fransa içinde ser-zede-i zuhur olan ahval-i mesrudeyi daima gözden ayırmadıkları gibi nihayet kralın duçar olduğu hâl dahi munzam olunca İngiltere kralı Beşinci Henri gayet cesim bir ordu ile yine Fransa üzerine yürüdü 1415 tarihinde Azincourt nam mahalde Fransa kuvvetini bütün bütün kırarak ve Normandia eyaletini dahi kâmilan zabtederek Fransa hanedanlarından birçoğu dahi kendisine muvafık bulunmakla 1421 tarihinde geldi Paris'te kendisinin Fransa krallığını ilan eyledi.

Bu vaka-i facia üzerine altıncı Charles bütün bütün krallıktan azledilmemiş idi. Kendi hükmünde kalan bir miktarcık yerin hükümdarı sayılıp hatta 1422 tarihinde vukuyı vefatından sonra oğlu yedinci Charles [181] dahi Fransa'nın cenup taraflarında yine kral unvanıyla makam-ı hükûmete geçti.

Hesap edilecek olsa İngilizler memleketi böyle kâmilten istila etmiş oldukları gibi en büyük Fransa rüesası dahi kendi taraflarını iltizam etmiş olduklarından Yedinci Charles için Fransa'yı kurtarmak muhâl idi. Lakin her devrin bazı ahval-i harikuladesi olduğu gibi Fransa'nınki dahi meşhure Jeanne d'Ark nam kızdır. İşbu Jeanne d'Ark tarihin gerçekten harikulade eşhasından olmakla ahvalini ber-vech-i âti onu ayrıca bir bend-i mahsus ile îrad etmeye lüzum-ı sahih gördük :

BEND-İ MAHSUS

JEANNE D'ARK KARILARIN SAHİPKIRANI

Yedinci Charles Fransa'nın cenup taraflarında ilan-ı hükûmet eyledikten sonra memleketi ecnebiler elinde bulunmak gibi bir rezalet içinde yaşamaktan ise ölmeyi ve fakat boşu boşuna ölmeyip hiç olmaz ise yine tahlîs-i vatan uğrunda ölmeyi göze aldırarak tedarik edebilmiş olduğu cüzi bir ordu ile İngilizler üzerine hareket eylemiş idi. Loire Nehri üzerinde İngilizlerin bazı küçük fırkalarını vurup mağlup eyledikçe gayreti artmış ve gayreti arttıkça kuvve-i askeriyesi çoğalmış olduğundan gayretini bayağı büyütmüş olduğu bir zamanda dairesine bir biçare kız gelip "Fransa'yı İngilizler elinden kurtarmaya min indillâh memuruyum" deyince mabeyinciler filanlar biçarenin cinnetine hükmederek kendisini tard eylemişler idi.

Hâlbuki kız davasından dönmeyip dört beş defa def' edildikten sonra Charles'ın huzuruna çıkmaya muvaffak oldu ve davasını orada dahi tekrar eyledi.

Bu kız henüz on sekiz yaşında bir şey olup 1410 tarih-i miladisinde Domrémy nam mahalde bir fakir köylünün sulbünden inmiş ve Jeanne d'Ark tesmiye olunmakta bulunmuş idi. Rivayetine göre bir gece rüyasında hazreti Mariam'ı görüp müşarünileyhadan Fransa'yı tahlise memur olmuş imiş.

[183] Kral Charles böyle bir miskin kızıdan bu kadar büyük bir davayı işitince hayrette kalıp, kız her ne kadar ordusunun kumandasını kendisine vermesini teklifte ısrar etmiş idiye de Charles bir tecrübe olmak üzere Jeanne'ye yalnız beş on nefer asker verip İngilizler üzerine saldırdı. Hâlbuki bu kadar hakaretle gönderilen Jeanne d'Ark koca bir İngiliz taburunu bozmak gibi bir galibiyetle gelince bu kızın gerçekten hazreti Mariam tarafından Fransa'yı tahlise memur olduğuna orduca emniyet gelerek bir büyücek fırkaya kumandan nasp edildi.

O zaman Charles-ı Sâbin elinde bulunan mevakinin en mühimi Orléans olup İngilizler bir büyük ordu ile onu dahi taht-ı muhasaraya almışlar idi ki Orléans elden gittikten sonra artık Fransız kralı için Fransa'da durmayıp başını alarak bir tarafa kaçırmaktan başka çare kalmamış idi. İmdi Jeanne d'Ark'ın memuriyet-i maneviyyesi bi'l-umum neferata varıncaya kadar herkesi tehevvüre götürmüş olduğundan miladın 1429 senesi Mayıs'ının [184] sekizinci günü İngilizler'in o azim ordusu bir kızın kumandası altında bulunan küçük bir fırka-i askeriye öyle bir bozuluş bozuldu ki her Fransız neferi beş altı İngiliz'i esir eylemiş idi.

Bu vaka-i azimeden sonra gerek Jeanne d'Ark'a gerek krala ve gerek bi'l-umum orduya gerçekten bir kuvvet-i kalp gelerek artık her taraftan İngilizler üzerine hücumla başladı. Her hücumda dahi galebe ve nusret Jeanne d'Ark tarafında kalır idi. Hatta kral henüz kilise tarafından takdis edilerek resmen kral tanınmış olmadığı halde 1429 senesi Temmuz'unun on yedisinde Jeanne d'Ark'ın vesâtetiyle Poitiers nam mahalde bu resm dahi icra olundu.

Ondan sonra Jeanne d'Ark işten çekilmek istemiş idi. Lakin bu kere dahi kral kendisini bırakmayıp ellerine sarılarak ... ve öperek ... biraz daha orduda kalmasını rica eylemiş idi. Jeanne d'Ark yine kaldı. Ve 1430 senesinde Compiègne eyaletinde [185] bulunan İngilizler üzerine yürüyüp düşmanı yine bozdu ise de nasılsa yakayı İngilizler eline vermiş ve hâlbuki İngilizler tarafından biçarenin sihirbazlığı hükmedilmiş olduğundan 1431 senesi Mayıs'ının otuzuncu günü biçare kızcağz Rouen şehrinde diri diri ateşlere yakılmıştır.

Bu kızın iffet ve istikametine diyanet ve takvasına ve ale'l-husus en ceri ve cesur bir erkekten ziyade silahşörlüğe ve cesaretine söz olmayıp ba'de vefaten familyası azasına asilzadelik rütbesi verildi ve mensup olduğu köy kâffe-i tekâlif-i miriyyeden müstesna tutuldu. Kendisinin kurtarmış olduğu Orléans şehrinden dahi kendi namına bir büyük alamet rekz edildi.

“İntiha-yı Bend-i Mahsus”

Jeanne d'Ark biçaresinden sonra kral Jeanne d'Ark'a verilmiş olan vaad-i manevi hala Fransa ordusu hakkında bâkidir diye askerini tehevvüre götürerek muharebatta bi'l-devam 1436 tarihine kadar Paris'i dahi [186] zabt ile bütün Fransa'yı

İngilizler elinden kurtarmış ve yalnız Pas de Calais boğazı tarafında ve Calais şehri İngilizler elinde kalmıştır.

Bu kadar galibiyet ve muzafferiyet üzerine biçare kral kendi oğlu olacak On birinci Louis'e yaranamamış ve çapkın birkaç defa babasını tesmîme kalkışmış olduğundan zavallı kral korkusundan bir şey yemeye yemeye 1461 tarihinde açlıktan vefat eylemiştir.

Fransa'yı yeniden ihya eden işbu Yedinci Charles olup bu sebebe mebnidir ki tarih ona (Galip) unvanını vermiş ve yalnız biraz şehvet-perest olup Agnès Sorel nam bir karıya alaka etmiş olmasından başka hiçbir kusurunu bulamamıştır.

Bu galip kralın oğlu On birinci Louis babasına suikast edişinden dahi anlaşılmış olacağı üzere pek gaddar ve sitemkâr çıkıp vergileri hadden efzûn-ı zam eyledikten başka kendisinden zerre kadar hoşnutsuzluk gösteren memleketleri ateşe yakmak [187] ve ahalisini katliam etmek gibi gaddarâne hareketlerde dahi bulunur idi. Reims ve Angers şehirleri merkumun en ziyade kadrini görmüş olan yerlerdendir.

Fransa gibi henüz kuvvetli bir düşman elinden kurtulmuş olan memleket hakkında bir muamele ne kadar fena ise memleketi kurtarmış ve hatta bir kat daha terakkıyatını dahi deruhde eylemiş olan vükelayı kâmilten tard ederek yerlerine bir bir fülân makulesi adamlar nasbetmiş olması dahi bütün bütün tehlikeli bir hâl idi. Binaenalyh 1465 tarihinde Berry dükası ve kralın biraderi bulunan Charles'in riyasetiyle bazı ser-âmedan ref'-i livâ isyan etmişler idiyse de Montlhéry nam mahalde Louis-i Hadi-Aşer bunları oldukça mağlup edip bade her birini va'd ü vahit ile kendi tarafına celble yine her birini bir hile ve huda ile malikânelerinden tard ve def eylemiştir. Bourgogne dükasını dahi mülkünden hal' ettirmek için Liége ahalisini isyana tahrik eylemiş idi. Ancak dük-i mûmâ-ileyh Péronne nam mahalde kral ile [188] ettiği muharebede kral-ı zalimi esiren ahz ile 1468 senesine kadar hapseylemiştir. Ba'de Louis ser-âmedanından hiçbirisine emniyet göstermeyip hatta bir rivayete göre mukaddema isyan etmiş olan karındaşı Duc de Berry'yi dahi tesmîmen idam eylemiştir.

Sâlifü'z-zikr Bourgogne dükası bu tesmîmden dolayı intikam için dahi Louis-i Hadi-Aşer aleyhine muharebe açmış idi. Bu muharebede Britanya dükasıyla zaten fırsat beyan olmaktan hâli kalmayan İngiltere devleti dahi Bourgogne dükasıyla birleştiler. Lakin bir iyisi ki Louis bu ittifakı bozmaya muvaffak olarak 1475 senesinde akdolunan

Picquigny muahededesinde Fransa'yı haklı bile çıkardı. Bourgogne dükası vefat ettiği zaman Fransa'nın şimal taraflarınca dük-i mûmâ-ileyhin malikânesi olan Picardie ve Artois ile asıl Bourgogne dükalığı müteveffa-yı mûmâ-ileyhin kızı Marry'nin zevci bulunan Avusturyalı Maximilian tarafından zabt olunmak istenilmiş idi. On birinci Louis bu işte şiddetli [189] bir muharebeyi göze aldırarak galebe dahi etmekle 1479 tarihinde mezkûr eyaletleri doğrudan doğruya Fransa'ya ilhak eyledi bundan başka bazı intikalat-ı irsiyyeyi bahane ederek Fransa'nın etraf-ı muhtelifesinde bulunan bazı malikâneleri ve ez-cümle Provence ve Metz ve Anjour ve Bar eyaletlerini dahi malikânelikten kurtarıp doğrudan doğruya emlâk-ı miriyye olmak üzere devlete ilhak eyledi. Bu muvaffakiyetlerden biraz sonra kendisi dahi diyar-ı ademe gitmiştir.

Louis-i hadi-aşer eğer beyan olduğu kadar hışım sahibi bir gaddar olmamış olsa idi Fransa için pek büyük hizmetleri görüleceğinden şüphe yok idi. Ma-haza ilk defa olarak matbaacılık zanaatını Fransa'ya sokan kendisi olmakla şu hizmet hidmat-ı mebruresinden addolunabilir.

Merkumun yerine 1482 tarihinde oğlu Sekizinci Charles cülus edip o zaman henüz on üç yaşında olmakla hemşiresi Anne vasilik hizmetini almış idi. [190] Amcalarından Orléans dükası Fransa'da karıların hükûmeti adet olmadığından bahisle bu vesayete itiraz eylemiş ve hele kralın küçük bir sabî olduğuna nazarla bu arada tamam kendi başına layık bir külah kapabilmek tamahına düşmüş idi. Ancak ser-âmedan-ı memleket artık tac ve taht kavgalarından pek çok bıkmış usanmış oldukları cihetle dük-i Orléans tamahına hizmet eden bulunmadı.

1491 tarihinde Charles Britanya eyaleti malikânesinin vârisi bulunan Anne ile izdivaç eylediğinden o malikâne dahi Fransa'ya inzimâm ederek Fransa'nın kuvveti bayağı artmış idi. Binaenaleyh genç kral bir vesile-i irsiyye düşürerek İtalya'da kâin Napoli ülkesini dahi almak tamahına düşmüş ve vâkıa 1495 tarihinde ülke-yi mezkûru zabteylemiş ise de gerek papa cenapları ve gerek Venedik ve İspanya devletleri bu haksızlığı kabul edemeyerek kendisini ricate mecbur eylemişlerdir.

Hatta bu müttetik devletler kırk bin nefer asker ile yine [191] o sene Fransa'ya hücum eylemişler idi. Lakin Charles dokuz bin nefer asker askerle o koca orduyu tarumar ederek bakıyye-i ömrünü rahatla geçirebildi.

Charles-i Sâmin'in vefatı 1498 senesidir ki kendisi kendisi evlad-ı zükûr bırakmadığından amcası olup Orléans dükası bulunan Louis'yi On ikincilik unvanıyla makam-ı hükûmete geçmiştir ki Valois Hanedanı namının dahi hitamı bu tarih olup ondan sonra Orléans unvanı hükûmet sürmüştür.

FASL-I SANİ

ORLÉANS HANEDANI'NIN HÜKÛMETİ

AN 1498 İLA 1589

Tafsil_ Yukarıda ikinci faslın evvelinde denilmiş olduğu gibi burada dahi tekrar edelim ki Capétiens Hanedanı'nın Valois Hanedanı'na inkılabı Capétiens sülalesi inkıtâ demek olmadığı gibi bu kere dahi Valois Hanedanı'nın [192] Orléans Hanedanı'na inkılabı yine Capétienslerin inkıtâ demek olmayıp yalnız zimam-ı hükûmet Capétiens sülalesinin bir şubesi elinden diğerine intikal etmiş demektir. Zira gerek Valois ve gerek işbu Orléans ve gerekse bundan sonra zikr olunacak Bourbon şubeleri hep Capétiens evladındadırlar.

Valois Hanedanı'nın son hükümdarı olup bila-veled-i zükûr vefat eden sekizinci Charles'in yerine davet olunan On ikinci Louis daha Charles'in hayatında iken krallığa yeltenmiş bir heveskâr olduğundan ve hâlbuki Fransa'nın o zamanki hâli gibi bir hâl-i zaaf içinde olan memleketin bir heveskâr hükümdardan intizarı büyük olacağı der-kâr bulunduğundan herkes bu tebeddül-i hanedan keyfiyyetini bir nazar-ı ehemmiyet, bir intizar-ı mahsus ile telakkî eylemiş idi.

Vâkıa Louis cûlus eder etmez kâffe-i tekâlif-i miriyyeyi bir sülûs nisbetinde tenzîl ve mahkemeleri ıslah ve askeri tanzim etmek suretiyle ahalinin ümidine muvafık [193] bir hükümdar çıkmış idi. Pek az bir zaman içinde baygın Fransa'nın damarlarına biraz kan ve sinirlerine biraz kuvvet geldiğini görünce o dahi selefi Charles gibi italya'da kâin Napoli ülkesinin zabtı kaydına düşüp bu işte İspanyalı ile ittifak eylediyse de 1501 tarihinde Napoli'yi fethyledikten sonra yeni memleketin taksimi emrinde İspanya ile muaraza çıkarmış olduğundan İspanyollar bu kere silah mukavemetini müttefikleri üzerine bi't-tahvil 1503 tarihinde On İkinci Louis'yi Napoli'den ricate mecbur eylemişlerdir.

1509 tarihinde dahi Louis Venedikliler aleyhine teşekkül etmiş olan bir ittifaka dâhil olmuş ise de burada talihi yine Napoli fethinde gösterdiği cilveyi göstermiştir. Lakin âkilane muhakeme edilecek olur ise şu hâl Louis'in biraz humkuna delalet eder. Zira âkil olan bir kere aldandığı işe bir daha el vurmaz.

Vâkıa Louis'in muharebe talihi yaver değil idiye de mülkiyece yaverî-i talihine söz yoktur. Zira o zamanlar [194] Fransızlar için bir kralı beğenip sevebilmek biraz düşvâr iken Louis'nin her icraati halkın mazhar-ı hüsn-i kabulü olur idi. Hatta kendisine “Millet Babası” namı dahi mücerred bir alâmet-i teveccüh olmak üzere verilmiştir. Müddet-i ömründe birini ıtlak ederek diğerini almak üzere üç defa tehhül etmiş idiye de üçünde dahi bir veled-i zükûra nail olamadığından 1514 tarihinde halk için bir büyük matemi mucip olan vefatının vukuunda yeri diğer biraderi Birinci François'ya kalmıştır.

İşbu François gayet cengâver bir hükümdar olup heman sandalî-yi hükûmete cülusuyla beraber seleflerinin İtalya üzerindeki hukukunun davasını tecdit ederek tertip eylediği ordu ile İtalya taraflarına mürûr eder iken İsviçreliler müruruna mümanaat göstermek istemeleriyle Marignan (Melegnano) nam mahalde bunlara galebe ederek biçarelerin umumunu kılıçtan geçirmiştir. Ba'de yine sene-i mezkûrede Milan dükalığı fetholundu. Ancak 1520 tarihinde Avusturya ve Almanya ve İspanya hükümdarlıklarını kendisinde [195] cem' etmiş olan meşhur Şarlken dahi Almanya İmparatorluğu'nun İtalya üzerindeki hukukundan dolayı işe vaz'-ı yed etmekle Birinci François ona dahi ilan-ı harp etmiş ise de bu defa talihi öteki tarafa yaverlik ederek 1522 tarihinde Bicocca nam mahalde François fena halde bozulmuş ve hîn-i ric'âtte bir bozgunluğa daha uğrayıp hele 1524 tarihinde bizzat yakayı ele vermiştir.

Bu muharebede Fransızların gösterdikleri yararlılık pek fevkalade imiş. Hatta François bozgunluğu validesine yazdığı zaman “Her şeyi kaybeyledik yalnız namusumuzu kaybetmedik” diye yazması tarih nazarında bir ehemmiyet-i mahsusa almıştır. Ancak zannolunur ki bu kadar bozgunluğun sebab-i manevisi çend sene mukaddem İsviçre ordusunun zalimâne ve gaddarâne katliam edilmesidir. Zira bir asker mağlup olduktan sonra tekrar onun canına kıymak, kavanin-i harbiyyede dahi bulunmadığı halde böyle hem usul-i harbin hem inSâniyet ve medeniyetin haricine çıkmak elbette [196] bu kabil bir perişanlığı istilzam edeceğine şüphe edilmemelidir.

Bu mağlubiyet-i azime üzerine François'ın validesinin Dersaadet'te Dersaadet-i Osmaniyâne vuku-ı müracaatı keyfiyeti Osmanlı tarihinde sahife-zib tahrir olacak bir vaka olup öte tarafta birinci François'ya atf-ı nazar edilince görülür ki :

Birinci François esiren İspanya'ya götürölüp der-zindan edilmekle bir sene kadar hapiste kaldıktan sonra Şarlken tarafından tanzim olunan ve her fıkrası François için bir aybı mutazammin olan muahede-i sulhiyyeyi imza edip 1526 senesinde idi ki yakasını kurtarabildi. Ancak kurtulur kurtulmaz imzasının hükmünü inkâr ve ettiği yemini ferâmûş ederek İtalya'da tekrar muharebeye mübaşeret ve tekrar mağlubiyet-i azimeye duçar olmakla 1529 tarihinde Cambrai nam mahalde yine evvelki gibi bir muahedede-i sulhiyye imzasına daha mecbur edildi. Bu muahedenin hükmünü dahi 1536 tarihinde lağv ederek [197] o zamana kadar tedarik eylemiş olduğu bir kuvve-i kâfiye ile fevren İtalya'ya hücum ve zabt eyledi. Şarlken tarafından dahi devam edilen mukabele üzerine tarafeynce muharebe bir hayli intidâd ederek nihayet her iki tarafa yorgunluk gelmekle 1544 tarihinde bir kat'î muahede tanzim olunarak bu muahede mucibince İtalya'dan sâlif-üz-zikr Milan dükalığı François'ın ikinci oğlu bulunan Orléans dükasına malikâne olarak verildi.

Bu muahedededen üç sene sonra Birinci François vefat eylemiştir. Bu zat eğer zamanını muharebatla israf etmeyip de yalnız vatanın ıslahına sarf etmiş olsa idi Fransa için daha büyük bir iş görmüş olacağı der-kâr idi. Zira bunca meşâgil-i harbiyye arasında ıslahata dair yapmış olduğu şeyler dahi az değildir. Fransa'da şiir ve insanın ve sanayi-i nefisenin ilk hâmisi kendisi olup bizzat dahi şair bir hükümdar olduğundan bu yüzden Fransa'yı ihyâ eden kendisidir. Her şairin, her sahib-i kalemin [198] hâmisi olup hele terakkiyat-ı fenniyeye pek ziyade hevesi var idi. Yalnız o zamanlar henüz yeni intişarda bulunan Protestanlık mezhebine sui-nazarla bakıp Protestanları tahkîr eder idi.

François'ın vefatından sonra oğlu ikinci Henri 1537 tarihinde Fransa'ya kral oldu. Bu prens zararsız hükümdarlardan olup kendisine başlıca politika ittihaz eylemiş olduğu kazıyye İspanya devletinin şevketini kırmaktan ibaret idi ki o zaman İspanya Hanedanı'yla Avusturya Hanedanı arasında bir rabıta-i sıhriyyet olmak ve hâlbuki Avusturya Hanedanı umum Almanya'nın dahi hanedan-ı imparatorîsi bulunmak hasebiyle umum Avrupa demek Avusturya ve İspanya hanedanı demek idi. Lakin bundan başka henüz Fransa'nın şimal ve garp taraflarında birçok yerler dahi İngilizler elinde bulunur idi. Binâen-âlâ-zâlik Henri-i Sâni en evvel İngilizler üzerine çullanıp

1550 tarihinde Bourges eyaletini İngilizlerden istirdat eyledikten sonra Almanya tarafında [199] bulunup Avusturya ve Almanya ve İspanya ve İtalya hükümdarlığını kendisinde cem' etmiş bulunan mahud Şarlken'e muâriz olan Protestanlar ile bi'l-ittifak 1552 tarihinde Meuse ve Toul ve Verdun şehirlerini zabt eyledi.

Bu hâl üzerine Şarlken dahi bir cesim orduyu mustashiben gelip Meuse'u muhasara altına almış idi. Ancak muhasaradan bir fayda göremediği gibi Rantigny tarafında ordusunun bir kısmı mağlup dahi olduğundan Fransa ile beş sene için bir mütareke akdeylemeğe mecbur oldu.

Şarlken'in hükûmetten istifa etmesi bu beş sene müddet-i mütareke içinde idi. Binaenaleyh Henri-i Sâni yine muhasamayı tecdit ederek bu muharebede Fransa'nın bir kol ordusu mağlup olduysa da İtalya taraflarında galabat-ı kesire ile şöhret-şîâr olan Duc de Guise derhal şimal taraflarına sevk edilerek yine galebeye mazhariyyet görüldü. Hatta iki asırdan beri İngilizler elinde kalmış olan Calais şehri dahi işbu Duc de Guis'in [200] himmetiyle bu kere (1558) istirdat edildi. Şu kadar var ki bu kadar muharebât ve galebâtla beraber Henri'nin 1559 senesinde Cambrésis sarayında akdolunan muahedede-i sulhiyye fethedilmiş olan yerlerden birçoğunun yine düşmana iadesini hüküm eylediğinden Fransa için o kadar şanlı değil idi.

Henri-i Sâni'nin kazaen vefatı yine bu sene vuku bulmuştur. Şöyle ki :

Ahibbâsından Montgomery kontu ile bir mahalde ellerinde mızrak olarak şakalaşır iken kont-ı mûmâ-ileyh kazaen kralın başına vurup mızrağın ucu kafasını bir yandan bir yana delmekle o onda dahi Henri yere düşüp vefat eylemiştir. Meşhur Fransa kraliçesi Catherine de 'Medici işbu Henri-i Sâni'nin zevcesi olup mûmâ-ileyhânın doğurmuş olduğu on nefer evladından yalnız üçü muammer olarak fakat bunların üçü dahi makam-ı hükûmete yol bulmakla Catherine de 'Medici'nin validelik sıfatıyla Fransa'da sürdüğü hükûmet karı nev'inden hemen hiçbir ferde müyesser olmamıştır.

[201] Henri'nin vefatıyla yeri oğlu İkinci François'e kalarak sâlif-üz-zikr Catherine de 'Medici kraliçe-i valide olduğu zaman artık Almanya ve Fransa içinde Protestanlık mezhebi dahi gereği gibi bi'l-intişar bazı mesail-i mühimmesi dahi efkâr-ı nâsı karıştırmaya başlamış olduğundan Guise dükası François ile onun karındaşı olup Lorraine başpapazı bulunan Charles, Catherine de 'Medici'ye çatmışlar ve mûmâ-ileyha vasıtasıyla kralı dahi ele ve belki hüküm altına alıp Protestanlar aleyhinde bildikleri gibi

oynamaya başlamışlar idi. Hanedan-ı kralî azasından ve hatta kralın biraderlerinden dahi adam dâhil olduğu halde beyn-el-rüesa bu iki mütegalib aleyhine bir büyük isyan tedarik olunmuş idiyse de kral bunlara galebe ederek yine Duc de Guise ile karındaşı meydanda yalnız kalmamışlardır.

Biçare İkinci François validesiyle validesinin güzideleri elinde o kadar esir kalmıştır ki eğer ömrü vefa etmiş olsa idi bunların daha pek seyyiesine uğrayacak idi. Bereket versin ki genç yaşında [202] eceliyle vefat etti de kurtuldu.

François bilâ-veled vefat eylemiş olduğundan kendisinden sonra biraderi Charles dokuzunculuk unvanıyla makam-ı hükûmete geçmiş idi. Bu kral henüz bir sabî çocuk olup vasîlik memuriyeti dahi tarafgirlerinin vesâtetiyle validesi Catherine de 'Medici'ye verilmiş olduğundan mûmâ-ileyhanın en büyük nüfuzu işte bu zaman hâsıl olmuş ve Katolik papazları her taraftan etrafını aldıkları cihetle biçare Protestanlar bütün bütün ezilmeye başlamıştır. Hele Catherine de 'Medici'nin tertibi üzerine el altından bazı Protestan papazları ve rüesası idam edilmeye başlandıktan sonra Protestanlar dahi bî-zarûre silaha sarılmış olduklarından netice-i emirde iş muharebe-i dâhiliyeye dahi münceerr oldu. Bu suretle baş gösterip Fransa'yı berbat eden muharebâtın evâilinde Protestanlar galebe etmekte idiler. Sonraları Duc de Guise ve Duc de d'Anjou gibi meşâhirin kumandasıyla Protestanlar mevâki'-i müteaddidede mağlup olmalarıyla artık akan kanlara [203] had ve nihâyet olmadı. Hikâye ederler ki Catherine de 'Medici' oğluyla beraber Louvre sarayının penceresi önünde otururlar iken aşağıdan geçen bazı Protestanlar üzerine –validesinin icbarıyla- kral cenapları bizzat silah atar imiş. Her ne ise 1570 senesinde Germany'de akdolunan bir muahdede güya bu muharebe-i dâhiliyeye hitam vermiş ve kralın hemşiresinin Navarre kralı olup Protestanların rüesasından bulunan Henri ile akd-i izdivâcî dahi güya muahdede-i sulhiyyeyi bir kat daha takviye eylemiş ise de Mary de 'Medici'yi ihata etmiş olan Katolik papazlarının ilgasıyla karı mutlaka Fransa içinde ne kadar Protestan var ise cümlesinin bir gecede bir anda katliam edilmesini oğluna teklif ve teklifinde ısrar eylediğinden ve kral ise zaten bu kabil mezalimden zevk alır takımdan bulunduğundan 1572 sene-i miladiyyesi Ağustos'unun yirmi dördüncü gecesini için Fransa'nın her tarafında ne kadar Protestan var ise cümlesinin bağteten idamına dair taraf-ı kralîden her tarafa o emr-i mahsusa irsal kılınmıştır.

[204] Anlamalı zulmün derecesini ki kral ve kraliçe-i valide cenaplarının bu emri yalnız birkaç eyaletten başka her yerde icra olundu ve rivâyete göre altmış bin kadar Protestan bir gecede katledildi ki bu leke Fransa tarihinden ilâ yevm-ül kıyâm çıkmasa gerektir. Belki yevm-i kıyamda bu leke hem de ziyadesiyle kızarak Catherine de 'Medici'nin yüzüne vuracaktır.

Bu emr-i gaddarânenin icrasına muhalefet eden zevâtta birisi Bapoon valisi Cont de Ret olup Paris'te huzur-ı kralîde mevki-i muhakemeye çekilip de emr-i kralîyi niçin ifa etmemiş olduğu sorulduktaki "Efendim maiyyetimde bulunan askeri teba-yı sâdikanız ve asâkir-i mutiyyeniz tanır idim ama bi-gayr-i hakkın kafa kesecek cellât tanımaz idim." demiş olduğu meşhur ve o koca vali bu söz ile âlem-i inSâniyette marûftur.

Bu cellatlığın cezasını kral cenapları 1574 senesinde ciğerlerini kusa kusa can vererek çekmiş idiyse de bade'l-vefata yerine karındaşı üçüncü Henri [205] geçtiği cihetle validesi Catherine yine kraliçe-i validelik rütbesinde kalmıştır.

Bu Üçüncü Henri evvelce Lehistan kralı intihap ve nasb olunmuş bulunmak cihetiyle Fransa sandalî-i hükûmetine oturmak için Lehistan sandalîsinden inip de gelmiştir. Bunun ibtida-yı hükûmetinde Fransa üç büyük fırkaya münkasım idi. Birincisi Protestanlar idi ki Navarre kralı Henri ile Prens de Conde nam zatın riyaseti altında bulunurlar idi. İkincisi mutedil Katolikler olup bunlar Protestanlar ile müttefik olarak kralın karındaşı Duc de d'Alencon'un riyaseti altında idiler. Üçüncüsü ise çıldırmaşçasına huruç eden Katolikler idi ki Duc de Guise bunlara kumanda eder idi. Henri-i Sânis memleketi bu muharebe-i dâhiliye belasından kurtarmak için Protestanlara afv-ı umumî verdi ve mutedil Katoliklere dahi iltifat eyledi. Lakin azgın Katolikler kralın bu muamelesinden fevkalhadd dilgîr olup validesi Catherine de 'Medici'den aled-umum (?) [206] hanedan azasına varıncaya kadar cümlesi kralın aleyhine ittifak ederek eğer kral Protestanları istîsâl etmez ise kendisini bir manastıra hapsederek yerine Duc de Guise'yi kral nasb edeceklerini ilan eylediler.

Biçare Henri bu tahvîfe ehemmiyet vererek Protestanlar ile bir muharebe daha edip ancak muharebede bozgunluk göstermekle 1580 tarihinde Nérac'ta akdolunan muahede mucibince Protestanlara yine serbestlik verdi. Çi fayda ki bu muahedenin dahi hükmü pek az oldu. Hatta 1584 tarihinde muharebe bir kat daha şiddet bulup hele Duc de d'Alencon'un vuku-ı vefatıyla Protestan rüesasından Navarre kralı dahi irsen veliaht

olunca Katolikler hırslarından çıldırmak derecesine geldiler. Nihayet Katolikler, kralı Paris’den kaçırmaya kadar muvaffak oldular. Lakin Henri firar eylediği Beleş nam mahale güya bazı mevâdın müzakeresi için Duc de Guise’i çağırarak orada kafasını kestirmekle merhumun ceza-yı sezâsı verilmiş oldu.

[207] Bu vaka üzerine bütün Katolikler kral aleyhine kıyam ederek kralı Paris’e koymamaya azmeylediler. Kral dahi Navarre kralıyla beraber Paris’i taht-ı muhasaraya almış idi. Tamam pay-ı tahtı fethedeceği esnada yani 1589 Ağustos’unun ilk günü Clément isminde bir Katoliğin suikastı ile vefat eyledi.

İşte Orléans Hanedanı’nın son hükümdarı dahi bu suretle aradan çıkıp bu kere nöbet-i hükûmet Bourbon Hanedanı’na geldi ki hikâye-i ahval-i tarihiyesi için dahi bervech-i âti dördüncü faslın küşâdı lazım geldi.

DÖRDÜNCÜ FASIL

BOURBON HANEDANI’NIN MÜDDET-İ HÜKÛMETLERİ

AN 1589 İLA 1793

Tafsil_ İşbu Bourbon Hanedanı’nın dahi Capétiens sülalesinden bir şube olduğu burada muhtaç-ı tatvîl değildir.

[208] Orléans Hanedanı’nın hitame vusulü Fransa’nın pay-ı tahtı bulunan Paris’i yine kendi tebaası elinden kurtarmak için muhasara eylediği halde yani Paris kapısı önünde bulunduğu esnada vâki olup Bourbonların ilk hükümdarı bulunan Dördüncü Henri’nin dahi yine orada krallığı ilan edilmiş idi. Bu Henri an-asl Protestan mezhebinde doğmuş ve Protestanlık uğurunda hemşehrileriyle cenk etmiş bir adam olup hatta bir vakit azgın Katoliklere mağlup olduğu ve Saint Bartholomew katliamından dahi mücerred Protestanlığı terk ve Katolikliği kabul etmek suret-i mecburesiyle kurtulduğu halde muahharen yine firar ile Protestanların makam-ı riyasetine geçmiş ve en nihayet kral-ı maktul ile barışarak birlikte Paris’i kurtarmaya gelmiş bir adam olduğundan şu ahval-i mesrûde eğerçi Protestanlar için kâmilan memduhiyetten addolunarak gerek onlar ve gerek mutedil Katolikler kendisini maalmemnûniye kral ilan etmişler idiyse de azgın Katolikler indinde ahval-i mesrûde kâmilan seyyiâtından ma’dûd olduğu [209] cihetle onlar bu krallığı kabul etmemişler ve hatta mahsur bulunan Paris’in kapısını dahi açmamışlardır.

Hâlbuki Henri-i Râbi haddizatında gayet cerî, cesur, adil, müşfik, hakk-şinâs, âkil bir adam olduğundan Paris'in kendisini adem-i kabuldeki ısrarını görünce o cihetten tazyiki gevşetip silah-ı mukabeleyi Arakk ve Apouhoure nam mahalde müttehid olan Katolikler üzerine çevirdi ve birisini 1589 ve diğerini 90 senelerinde perişan ederek tekrar gelip Paris muhasarasını yeniledi. Bu kere dahi Cont de Bares nam zatın Paris imdadına gelmesi Henri'yi ikinci defa olarak lağv-ı muhasaraya mecbur eylediyse de Katolikler Henri gibi bir kralın ileride ne gibi işler açabileceğini hesap eylediklerinden "Eğer yine Katolik mezhebine girer ise kendisini Paris'e kabul ederiz" diye haber göndererek bu teklifin kabulü ise Henri için güç bir şey olduğundan 1593 senesinde Henri yine tebdil-i mezhep ederek pay-ı tahtına girebilmiştir.

[210]Henri-i Râbi Paris'e girip de âsi olan Katolik rüesası huzuruna çıktıkları zaman güya hiçbir şey olmamış ve sanki o gün hükûmete intihab ve tayin kılınmış gibi davranmış. Lakin 1598 tarihinde (*Édit de Nantes*) serlevhalı bir beyanname ile Protestan ayinini resmen tanıyarak ve hatta Protestanlara birçok imtiyazat dahi vermesi şiddetli Katoliklerin ciğerini yakmıştır.

İspanya devletiyle Vervins ahd-namesini tanzim ederek Fransa'nın her tarafça sulh ve asayişini temin eyledikten sonra Henri-i Râbi kılıcı, mızrağı bir tarafa atıp tûl müddet muharebat ve alehusus dâhilî ihtilalat ile son derece-i zaafa tedenni etmiş olan Fransa'yı tedaviye başladı. Vâkıa el-hakk muvaffak dahi oldu. Evvela Sully nam meşhur maliye nazırı marifetiyle devletçe ol kadar tasarruf ve o derece hüsn-i idareye muvaffak oldu ki tahsilât için ahalinin ciğerleri sökülmeğe olduğu halde evvelkinin nisfından az bir îrad ile [211] mesarafat kapatılabilmeye başladığından halkın biraz nefesi genişledi. Bundan sonra sînâat ve bahusus ziraati kendi himaye-i mahsusası altına alıp bunların mahsulünü haraca satmaktan ibaret bulunan ticaretin dahi temin ve tervici emrinde her fedakârlığı göze aldirmekle ahalinin eli para görmeye değil cebi para dolmaya dahi başladı. Ahalinin servetiyle beraber mütenasben artan vâridât devletin fazlası için derhal bir masraf kapısı açmayarak fazla-i vâridâtı dahi biriktire biriktire hazineleri dahi doldurmuş idi. "Ekmeğin büyüğü hamurun büyüğünden olur." hükmünce üç beş sermayeyi bir araya getirip şirket suretiyle işe başlamak için ashab-ı sermayeyi bizzat kandırmaya himmet eden hükümdar bu oldu.

Elhasıl Dokuzuncu Louis'den sonra gelen hükümdarların en âlâsı Henri olup ancak azgın Katoliklere bu kadar hizmetle yaranmaya muvaffak olamayarak beş altı

defa [212] nefesine suikast edildiği gibi nihayet 1610 senesi Mayıs'ının on dördüncü günü Ravailiac namında bir mutaasıb Katoliğin bıçağı altında vefat eylemiştir. Henri için tarihin arayıp da bulabildiği kusur biraz ziyadece zen-dost olmasından ibaret olup müteaddit güzide ve maşukaları miyanında Gabrielle d'Estrées nam karının en makbul ve mukarreb olduğunu hikâye eder. Lakin bu asırda yalnız Henri değil Fransa kibarının cümlesi indinde şehvet-perestlik revac bulmuş idi ki bu dahi halka gelen vüs' ve servet sayesinde hâsıl olmuş idi.

Henri'nin varisi olarak kalan oğlu henüz dokuz yaşında bulunan On üçüncü Louis'dir ki validesi Marie de Médicis'in vesayeti altında olarak kral nasbedilmiştir.

İşbu Marie de Médicis dediğimiz kraliçe sâbıkü'z-zikr Catherine de Médicis gibi İtalya prenseslerinden olup daha Fransa'ya geldiği zaman mabeyincilik hidmetiyle beraber getirmiş olduğu Concini nam zatı büyülte büyülte [213] Fransa mareşali rütbesine kadar vardırırmış ve bhusus kocası vefat ederek sabî oğlu kral olduğu zaman artık meydanı yalnız merkuma açık bırakıp başvekâlet mansıbına kadar vardırırmıştır.

Vâkıa bir kraliçenin bu derece daire-i mahremiyetine sokulabilmek halkın suizanını için kâfi idiye de güzidenin tavr-ı mütekebbiranesi dahi herkesi kırmış ve hele Saint Belgique ve Auron kral cenapları dahi merkumun tavrını çekememeye başlamış olduğundan cümlesinin ittifak reyile 1617 tarihinde merkum Concini, Louvre sarayında idam edilmiş ve karısı dahi sihirbazlık töhmetiyle ceza-yı idamı görmüştür.

Bu meseleden sonra genç kral, Duc de Luynes nam zatı kendisine başvekil ve sırdaş intihap eylemiş idi. Vâkıa ser-âmedân bunu dahi çekemeyerek kralı bunu da idama mecbur etmek için silaha sarıldılar ise de mağlup oldular. Nihayet bu başvekil dahi eceliyle vefat eyledikten sonra başvekâlet [214] meşhur Richelieu'ya tevcih olundu. (1621)

İşbu Richelieu evvel emirde askerlik mesleğine süluk edip bade tebdil-i tarikle papazlığa başlamış ve Kardinallik mesnedine kadar çıkmış fatin, cesur, dirayetkâr ve yalnız biraz değil ziyadece gaddar bir adam olduğundan On üçüncü Louis bunun zaman-ı idaresinde her cihetçe galip oldu. Evvel emirde Richelieu'nun husumet gösterdiği taraf Protestanlar olup onlar dahi silaha sarılmakla 1628 tarihinde Rochelle nam mahalde Protestanların kuvveti kırılarak mahal-i mezkûr Fransa'dan ayrılmış iken tekrar zabtolundu. Savoie dükası o zaman Fransa'nın ve bâ-husûs Katoliklerin taraftarı

olan Montagne dükası üzerine hücum eylediğinden Richelieu dük-i mûma-ileyhin üzerine kralı sevk ederek hakkından geldirdi. 1630 tarihinde Louis İtalya taraflarında İspanyol ve Alman kuvve-i müctemiası üzerine bir ordu sevk ederek galebeye dahi nailiyetle [...] muahedesi [215] mucibince Fransa'nın galibiyet ve hâkimiyetini âleme gösterdi bundan sonra 1632 tarihinde Richelieu'dan na-hoşnut bulunan ve kralın biraderi olan Gaston'un tertibiyle İspanya kralı ve Almanya İmparatoru dahi dâhil olduğu halde gerek kral ve gerek Richelieu aleyhine bir azim isyan tertip edilmiş idiye de vakt ü zamanıyla haber alınarak bu işte medhali bulunan Montmorency dükasının başı kesildi ve kralın karındaşının dahi haddi hududu bildirildi.

İsveç kralı olup Protestanların hürriyetini muhafazaten Almanya taraflarında galibane muharebelerle şöhet-şîâr olan Gustavus Adolphus'un vefatından sonra (İsveç an sahife 103 ila 111 müracaat oluna) On üçüncü Louis her ne kadar Katolikliğin fikrine zâhib bir adam idiye de gerek Gustavus'un müttefiki olduğuna ve gerek Almanya ve Avusturya kuvvetinin kırılması Fransa kuvvetinin artmasına medar olacağı hesap ettirildiğine mebni derhal Almanya ve Avusturya ve İspanya aleyhine ilan-ı harp eyledi. Muharebede [216] Fransa Almanya ve İtalya ve İspanya hudutları üzerinde taraf taraf kâh galip kâh mağlup olmuş ise de netice-i muharebede Fransa kârlı çıkmakla Richelieu artık istediği gibi bir muahede-i sulhiyye yapmak için İtalya'ya gitmekte idi. Ancak 1642 tarihinde vuku-ı vefatıyla bu işi beceremedi.

On üçüncü Louis haddizatında zaif-ül-kalp gayet şehvet-perest, gayr-i muktedir bir prens olup zamanının bunca galibiyeti, Richelieu'nun kifayet ve cesareti sayesinde vukua gelir idi. Kendisi zevk ve safadan başka bir şeyle meşgul olmayıp Henri-i Râbi zamanında başlayan şehvet-perestlik bunun zamanında bir kat daha kuvvet buldu. Hele bir iyisi ki kral dahi bir sene sonra Richelieu'nun arkasından ahirete gitmekle kendi zaafının ve su-i idaresinin seyyiatını göremeden ağız tadıyla mülk-i dünyadan yakayı kurtarmış oldu.

Mûma-ileyhin yerine geçen zat beş yaşında bulunan On dördüncü Louis'dir. Louis-i Râbi Aşer Fransa'nın [217] tûl-ı müddet hükûmetiyle beraber kâmil-i şân ve şerefle meşhur olan hükümdarıdır. Müddet-i sabavetinde validesi Anne d'Autriche vasi nasb olunup o dahi papazlıktan gelme ve fakat Richelieu-i Sâni olacak kadar fatin ve gaddar olan Mazarin nam zatı kendisine başvekil intihap eyledi.

Böyle dört beş yaşındaki çocukları tahta çıkarmakta olan fenalıklar her yerde her vakit görüle geldiği gibi Louis-i Râbi Aşer'in müddet-i sabavetinde dahi Mazarin'in huseması bulunan bazı kibar, merkumu evc-i â'lâ-yı ikbalden düşürmek için (Fronde) namıyla azim bir fesat cem'iyeti teşkil eylediler. Bu cem'iyetin esası kraliçe-i valide cenaplarının Mazarin'e gösterdiği şiddet-i teveccühten!... ibaret olup halk miyanında kuvveti ise vergilerin artmasından ve muvazene-i maliyenin yolunda gitmemekte bulunmasından neşet etmekte idi. Fesad-ı mezkûrun mucip olduğu muharebe-i dâhilîye 1648'den 1653 senesine kadar devam eyledi. Galibiyet [218] ve mağlubiyet birkaç defa iki tarafça dahi tecelli edip hatta bir aralık kraliçe-i valide oğluyla beraber Saint German'e kaçmış ve bir aralık dahi Mazarin'i yanından def eylemiş idiyse de nihayet-i emirde Mazarin ve valide tarafı galip gelip husemadan birkaçının dahi başını kesmişlerdir.

Kral-ı sabi zamanının vukuatı yalnız bundan da ibaret değildir. Dâhilde şu muharebe ortalığı herc ü merc eder iken hariçte dahi İspanya ve Almanya ile muharebeler de devam etmekte olup hele kralın vasıl-ı sinn-i rüşd-i kemal olması 1651 bu vukuat-ı harbiyyenin cümlesine hâtime çekmiş ve akdolunan muahedeler Fransa için sulh ve asayiş temin eylemiştir. Hatta akdolunan muahedat-ı sulhiye üzerine Louis-i Râbi Aşer Avusturya ve İspanyol hanedanından enfant Marie-Thérèse ile akd-i izdivaç etmiştir ki bu izdivacın sulh ve salahı bir kat daha teyit ve temin edeceği derkâdır.

On dördüncü Louis'in müddet-i sabaveti hükûmetini muharebat-ı dâhilîye ile işgal eden Mazarin 1661 [219] tarihinde vefat etmekle Louis bütün bütün bi'l-istiklâl kral oldu ve düvelce umur-ı devleti dahi kendi keff-i kifayesine aldı ve mevcut olan sulh ve asayişten hakkıyla istifade için derhal vergileri dahi azaltıp halkı ziraat ve sanaat ve ticaretin terakkisine teşvik etmeye başladı. Louis'nin bu yolda gösterdiği himmet ve fedakârî sabık-ez-zıkr Henri-i Râbi'yi dahi fersah fersah geçip Fransa'nın şimdiye kadar artmakta bulunan terakkiyat-ı sanaiyyesinin asıl temelini bu zat atmış oldu. Fransa için bunun vaz' eylediği nizamâtü'l-hak medeniyetkârane bir surettedir. Hele terakkiyat-ı maarif emrindeki hüsn-i himmeti hiçbir vakitte görülmüş şey değildir.

1665 tarihinde zevcesinin pederi olup Almanya İmparatoru bulunan Philippe-i Râbi vefat etmekle kızının cihâzı olduğu halde henüz verilmemiş bulunan Flandre ve Franche-Comté malikânelerinin itâsı davasına kıyam eyledi ve bu davası reddolunur olunmaz hemen [220] Flandre üzerine yürüyüp defaten kâffe-i memleketlerini

zabteyledi. Ertesi sene Franche-Comté'u dahi bu suret-i seriyye ile zabt eylemiştir. Lakin bu meseleden dolayı İspanya dahi işin içine girerek açılan muharebe mümtedd olacağını Louis hesap eylediğinden yalnız Flandre ile bi'l-iktifa diğerini iade ederek a'dâsıyla akd-i musalaha eylemiştir. Zira işin içine Hollanda dahi karışarak bu gidişle Fransa'yı her taraftan sarabilecekleri cihetle On dördüncü Louis bu musalahayı akdetmeyi gerçekten vacip görmüştür.

Musalaha-i mezkûreden sonra Louis Gobelins nam mahalde birtakım manifaktür fabrikaları ve sabunhane vesaire binasıyla yine ıslahata mübaşeret eylemiş idi.

1672 senesine kadar Louis'nin devam eylediği ıslahat Fransa'yı bir büyük muharebeye sevk edecek kadar kuvvetlendirmekle mukaddema İspanya vesaire ile bi'l-ittifak Fransa'ya burun büyülmüş olan Hollanda'nın haddini bildirmek davasıyla Louis Hollanda'ya ilan-ı harp [221] eyledi. Lakin kendisi dahi hesap eylediği vechile derhal karşısında İspanya ve Almanya ve Avusturya ordularını da buldu. Bu muharebe Fransa için pek şanlı idi. Zira Fransa bu düvel-i müttefikanın topuna denizden karadan galebe etmekle beraber yine lutfen sulh teklif eyleyerek 1678 senesinde Nijmegen Muahedesi Fransa'nın şan-ı galibiyetini temin eyledi.

Asıl tafsil-i keyfiyet Almanya tarihinde gösterileceği veçhile o zamanlar Cezayir dayıları âlemde kendilerinden kavî hiçbir kimseyi göremedikleri cihetle bir Fransız gemisini bî-gayr-ı hak topa tutmuş olduklarından On dördüncü Louis bir mükemmel donanma irsaliyle Cezayir'i topa tutmuştur.(1682) Elhasıl Louis-i Râbi Aşer zamanında Fransa'nın azamet ve ikbali gittikçe artmış olduğundan Avrupa devletleri Fransa'yı bu hâl-i ikbalde görmeye dayanamayarak zaten dilgîr bulunan İspanya ve Almanya ve Avusturya'ya bu kere bir de İngiltere ve Hollanda iltihak ederek cümlece Fransa [222] üzerine hücum eylediler. Bu muharebe 1692 ve 93 ve 94 senelerinde kemal-i şiddetle devam eyledi. Kâh Fransa ve kâh a'dâ galip ve mağlup olup ancak her galibiyet ve her mağlubiyet bi-hakkın hükmünü icra eder idi. Nihayet 1697 senesinde akdolunan Ryswick Muahedesi Fransa'yı yine eski hududu dâhilinde bırakarak kâr ve zararın tesavisi bu suretle bir musalaha tesis eyledi.

İspanya kralı İkinci Charles 1700 tarihinde vefat eylediği zaman tac u tahtını Anjour dükası Philippe de Franche'ye terk etmiş olduğundan Louis-i Râbi Aşer bu hakkı istîfâ için bir yeni muharebe daha açmış ve İspanya ve Almanya ve Avusturya askeriyle Fransa askerinin galibane ve mağlubane muharebeleri beş altı sene devam

eylemiş ise de encam-ı kâr Fransa fena halde mağlup olarak hele 1704 senesinde Höchstadt mağlubiyeti Fransa'yı adeta bir inkirâza yaklaştırmıştır. Hâlbuki Fransızlar 1706 senesinde Ramillies nam [223] mahalde dahi şediden mağlup olduklarından artık On dördüncü Louis hayretten çıldırmak derecesine geldiği geldiği halde nasılsa 1707 İspanya içinde Fransız askeri Almansa galibiyet-i azimesini kazanmakla ve cebren dahi Fransız donanması İspanyol donanmasını birkaç yerde perişan etmekle ertesi sene Louis hemen akd-i musalahaya râgıb oldu.

Bir devlet müteaddit mağlubiyetlerden sonra nail olduğu bir galebe üzerine sulhe talip olur ise çünkü o zamana kadar devam eden talihsizlik ilk galebeden sonra artık yaver-i talihe mütehavvil olmuş demek olacağından ihtimal ki galebat icrası evvelki mağlubiyetin acısını dahi çıkarabilir. Bu suret tarihçe tekerrür etmiş mücerrebattandır.

Binaenaleyh Louis-i Râbi Aşer'in teklif eylediği muahede-i sulhiyyeyi kabul etmek a'dâsı için lazım iken onlar kibrederek kabul etmediler. Vâkıa teceddüt eden muharebelerde bir aralık Fransa yine mağlup oldu. [224] Ancak Villaviciosa'da General Vendome 1710 senesinde öyle bir galebeye nail oldu ki asker-i a'dâ çil yavrusu gibi dağılmakla dahi kalmayarak hemen koyun sürüsü gibi adeta kurt misal Fransız askerinin elinde mahvolayazdı. Bu kere husema musalahaya râgıb oldular. Hatta İspanya tacını ber-mucib-i dava Philippe de Franche'a verdiler ise de Louis cenkten yine yüz çevirmeyip General Villars dahi Zenan nam mahalde a'dâyı daha ziyade rezilane mağlup etmekle 1713 tarihinde akdolunan Utrecht Muahedesi Fransa'nın eski azametini azamet katmış oldu.

Louis dahi bu muahededen iki sene sonra vefat eyledi. Fransa'da Louis-i Râbi-Aşer kadar uzun müddet hükûmet etmiş hiçbir hükümdar olmayıp evlad-ı zükûru kendi hayatında iken vefat etmiş olduklarından bade'l-vefata torunu On Beşinci Louis yerine kral olmuştur. Louis'in zaman-ı hükûmeti Fransa'nın her cihetçe ve alelhusus edebiyatça en büyük zamanı [225] idi. Birçok şüara ve ez-cümle Corneille ve Racine ve Molière ve La Fontaine ve Boileau ve Bossuet ve Fénelon gibi eserleri yalnız Fransa'yı değil âlemi doldurmuş olan erbab-ı şiir ve inşa hep o zamanın feritlerinden olup Fransa'yı âleme sahib-i servet, sahib-i medeniyet bir millet olmak üzere tanıtmışlardır.

Hikmet-i tarihiyye nazarında On dördüncü Louis'nin bulunabilen bir kusuru pek ziyade zen-dost olmasından ve bu sefahat uğrunda pek büyük israfı göze aldırmasından ibaret olup Paris civarında kâin Versailles nam mevkide el-yevm bir bağ-ı irem-âsâ

hayret-bahş-ı ukûl olan bahçeler ve bunların derununda her biri bir kasr-ı Babil ıtlakına seza saraylar hep On dördüncü Louis'nin sefahati âsarı olarak etek doluları altın sarfıyla inşa ve hazineler sarfıyla tezyin edilmişlerdir. Bu kralın istifraş etmiş olduğu karı kadar âlemde hemen hiçbir hükümdarın haremine karı girmemiştir. Hele La Valliere ve Montespan ve Fontanges ve bâ-husûs Maintenon nam maşukaları milyonlarca Frank'ı bir safa uğrunda sarf etmiş ve her biri kralı damen-i aşk ve iştihaklarına sarmış karılardır. Bir valiyi azl, bir başvekili nasb gibi işler bu karılar için mevâdd-ı âdiyeden olup bir prensi katlettirmek ve katle mahkûm bir adamı kurtarmak, cenk açmak, sulh akdetmek gibi umurda dahi nüfuzları var idi.

Elhasıl Fransa'nın bu devr-i şehvaniyesini bi-hakkın tasvir yolunda ciltler doldurmak mümkün olup maahaza bir mahbubenin nim-hand-i tebessümü uğrunda cihanı altüst etmeyi göze aldırان kral hürriyet-şîâr bir zat-ı âli-kadr olduğundan böyle bir hükümdar-ı mürüvvet-şîârın ettiği safalar halka ağır gelmek şöyle dursun tarih dahi kendisini bu bâbda mazur görerek hükümdar-ı müşarünileyhi büyüklük unvanıyla "Büyük Louis" diye yâd edilmiştir.

On beşinci Louis dahi büyük pederi gibi henüz beş yaşında bir sabi olduğu halde makam-ı hükûmete geçip [227] Orléans dükası Philippe vasi tayin olunmuş idi. Louis sinn-i rüşde vardığı zaman vasisini yine başvekâlet suretiyle hizmetinde ibka eyledi ki bu zatın nesayih-i âkılanesi sayesinde Louis bir müddet hüsn-i idare-i umura muvaffak olabildi.

1723 senesinde Philippe vefat etmekle yine hanedan-ı kralî azasından Duc de Bourbon başvekâlet makamına götürüldü ise de bu zat zaten kâr-âşına bir adam olduktan başka gayet sefih meşrep olduğuna ve hâlbuki bu asır Fransa'nın devr-i şehvaniyesinin mertebe-i kemali bulunduğu mebni işler güçler hep karıların ela gözleri hatırı için görülmeye başlamış ve binaenaleyh hazine-i devlet boşaldıkça boşalmaya yüz tutmuştur.

Devletin şu sui idaresi halk beyninde bazı kıl ü kâlleri mucip oldukça hafiye memurları vasıtasıyla erbab-ı kıl ü kâl haber alınarak derhal ya izale ya nefyedilir oldu. Hele fesadın başı Protestanlarda görüldüğü cihetle bir vakitten beri hürriyet-i diniyyelerine ilişilmemekte bulunan Protestanlar tazyik altına alınmaya başladı. [228] Bu gidişle Fransa'nın talihi pek fena dîger-gûn olacağını bazı dîr-endişan-ı ukala krala arz ederek Cardinal Fleury'yi başvekâlet mesnedine götürdüler. Vâkıa bu zat bi-hakkın

papaz ve gayet fatin ve kâr-şinas olup ıslah-ı ahvale kifayetini bazı icraatle gösterdiyse de o asır Fransa'nın dirayet ve kifayet asrı olmayıp her iş kapatmaların maşukaların rey ve tensibiyle görüldüğünden bu gayretli başvekil dahi ıslahattan izhar-ı acz eyledi.

Ortalık bir dereceye gelmiş idi ki gizli safahaneler namıyla bazı تنها yerlerde ve haricen murdarhanelerin dâhilleri milyonlar sarfıyla döşetilip içinde zevk ü safa edilir idi. Ama ne zevk ü safa? O kabil şeyler ki bir müverrihin kalemi bunları hikâyeden değil hatta hanelerin duvarlarına asılan resimlerin tarifinden bile hayâ eder. Şu kadar diyelim ki kibar miyanında ar ve namus denilen şey oyuncak mertebesinde kalıp namus ve vakar davasında bulunanları ve hele kuyûd-ı diniyeye riayet edenleri adeta istihza [229] ediverirler idi. Her zevcin bir maşukası ve her zevcenin bir aşığı olup hatta bazı safahanelerde zevç ve zevcenin birbirine tesadüf eyledikleri dahi olur idi. Maâzallah!...

Namuskâran ahali bu hallere baktıkça üzüm üzüm üzüldür ve herkesin içinden kan gider ve hele On dördüncü Louis zamanında edilen muharebattan dolayı hazineye zaaf-ı külli gelmiş olduğu halde şehvet-perestân asrın safahat ve israflarına kan ağlar idiyse de kibar indinde bunların hiçbirisinin zerre kadar tesiri olmayıp onlar indinde Fransa'nın kemal-i şevketi hala yerinde olduğu iddia edilir idi.

1740 tarihinde Almanya İmparatoru Altıncı Charles vefat eyledikte hakk-ı veraset Bavière ile Avusturya miyanında münâzi-i kıyye olup bu münazaaya Almanya'nın sair birtakım hükûmetleri iştirak eyledikleri zaman şarap tesiratıyla izanları incelmış bulunan Fransa vükelası bir tebessüm-i işvekâranesine cihanı feda eyledikleri karıların sevkıyla kralı Bavière [230] electorası Charles Albert'in lehine teşvik eylediklerinden Avusturya ve müttefikleri aleyhine ilan-ı harp eyledi ve Almanya İmparatorluğu'nun hakk-ı veraseti Altıncı Charles'ın kızı Marie-Thérèse'in iken bu hakka riayet edilmeyerek Bavière électorası makam-ı imparatoriye ık'âd edildi.

Bu meselede Fransa'nın zerre kadar menfaati yok iken bunca mesarîf ihtiyarı zaten kâr-ı âkil olmadığı halde bir de 1743 senesinde Tiengen nam mahalde Fransızlar Avusturyalı ile müttefikleri bulunan İngiltereli vesaireye öyle bir mağlup oldular ki tarife sığmaz. Lakin bu meselede Louis'in maşukalarından Châteauroux nam karı mutlaka Bavière électorasını iltizam eylediğinden kral cenapları bizzat mevki-i muharebeye giderek vâkıa Almanya-yı Şimalî ve Belçika ve Hollanda etraflarında fedakârlıklar sarfıyla Fransa galip olmuş ve yalnız İtalya taraflarınca bazı mertebe-i

mağlubiyetler yüz göstermiş idi. Lakin 1748 senesinde akdolunan Aix-la-Chapelle Muahedesi hükmünce Fransa'nın şimalen kazandığı [231] galebatın dahi hiçbir hükmü kalmadı.

Bu muharebeyi şu kadar mecnunane ihtiyâr eden Fransa devletinin ahval-i hazıra-i malumesiyle mağlup olacağında şüphe olmadığı gibi (İngiltere sayfa 219 ile 223 müracaat) zaten bi'n-nisbe kavî bulunan Almanya, Avusturya, İtalya vesaire gibi Avrupa'nın düvel-i berriye bir de İngiltere'nin birçok menâfi-i mutâlebe davasıyla iştirak etmiş olması dahi Fransa'nın perişanlığını müstevcib olmuş idi. Hâlbuki Fransızlar öyle safahat ve israftan ibaret bir idare ve ahlakla muharebe edilemeyeceğini anlamayarak mutlaka husemadan intikam almak gayretinden ayrılmadılar. İşte bu gayret-i amiyanenin sevkiyle 1756 senesinde meşhur Muharebe-i Heft-Sâle açıldı ki bunda Fransızların nasıl bir meziyet-i askeriye ile işe başladıklarını anlamak için evvelce Almanya İmparatorluğu hakkının Marie-Thérèse'den alınarak Bavière électorasına verilmesi için bunca canlar ve hazineler feda edilmiş olduğu halde Marie-Thérèse'nin Charles-i Hâmis-Aşer maşukalarından birisine yazdığı [232] bir istirham-name üzerine maşuka-i mezburenin ibrâmıyla bu kere muharebenin Avusturya lehine ve Bavière, Prusya aleyhine dönmüş olduğuna dikkat etmelidir.

Lakin muharebe yalnız bir cihete ve maddeye bir mesele ve matlaba münhasır kalmadı. İşin içine düvel-i saire dahi girerek başlıca iki kola münkasım oldu. Birincisi Prusya kralı İkinci Frederic'in İngiltere ile bi'l-ittifak Avusturya ve Fransa ve Rusya'nın üçüne birden meydan okuması ve ikincisi dahi Hint ve Amerika denizlerinde Fransa ile İngiltere'nin dövüşmesidir.

Prusya kralı Frederic maharet-i askeriyesi müselle-i cihan bir hükümdar idiyse de karşısında bulunan a'dâ-yı müttefika pek kuvvetli düşmek cihetiyle her tarafça mağlubiyetlere duçar olmuş idi. Eğer o zaman Rusya imparatoriçesi bulunan Élisabeth vefat edip yerine üçüncü Pierre cülus etmemiş olsa idi Prusya'yı adeta bütün bütün muzmahill olmaktan men edecek bir kuvvet kalmamış idi. Hele Üçüncü Pierre, Prusyalı ile ittifak eylediğinden Prusya [233] aleyhinde bulunan devletlerin umumu mağlup oldu hele Hint ve Amerika sularında edilen muharebat-ı bahriyece Fransa'nın ziyanı hadde hesaba gelmez. Elhasıl bu Muharebe-i heft-sâlenin neticesinde Fransa devleti kuvve-i bahriyyesini adeta tamamıyla ve kemaliyle kaybedip Hint'te bulunan müstemlekâtını ve Amerika'dan Kanada eyaletini İngiltere'ye terke mecbur oldu. Kara cihetine gelince

Fransa'nın avrupa içinde iler tutar yeri kalmayıp adeta pek cüzi bir miktar askeri bile beslemekten aciz kaldı.

Vâkıa On beşinci Louis zamanında muharebe edilmedi lakin muharebe etmeye kudret kalmadığı için edilmedi. Ancak dâhilî karışıklıklar arttıkça arttı. Görülen mağlubiyetler üzerine halkın dili uzandıkça uzandı. «Âlemde karıdan zevkten başka bir şeyi düşünmeyen heyetin yapacağı iş bu kadardır» diye herkes bin lakırdı söyler ve her lakırdı söyleyenler izale edilmek derecesinde ukubât görür iken yine söyler idi. Bu kadar sözler güya Cizvitler tarafından neşredildiği rivayet [234] olunmasıyla beraber onları dahi izaleye başladılar. Protestanlar zaten silah altında bulunup Katolikler dahi şu Cizvit meselesinden dilgîr olunca umum millet, devletin düşmanı olmak hükmüne girdi. Öte taraftan ise gizli safahaneler için birtakım erbab-ı namusun kızları dahi bi'l-iğfâl ile kaçırıldığından bu hâl halkı son dereceye kadar meyus eder idiye de ırzına tesahub eden biçarenin gideceği yer Bastille zindanı olduğundan artık ortalığın hâli ağlanacak dereceyi buldu.

O zamanlar güya Fransa'da bir de parlamento var idi ki birtakım mebusan-ı millet oraya toplanıp akşama kadar esnemekten başka hiçbir işe bakmazlar idi. Baktırmazlar idi ki baksınlar! O zaman Fransa'da bir adam ırz ehli olur ise humk u belâhetle mahkûm olduğundan fahişeler ile bunların perestîşkârları var iken parlamentoya hangi iş havale olunabilir idi? Nihayet bu parlamento güya ıslah-ı ahvali azm ü cezm ederek krala bazı şeyler arzına mütecâsir olunca azasının [235] her biri hakaretle tard ve parlamento dahi lağvedildi ki sene 1771 olup işte Fransa büyük ihtilalinin asıl mucibi bu mesele olmuştur. Zira parlamentodan tard olunan azanın her biri Fransa'nın bir tarafına giderek devletin ne kadar su-i ahval içinde bulunduğunu neşrederek efkâra galeyan vermeye başlamışlar ve bunların her biri millet arasında sözü dinlenir zevâtan olmakla sözlerinde tesir dahi görmüşlerdir.

Eğer Louis-i Hâmis-Aşer sağ kalmış olsa idi asrının bunca seyyiât-ı ahvalinin ceza-yı sezasını hem de bi-hakkın kendisi çekeceği der-kâr idi. Nasıl ki bir kere yani 1757 tarihinde hamiyetkâran-ı ahaliden birisi karnına bir bıçak sokmuş idiye de yarası iltiyâm-nâ-pezîr olmuş idi. Hele bereket versin ki 1774 tarihinde bir çiçek illetinden tekerlendi gitti de bu suretle yine kurtulmuş addolundu. Lakin çi fayda ki onun su-i idaresinin seyyiesini biçare on altıncı Louis çekti.

[236] Bu On beşinci Louis hakkında tarihin söyleyeceği sözleri ve edeceği muhakematı biz buraya kadar ettik bitirdik. Baki kalan şey erbab-ı mütalaaya Marquise Pompadour ve Madame de Paris ile bir de Duchesse de Châteauroux nam üç maşukasının her biri Fransa'nın namuslu çehresi için birer büyük ayıp lekesi olduğunu ihtardır. Bu karıların ve gerek bunlardan başka Marquise'nin Conteslik falanlık rütbesine îsal edilmiş bulunanların en çoğu en erzel kerhanelerden getirilmiş şeyler olup kral cenaplarının bunlarla olan musahabesi dahi adeta en serbest hovardaların kabul edemeyecekleri bir yolda idi.

İşte Fransa böyle acınacak değil hasb'el-insâniye ağlanacak bir hâl içinde iken 1774 tarihinde biçare On altıncı Louis makam-ı hükûmete iclâs edildi.

Bu zat gayet halim oldukça fatin, müşfik bir şey olup cûlusuyla beraber zevk ü safahate müteallik ne kadar müessesat var ise cümlesini ilga eyledi. Tard [237] edilen parlamentoyu yine davet ve azasını iltifatlarıyla mutayyeb etti. Her aybı ihtiyar ederek vükelalık mesnedine çıkmış ne kadar bed-asl var ise cümlesini tard ile yerlerine milletin yani efkâr-ı umumiyenin âkil ve hamiyetli tanımış olduğu Maurepas ve Turgot ve Nacherb gibi zevatı tayin eyledi. Ve o zamanlar Amerika hükûmat-ı müttehidesi İngiltere devleti aleyhine isyan ederek muharebe ile meşgul olduklarından Fransa'nın İngiltere'de olan intikamını almak için (İngiltere an 223 ila 225 müracaat) Amerikalılara muavenetle encam-ı kâr Amerika hükûmatının nail-i istiklal olarak İngiltere'den ayrılması gibi İngiltere için bir büyük zararı kazanabildi ancak en ziyade ve en büyük himmete muhtaç olan şey umur-ı maliyenin ıslahı olup kral bunun bir çaresine bakılmak üzere 1777 senesi Şubat'ının yirmi ikinci günü ser-âmedan-ı kibardan mürekkep bir meclis akdeylediyse de meclis işi ta evvelinden alarak “Hazinenin müzayakası eslâfınızın sefahat ve israfından neşet eylemiştir. [238] Biz buna ne çare bulabiliriz ahalinin artık canını alamayız ya?” diye hiçbir şeye karar vermeden dağıldı gitti. Sene-i merkume Teşrin-i Sâni'sinin altıncı günü bu meclis bir daha akdedilmiş idi. Yine bir şeye karar verilemeyince kral 1789 senesi Mayıs'ının beşinci günü Versailles'da bir umumi meclis daha küşat eyledi.

Hâlbuki iş bu rütbeyi buluncaya yani devlet adeta iflas mertebesine varıncaya kadar diğer taraflardan vilayette bile söz ayağa düşmüş ve her yerde “Paris'in hadd ve nihayeti olmayan sefahati devleti müflis etmiş” sözlerinden maada heyet-i hazıranın ıslah-ı ahvale adem-i iktidarı dahi bahsedilmekle ve bâ-husus kral-ı sâbık zamanında ne

kadar zulüm görmüş var ise cümlesi tahrik-i ezhana çalışmakla başlamış olduğundan efkâr-ı umumiye fukur fukur kaynamakta bulunmuş idi.

Binaenaleyh Versailles meclis-i umumisinde dahi azanın galeyan-ı efkârı kralı ürküterek ve bunca nümayişler Necker nam başvekili ahalinin sevmesinden nâşi güya [239] mûmâ-ileyhin ilkaâtından bilerek Temmuz'un on birinci günü mûmâ-ileyhi azl ile Paris ve versailles civarına dahi bu iki mahalin askerini cem' eylemiştir.

Hâlbuki su-i ahval ahaliyi canlarından bıkmak derecesinde bîzar eyledikten fazla vatan ve milletin selameti yolunda her kim harf-i vahit söylemiş ise Paris'teki Bastille nam hapisane-i kebire atılmış olduğundan bu kere Necker dahi azledilince Paris halkı silaha sarılarak Bastille hapisanesini basmışlar ve ne kadar mahpus var ise cümlesini salıvermişlerdir. Halkın bu hareketinde hala bir sû-i fikr olmayıp güya muratları mahpus bulunan hamiyetkâran-ı milletle beraber ahval-i hazıraya bir suret verilmesini krala teklif etmek isterler idi. Yine bu emel ile Versailles'de bulunan kralı davete cemiyetle gidince biçare kral bütün bütün ürkerek mukabeleye hazırlanmakla halk dahi Teşrin-i Evvel'in beşinci ve altıncı günü kralı cebren alıp Paris'e götürdüler. İşte bu tarihten sonra biçare kral hürriyet [240] yüzü görememiştir.

Ahalinin ber-minval-i muharrer Bastille'den kurtarmış oldukları zevattan birtakımıyla sair erbab-ı hamiyetten mürekkep bir millet meclisi akdolunarak bu millet meclisi icab-ı ahvali bi'l-müzakere krala arzeder ve kral dahi maruzat-ı vakayı tasdik eyler idi. Ancak biçare kral bu suretle ıslah-ı ahval mümkün olamayacağını ümit edemediğinden başka böyle bir meclis-i mahsusun taht-ı nezaret ve mesuliyetinde hükümdarlık etmeyi dahi şân-ı hükûmete muvafık bulamayarak 1791 senesi Haziran'ın yirminci günü idi ki familyası halkını dahi yanına alarak Paris'ten firar eyledi. Kralın bu firardan niyeti Montmédy tarafında kendisine en sadık bulunan orduya kendisini teslim etmek idiyse de Drouet nam mevkiye gelince posta müdürü tanımış olduğundan ve Auron mevkiinde bulunan asker tarafından taht-ı tevkife alınarak Paris'e iade ve izam kılındı. İşte kral bu saatten sonra daima göz hapsinde kalıp hükûmeti dahi [241] artık bir lafızdan ibaret kaldı.

Biz vukuatı müfredatı veçhile yazmayıp yalnız inkılabın netaic-i umumiyesini göstermekte olduğumuzdan ihtimal ki kral Louis-i Sâdis-Aşer'in gösterdiği telaş zaafına hamlolunur. Evet o zaman Fransa'nın içi bir hale girmiş idi ki Louis-i biçare en kaviyy-ül kalp bir adam olsa yine bu telaşeyi göstermekte mazur görülür idi. Zira ortada Mösyö

ve Madam Rolan ve bâ-husus Mirabeau gibi sözlerini gerek halka ve gerek devlete tanıtan adamlar ve bunların hem-fikri olan gazeteler zaten hüsn-i idare, sui idare ne demek olduğunu layıkıyla anlamış bulunan halkı birdenbire büsbütün ikaz etmiş olmakla Paris ve civarında değil elviye ve vilayette dahi taraf taraf ihtilal cem' iyetleri teşekkül ederek kuvvetlerini büyülttükçe büyültmeye başlamışlar idi. Hele Paris ve Versailles taraflarında millet-i askeri mebusan-ı milletin kumandası altında bulunduğu gibi asıl asakir-i nizamiye içinde dahi bir kısım azam-ı hürriyet-i milliye tarafını iltizam ederek şu hale [242] göre kral bulunacak bir zat için en büyük telaşa duçar olmak dahi becâ idi.

Maahaza heyet-i muhalefenin hala kral-ı hanedanî aleyhinde hiçbir su-i fikri yok idi. Onlar devletin ıslah-ı ahvaline gerek kralın ve gerek ministro iktidarı olmadığından bahisle ortaya bir hüsn-i idare ve tanzimat koyarak ba'dezin onun mucibince hareketle nail-i nimet-i saadet olmak gayretinde idiler. Zira heyet-i muhalefe erbabının her biri devlet ve millet ve hükûmet ve siyaset ne demek olduğunu bihakkın bilir adamlar olduklarına ve o zaman Fransa'nın ahval-i dâhilîye ve hariciyesini dahi layıkıyla ölçüp biçmiş bulunduklarına mebni dâhilde bu karışıklık biraz daha devam eder ise hariçten düvel-i ecnebiyenin Fransa'ya bir büyük taarruz edeceklerini bazı alâiminden dahi fehmetmişler idi.

İşte gerek kral ve gerek tarafdaranı şu derece telaş ve haşyet ve bunların hilafgirani dahi şöyle bir azm ü niyet içinde iken yine bu 1791 senesi Eylül'ünün [243] on dördüncü günü mebusan-ı millet meclisi azası bir büyük şartname tanzim ederek imzalanması için kral cenaplarına takdim eylediler. Bu şartnamede kral cenapları mehamm-ı devletin her birisini bir kere millet meclisiyle mecalis-i kavanîne havale ederek oraca ne gûne karar-pezîr olur ise onu tasdik etmesi münderiç idi ki bu şartı hilafgiran mahzen her iş erbab-ı vukuf miyanında müzakere olunmak fikriyle koymuş oldukları halde biçare kral güya kendi istiklalini tahkir için konulmuş zannederek kabulünde muhalefet gösterdi. Hâlbuki o kabulde ne kadar muhalefet gösterdiyse millet meclisi dahi teklifte o kadar ısrar ederek taşrada ise ahali bir düziye nümayışler etmekte bulunduğundan encam-ı kâr biçare kral şartnameyi kabul eyledi ki şu hal kralın kuvvetini bir kat daha kırmış ve halk nazarındaki meziyetini dahi eksiltmiş oldu.

Derken aradan çok vakit geçmeden Fransa'nın memalik-i ecnebiyeye firar etmiş olan bazı prensleri tarafından [244] edilen teşvikat üzerine İngiltere, Almanya gibi

düvel-i mütecavire dahi Fransa'ya ilan-ı harp eylediler hâlbuki böyle bir taarruzu men için ne kralın ne de hilafgiranının kuvveti kâfi olduğundan iş bütün bütün başka bir hâl kesbeyledi. Ortada habbe-i vahide bulunmayarak halkın bile fakr u zarureti bir derecede idi ki çarşıda et, ekmek gibi erzakı peşin para ile alacak adam olmadığından ve veresiye dahi kimse vermediğinden dükkânlar yağma olunur idi. İşte şu hal içinde asker cem'ine ve düşmana karşı muharebeye hemen hiç imkan yok gibi bir şey iken Fransızlar umumen silaha sarılıp mücerred bir hizmet-i milliye olmak üzere hudut boyuna koştular.

Kim bilir nasip Fransa içinde akacak olan kanlardan lezzet mi alacak idi ne idi ? İşler şu dereceyi bulmuş olduğu halde _ bazı humekanın dahi tahrikiyle _ kral hala istiklalini dava ve kendisine gösterilen hüsn-i teveccüh ve muhabbeti tahkire hamleylediğinden o sarayında ne kadar dava-yı istiklal ve azamette bulunur [245] ise artık her kaydı kırmış ve hükmü dahi azıya almış bulunan halk dahi sarayının karşısında ve hatta içinde dahi krala gerçekten o kadar hakaret gösterirler idi. Yani bunların ettikleri edepsizlik bir dereceye vardı ki bir hükümdar için o gibi harekât hiçbir vakitte tecviz olunamaz. Millet aşkına hürriyet aşkına krala melâ-yı nâsta şarap içirmek ve başına azgınlığın giymiş oldukları kırmızı fesi giydirmek gibi ahval, doğrusu edepsizlikten başka hiçbir şeye hamlolunamaz. Hele 1792 Haziran'ının yirminci günü ile Ağustos'unun onuncu günü zorbalı Tuileries sarayını bastıkları zaman etmedikleri rezalet kalmadı. Nihayet biçare Louis meclis-i kavanîne can atarak hükümdar sıfatıyla bunca asırlardan beri Fransa'ya hizmet eden bir hanedan hakkında bu kadar hakaret layık olmadığından bahisle hanedanının muhafaza-i namus ve hukukunu o mahkemeden istid'a eyledi.

Hâlbuki artık olan olmuş biten bitmiş iş [246] işten geçmiş olduğundan meclis-i kavanîn dahi kralın şu istidasını is'âf edecek yerde «Mâ-dâm ki bahsi hanedanınızdan açtınız pek uzağa gitmek ne lazım? Daha babanız ve ceddiniz zamanlarında edilen sui-hâlat ve israfattan ve devleti bugünkü hale getirmiş olmanızdan dolayı muhakeme edilmelisiniz» diye biçare kralı hükûmetten bütün bütün azl ve Tamparels denilen mahale haps ve tevkif eylediler.

1792 senesi Eylül'ünün yirmi birinci günü «Convention» namıyla akdedilen meclis-i mahsus-ı umumi kral biçaresini muhakemeye başladı. Hâlbuki bu meclisin birinci hükmü muvakkaten hükûmet-i kraliyenin feshini ilan etmek oldu!... Öte taraftan

ise saray basılıp devletin kâffe-i esrar ve hafayasını mübin olan evrak meydana çıkarıldı. Netice-i kalam bu meclis yediyüz yirmi bir azadan mürekkep olup bu derece-i tedenniye götüren yalnız saray-ı kralî olduğu ve binaenaleyh biçare kralın idamı lazım geleceği! On [247] reyin ekseriyetiyle hükm olunarak 1793 senesi Kanun-ı Sâni'sinin yirmi birinci günü ihtilal meydanı nam mahalde bu melanetkâr hüküm icra olundu!...

Medeniyetleriyle müftehir olan insanlar güya zamana ârız olan levs-i şûrişi bir biçarenin kanıyla temizleyebilmek suretini icat etmiş oldukları zamandan beri gerek krallardan gerek âhâd-ı nâsdan pek çok adamların kanı akıtılmış ve bunlardan birtakımı vâkıa bi-hakkın öldürülmüş ise de işbu On altıncı Louis el-hakk bütün bütün beyhudeye harcanan biçaregânın dahi birincilerinden bulunmuştur. Hâlbuki bu biçarenin yalnız kendisi değil zevcesi olup Avusturya hanedan-ı imparatorisi azasından bulunan Maria Antoinette dahi adeta hiçbir kabahati olmadığı halde ölüm gibi en vahşiyane cezaya duçar edilmiştir.

Bu vaka-yı haile Fransa tarihinin bâb-ı sâlisinin hatıme-i musibeti olup Fransa'nın bundan sonraki ahvali için dahi ber-vech-i âti bâb-ı râbi'n küşadı lazım gelmiştir.

[248] BÂB-I RÂBİ'

(FRANSA'NIN AHVAL-İ AHİRESİ)

AN 1793 İLA

[BİRİNCİ FASIL]

İLAN-I TANZİMAT

AN 1793 İLA 1795

Tafsil_ Yukarıki üçüncü bâbın son faslı bize Fransa'nın herc ü merc-i ahvalini tasvire kâfi olup burada fazla olarak arz u iş'âra seza bir şey ise o dahi daha 1792 Eylül'ünün yirmi birinci günü Convention nam Meclis-i Tanzimat'ın krallığı lağv ile yerine hükûmet-i cumhuriyeyi ilan edişinden sonra Fransa'da ne kadar asilzade ve kral taraftarı var ise birer ikişer firara başlamasından ve vilayette dahi ahali ve asker isyan ederek eski zategânın hisar ve kule ve konak ve çiftlik her neleri var ise yakıp yıkmassından ibarettir.

İmdi krallığın lağvıyla hükûmet-i cumhuriye ilan [249] edilerek meclis-i tanzimat dahi hükümdar gibi bir surette tanındıktan sonra meclis-i mezkûr zaten Fransa'yı ihafe edip duran İngiltere ve Hollanda ve İspanya devletlerine ilan-ı harp eylemiştir. Bir yandan bir milyon iki yüz bin asker silah altına cem' edilerek bunların hudut boyuna sevkiyle uğraşılır ve diğer taraftan dahi heyet-i ihtilalin mahkeme-i kübrası açılıp ya kral taraftarı olmak veyahut sair bir gûne kusur ve kabahatle müttehem bulunmaktan nâşi her kim oraya götürülür ise yalnız boynu vurulmak için dışarıya çıkarılır idi. Bu yolda dökülen kanlara hadd ve nihayet bile olmayıp hatta erbab-ı cumhurun dahi beyinlerinde nizâlar ve muharebeler eksik olmayarak Fransa'nın içi bir hale geldi ki kimsede ne canı ne de malı için emniyet değil ümit bile kalmadı.

Muharebat-ı hariciyeye gelince çıldırmışçasına cengâverlik peyda etmiş olan Fransız askeri Dumouriez vesaire gibi her biri bir büyük Napolyon'a hâce olan [250] kumandanlar elinde bulunduğundan Belçika ülkesi kemaliyle zabt ve yine terkedilmek ve İngilizler Hondchoote muharebesinde perişan olmak ve Rhin ve Moselle nehri boyunca Almanya ve Prusya orduları bozulmak ve İtalya taraflarında Fransız Kahr ve Tedmiri dağları yıkmak gibi fütuhatlar bütün Avrupa'yı tir tir titretmiş idi.

1794 senesinde ise [...] Forteresse ve Fleurus Muharebeleri'nde Fransızlar tasvire sığmaz cengâverlik ve galebe göstererek Hollanda ve Belçika tekrar zabtolunmuş ve Avusturya ve Prusya asakiri Rhin nehrinin öte tarafına kadar püskürtülerek Pirene taraflarında dahi Fransız generalleri Fransa'ya taarruz eden İspanyolları yalnız taretmekle kalmayarak İspanya içinde dahi nereye uğradılar ise altını üstüne getirmişlerdir.

Eğer meclis-i tanzimat bu gidişle akilane davranmış olsa idi Fransa'yı hem çabuk hem de pek kolay temizleyebileceği der-kâr idiyse de muahharen cumhurun serâmedan-ı azası miyanına dahi ittifaksızlık ârız [251] olarak selamet-i umumiye komitesi nam meclis-i mahsus Danton ve Camille Desmoulins gibi en sahib-nüfuz rüesa ile bunların kaffe-i taraftarlarını taht-ı tevkîfe almış ve biraz sonra Heberts ve sair refikasını dahi sırasıyla Guillotine makinesine baş uzatmışlardır. Hele Robespierre milletin en hürriyet-perveri tanınır iken bir gün bağteten tutulup ertesi sabah yine hürriyet-perverler tarafından idam edilmiştir ki şu hal umumen taaccübü mucip olmuştur. Elhasıl erbab-ı cumhurun Jakobin ve Girondin ve Dağlı takımı denilen üç büyük fırkası beyindeki ihtilaf büyüye büyüye bunlar o kadar kanlar dökmüştür ki eski

krallığın taraftarı bulunanlar bunlar birbirini kırıp bitirdikten sonra meydan yine yine kendilerine kalacağını memule kadar varmışlardır.

Mamafih bu meclis-i tanzimatın terakkiyat-ı maddiye ve maneviyeye dair dahi bir hayli hizmetleri vardır. Ez-cümle politeknik denilen mektep-i askerîyi bu meclis teşkil ederek bundan başka şose ve köprü ve maden [252] ve coğrafya ve bahriye mühendisleri namıyla başka başka mektepler ve normal mekatip-i sübyaniyye dahi teşkil eylemiş ve Paris'in tül dairesi ve Fransa'da usul-i aşarı ve sair birtakım hususât-ı nafia hep meclis-i tanzimatın icraatinden bulunmuştur. Hatta tarih ve ayların ve günlerin esamîsi dahi değiştirilerek ve yortu günlerinin kâffesi lağvolunarak bir seneyi üç yüz altmış beş gün ve altı saat itibariyle her ayı tamam otuz gün itibar etmişler ve şu halde hasıl olan hamse-i müsterakayı bayram addeylemişlerdir.

Kanun-i Sâninin ilk senelerinde Fransa orduları nasıl galibiyetle harekete başlamışlar ise son senelerini dahi böyle galibiyetle bitirdiler. Bu galibiyetler sayesinde ki Fransa ile Belçika kemaliyle zabt ve birbirine katılıp tevhit edilerek Batavia Cumhuriyeti namıyla bir cumhur inşa ve bunu dahi Fransa'ya ebedî ayrılmaz bir müttefik nasbeylediler. Liège eyaletiyle Lüksemburg dahi bu suretle ilhak edildi. Prusya ile İspanya kralları [253] Fransa'dan sulhü adeta istid'a eylediler. Rhin nehrinin sahil-i yesarında Prusya'nın ne kadar memaliği var ise cümlesi Fransa'ya zamm olunmuş idi ki miktar-ı nüfusu üç milyon ahali derecesine varır. Saint-Domineuc dahi İspanya'dan alındı. İtalya tarafından Toscana adeta Fransa'ya malikâne oldu.

İşte Tanzimat esnasında Fransa'nın dâhilî ihtilalatına mukabil haricî muvaffakiyeti şu derecede olup fakat bu muvaffakiyetlerin temelli ve sürekli şeyler olmadıkları bedihî idi. Zira zor-bâzû ile gelen devlet ya o bâzûnun kuvvetine fütur geldikten veyahut kendisinden daha kuvvetli bir bâzûya tesadüf eyledikten sonra yine geldiği yere gideceği edna mülâhaza ile malum olur. Hâlbuki o zaman Fransa bu işleri can başına sıçramış bir çılgının harekâtı gibi bir hareketle yapıp yoksa daha On altıncı Louis zamanında hazine-i devlet adeta iflas etmiş iken böyle büyük teşebbüsata maliyece hiçbir imkân yok [254] idi. Ötekinin berikinin emvali yağma olunarak tedarik edilen akçe dahi bitince tanzimatın bu derecesi sıfıra sıfır derecesine kadar indi.

Tamam işler daha ziyade diğer-gûn olacak iken bu Tanzimat lağvolunarak yerine Directoire usulü kondu ki onun zamanı dahi fasl-ı âtide görülecektir.

İKİNCİ FASIL
DİRECTOİRE HÜKÜMETİ

AN 1795 İLA 1799

Tafsil_ Directoire idaresinin makam-ı hükûmete vürûdu 1795 senesi Teşrin-i Evvel'inin yirmi altıncı günü olup hükûmetçe bu tebeddül dahi erbab-ı cumhurun ihtilafatıyla birtakım kanlar dökülerek hâsıl olmuş ise de biz burada birtakım vukuat-ı faciayı müfredatıyla hikâye ederek tatvîl-i makal cihetine sarf-ı fikr etmedik. Şimdiki halde ehemmiyet verilecek şu ki Directoire [255] Hükûmeti Fransa'da çılgıncasına galeyan-ı efkârın mümkün mertebe itidale başlamasına mebde olmuştur. Bu hükûmet dahi adeta bir hükûmet-i cumhuriyedir. Eski meclis-i kebir-i tanzimata bedel bir Beşyüzler Meclisi akdolunarak bundan maada beş nefer dahi umumi Directoire nasbolunduğu için ismine Directoire yani «Direktörlük» denilmiştir.

Hükûmet-i mezkûre teessüs eylediği zaman Fransa hazinesini nakit denilen şeyden tehi buldu. Hâlbuki ortada masrafla tesviye olunacak birçok büyük işler dahi var idi. Kral taraftarlarıyla erbab-ı cumhurun ahiren ettikleri muharebat ve mücadelat ortalığı ateş içinde bırakmış olduğu gibi İtalya devleti dahi Hollanda ile tehdit eder ve Fransa asakiri ise fakr u zaruretin en son mertebesine vasıl olmuş idi. Bu dertlerin menşei büyük memurların hıyanetleri olduğu gibi memurların bazıları dahi taraftarlık belasıyla hükûmet-i mevcudeye adavet eylediklerinden [256] işte şu emniyetsizlik dahi başka düşünülecek belâyadan idi. Ez-an-cümle Rhin ordusunun Pichegru nam kumandanı Mazanne'den bulunmakla Directoireler merkumu azlederek yerine nev-residegândan Bonapart'ı nasbeylediler.

Hazinenin müzayakasını bertaraf etmek için dahi Directoireler iki milyar dört yüz bin milyonluk kavaim-i nakdiyye kestiler ise de bu paranın nısfı miktarı kadar akçe yerine tutmayacağı der-kâr idi.

Maahaza Fransız askerinin şan-ı galibiyetine yine söz bulunamaz idi Moreau nam general Avusturyalılar üzerine Renşen ve Rastadt ve [...]ve d'Heingheim ve [...] muharebelerini kazanmış idi. Hele genç Bonapart'ın İtalya taraflarında kazandığı galebat hemen âlemde emsali görülmemiş ve işitilmemiş muzafferiyattan madûttur. Muharebatı müfredatıyla saymaya ne hacet o cenk yıldırım pek az vakit zarfında İtalya denilen şib-i cezireyi [257] kâmilan zabt ve istila ederek Sardunya kralını ve Papa'yı ve

sair bir cümle prensleri âmâna düşürürcesine sulhe mecbur eylemiştir. Ondan sonra Avusturya ordularını önüne katıp Tirol falan eyaletlerini çiğneyerek Viyana'ya üç günlük mesafeye kadar ortalığı herc ü merc eyledi. İşte böyle yıldırım gibi bir süratle kazanılan galebat sayesinde Fransa'yı muhit olarak adeta kâmilan ilan-ı harb eylemiş olan devletlerin cümlesi âmâna düşürölüp yalnız henüz haddi bildirilmeden İngiltere Devleti kalmış idiyse de o dahi sulhü talep ve müsted'i oldu.

Lakin Fransa'nın dâhilinde keşmekeş-i umur hala devam etmekte olup cumhuriyet-i müfrite taraftarları cumhuriyet-i mutedile erbabından Directoire Hükûmeti'ni kurmuş bulunan zevâtı adeta krallık taraftarı gibi bir leke ile lekelemeye çalışır ve cumhuriyet-i mutedile erbabı ise müfriteleri adeta eşkıya sıfatıyla göstermek ister idi. Binâen-alâ-zâlik Directoire Hükûmeti'nin ilk ve ikinci senelerinde icra olunan intihab-ı aza işlerinde yine [258] büyük büyük heyecanlar görölmüş idiyse de bereket versin ki kuvve-i askeriye sayesinde bu büyük büyük heyecanların o kadar büyük mazarratı vukua gelmemiştir.

O zaman Fransa gibi ihtilal içinde bulunan bir memleket hakkında Avrupa devletlerinin gösterdikleri muamele adeta zebûn-küşlük olduğundan bu muamele lisan-ı tarihle ta'yîb edilebilir ise de Fransız kuvve-i eslihası bu ta'yîbe hacet bırakmamıştır. Almanya ve Avusturya ve İtalya bu kadar mağlubiyet gördükten sonra artık sükût etmek lazım gelir iken bir sene kadar hâl-i sükûtta kalmayıp İtalya'yı yine kıskırttıklarından Fransız ordusu bir hareket-i askeriye daha edip İtalya'da dahi prenslerin ve sair asilzâdegânın kuvvetlerini kırarak (Roma Cumhuriyeti) namıyla bir cumhur ilan ve papa bulunan zatı tard ve def eylediler. İsviçre dahi bir nümâyîşe kıyam eylemiş idi. Lakin o küçük millet dahi Fransız orduları tarafından bir dipçik yer yemez hükûmet-i cumhuriye suretiyle tensikat-ı esasiyesini ilan eyledi.

[259] Hele İngiltere'nin muamelesi bütün bütün başka bir surette olup Fransa harp açtığı zaman İngilizler sulhü talip olduklarına ve ba'de yine Avrupa'yı ifsad-ı tahrik eylediklerine mebni Directoire Hükûmeti İngiltere'nin de hakkından gelmek için almış bin neferden mürekkeb bir cesim ordu tedarikine başlamış idi. Ancak İngiltere'nin Avrupa kısmında bulunan ülkesini herc ü merc etmekten ise Asya'da bulunan memaliği üzerine bir kuvvetli hücum etmeyi Directoire Hükûmeti evlâ görerek asakir-i merkumeden kırk bin neferini Bonapart'ın maiyetine verip Mısır üzerine sevk eylemiştir ki burada oradan dahi Hint'e hareket edecek idi.

Anlamalı İngilizler politikasının maharetini ki İngiltere Devleti yine bir müzakere-i sulhiye bahanesiyle bu askeri Mısır'da tevkif ederek sonra ise Fransa ile hiçbir tarafta ne tedafû ve ne de tecavüzî muharebe edemeyeceğini anlayınca bi't-tekrar Avrupa Devletleri'ni Fransa aleyhine tahrik etmeye şitâb gösterdi. Bu bâbda İngiltere [260] ilkaatına en evvel kapılan devletler Napoli ile Sardunya Devletleri olup lakin bunlar birisiyle de yola götürülmüş ve Fransa tarafından Napoli Krallığı fesh edilerek yerine bir «Partenopeo» Cumhuriyeti teşkil edilmiştir. Yine bu aralık idi ki yalnız İspanya ile Prusya'dan ma-ada bütün Avrupa devletleri Fransa aleyhine ittifak eylediler. Hatta mukaddema Roma'da bir Fransız sefiri kâffe-i hukuk-ı milelin hilafına olarak idam olundu ki bu hâl Fransızları son dereceye kadar dil-gîr eyledi.

Biz Fransızların Mısır'da olan muharebatını yine Mısır tarihinde zikredeceğiz. Burada ihtar edeceğimiz şey ise 1799 senesine müsadif olan bu muharebe-i şedide olup fakat bunun tutulacak kapılacak yeri olmayarak adeta umum Avrupa içinde Fransız cengâverleriyle düvel-i müttefika askeri birbiriyle boğaz boğaza cenk etmekten ibaret bir hunharlık müddet-i medide devam ede gitti. Fakat bunca ihtilalat-ı dâhiliye ve muharebat-ı hariciye ile kolu kanadı kırılıp iler tutar yeri kalmamış olan [261] Fransa Avrupa'nın heyet-i umumiyesiyle daha ziyade pençeleşmeye kudret bulamayarak ye's kollarını salıvermeye başladı. İtalya adeta kâmilan Fransa istilasından kurtuldu. Ruslar ile Avusturyalılar İsviçrelilerle beraber yine İsviçre tarafından tekmil Fransa'yı istila etmek azmini kararlaştırdılar bununla beraber kırk bin neferden ibaret azim bir İngiliz ordusu Hollanda tarafına sevk olundu. İhtimal ki bu hâl ile beraber Directoire Hükûmeti yine def-i düşmana çare bulabilir idi. Lakin cumhuriyet-i müfrite erbabı güya Fransa üzerine edilen bu muhacemat Directoirelerin idaresizliğinden neş'et etmiş davasıyla isyan eyledikleri gibi Fransa'nın cenup tarafında dahi krallık taraftarları Directoire Hükûmeti'ne karşı muharebeyi tekrar u tecdit ve teşdit eylemişler idi. İşte dâhilde dahi görülen bu karışıklığa ve Napolyon Bonapart gibi Fransa'nın en güzide generali dahi otuz bin nefer en güzide asker ile Mısır tarafında bulunduğu mebni idi ki Avrupa düvel-i müttefikası Fransa [262] üzerine bu kadar çullanabilmişler idi.

İstiğrap olunacak bir şecaat değil midir ki böyle bir dermandelik halinde dahi Fransızlar son hareket-i hayatiyye kabilinden olmak üzere olanca kuvvetlerini düşürüp İsviçre tarafındaki Avusturya ve Rus kuvvetlerinden mürekkep olan azim düşmana Masséna nam kumandan tamam on beş gün zarfında yirmi kadar galebe çalıp ordularını

perişan eyledi? İstiğrap olunmaz mı ki Hollanda taraflarına gelen İngilizler dahi firara mecbur olacak kadar bozuldular?

Napolyon Fransa'nın şu hâl-i mağlubiyetini haber alır almaz Mısır'dan adeta firar gibi bir suretle Fransa'ya can atmış ve galibiyet-i ahireyi Fransa'da haber alarak müteselli olmuştur. Ancak o dahi artık Directoire Hükûmeti'nin de Fransa için kâfi olmadığını anlayarak beş nefer Directoire'den birisini yani Sieyès nam zatı ele alıp 1799 senesinde idi ki Directoire Hükûmeti taraftarlarını gerek harben ve gerek sulhen yani hâh nâ-hâh irza ederek [263] (Consulat) hükûmetini kurmuştur. Bunun için dahi aşağıki üçüncü faslı küşad etmek lazım geldi.

FASL-I SALİS

CONSUL HÜKÛMETİ

AN 1799 İLA 1804

Tafsil_ Consul idaresinin Fransa'yı ne halde bulmuş olduğunu burada tekrar icmale hacet yoktur. Zira yukarıki bâbın son fıkrası bu icmalden muntazır olan faydayı verebilir. Şimdi işin şu cihetine bakalım ki :

İşbu Consul idaresi eski Roma Cumhuru idaresini taklit gibi bir şey olup Napolyon Bonapart birinci konsül tayin edilmiş ve kendisi için ikinci ve üçüncü unvanıyla diğer iki konsüllük intihabı dahi yine kendisine havale edilmiştir. Vâkıa bu hükûmetin harekâtına ve hukuk-ı ibada bakmak üzere senato ve kavanin [264] meclisi var idiyse de Napolyon'a böyle konsül sıfatıyla verilen hakk-ı hükûmet adeta bir hükümdar-ı müstakilin istiklâli kadar var idi. Zira diğer iki konsülü dahi kendisi intihap edecek olduktan sonra bu işin intihab-ı vükelâ suretinden hemen hiçbir farkı görülemez.

Napolyon yalnız bir unvan farkından ibaret olan bir suretle adeta makam-ı hükümdarîye cûlus eyledikten sonra birinci mertebede nazar-ı dikkate aldığı şey Fransa'nın hâl-i zaafında etrafını kuşatmış olan düşmanlara bir meram anlatmak oldu. Bunun için milletin olanca gayret-i milliye ve sevda-yı vataniyesine heyecan verilip zaten çocukluğundan beri vatanına silahla hizmet etmiş ve her hizmetinde muvaffak dahi olmuş bulunan koca Napolyon namına herkes silaha sarılmaktan geri durmadığı gibi asker kendi üzerlerinde yine bizzat Napolyon'un bulunmasını istida eylediklerinden o dahi bizzat muharebeyi azmeyledi. Hâlbuki bunca senelerden beri galebâtla [265] ser-

fîrâz olan Fransa her tarafça hala galip iken Avusturya ve Almanya'nın dahi İtalya tarafında mütehaşşid olan kuvveti Fransa'yı mağlup ve şermsâr eylemiş olduğundan Napolyon en evvel oraya teveccüh eyledi.

Daha Saint Bernard dağını geçmek hususunda Fransız askerinin gösterdiği gayret ve himmet ve şecaat düşmanı dahi müteaccib eyledi. Ondan sonra Fransızlar kudurmuş arslan gibi İtalya içine müstevli olup Monte Belgigue ve Marengo taraflarında iki muharebe kazandılar ki düşman ile beraber cihanın dahi parmağı ağzında kaldı. Ne üstte ne başta olmayıp çıırılçıplak kalmış olan Fransız bölüklerinin cephaneleri dahi bitmiş olduğu halde kendileri üzerine püskürme peşrev atan top bataryaları üzerine süngü ile hücum ederek zabteyledikleri bu muharebelerde görülmüş yararlıklardandır. Bu avaze-i galibiyet Fransa'nın hayatına hayat katarak mahzun olan vatanperverleri yeniden ihya eder idi.

[266] Elhasıl 1801 tarihinde Avusturya ve Almanya imparatoru Rhin nehrinin cânib-i yesarında bulunan memaliği ta nehr-i mezkûrun mansıbına kadar hep Fransa'ya terkle akd-i musalahaya mecbur oldu ki şu halde Belçika ile Hollanda'nın kısm-ı izâmı değil adeta kâffesi Fransa'nın oldu. Hele İtalya tarafı yine kemaliyle Fransa eline düştü. Napoli ve Bavière ve Rusya ve Portekiz ile akd-i musalaha edildiği gibi Mısır meselesinden dolayı Devlet-i Âliye ile dahi akd-i musalaha olundu. Bu işte on seneden beri kanları sızıp akmakta bulunan Fransız vücutlarına bu aralık birazcık rahat gelebildi.

Fransa'ya olan bu kadar hizmetine mükâfaten Fransız milleti Napolyon'a kayd-ı hayat şartıyla konsüllük unvanını verdi ki hükümdarlıktan hiçbir farkı kalmadı. Hatta o kadar farksız idi ki Fransa içinde hem krallık usulünün taraftarları olanlar ve hem de usul-i mezkûrenin hilaf-giranı bulunanlar Napolyon'un böyle yevmen fe yevmen artan şa'saa-yı şevket ve ikbalinden korkarak "Bu herif bir gün [267] olup da kral olacak" sözünü vird-i zebân etmişler idi. Derler ki Napolyon'un eğer doğrudan doğruya hükümdar olmak fikri yok idiyse bile halkın bu lakırdıyı lâ-yenkati tekrar etmesi herifi zorla hükümdar etmiştir.

Vâkıa böyle oldu. Halk bu işten ne kadar korktu ise Napolyon'un azm ü cezmi o kadar artar idi. Derken Napolyon 'un canına dahi kasd olunmaya başlandı. Ama başına cehennem güllesi denilen koca bir humbara atıldığı halde bir zararı görülmediği gibi defaatle suikastçılar dahi silahla canına kasdetteler ise de yine muvaffak olamadılar. Lakin Napolyon bu ahvali gördükçe azmine kuvvet ve cezmine metanet vererek o dahi

bu kadar gufran-ı nimete karşı istidadı, gadri, zulmü, şiddeti velhasıl bir halkı makhûr edecek ne evla bilir ise hepsini ele aldı.

Consulat zamanının buraca kayd u tahrir e şayan icraatı bu kadar senelerden beri vatana hüsn-i hizmet [268] edenlere alâmet-i müftehire olmak üzere (Lejyon Donör) nişanının ihtirâ ve ziraat ve ticaret ve sınaata yardım etmek üzere Fransa bankasının tesisi ve birtakım büyük mekteplerin yeniden tesisi veyahut ıslahı ve ihtilal zamanında öteye beriye firar eden muhacirlerin meniyle bunların tekrar Fransa'ya daveti kâffe-i nizamatin bir düsturda cem' 'iyle nizam ve tensikatça bazı tadilat kaziyyelerinden ibaret ise de vakit ve hal icabınca bunların her biri eâzım-ı umurdan addolunabilir. Birinci konsül cenaplarının en büyük harekât-ı gaddaranesinin numunesi dahi Duc Daunou nam zattır ki mûmâ-ileyh Fransa'nın Bourbon Hanedanı azasından olup İsviçre tarafına çekilmiş olduğu halde Napolyon biçareyi Fransa içinde krallık usulünün tervici için fesattan hali kalmamak töhmetiyle bi'l-itham İsviçre gibi bî-taraf memlekette bulunduğu halde celb ve güya bi'l-muhkem kurşuna dizdirerek idam eylemiştir.

İşte Fransa'da Consulat Hükûmeti bir büyük [269] imparatorluğun mukaddimesi olup Napolyon bir yandan a'dâsını kahr ve bir yandan tarafgirânını teksir ve takviye ede ede nihayet senatoyu dahi kâmil en uydurup 1804 senesinde başına bir tac-ı imparatorî koyarak hükûmet-i müstakile-i imparatoriyesini ilan ve kendisini zaten Fransa istilası altında bulunan İtalya'ya dahi kral nasbettirdi ki bu suretle Fransa için ber-vech-i âti dördüncü fasılda derc edilecek bir yeni devir daha açılmış oldu.

DÖRDÜNCÜ FASIL

İMPARATORLUK

AN 1804 İLA 1814

Tafsil_ Napolyon'un mebd e-i hükûmeti demek olan Consulat Hükûmeti zamanıyla be-tahsis işbu imparatorluk hükûmeti zamanı hakkında buraca düvel-i saireye atf ve irca olunan malumat-ı tarihiyenin ait olduğu devletler tarihlerinde dahi görülmesi faydadan hâli [270] olmayacağından bunun için İngiltere tarihinin (An sahife 226 ila 230) ve Danimarka tarihinin (An sahife 224 ila 226) ve İsveç – Norveç tarihinin (An sahife 270 ila 272) Rusya tarihinin (An sahife 197 ila 203) numaralı sahifelerine bir kerecik nazar edilmesini erbab-ı mütâlaaya ihtar ederiz.

Bir de Fransa'da büyük ihtilalin vukuuyla hükûmet-i cumhuriyenin ilanından yani bu dördüncü bâbın küşadından beri Avrupa devletlerinin Fransa aleyhine gösterdikleri harekât-ı harbiye ve malumat-ı diplomatikiye nazar-ı muhakemede cem' edilir ise görülür ki o zamanlar Avrupa devletleri Fransa'yı bir memleket fetheder gibi feth ve beyinlerinde taksim etmek suretini elbette ümit edemezler idiyse de Fransa'da ilan olunan bir hürriyet davasının derhal Avrupa'nın her tarafına sirayetle her hükümdar hanedanları aleyhinde isyanlar başkaldırmasından korkulmuş olmakla işte Fransa aleyhindeki ilk husumet [271] bu suretle peyda olmuştur. Ondan sonra düvel-i mütecavire Fransa'ya ayak attıkça Fransızlar yalnız bu ayağı kırmak değil belki mukabeleten düşman memaliğine dahi tecavüze kadar vardıklarından düvel-i mütecavire korktukları şeyin hemen başlarına gelmekte olduğunu yani Fransızların ellerinde bir meşale ile Avrupa'nın her tarafını ateşe vermek üzere bulunduklarını görünce artık her fedakârlığı göze aldırıp tek şu Fransa'nın ya ortadan vücudu kaldırılmasına veyahut hiç olmaz ise mazarratı etrafa sirayet ettirilmemesine bi'l-ittifak himmete mecbur olmuşlardır. Napolyon her tarafça kazandığı galebat üzerine âlemin gözünü yıldırıp binaenaleyh Fransa her düşmanına galip gelmiş olduğu gibi Napolyon bu galebât şerefi hala üzerinde olduğu halde makam-ı imparatorîye gelince Avrupa'nın sair hükümdarları böyle defaatle mağlubu oldukları bir imparatoru biraz hicapla tebrik eylediler. Hele İngiltere Devleti Fransa ile hemen asırlarca devam eden rekabet-i maddiye ve maneviyeden dolayı bu işe pek [272] büyük bir nazar-ı hasetle baktı. Ancak Napolyon bir sulhperver hükümdar gibi bâdi-i emirde her devlet ile muslihane görüşüp hatta öteden beri krallık etmiş bir zata ziyade haşmet-fürûşluğa başladı. Daire ve debdebeyi yoluna koyarak adeta bir imparator sarayı gibi Fransa sarayı dahi müdahinler ve dalkavuklar ile doldu. İmparator cenapları müdahinlerin gösterdikleri delâil ve senedat üzerine bayağı ufacık dağları kendisi yaratmış olduğuna inanmak mertebelerine kadar da vardı.

İşte bu haldir ki Avrupa devletlerinin nazar-ı dikkatlerini bir kat daha açtı. Zira Napolyon o zamana kadar mağlubiyet ne olduğunu hemen görmemiş olduğundan kendisini min tarafu'llah cihangir olmak üzere halk edilmiş görerek hazır Fransız milleti gibi hunhar bir milletin imparatorluk mevkii gibi en yüksek makamında dahi görünce bütün Avrupa'yı feth ile umumunu bir imparatorluk edivermek işten bile olmadığını hesap eder ve bu hesabının mizanını dahi doğru bularak Avrupa'nın [273] sair hükümdarlarını bayağı kendi haraç-güzârı gibi bir suretle tanır oldu.

Fransa'nın dâhiline gelince :

Eğer Napolyon ihtilalden mukaddem gelmiş bir imparator olsa idi biçare On altıncı Louis'den daha eşna' bir ceza ile mahv ve izale edileceğinde şüphe edilemez. Zira yalnız Firavunları zelil bırakan gururu değil belki fa'âlün limâ yürîd olmak mertebesinde inadı, zulmü, gadri âlemi dil-gîr edebilir idi. Ancak o cengâver millet bir kere kendisini sevmiş ve hakkındaki hüsn-i teveccüh ta ayak takımına kadar taammüm etmiş olduğundan Fransa içinde Napolyon aleyhine fesat çıkarmaya çalışmak Fransızların kahrına uğramak demek olmuş idi.

İmdi böyle cihanı alt üst etmek ile müftehir ve mütelezziz olacak bir milletin yine bu his ve heveste bulunan imparatorunun tavr-ı mağruranesi en evvel İngiltere'yi ikaz ederek mukaddemce akdedilmiş bulunan Amiens Muahedesi'nin hükmüne riayet edilmeye edilmeye biraz vakit [274] evvel dost bulunan iki devlet yine biraz vakit sonra cebren düşman oldular. Napolyon ise İtalya mitalya taraflarında olduğu gibi bir kere dahi İngiltere'ye bir akın ederek İngilizlere de şevket-i askeriyesini göstermeye öteden beri harîs ve heveskâr olduğundan bu emelin husulüne İngiltere ile denizce açılan muhasamayı vakt-i münasip addederek Boulogne nam ordugâhda İngiltere hücumu için gayet cesim bir ordu teşkil etmeye başladı. Ve etti.

Ancak her zaman olduğu gibi bu kere dahi İngiltere devleti evvelce Avrupa'da olan sair müttefiklerini kendi tarafına uydurarak Fransa ile muhasamaya başlamış olduğundan Napolyon, Boulogne ordusunu teşkil eder etmez bir büyük Avusturya ordusunun -Fransa ittifakından ayrılmakta bulunan- Bavière üzerine hücum eylediğini haber aldığı gibi öte taraftan Rusya Devleti'nin dahi yine Fransa aleyhine gayet sürat ve şiddetle tedarikat-ı harbiyede bulunduğunu işitince İngiltere üzerine bu kere [275] dahi hücum edemeyeceğine müteesifen tebdil-i istikamet-i hareket eyledi. Bu tebdil-i harekette Napolyon'un on beş gün zarfında gördüğü galebat nihayet Austerlitz muzafferiyetini intâc eylemiştir ki bu muharebe yalnız Fransa tarihi için değil hatta bir tarih-i umumi için bile bazı izahat ile derc olunması vâcibattan olmakla ve hatta İngiltere vesair tarihlerde dahi muharebe-i mezkûrenin işbu Fransa tarihinde tafsil edileceği vaat olunmuş bulunmakla ol bâbta ber-vech-i âti bazı izahat ve tafsilat itasına mecburiyet elvermiştir.

Austerlitz denilen yer Avusturya'nın Moravia taraflarında ve Prut kasabasına altı saat kadar mesafede kâin üç bin nüfuslu bir kasabacık olup etraf ve enhâsı inişli çıkışlı

bayırlı yokuşlu yani fûnûn ve sanayi-i harbiye ıstılahınca arızalı bir yerdir. Napolyon Boulogne ordugâhında tecemmu' ve tehaşşüd eden yetmiş bin neferden mürekkep orduyu bi'l-istishap burada bi'n-nisbe küçük addolunacak bazı çarhalarla Austerlitz [276] kasabasına kadar geldikten sonra orada Avusturya ve Prusya'nın yüz bin neferden mürekkep bir cesim ordusuna tesadüf eyledi ki Rusya İmparatoru Aleksandar ile Avusturya imparatoru François bu orduya bizzat kumanda ederler idi. Hâlbuki Fransa ordusu üzerinde dahi bir imparator kumandada bulunduğundan bu muharebe tarih-i askerî nazarında “Üç İmparator Muharebesi” diye meşhur ve zeban-zed olmuştur.

Muharebe 1805 senesi Kanun-i Evvel'inin ikinci günü vukuu bulmuştur ki Napolyon'un sandalî-yi imparatorîye cülusu dahi 1804 senesi Kanun-i Evvel'inin ikinci günü olduğundan ve yevm-i mezkûr ol cengâver imparatorun yevm-i cülusuna tesadüf eylediğinden kendisini seven bi'l-cümle efrad artık bu günün azametini göklere kadar çıkarmak azmiyle cenge dış biler yatur idi.

Yevm-i mezkûrun sabahîsi Rusya ve Avusturya askeri bütün şayan-ı işgal olan tepeleri tutup işgal etmiş [277] olduklarından Napolyon yanında bulunan mareşaller ile erkân-ı harbiyesine “Düşman bizden pek ziyade kuvvetlidir en evvel ne yapıp yapıp şu tepelerden düşmanı ayırmaları ve düz ovaya düşürmeleri mümkün ise tepeleri biz kendimiz tutmalıyız” demiş ve bu sözde pek büyük bir ehemmiyet dahi göstermiş olduğu halde bir de biraz sonra düşman güya başka bir manevra çevirecek gibi tepelerden aşağıya inince Napolyon “İşte şimdi kendi kendilerini bozdular” diye ilan-ı sürur eylemiştir.

Bundan başka Napolyon böyle külliyetli askerin elbette şiddeti dahi külliyeti derecesinde olacak olan ateşine teknil ordu göğüs vermemek için kendi askerinden yirmi bin neferini ayırıp geride bırakmış ve yalnız elli bin neferini mevki-i harbe sürmek üzere tehiyye edip hâlbuki onları dahi beş altı kola tefrik eylemiş idi. Bu manevraya mukabil düşman mevcut kuvveti olan yüz bin neferi birden kollara tefrik ederek umum kolları dahi birden Fransızlar üzerine sevk etmeye [278] başlayınca Napolyon “ Bunlar zor ile ölmek istiyorlar” diye kendi kollarını adeta ikişer üçer bin derecesine kadar azaltıp her birini bir mücerreb ve şecî mareşal veyahut general komutasıyla cihat-ı müteaddideden düşman üzerine hücum etmeye tertip eyledi.

Vâkıa tarih-i askeri bazan müverrihlerden Napolyon'un bu hareketini beğenmeyenler dahi görülmüş olup onlar sanayi-i harbiye muktezasınca askeri hep bir

yerde toplu bulundurmayı tavsiye ederler ise de Napolyon daima düşmanın tertip eylediği manevranın zıddı ve aksi olarak manevra çevirir ve eğer zıddı ve aksi manevra fünün-ı mevcude-i harbiyede yok ise bir tanesini der-akap bizzat icat eder idi.

İşte beyan eylediğimiz suretle her taraftan kollar güğüs göğüse ve biraz sonra boğaz boğaza gelip Rus ve Nemçe askerine turfa dış takmak istemişler ise oraya Napolyon bir imdat yetiştirerek dışlerini kırmış ve böyle her hücumda düşmanı telefât-ı külliye ile [279] ricate mecbur eylemiş olduğundan düşman bütün bütün perakende ve perişan firar eylediği zaman meydanda kırk binden ziyade telefât ve yüz yirmi pare top ile kırk beş tane dahi bayrak bırakmıştır. Fransızlardan ise telefâtın miktarı iki bin derecesine ancak varıp fakat beş bin mecruh görülmüş ise de yüz bin nefere karşı cenk eden yalnız elli bin neferin daha ziyade telefât vermesi hesap edilirken bilakis böyle daha az telefât vermesi Napolyon'un yine bilakis çevirdiği manevra sayesinde vücuda gelmiştir.

Bu derece şiddet ve sürat ve azamet-i galibiyete Avrupa'ca şaşmadık asker bulunmayıp hatta Napolyon'un düşmanı bulunan Rusya, Avusturya imparatorları dahi şaşarak bu afet-i harple mülakat istida etmişler ve Napolyon mülakatı kabul ederek sahranın orta yerinde üç imparator bi'l-mülakat mağluplar galipten sulh ve âmân istidasıyla meşhur Pressburg Muahedesi'ni kararlaştırmışlardır.

[280] Bu muahedede Venedik ve Dalmaçya ve Avusturya Arnavutluk'unu Avusturya'dan almış ve Rusya Devleti'ni dahi bir daha Fransa ile katiyyen dost geçinmeye mecbur eylemiş idi.

Lakin Fransa'nın bu galibiyeti dahi a'dâsını ancak birkaç sene sulhe mecbur edebilip 1807 tarihinde bâb-ı mücadele yine küşat olunmuştur ki bu kere Napoli ve Prusya dahi meydan-ı mübarezeeye atılmış idiyse de Napoli ülkesi bütün bütün feth olunarak Fransa'ya zemm edilmiş ve Prusya ise yine Auerstaedt vesaire muharebelerinde Fransız askeri elinde adeta bütün bütün hırpalanıp ezilerek “Bize ne yapar ise yapsın haklıdır tek şu ateşe nihayet versin” diye önü açık bir şartla Prusya Devleti teslim olunmuştur. Bu defa dahi Rusyalı nakz-ı ahd ile meydan-ı mübarezeeye girmiş olduğundan Napolyon Moskof askerini kovalaya kovalaya Lehistan'a kadar girip 1807 senesi Şubat'ının dokuzuncu günü Eylau muzafferiyeti ve biraz sonra Friedland galibiyeti Rusları dahi Fransız elinde oyuncağa çevirmiştir.

[281] İşte bu galebeler Napolyon’u şevket ve ikbalin bir derecesine çıkarmıştır ki Avrupa’da kral azletmek kral nasbetmek kendisinin eğlencesi mesabesinde olup karındaşlarına tac-ı taht bağışlar ve generallerine dahi kontluklar düklükler vesair malikâneler temlik eder oldu. Hatta “Napolyon Avrupa’nın bütün hükümdar-ı hanedanlarını lağv ile yerlerine birer Fransız nasbedecek” sözü bile bazı ziyadece korkakların ağzında zebân-zed olmuş idi. Hele ikinci karısından doğan bir oğlunu doğduğu anda Roma kralı nasbetmiştir ki herkesin istigrabından güleceğini getiren bir madde de budur.

İşte Napolyon’un bu derece yaverî-i talihine mümkün değil Avrupa tahammül edemediğinden yukarıda zikrolunan mağlubiyetin üzerinden çend sene geçmeden Rusya Devleti yine Fransa aleyhine tedarikat-ı şedideye mübaşeret eylediğini Napolyon haber alınca bu kere gidip Rusya İmparatoru’nu kendi memleketinde ve belki pay-ı tahtı içinde [282] dahi mağlup etmeyi kurmuş ve bunun için cesim bir ordu tedarikiyle Rusya memaliğine dalıp vâkıa Smolensk ve Moskova muharebelerinde yine Ruslar’ı perakende ve perişan mağlup eylemiştir. Ancak Moskoflar Moskova şehrini ateşe vererek firar etmeleriyle beraber kış dahi kemal-i şiddetiyle gelip çatmış ve hâlbuki Napolyon’un Fransa tarafından muntazır olduğu mühimmat-ı şitaiyye nasılsa gelememiş olduğundan bütün Avrupa Devletleri kuva-yı harbiyesinin bozamadıkları Fransa askerini bir şiddet-i şita bozup perişan eylemiştir. Bu ricatte Fransız ordusunun verdiği telefata nihayet yok idi. Binaenaleyh ahz-i sâr için daima Fransa’nın edna tezelzülünü fırsat addeden düvel-i müttefika işbu ricat keyfiyetini dahi bir ganimet addederek derhal Fransa’ya karşı birer ikişer ilan-ı harbe başladılar.

Muharebeye en evvel Almanya içinde ve Saksonia’da mübaşeret olunup galebat yine aglebi Fransız elinde kalır idi. Mesela bu Lützen nam kasaba civarında Prusya ile Rusya [283] asakir-i müttefikasına karşı 1813 senesi Mayıs’ının ikinci günü vuku bulan muharebe buraca zikre şayan vekayiden olup seksen beş bin kadar Fransız askeri kendilerinin üç misli düşmanla sabahtan akşama kadar cenk ederek galebe etmişler ve düşmandan düşürdükleri on beş bin telefata mukabil kendilerinden dahi on iki bin telefât vermişlerdir.

Rusya ve Prusya asakir-i müttefikası Lützen mağlubiyetinden sonra yüz altmış bin nefer oldukları halde Rusya İmparatoru Aleksandar kumandasıyla Bautzen nam kasaba üzerine ricat eylemişler idi. Napolyon bunları takiben Bautzen kasabası üzerine

dahi gelip vâkıa kasaba-i mezkûre etrafını kâmilan istihkâmat altına alınmış gördüyse de Fransız askeri Lützen Muharebesi'nde tecdid-i cesaret etmiş olduklarından bilâ-tereddüt muharebeye atıldı. Bu muharebede dahi galibiyet hem de bihakkın Fransızlar elinde kalıp asakir-i müttefika üç bin kadar esir ile on sekiz bin telefât verdiler. Fransızların [284] telefâtı dahi bunlardan aşağı değil idi.

Şu iki büyük vesair birçok küçük bozgunluklar üzerine düşman Leipzig şehri tarafına doğru yürüyüp fakat bu aralık Avusturya Devleti dahi Fransa ile nakz-i ahd ederek meydana atılmış olduğu gibi düvel-i müttefika İsveç Devleti'ni dahi bu muharebeye sokmuş ve Fransa'nın Almanya'da bulunan sair en kuvvetli müttefikleri dahi yüz çevirmiş olduklarından Napolyon, bir muharebe dahi kendisini Leipzig'de beklemekte olduğunu anlamış idi.

O aralık Leipzig civarı Fransa asakiri elinde bulunmakla Napolyon seriyyen oraya muvasalat ve daha düşmanın vürudundan evvel ordusunu iki cephele bir suretle bi't-tertip -çünkü düşman askeriyle kendi askeri arasında asla nisbet olmayıp bire üç ve belki dört nisbetinde bulunduğundan- müdafaaya hazır ve âmâde bir vaziyet ahz eylemiş idi. Vâkıa ertesi gün düşman geldi çattı. Top ateşiyle muharebe başlayıp akabinde hücumlara dahi mübaşeret olundu. [285] A'dâ-yı müttefika tek mil kuvvetleriyle birbiri arkası sıra tamam altı defa Fransızlar üzerine hücum edip altısında dahi ricate mecbur olduklarını Napolyon görünce bu defa bir hücum dahi kendisi tertip eylemiş idi. Vâkıa cenâheyn üzerine edilen hücumda muvaffak oldu. Lakin düşmanın kalb-gâhı mukavemette sebat göstermekle Napolyon dahi ricate mecburiyet gördü. Muharebenin işbu ilk gününde silah azametini yine Fransızlar muhafaza etmiş idiyse de Napolyon için bu kadar nisbetsiz bir düşmana karşı koymak ümidi gelmemek lazım olduğu halde harpçe olan yaver-i talihi mağruren iltizamına fen-i harpçe mecbur olduğu ricatı bir gün daha tehir eyledi. Binaenaleyh ikinci günü düşman her tarafından şiddetli hücumlar kaldırıp Fransızlar ise bunların hücumlarına yine hücumla mukabeleye başladıklarından artık olmuş armut gibi dökülürler idi. İşte bu günün telefât ve zayıyatını dahi gördükten sonra Napolyon maiyyetindeki orduyu bütün [286] bütün mahvetmemek için bakıyye-i askeriyle mağluben Fransa tarafına ricat eyledi.

Ertesi 1814 senesinde Napolyon'un her taraftan Fransa'ya hücum etmiş olan a'dâ-yı müttefikaya karşı gösterdiği şecaat ve maharet-i askeriye muhayyirü'l-ukûl idi. Kendisi hangi muharebede hazır bulunur ise galebe-i tâmmе Fransızlar elinde kalır idi.

Ancak bir Napolyon'u yirmiye ayırmak mümkün değil idi ki her parçası bir tarafa konulsun da düşmana her tarafça galebe edilsin. Binaenaleyh düvel-i müttefikanın Paris üzerine doğru hareketlerini men edecek hiçbir çere bulunamadı. Ta Paris'e vusulünde mekâtib-i askeriye şakirdânı ve millet-i askerî o pay-i taht-ı cesimi muhafaza için fedakârane gayretten geri durmadılar. Ancak bunun da bir faydası görülemeyip nihayet Fontainebleau sarayında Napolyon Fransa İmparatorluğu'ndan istifa ve Akdeniz'in suları içinde gark olmak derecesinde küçük bulunan Elba Adası'nın hükûmetini koca [287] bir Fransa İmparatorluğu'na tebdil eyledi ki bu vaka-yı azime 1814 senesi Nisan'ının dördüncü günü vuku bulmuştur.

Tarihin muhakemat-ı diplomatikiyyesine göre o zamanlar düvel-i müttefikanın gösterdikleri şiddet Fransa aleyhine olmayıp belki yalnız Napolyon namına olduğuna mebni bu kere yine eski Bourbon Hanedanı'ndan On sekizinci Louis'i Fransa kralı unvanıyla sandalî-yi hükûmet üzerine oturtmuşlar idi. O zaman Fransa'da cumhuriyet efkârı layıkıyla teessüs etmiş olduğu gibi Napolyon dahi kendi teşkil eylediği hanedan-ı imparatorî için kuvvetli taraftarlar peyda eylemiş olduğundan ve bu iki fırkanın ikisi dahi Bourbonları istemediklerinden Elba Ceziresi hükümdarı Napolyon Bonapart'ı yeni memaliğinde topu topu birkaç ay müddet oturtarak ba'de Cumhurlar ile Bonapartistler Fransa'da teşkil etmiş oldukları bir büyük orduya kumanda etmek için Napolyon'u tekrar davet eylediler. Binaenaleyh 1815 sene-i miladiyesi [288] Mart'ı ibtidasında Napolyon tekrar Fransa'ya ayak basıp herhangi memlekete uğradı ise alkışlanarak Paris'e vasil olur olmaz kral dahi kararı firara tebdil eyledi.

Ancak Napolyon'un zatına hasım olan düvel-i müttefika bu vakayı haber alır almaz derhal silaha sarılıp Napolyon dahi bi't-tabi mukabeleye çıkmakla eğerçi Haziran'ın on altıncı günü Ligny nam mahalde Prusyalıları yine mağlup eylemiş idiyse de iki gün sonra Waterloo nam mahalde etrafı kuşatılarak el-hakk kahramanane bir muharebeden sonra Napolyon oğlu İkinci Napolyon'a tevdi-i hükûmet edilmek üzere bir istifa daha ederek kendisi dahi bir gemiye râkiben İngiltere Devleti'ne arz-ı teslimiyet eylemiş idi. Devlet-i müşarünileyha Napolyon'un dehâletini kabul edemedi. Kendisi dahi düvel-i müttefika idâdında dâhil bulunduğu cihetle Napolyon'u düvel-i müttefika namına esir ba'dehu devletlerin ittifakıyla bu afet-i cenk ve cidal ta Afrika Sevahil-i Cenubiyesi'nde Saint-Hélène Ceziresi'ne nefyedildi ki beş sene müddet bakıyye-i ömrünü orada imrar eylemiştir.

Napolyon'un ikinci defa olarak nail-i makam-ı imparatorî olması yüz gün devam eylediğinden lisan-ı tarihte buna "Hükûmet-i Sad-Rûze" ıtlak olunur.

BEŞİNCİ FASIL

ON SEKİZİNCİ LOUIS'NİN ZAMAN-I HÜKÛMETİ

AN 1815 İLA 1824

Tafsil_ Napolyon'un bu defaki inkıraz-ı tâmmı Fransa'yı adeta Rusya, Avusturya, Prusya ve İngiltere devletlerinin himayesi altına vermiş idi. Şu hal bi'l-umum Fransızlar için büyük bir dâğ-ı derun olmuş idiyse de Fransa içinde Bourbonlar aleyhine cüzi bir galibiyet düvel-i müttetikayı tekrar Paris içine davet etmek olacağı cihetle herkes bundan ihtiraza başlamış idi.

Artık sandalî-yi hükûmet üzerine müstebiden ık'âd [290] edilmiş demek olan On sekizinci Louis ise Fransa için düvel-i ecnebiyeden daha ziyade şiddetli bir sadme yerine geçmiştir. Zira maktûl On altıncı Louis'in intikamı değil menfî Napolyon'un zatından alamadığı sârını bu kere ona taraftarlık edenlerden almaya başlayıp Napolyon'un kumandası altında olarak Fransa şevketi uğrunda cenk eden mareşal ve generallerden birtakımı idam ve birtakımı müebbeden der-zindan edildi. Hatta o zamanın neferatına bile haydut sıfatıyla bakılıp tahkir edilmeye başlandı. Her nerede hamiyet-i milliyeden dem vuran serbest fikirli bir adam var ise ta'zîr ve her nerede iki satır serbestane yazı yazan bir gazete görüldü ise takdir edildi. Matbuat-ı cedide hakkında gayet şiddetli nizamât konulup bu işlerin cümlesi dahi bir sene içinde görülmüş idi. Zira 1816 senesinde Fransa'nın millet-i meclis azası dahi def edilmiş idi.

Hâlbuki o zaman Avrupa hükümdarlarının korkusu [291] yalnız Fransa'dan olmayıp İtalya ve İspanya taraflarınca Fransa'dan örnek almış bulunan halk serbestî muharebatına kıyam etmiş bulunmasıyla İtalya taraflarını Almanya ve Avusturya devletleri terbiyeye başladığı gibi İspanya'yı dahi Fransa Devleti terbiye etmeyi deruhte edince bu hal dahi serbestî fikrinde olanları tamamiyle dil-gîr eyledi.

Nihayet iş bir dereceyi buldu ki Fransızlar bir ecnebi prense teba olmayı On sekizinci Louis'ye teba olmaktan daha ehven görmeye kadar vardılar. Hele bir ikinci hükûmet-i cumhuriye teşkili arzusu adeta eski kral taraftarlarından bile pek çoklarının sinelerini yakar idi.

Binâen-alâ-zâlik Bafour ve Breton ve La Rochelle taraflarından alâimler nâ-hoşnudî değil adeta isyan ve ihtilal emareleri dahi baş göstermiş idi. Hele 1864 tarihinde Louis-i Sâmin-Aşer vefat etmekle Fransa hemen hemen fitil vermeye hazırlamış olduğu naire-i fesadı [292] biraz vakit daha tehir edebildi.

ALTINCI FASIL

ONUNCU CHARLES'IN HÜKÛMETİ

AN 1824 İLA 1830

Tafsil_ On sekizinci Louis'nin evladı olmamak hasebiyle bade'l-vefata karındaşı Charles onunculuk unvanıyla makam-ı kraliye intihâb ve tayin edildi. Bu zat mukaddemen cumhuriyet efkârında bulunanları ziyadesiyle ezmiş ve tahkir etmiş olduğu cihetle bir kere makam-ı hükûmete vusulünü serbestî taraftarları pek de beğenememişler idiyse de ilan-ı cülusuyla beraber matbuat aleyhinde olan nizamât-ı şedideyi külliyyen ilga ve muharrir ve müellif bulunanları iltizam eylemiş olduğundan halk öteden beri hükûmet-i kraliyyeden nefret gösteren muharrirleri bu kere Onuncu Charles lehinde neşriyata mübaşeret etmiş görünce umum millet Charles'in muhabbetine müsâraat göstermiştir.

Eğer Onuncu Charles makam-ı hükûmete gelişi gibi ilâ âhire [293] devam etmiş olsa idi bu asr-ı ahîr içinde Fransa'nın en iyi hükümdarı kendisi olur idi. Ancak biraderi zamanından kalıp efkâr-ı serbestînin düşmanı olan ve milleti taht-ı kahr esaretinde tutmayı nevâziş ve iltifatla hüsn-i teveccühünü kazanmaktan daha ziyade siyaset-perverliktir zannında bulunan vükela Charles-ı Âşir'in dahi zihnini çelerek müellifleri gerek kral ve gerek kendileri için senâhanlık etmeye davet etmişler idi.

Vâkıa bunlar içinde edilen teklifi kabul edenler dahi bulundu ise de icraat-ı vâkıa neşriyat-ı vâkıa ile karşılaşamadığından halk neşriyat-ı vâkıanın sarf-ı kizb ve dürûğ olduğunu alenen der-miyân eder oldular. Zira hükûmet, papazları iltizam ederek güya sâde-dilan-ı ahaliyi bunların nesâyih ve vesâyâsıyla kendi tarafına celb edeceğini hesap eylemiş idiyse de papazlar bu iltizamı halkı soymaya medar addettiklerine ve halk ise bu güruhtan ta büyük ihtilalden beri müteneffir bulunduklarına mebni ahval-i dâhiliye yevmen-fe-yevmen diger-gûn olmakla başladı.

[294] Ahvalin tegayyürü hükûmetin dahi vesvesesini arttırarak matbuat hakkındaki şiddet-i sabıka iade kılındığı gibi cüzice şüphe edilen adamlar külli cezaya uğratılmakta olduğundan bu şiddeti gördükçe halk nefretini arttırdı ve halkın nefretini gördükçe hükûmet şiddetini arttırdı nihayet 1827 Teşrin-i Sâni'si içinde idi ki artık nefretin son derecesine varmış olan halk Paris'te Saint-Denis Sokağı'nda içtima ederek hükûmet-i kraliye değil fakat bizzat Charles-ı Âşir namına ilan-ı isyan eylediler.

Vâkıa Charles-ı Âşir elinde henüz kuvvet ber-kemal olduğundan asker sevk ederek ve hatta silah istimal ettirerek erbab-ı isyanı tarumar eylemiş idi. Lakin ondan sonra belanın daha büyüğü hazırlanmaya başlandığını görünce vükela-yı hazırasını bi'l-tebdil yerine kendisinin hiç sevmediği ve fakat halkın pek sevdiği Martignac nam zatı başvekil nasb ve intihab-ı vükela emrini ona havale eyledi. Lakin çeh fayda ki bir kere çığrından çıkarılmış [295]olan işleri bizzat kralın emin olamadığı bir zatın yola koyması mümkün olamadı. Hatta Martignac, mümâşat suretinde bir idareye başlamış olduğu halde dahi muvaffak olamadı.

Artık kemaliyle galeyana başlamış olan efkâr-ı umumiye için (keyfiyet-i hususiyesinde gösterileceği veçhile) Cezayir'e donanma ve asker sevk olunarak Afrika'nın etrafı dahi Fransa'ya ilhak edilmiş ise de herkes "Kendi memleketimizin dâhilini ıslah etmeden Arap memleketlerini zapt etmekte ne mana vardır?" diye bundan dahi memnun olamadılar. Encâm-ı kâr 1830 senesi Temmuz'unda Paris silaha sarılıp onuncu Charles'ı hal' ve yerine Orléans familyasından Louis Philippe'i iclas eyledi.

YEDİNCİ FASIL

LOUIS PHILIPPE ZAMAN-I HÜKÛMETİ

AN 1830 İLA 1838

[296] Tafsil_ Onuncu Charles hal' edildikten sonra teşekkül eden hükûmet-i cumhuriyeye her taraftan mahzarlar gelip Charles'ın yerine başka kral intihap olunması ve milletin hakk-ı hükûmeti kendi elinde olmak üzere bir hükûmet-i cumhuriye ilan kılınması tavsiye edilmekte idiye de Louis Philippe gençlik zamanından beri millette muhabbet-i sahiha göstermiş ve hatta efkâr-ı serbestîyi dahi tahsin ve kabul eylemiş bir prens olduğundan bunun kral gibi adeta bir cumhur reisi makamında olarak kabul edilmesi lüzumu halka bi'l-ilan bu suretle yeni kral sandalî-yi hükûmet üzere oturtulmuştur.

Vâkıa Louis Philippe, makam-ı hükûmete oturacağı esnada kasem etmiş olduğu veçhile milletin hürriyet-i umumiyesine asla taarruz etmeyip matbuat için yeni ve muvaffak nizamlar koymuş ve erbab-ı kalem ve sînâatı fevkalade iltizam ederek yeniden birtakım mektepler daha küşadıyla terakkiyat-ı maarife dahi hizmet eylemiştir. Hele düvel-i mütecavire ile politikasını öyle bir surette tutmuş idi ki onun [297] zamanında Fransa, Avusturya ve İspanya vesaireye karşı silaha sarılmış idiyse mahazâ Avrupa içinde sulh ve salâhı muhafaza için eline silah almış olup hatta Belçika ile Hollanda evvelce bir memleket ve bir krallık olarak teşekkül etmiş oldukları halde muahharen boğaz boğaza gelmekle Fransız askeri Belçika'ya girip Liège şehrini zabt ve Belçika'nın Hollanda'dan ayrılarak başlı başına bir krallık teşkil etmesine muavenet eylemiş idi. Ve bu kadar sulh-perverlikten naşı idi ki kral-ı müşarünileyh "Sulh Napolyon'u" diye mülakkab oldu ve Napolyon'un muharebe-cûlukla ne kadar mütelezziz olmakta ise bu kralın dahi musalaha-cûlukla o kadar mütelezziz olduğu anlaşıldı.

Fransa'nın bir zamandan beri dış denizlerce kaybetmiş olduğu haysiyet bu kral zamanında Portekiz ve Meksika ve Çin taraflarına sevk olunan donanmaların muzafferiyatı sayesinde teceddüd eylemiş olduğu gibi Çin sularına gönderdiği donanma harp maksadıyla olmayıp mücerred Fransa'nın oralarca teceddüd etmeye başlamış olan menâfi-i ticariyesinin [298] muhafazası için olması ve bu maksat uğrunda Çin imparatoruyla bir muahede akdedilmesi dahi Fransa için tahsin-i umumîyi celb eyledi.

Tarih-i umuminin bu devir için Fransa'yı ta'yîb eylediği bir hareket-i tecavüziye Mehmet Ali Paşa'nın Devlet-i Âliye menâfii hilafında hareket eylediği zaman Fransa'nın Mısır'a muvafık bulunması idi. Hatta Mısır askerinin Anadolu içinde ilerlemesini men için Avrupa düvel-i muharebesi hilafına olarak Fransa yine Mısır tarafgirliğinde devam eylemiştir. Vâkıa o aralık Louis Philippe oğullarını Cezayir tarafına gönderip Afrika'nın bu cihetince tevsi-i hudut etmekte bulunduğu cihetle Mısır ile ittifak etmesi kendi menâfi-i mahsusasına ziyadesiyle muvafık düşmüş idiyse de zaten Cezayir hakkındaki harekât-ı tamahkâranenin esası muhik olmadığı cihetle bundan hâsıl olacak menfaat dahi muhik addolunamamaktadır. Meselenin bu cihetleri Cevdet Paşa tarihinde pek müdekkikâne muhakeme edilmiş olduğundan [299] şu mesele-i mühime hakkında malumat ve muhakemat-ı muvazzaha almak isteyenleri oraya ircâ ederiz. Zira biz buna dair vereceğimiz malumatı ta Afrika ülkelerinin ahval-i tarihiyesine mahsus olan üçüncü (Afrika Kısmı) na tavik etmişizdir.

Elhasıl Fransız müverrihlerinden bî-araflık fahriyle müftehir olanların bi'l-ittifak tasdiklerine göre Louis Philippe Fransa'da kendi zamanına kadar hükûmet eden kralların en hayırlısı olup ancak büyük ihtilalin vukuundan beri bir türlü teskin-i efkâr edememiş olan cumhur taraflısı bir türlü bu gayretli, idareli, merhametli hükümdarı beğenememiş ve Bonapart taraflılarının öteden beri Bourbonlar ve Orléanslara gösterdikleri husumetin Louis Philippe hissesine isabet eden kısmı dahi cumhurların şiddetine munzam olmuş bulunmakla müddet-i idaresinde gerek Lyon ve gerek Paris'te gösterilen isyan nümâyişleri bu iyi kralı rahatsız etmiştir.

İş yalnız bununla kalsa yine ne ise ne! [300] Fransa'da bunun gibi idareli hiçbir kral kalmadığı misillü bunun kadar tehlikelere düşmüş de bir kral gelmemiştir. Kendisini çekemeyen nâhoşnutlar tarafından altı defa canına kasedilmiş idi ki cenab-ı hakkın savnı sayesinde hiçbirisi ifa-yı merama muktedir olamamış idi.

Bununla beraber Louis Philippe'nin politika menafii üzerine kan dökülmemiş olması el-hakk kendisini lisan-ı tarihle medh ü sitayişe elyaktır.

Lakin aleyhinde bi-gayr-i hakkın şiddetlendikçe şiddetlenen na-hoşnudî akıbet kralı dahi meyus eylediğinden 1848 senesinde küçük oğlu namına terk-i hükûmetle kendisini ortadan çekmek istemiş ise de bir kere istifası vukuu bulması üzerine artık yerine bir diğer kral intihabını efkâr-ı bâğıya erbabı kabul edemeyerek Fransa'nın ikinci cumhuriyetini ilan eylemişlerdir.

[301] SEKİZİNCİ FASIL

İKİNCİ CUMHURİYET'İN MÜDDET-İ DEVAMI

AN 1848 İLA 1852

Tafsil_ Cumhuriyeti ilan eden hükûmet muvakkaten evvel emirde hükûmetin hakk-ı riyasetini bir icra komisyonuna havale etmek istemişler idiyse de o aralık cumhurlar ile müttetik bulunan Napolyon Bonapart taraftarları birkaç ay sonra meydana koyacakları emel-i mahsusları icabınca bu suret-i mümkün olamayacağına cümleyi ikna ederek General Cavaignac nam zabiti kuvve-i icraiyye müşahhası tanıdılar yani adeta doğrudan doğruya cumhur reisi nasbeylediler. Fakat asıl emel General Cavaignac'ın riyaseti değil idi. O aralık Avrupa ve Amerikaca olan seyahatlerini bitirip

Fransa'ya girmiş olan Prens Louis Napolyon Bonapart'ı Büyük Bonapart'ın yerine geçirmek sevdası bu işi gördürmüş idi.

[302] Vâkıa muvaffak dahi oldular. Zira çend sene devam eden krallık usul-i idaresi Fransa'nın pespaye ahalisince yine bir hükûmet-i mutallaka tâbiiyeti suretine alışıklık göstermiş olduğundan hiç olmaz ise makam-ı riyasette bir prens bulunması lüzumu meydanda idi. Bâ-husûs ki Napolyon namı gerek askerin ve gerek milletten bir büyük fırkanın pek sevdikleri bir nam olduğundan makam-ı riyasete geçirilecek prensin dahi bir Louis Napolyon Bonapart olmasına daha ziyade münasebet düşürür idi.

İşte bu kadar münasebetin içtimarıyla 1848 senesi Kanun-i Evvel'inin ikinci günü hükûmet-i cumhuriyeye ve milletin hürriyet-i milliyesine sadakatten ayrılmayacağı hakkında alenen kasem ettirerek Louis Napolyon Bonapart'ı dahi kaid-i mak'ad-ı riyaset eylediler.

Louis Napolyon bir kere bu suretle riyaset-i hükûmete yol bulduktan sonra artık kendi hanedanının ehass-ı tarafgirarını Fransa'nın her tarafına sevkle efkâr-ı nâsı [303] kendi lehine çevirmeye başladı. Napolyon'un müddet-i riyaseti üç sene için tayin edilmiş olduğu cihetle bu müddetin hitamı takarrüb eyledikte eyaletlerin her birinden mahzarlar gelip prens Louis Napolyon'un müddet-i riyaseti daha ziyade temdîd edilmesi istid'a edilmiş idi. Mebusan-ı millet bu istidallardan ürkerek ve alelhusus ortaya krallık taraftarlarının entrikaları dahi girerek Prens Napolyon, bir büyük tehlike içine düşmüş idiyse de 1851 senesi Kanun-i Evvel'inin ikinci günü Prens-i müşarünileyh bir koca ilanname ile mebusan-ı millet meclisi vesaireyi lağv ve fesh eylediğinden bahisle eğer birisine on sene müddetle zimâm-ı hükûmet teslim edilmez ise Fransa'nın rahat ve huzur bulamayacağını millete beyan eyledi.

Fakat Paris ahalisi bu beyannameyi dîvârlara yapışmış gördükleri gün her köşe başında dahi asker ikame edilmiş gördüler. Bundan fazla en şiddetli müfsitlerden dört beş yüz tanesi jandarmaların süngüleri arasında [304] olarak hapishanelere kaldırıldığı dahi meşhûdattan idi. Vâkıa halk üç dört gün Napolyon'un iddiasına mukavemetle isyan etmişler ise de zaten altı milyon nüfus Napolyon'u kabul etmiş olduklarından cümleye meram anlatılarak istediği gibi vükela intihap etmek, istediği yolda idare-i umur eylemek suretiyle bir reis intihab olunmuş oldu ki büyük Napolyon'un imparatorlar istiklaline dahi tefavvuk eden istiklal-i riyasetpenahisi bunun yanında hiç sayılabilir idi.

İşte bu hal Napolyon'un imparatorluğunun mebdai oldu lakin kendisi imparator unvanına haiz olmayıp hala Hükûmet-i Cumhuriye namına reis unvanıyla imparatorluk eder idi. Vâkıa bu aralık Napolyon'un muvaffakiyetleri el-hakk sezâvar-ı tahsindir. Zira hamîyyet-i millîye ve namus-ı vatan gibi birtakım mübarek sözleri kendi garaz ve nefSâniyetlerine siper eden müfsidlerin yirmi beş otuz seneden beri Fransa'yı duçar ettikleri ahval-i faciaya Napolyon hitam verip her tarafça asayîşi tahkim eyledi. Şu suretle devam [305] eden riyaset dahi bir sene kadar mümted olup ertesi 1852 senesi Kanun-i Evvel'inin ikinci günü mebusan-ı millet vesair erkân-ı devlet tehiyye etmiş oldukları tac-ı imparatorîyi Napolyon'un ser-i riyasetine koydular.

DOKUZUNCU FASIL

İKİNCİ İMPARATORLUK

AN 1852 İLA 1871

Tafsil_ Louis Napolyon-ı Sâlis'in imparatorluğu ile Birinci Napolyon'un imparatorluğu arasında bir büyük münasebet görülüp bu yolda Napolyon gibi o dahi cumhur riyasetinde suret-i istibdadı tasvir eyledikten sonra birdenbire imparatorluğu ilan eylemiş ise de bu münasebet Louis Philippe ile Napolyon-ı Sâlis miyanında araştırılrsa daha ziyade muvafık düşeceğinde şüphe yoktur. Zira Birinci Napolyon ortaya gerçekten bir cumhurcu gibi çıkıp kendisine tarafgir ittihaz eylediği zevat dahi cumhurculardan idi. Üçüncü Napolyon ise [306] her ne kadar bir hükûmet-i cumhuriye riyasetine nasbedilmiş ise de bu intihaba muvaffak olanlar hükûmet-i cumhuriye erbabı olmayıp bir hükûmet-i müstebidde-i imparatorîye erbabından olarak cumhurculardan bambaşka bir şey idiler. Birinci Napolyon'a Fransa'yı bir büyük tehlikeden kurtarmak gibi azim bir hizmet mukabilinde imparatorluk namı az görüle görüle verilmiş ve Üçüncü Napolyon ise beş altı yüz nefer erbab-ı nüfuzu hapse tıkmayınca bu unvana nail olamamıştır. Bi-aynihî Louis Philippe misillü Napolyon'u dahi makam-ı istiklalde görmek istemeyenler ve Fransa'yı yine bir hükûmet-i cumhuriye idaresi altına vermek gayretinde olanlar pek çok idi. Vâkıa rey verme hakkı olan Fransızlardan onda sekizi belki dokuzu Napolyon'un imparatorluğunu tasdiken rey verdi. Ancak bir cumhuncunun demiş olduğu veçhile Fransa'nın bazı hayvan gibi köylüleri hala büyük Napolyon için rey vermiyorum zannıyla rey vermiş olmasını Fransız mübalağasına hamletsek bile bil-cümle eyalet [307] ve elviye valileri Napolyon tarafından vaz' edildikten sonra bu rey-i umuminin toplanmış olduğu dahi elbette cây-ı dikkattir.

Her ne hal ise cumhur erbabının her icraati tezyif etmelerinden kat-ı nazar umumiyet üzere muhakeme edildiği surette Napolyon Fransa için fena bir hükümdar çıkmadı. Rusya Devleti'nin bazı metâlib-i gayr-i muhikka ve nâ-meşrua ile Devlet-i Âliye aleyhine kıyam ve kâffe-i hukuk-ı ümumi çiğneyerek habersizce gelip Sinop'ta Osmanlı donanmasını ihrak etmiş olması meselesinden dolayı tevellüd eden Kırım mesele-i maziyesi Napolyon'un yeni imparatorluğu zamanına müsadif olmakla ol bâbda İngiltere tarafından vuku bulan teklifi kabul ederek Devlet-i Âliye'nin müttefikleri bulunan düvel-i mütehabbe ile beraber Der-Saadet'e külliyetli asker gönderdi ve 1854 senesinde bunlar Kırım'a sevk olunarak dostane ve müttefikane Osmanlı ve İngiliz ve Sardunya askeriyle beraber Rusya aleyhine cenk eyledi.

Şu muharebe ve alelhusus hitamında akd [308] edilen muahedenin Paris'te in'ikadı Fransa'nın Avrupaca olan şayia-yı şevketini arttırıp hele İtalya heyet-i umumiye-i milliyesini teşkil eden milletlerin Fransa tarafından dahi edilen müzaheret sayesinde ortaya yekpare bir İtalya devleti çıkarmış olması Fransa için kemal mertebede sayan kazanmaya sebep-i müstakil oldu.

İkinci imparatorun harekât-ı mühime-i harbiyyesinden birisi dahi Avusturya hanedan-ı imparatorîsinden Maximilian'ın Meksika'ya imparator nasbedilmesi olup ancak keyfiyet Meksika tarihinde görüleceği veçhile muahharen Napolyon Meksika'da bulunan Fransız askerini gemiye almasıyla erbab-ı cumhur bi'l-isyan biçare Maximilian'ı ahz ve idam etmişlerdir ki şu keyfiyet Fransa İmparatorluğu'nun şanına bir küçük nokta-i şîn kondurmuştur.

Napolyon'un Cezayir taraflarında vuku bulan birkaç Arap isyanlarını bastırması ve ta Çin taraflarına donanma ve asker sevkiyle muharebe etmesi gibi bazı harekât-ı [309] harbiyyesi daha vardır. Ancak lisan-ı tarihte kemal-i takdir ile yâd olunacak şey müşarünileyhin umur-ı nafiaya dair muvaffak olduğu lisan inşaat-ı cesimedir. Bir Fransız şairi der ki büyük Napolyon dirilse de şimdiki Paris'i göreceksin yenin icra eylediği tebdilata şaşmaması muhaldir. Vâkıa yeniden pek çok ebniye yaptı caddeler açtı ve birtakım tesisat-ı saire-i mülkiyeye dahi muvaffak oldu.

Vâkıa kendisinden memnun olamayan güruh kendi aleyhinde envaı neşriyata muvaffak oldular. Hatta aleyhinde suikast dahi edilmiştir. Ancak bunların hiçbirisi muvaffak olamayıp nerede isyan ve ihtilal kokusu alınmış ise derhal tathirine hükûmet-i imparatorîye muvaffak olmuştur. Hele Avrupa içinde her mesele-i siyasiyye Fransa

parmağı ucuyla çevrilip Fransa Devleti'nin umum Avrupa üzerinde bir hakk-ı hâkimiyet iddiasına kadar varması Napolyon'un maharet-i siyasiyesine hamledilebilir.

1866 sene-i miladiyyesine kadar Napolyon Fransa'yı [310] Avrupa içinde adeta rakipsiz bir millet-i hâkime halinde yaşatabildi. Sene-i merkumede Avusturya ile Prusya miyanında vuku bulan Sadowa Muharebesi'yle yine bu muharebenin şube-i bahriyyesi demek olan ve İtalya ile Avusturya miyanında icra edilen Lissa Muharebe-i Bahriyyesi'nde Napolyon Avusturya'nın galebesini ziyadece emel eylemiş idi. Zira Fransa'nın komşusu demek olan Almanya üzerinde Avusturya'nın bir nüfuz-ı imparatorisi bulunması Almanya'yı Fransa aleyhinde biraz daha zayıf bırakacağı gibi İtalya ittifadının muahharen Fransa için muzır olduğunu anlamış olan Napolyon bu kere dahi İtalya'nın Avusturya'dan bir şey daha koparabilmesini de istemez idi. Lakin mesele zannı gibi çıkmadı. Vâkıa bahren Avusturya galip geldi. Ancak Sadowa'da Prusya'nın iğneli tüfekleri Avusturyalıları mağlup eylediğinden Almanya'nın şimal tarafları kâmilan Prusya ittifadı altında toplanarak bu suretle Fransa'ya kapı bir komşu bir kuvvetli devlet teşekkül eylediği gibi İtalya dahi Avusturya'dan [311] Venedik eyaletini almasıyla Fransa menafii hilafına olarak bir kat daha vüs'at buldu.

Şu mesail üzerine Fransa'nın Prusya ile bir muharebe ederek ona haddini bildirdikten sonra Avrupa içinde hâkimiyetini yine tanıtmak lüzumu başgöstermiş idi. Bu lüzumu Prusya dahi tanıdığından araya Lüksemburg münazaatı gibi birtakım münazaatın girmesi bugün yarın tarafeynden silah patlayacağı havfını âleme tamim eylemiş ise de muharebe dört beş sene daha zaruri teehhür eylemiştir. Nihayet İspanya sandalî-i kralîsinden mahlû kraliçe İsabella'nın yerine Prusya'nın Hohenzollern hanedanından bir prensesin intihabı meselesi Fransa'nın fena halde menafiine ve adeta azametine dokunmasıyla 1870 senesinde Fransa Prusya ile Almanya arasında muharebe ilan edildi.

O zamanlar Almanya-yı Cenubî Fransa ile müttefik olmasıyla Almanya Hükûmât-ı Cenubiyesi'nin bî-taraf bulunması suretiyle herkes Fransa'nın galebesini bekler idi. Lakin [312] muharebenin ilanını müteakib Almanya-yı Cenubî dahi Prusya ile olan ittifak-ı hafisini izhar etmekle umum Almanya bir bârika-i bâlâ gibi Fransa üzerine hücum edince ahval der-akap diger-gün oldu. Birkaç yerde vuku bulan muharebelerde Fransız orduları teslim-i silaha mecbur olduklarından Napolyon işin

encamını emin görmeyerek o dahi Sedan'da Prusya Kralı Guillaume cenaplarına teslim-i silah ile esareti kabul eyledi.

Bazı Fransız muharrirleri Prusya ile edilen şu muharebeye asla lüzum olmadığından bahisle Napolyon'un bu muharebedeki politikasını şu suretle muhakeme ederler ki :

Napolyon makam-ı imparatorîde eskidikçe Fransızlara padişah olmaya adem-i liyakatini bazı vukuat-ı zâhire ve bâtına kendisine dahi tanıtmış ve hatta bade-i vefata oğlunun imparatorluğu kabul edilip edilmeyeceği dahi beyn-el-umum mebhûs-ün-anh olmuş idi. Prusya Muharebesi'nden biraz evvel oğlunun veliahtlığı hakkında milletin umumundan topladığı rey-i umumide eğerçi [313] cüzi bir fark ile ekseriyet-i ârâ oğlunun lehinde hâsıl olmuş idi ise de Napolyon bununla dahi kanaat getiremeyerek kendisini Fransızlara layıkıyla sevdirmek için artık kibir ve azameti Avrupa'ca çekilmez dereceye gelmiş olan Prusya devletinin hakkından gelmesini kararlaştırmış ve işte bu emel üzerine cengi açmıştır. Ancak açtığı cengi dahi ağzına yüzüne bulaştırınca bu hâl-i mağlubiyetle Paris'e avdet eylediği zaman millet tarafından göreceği hakaret ve belki musibet gözüne pek büyük görüldüğünden böyle bir tehlikeye düşmekten ise düşmana teslim-i silah etmeyi evla görmüştür.

Her ne hâl ise Napolyon bu derece-i esaretten kurtulduktan sonra Fransa'yı Almanya gibi kuvvetli bir müstevlinin elinde ve bir hâl-i şûriş ve ihtilal içinde bırakıp kendisi çend seneden ibaret kalmış olan bakıyye-i ömrünü imrâr etmek için İngiltere tarafına firar eyledi.

[314] ONUNCU FASIL

FRANSA'DA ÜÇÜNCÜ VE ŞİMDİKİ CUMHURİYET

AN 1870 VE 71 İLA ...

Tafsil_ Napolyon Sedan'da Prusya kralına kılıcını teslim eylediği haberi Paris'e vasıl olur olmaz erbab-ı cumhur artık hem meydan hem himmet kendilerine kalmış olduğunu görüp bir hükûmet-i muvakkate teşkiliyle General Trochu'yu kuvve-i milliye kumandanı nasb ve Prusyalılara karşı muharebede devam eylediler.

Bu hükûmet-i muvakkatenin muhafaza-i vatan uğrunda gösterdiği fedakârane himmet el-hakk muhayyirülukûldür. Ancak çi fayda ki asakir-i nizamiyenin en ber-

güzidesi kırkar ellışer bin olarak Prusya'ya teslim-i silah ile taht-ı esarete girmiş olduğundan hükûmet-i muvakkatanın teşkil eylediği asker pek derme çatma takımdan kaldı. Düşman ise adeta her muharebede Fransızların karşısına bir iki misli asker yığarak yaka yıka Paris [315] üzerine yürümekte idi. Tamam Paris mukabiline geldiği zaman umum Paris halkı silaha sarılarak mukabele-i a'dâya müsaraat gösterdiler. Paris müdafaası dahi Fransızların gayret-i milliyesini tahsine medar olabilecek surette idi. Lakin Prusyalıların tazyikine bir şey karşı duramayıp her biri manda gibi topların gök gibi gürleyerek her sadmesi o güzel pay-i tahtın bir tarafını harap etmekten de kat'-ı nazar derununda yiyecek ve içecek dahi tükendikten sonra teslimden başka çaresi kalmadı.

İşte o koca pay-i taht bu suretle Prusya istilasına girdikte Mösyö Jules Favre ve Gambetta gibi rüesa-yı cumhur Alsace ve Lorraine eyaletlerini ve beş milyar Frank dahi tazminat-ı harbiye olarak Prusya'ya itâ etmek şartıyla güç halle akd-i musalahaya çalıştıkları sırada Paris'te daire-i belediye taraftaranı Versailles şehrinde Mösyö Thiers'in riyasetiyle teşekkül etmiş olan cumhuriyet-i mutedileyi [316] kabul etmeyerek mutlaka komün usulüyle bir kızıl cumhur teşkilini talep ve ısrar ve bu ısrar üzerine ref'-i livâ isyan etmişler ve Paris'i kendi zabıtları altına alıp Versailles tarafından gelen askere karşı koymuşlar idi.

Bu defa Paris'i Fransızların kendileri yine kendi hemşehrileri elinden almak için bi't-tekrar muhasara altına aldı. Lakin bu muhasara çok vakit devam etmeyip kızıl cumhur erbabı mağlup olduklarını görünce Tuileries ve Louvre gibi en be-nam sarayları vesair birçok ebniyeyi ve adeta sözün kısası hemen tekmil Paris'i ateşe verdiler.

Versailles askeri bir yandan Paris'e girdiği sırada komünistler dahi bir yandan sokaklar ortasına barikad yapıp sokaklar içinde dahi göğüs göğüse şiddetli muharebeler edilmiş idi. Ancak her halde şirzime-i bâğıya bütün bütün mağlup olmalarıyla Versailles Cumhuriyeti bunun erbabını tutup [317] tutup kurşuna dizmeye başladı. Vâkıa Versailles Cumhuriyeti'nin işbu kızıl cumhur erbabı aleyhinde göstermiş olduğu şiddet dahi Avrupa erbab-ı insafını tenfir edecek derecede idi. Ancak daire-i belediye taraftaranı dahi bu derece şiddeti kendileri davet etmişler idi. Zira Paris'te ateşi göklere çıkan harîki itfa için herkes su dökmekte bulunduğu esnada daire-i belediye taraftaranı olan karılar güya su taşımak bahanesiyle yine petrol yağı taşıyarak ateşi bir kat daha parlatmak derecesine kadar cesaret almışlardır.

Daire-i belediye taraftarından birçoğu idam ve birçoğu dahi en uzak müsta'merata kadar nefy ve izam edildikten sonra Fransa'nın her tarafı cumhuriyet-i mutedileye itaat eylemişlerdir. El-hâlet-i hâzihi Fransa'da devam eden hükûmet işbu hükûmet-i cumhuriyedir ki Mösyö Thiers'in muahharen vuku-yı istifasına mebni bir seneden beri Mareşal Mac Mahon reis intihap ve tayin kılınmıştır.

[318] Vâkıa bu cumhuriyetin devamı erbab-ı cumhur indinde ümit edilmekte ise de Napolyon'un İngiltere'de vuku-yı vefatıyla terk eylediği oğlu Dördüncü Napolyon'u Bonapart Hanedanı tarafgirani mutlaka makam-ı hükûmete geçirmeye çalışıklarına ve Bourbon ve Orléans hanedanları ise mutlaka Fransa Sandalî-i Kralîsi'ni tekrar kurup üzerine kendileri oturmak için elden gelen himmeti diriğ etmediklerine mebni yakında Fransa'ca bir karışıklık daha zuhuruna erbab-ı dikkat muntazırdırlar.

“İFADE-İ UMUMİYE”

Fransa tarihi nazar-ı muhakemede hülâsa edilecek olsa görülür ki bu millet evail-i halinde sair milletler gibi vahşi olmaktan kat'-ı nazar nev-ammâ seyyar bir halk olup ta Romalılar Gaule memalîğini feth eyledikleri zamandan bir hayli sonraya kadar dahi vahşet hallerini muhafaza eylemişlerdir. Asıl lisanları Germen lisanı olmak lazım gelir ise de Frank komününün kendisine mahsus [319] olarak dahi yine Germen azmanı bir lisanı olup bade lisan-ı mezkûr Gaule memalîği içinde tesadûf edilen sair akvamın lisanıyla da bi'l-ımtizac Germen lisanından bütün bütün başka bir lisan suretine girmiştir.

Fransızları ilk defa olarak medeniyete sokanlar Romalılar olmakla onların Latin lisanında olan mayaları Fransız lisanına dahi intikal eyledi. Ve Yunan-ı kadim ulûm ve fûnûnu Avrupa'nın her tarafına intişar eylediği sırada o lisanın pek çok ıstılahatı dahi Fransız lisanına kabul olundu. Şimdiki halde Fransız lisanından Latin ve Yunan sermayesini çıkarmış olsalar bizim istimal eylediğimiz -Türk değil- Osmanlı lisanından Arabî ve Farsî elfâzını çıkardıkları zaman bâki kalacak bakıyye derecesinde kalır.

Fransızların Romalılardan aldıkları medeniyet kendilerini tamamiyle Romalı edemedi. Yalnız eski Fransızların vahşetini biraz tadil ederek asıl Romalılardan daha tünd ve bed-huy ve hun-riz ve asıl ehl-i şimalden ise [320] bilakis daha leyyin ve nazik ve hatır-şinas bir millet olmak üzere başkaca teşkil eyledi.

Endülüs'ü istila eden ehl-i İslam'ın Fransa'nın cenub-i garbisine doğru müstevli olmaları bu memleket için pek büyük bir tehlike addolunabilir idi. Zira millet-i muazzama-i İslamiyenin adalet ve refet-i müsellemesi Fransızların mizaçlarına ziyadesiyle muvafık gelerek fevç fevç gelip ordu-yı İslam'a arz-ı dehaletle kendilerini daha ilerilerinin dahi fethine davet etmeleri ve bu münasebetle Müslüman sarıklarının ta Paris nevâhîsinde dahi yüz ağartmaları Fransa'yı bütün bütün istilayı bile temin edebilecek mevaddan idi. Vâkıa Fransız muharirleri memleketlerini Araplar elinden kurtaran zatı Charles Martel olmak üzere tayin ederler ise de bunun için Endülüs İslamı miyanına düşen tefrikayı hesaba katsalar muvazenelerini daha dürüst bulundurabilirler.

Roma-yı Garbî zevale vasıl olduktan sonra Avrupa [321] içinde Romalıların yerini tutabilecek halk Fransızlar olduğu zannedilebilir idi. Zira Germania her ne kadar Fransa gibi büyük bir millet idiyse de âleme bir ders-i medeniyet verecek kadar mazhar-ı terakki olmamış bulunduklarından fazla o zaman Fransa'nın ekser kabail-i Germania ile dahi münasebet-i mahsusası var idi. Charlemagne Fransızları Romalılara hayrî'le halef etmek teşebbüsünü gayur-âne bir azim ile göze aldırılmış ve kendisi hem ehl-i seyf ve hem ehl-i kalem olduğu cihetle Avrupa'nın kısm-ı garb-i cenubisinden aalebini feth eylediği misillü ahalisini dahi kendi tesis eylediği medeniyet-i cedideye ve diyanet-i İseviyye'ye davet etmeye başlamış idi. Fakat Fransızların huşunet hali bu işe adeta muvaffak olmuş addolunabilen Charlemagne'den sonra teşebbüsât-ı vâkıanın yarıda kalmasını intâc eylemiş ve yalnız bir Charlemagne memaliğinden Almanya ve İtalya ve Fransa gibi üç büyük devletle sair bazı hükûmat-ı sagirenin tevellüdü misillü bir tefrika-i külliyye sebep olmuştur ki bu tefrikadan [322] sonra ol kadar memalik Bonapart'ın yed-i himmetiyle bile cem' edilememiştir.

Charlemagne'dan sonra Fransa'da derebeyleri memleketi kendi beyinlerinde taksime koyup da kendi kuvvetlerini yine kendileri aleyhine sarf etmemiş olsalar idi Almanya'yı dahi behemehâl Fransız memaliğine ve Almanları Fransız milliyetine sokabilecekleri yine ümit olunabilir idi. Zira Almanya-yı Cenubî, Roma istilasından kurtulduğu anda Almanya-yı Şimalî misillü birçok hükûmât-ı sagireye inkisâm ederek hâlbuki Fransa evail-i halinde müttehid bir surette idi. Lakin derebeyliği usulü zahiren her halde yek-pare zannolunan Fransa'yı hakikatte Almanya'dan daha ziyade müteferrik etmiş olduğundan bu ümidin dahi kapısı kapandı.

Avrupaca fûnûn ve maarifi terakkiyattan men ile halkın hâl-i umesâsından müstefit olan papazların en büyük mazarratı Fransa'ya olmuş denilse mübalağa edilmemiştir. Vâkıa sonraları ziya-yı marifet tekrarlamaya pâş-ı zuhur [323] oldukta Fransızlar nerede bir nev-i marifet görürler idiyse derhal iktibasa şitâb ederler idiyse de Protestanlık ayini Almanya'yı ikaz eylediği kadar süratle Fransa'yı ikaz edememiş olduğundan Fransa'nın teceddüdât-ı ilmiyesi dahi birçok kanlar pahasına kazanıldı.

On üçüncü ve On dördüncü ve On beşinci Louis zamanları Fransa'yı cehalet-i hâlden bütün bütün kurtarıp edip ve hakîm ve mütefennin bir millet olmak üzere meydana çıkardığı asırdır. Ancak bu asırlar Fransa'nın cehalet-i hâlini izale eylediği gibi hissiyat-ı şehvaniyesine dahi vüsat vermiş olduğundan Fransız muharebeleri dahi el-yevm kendilerinin İngilizler ve Almanlar kadar iffet-perver olamadıklarını maa't-teessüf ikrar ederler. Şu kadar var ki Fransa'nın yetiştirmiş olduğu tîz fikirli yeni feylesoflar âleme lezzet-i hürriyeti bi-hakkın tarif edebilmiş ve Fransız milleti dahi bu uğurda nasıl kurban olmak lüzumunu umuma irâe etmiş olduğundan Avrupa'yı el-yevm bir memleket-i vahide haline [324] koymak derecesinde taammüm etmiş olan tanzimat-ı medeniye ve münasebat-ı düveliye hemen münhasıran Fransızlar yüzünden hâsıl olmuştur denilebilir.

Tarih işin şurasını itirafa mecburdur ki hükûmet-i cedide Fransızlara her ne kadar asabiyyet-i diniyyeyi kaybettirmiş ve nâzırlarında lezzet-i şehvaniyyeyi her şeye mukaddem göstermiş ise de o cengâver milletin haslet-i kadime-i cengâverîsi asla tegayyür edemeyip belki kendilerini bir kat daha cengâver edip kapıp salıvermiştir. Tarih bu hükmü ahiren Prusyalıların ta Paris'i dahi zabt etmek derecesindeki galibiyetlerini dahi göz önüne alarak verir. Bir milletin bir defalık mağlubiyeti o milletin tarihçe olan haysiyet-i kadimesini bozamayıp bahusus büyük ihtilalden bed' ile ta Napolyon 'un Waterloo mağlubiyetine varıncaya kadar yirmi seneden beri mütecaviz zaman içinde Fransızların Avrupa içinde her ferdi bir afet-i harb olarak ilâ-yı şan etmiş olmaları hiçbir vakitte unutulmayacak kahramanlıklardan madûttur. Zaman olmuş idi ki İspanya, İtalya, Almanya, [325] Avusturya, Prusya, Rusya ve İngiltere –ki Avrupa'nın tamamı demektir- Fransızlar elinde zebun kalmış ve liva-yı galibiyet ellerinde olan Fransızlar dünya üzerinde karşılıklarına çıkacak daha düşman olup olmadığını yine ehl-i dünyaya sormaya kadar vararak ruy-ı zeminde cengâver olarak yalnız kendilerini görmüştür. Bu kadar şevket-i askeriye el-hakk başka milletlerde görülmemiştir. Şan-ı vatan uğrunda varını arz etmek bu milletin şevki olup Prusya tazminat-ı harbiyyesi için

akdolunan beş milyarlık istikraz-ı milliye otuz milyarlık hisse yazılması âlemde bir daha emsali görülüş vâkıa-yı milliye değildir. Mesele-i ahirenin şu beş milyar tazminat-ı harbiyye ile iki eyaletten ibaret bulunan zararı değil mücerret gerek nüfuz ve gerek bazı adamlar kaybından dolayı Fransa'ya mucip olduğu ziyan ziyadece görülür ise de Fransızlar bu ziyanı telafî etmek teşebbüsâtından dahi geri durmadılar. Hâlâ tanzimat ve tensikat-ı cedide-i askeriyede devam ederler hâlâ [326] Almanya'ya bir gün olur da haddini bildirmek inadında ısrar eylerler.

Bu milletin küre-i arz üzerinde olan manevi bir nüfuzu dahi lisanları sayesinde kazanılmıştır ki bu nüfuzun öyle kolay kolay zevali tasavvur olunamaz bugün Avrupa'da kasaba değil köy yoktur ki içinde Fransızca söyler adam bulunmasın. Avrupa'nın haricine çıkılınca dahi elbette yüzde beş İngilizce söylenen bir memlekette yirmi beş de Fransızca söyleyen İngiliz ve Fransız ecnebisi bulunur. Bu derece rağbet ve intişar sair lisanlardan hiçbirisine müyesser olmamıştır.

Hatime-i kalam Fransızlar birkaç cihetlerce tarihin lisan-ı medh ü sitayişine mazhar bir millet olup ancak efkâr-ı mutavassıta erbabı bu milletin her hasenatıyla beraber Avrupa'nın sair milletleri üzerine tagallübünden ise yine sair milletleri derecesinde bulunmasını asayiş-i umumiye nokta-i nazarından bakarak pek lazım görürler.

(İntihâ)

FRANSA TARİHİ'NİN FİHRİSTİ

SAYFA

Fransa Ülkesi'nin İcmâl-i Ahval-i Coğrafiyesi	2
Fransa Tarihi'nin Taksimat-ı Esasiyyesi	9
(BİRİNCİ BÂB)	
Fransa'nın Mebdeinden Mérovingien Hanedanı'nın	
Hitam Hükûmetlerine Kadar	13
(Birinci Fasıl)	
Fransa'nın Bidayet-i Ahvali Zikrindedir	13
(Bend-i Mahsus) Franklar	30
(İkinci Fasıl)	
Clovis'nin Vefatına Kadar Mérovingienlerin Hükûmeti	38
(Üçüncü Fasıl)	
Fransa'nın Prensler Miyanında İnkisâmı	52
(Bend-i Mahsus) Paris Hükûmeti	58
(Bend-i Mahsus) Orléans Hükûmeti	59
(Bend-i Mahsus) Metz Hükûmeti	62
(Bend-i Mahsus) Soisson Hükûmeti	65
(İKİNCİ BÂB)	
Carolengien Hanedanı'nın Müddet-i Hükûmetleri	86
[2]	
(Bend-i Mahsus) Charles Martel	86

(Bend-i Mahsus) Charlemagne	105
(ÜÇÜNCÜ BÂB)	
Capétiens Hanedanı'nın Müddet-i Hükûmetleri	129
(Birinci Fasıl)	
Capétiens Hanedanı'nın Birdüziye Hükûmetleri	129
(Fasl-ı Sâni)	
Valois Hanedanı'nın Hükûmetleri	170
(Bend-i Mahsus) Jeanne d'Dark Karıların Sahipkıranı	181
(Fasl-ı Salis)	
Orléans Hanedanı'nın Hükûmeti	191
(Dördüncü Fasıl)	
Bourbon Hanedanı'nın Müddet-i Hükûmetleri	207
(BÂB-I RABİ‘)	
Fransa'nın Ahval-i Ahiresi	248
(Birinci Fasıl)	
İlan-ı Tanzimat	248
(İkinci Fasıl)	
Directoire Hükûmeti	258
(Fasl-ı Sâlis)	
Consulat Hükûmeti	263
(Dördüncü Fasıl)	
İmparatorluk	269
(Beşinci Fasıl)	

On Sekizinci Louis'nin Zaman-ı Hükûmeti	279
(Altıncı Fası)	
Onuncu Charles'ın Hükûmeti	292
(Yedinci Fası)	
Louis Philippe Zaman-ı Hükûmeti	295
(Sekizinci Fası)	
İkinci Cumhuriyet'in Müddet-i Devamı	301
(Dokuzuncu Fası)	
İkinci İmparatorluk	305
(Onuncu Fası)	
Fransa'da Üçüncü ve Şimdiki Cumhuriyet	314
İfade-i Umumiyye	318